AYLIK
SOSYALİST KÜLTÜR
DERGİSİ

Birikim

- avrupa-komünizmi buhranda mı?/ fransız solunun seçim yenilgisi ve FKP/İsKP'nin 9. kongre'sinde görülen ve duyulanlar / santiago carillo ile görüşme/afrika boynuzu/iran: şah'ın iki krizi / nikaragua'daki olaylara bir bakış / güneydoğu asya'da gerginlik
- TİKP kontr-gerillaya karşı / bir "dolmuş hikayesi" ve MHP
- bir "geçiş" toplumunda tarık günersel
- "jön türkler, farmasonlar ve yahudiler" üstüne mete tunçay
- jön türkler, farmasonlar ve yahudiler elie kedourie
- sosyalizmin temel sorunları gündeme gelirken -II-
- nükleer enerji sorunu ve toplum çağlar keyder
- değer ve buhranlar üzerine bir not m. itoh - e. tonak

45

BİRİKİM YAYINCILIK KOLL.ŞTİ.

KASIM 1978
30 LİRA

Birikim

AYLIK SOSYALİST
KÜLTÜR DERGİSİ
KASIM 1978
CİLT 7 / SAYI 45

AVRUPA-KOMÜNİZMİ BUHRANDA MI?/ FRANSIZ SOLUNUN SEÇİM YENİLGİSİ VE FKP/ İsKP'NİN 9. KONGRESİ'NDE GÖRÜLEN VE DUYULANLAR/ SANTİAGO CARİLLO İLE GÖRÜŞME/ AFRİKA BOYNUZU/ İRAN: ŞAH'IN İKİ KRİZİ/ NİKARAGUA'DAKİ OLAYLARA BİR BAKIŞ/ GÜNEYDOĞU ASYA'DA GERGİNLİK — 8

TİKP KONT-GERİLLAYA KARŞI/ BİR «DOLMUŞ HİKAYESİ» VE MHP — 43

BİR «GEÇİŞ» TOPLUMUNDA — 51 — TARIK GÜNERSEL

«JÖN TÜRKLER, FARMASONLAR VE YAHUDİLER» ÜSTÜNE — 52 — METE TUNÇAY

JÖN TÜRKLER, FARMASONLAR VE YAHUDİLER — 54 — ELİE KEDOURİE

SOSYALİZMİN TEMEL SORUNLARI GÜNDEME GELİRKEN -II- — 69

NÜKLEER ENERJİ SORUNU VE TOPLUM — 83 — ÇAĞLAR KEYDER

DEĞER VE BUHRANLAR ÜZERİNE BİR NOT — 86 — MAKATO İTOH / ERTUĞRUL TONAK

ZEKERİYA SERTEL OLAYI/ BAZI TÜRK MUSİKİSİ PLAKLARI/ DEVRİMCİ EĞİTİM VE ÖZGÜRLÜK ÜSTÜNE — 90

Birikim

Sahibi
Birikim Yayımcılık Kollektif Şirketi adına
M. Kâmil Yüksel

Yazı İşleri Sorumlusu
Ömer Laçiner

Yöneten
Murat Belge

Kurucular
Onat Kutlar, Murat Belge, Yavuz Çizmeci
Ömer Laçiner, Can Yücel

Teknik Sorumlu
Ferit Erkman

Yönetim Yeri
Ankara Caddesi, Güncer Han 45/18 Sirkeci
İstanbul. Tel.: 27 99 58

Yazışma Adresi
P.K. 538 Sirkeci

Abonesi
Yıllık 350 TL., Altı aylık 175 TL.
Dış ülkelere Yıllık 700 TL., Altı aylık 350 TL.

Posta Havalesi
P. Çeki Hesap No: 92991

İlân
Tam sayfa 800 • ½ sayfa 400 TL. • ¼ sayfa 200 TL.

Dizgi / Baskı
Kent Basımevi

Kapak Baskısı
Reyo Basımevi

Cilt
Ergün Ciltevi

Genel Dağıtım
Birikim Yayımcılık Koll. Şti.
ANKARA / AYDIN SAMİ
İSTANBUL / ÖZGÜR DAĞITIM

Basıldığı Tarih
20/KASIM/1978

Gönderilen bütün yazılar yazı kurulunun kararıyla basılır. Basılmayan yazılar geri alınabilir, gönderilmez. Yayımlanan yazı ve resimler kaynak gösterilerek aktarılabilir.

Ekim ayı Türkiye'deki siyasal partilerin iç yapılarında ve birbirleriyle ilişkilerinde önemli değişmelerin görüldüğü bir ay oldu. AP ve MSP'de farklı kanatların mücadele ettiği kongreler, gerçi varolan yönetici kadronun ve dolayısıyla partilerin bugüne kadar sürdürdükleri genel tutumun değişmesiyle sonuçlanmadı. Ama sözkonusu parti-içi muhalefet kanatlarının açıkça ortaya çıkışı, yakın dönemde olmasa bile bu partilerin genel tutumunda belli oranda değişiklikler yapılmasına yol açacak gibi gözükmektedir.

Özel olarak AP ve MSP'deki gelişmeler üzerine bir yorum ve incelemeyi gelecek sayımızda yayımlayacağız.

Yakın dönem için hayli önemli olacak olan gelişmeler, iktidar partisi CHP ve MHP ile ilgili olanlardır. Bu sayımızda CHP'nin genelde Türkiye'deki toplumsal muhalefete, özel olarak Türkiye sosyalist hareketine karşı politikasını yansıtan yeni bir gelişmeyi konu alan bir yazı yer almaktadır. TİKP organı olarak Aydınlık'ın açtığı Kontr-gerilla kampanyasına ilişkin olan bu yazıda, CHP'nin daha önce «ilerlemeci» eğilimle ittifak halinde DİSK'de ve öteki demokratik örgütlerde uyguladığı politika ile bu Kontr-gerilla kampanyası arasındaki ilişki üzerinde özellikle durulmaktadır.

«İlerlemeci» eğilim ile TİKP'nin kendi özel politikalarının, Türkiye toplumunun son derece tarihi önemi olan bu döneminde CHP'nin «düzeni restore etmek» politikasıyla çakışması pek çok soruya açıklık getiren bir olgudur. Geçerken belirtelim ki «ilerlemeci» eğilim ve TİKP ne CHP'nin basit birer kuyrukçusudurlar ne de bu parti tarafından «oyuna getirilmişler»dir. Her ikisi de tamamen kendi anlayışlarının, çizgilerinin gereği CHP ile ittifaklar aramışlardır. CHP'nin onları araması, onlara ihtiyaç duyması nasıl onun bilinçli bir tercihi ise, TİKP ve «ilerlemeci»liğin de CHP ile ittifaka merkezi önem veren bir politika seçmiş olmaları tamamen kendi bilinçli tercihlerinin bir sonucudur. Onların nüansta farklı ama temelde özdeş siyasal anlayışlarının —bu tarihi dönemde— özellikle gereğidir.

CHP'nin Ekim ayı sonlarında belirginleşip Ecevit'in CHP Küçük Kurultayındaki konuşmasında açıkça ilan edilen diğer iki politikası ise, bu partinin «uluslararası ilişkiler, dış politika» konusundaki tutumu ile, MHP'ye karşı tutumuna ilişkindir. Her iki konuda da önemli denilebilecek adımlar atılmıştır.

Burada yalnızca CHP'nin Sosyalist Enternasyonale girmesi konusu üzerinde durabileceğiz. Ecevit'in Türkiye'nin dış politikası, özellikle ABD ve ona bağlı uluslararası kuruluşlar ile Türkiye'nin ekonomik, askeri, politik ilişkileri üzerine söyledikleri de önemli olmakla birlikte; parti olarak CHP'nin «uluslararası ilişkileri»nde attığı önemli adım Sosyalist Enternasyonal üyeliğidir. CHP Kasım ayı başında resmen üye olmuştur. Son yıllarda yarı-ölü bir kuruluş olmaktan çıkıp, adından çokça sözettirmeye başlayan Sosyalist Enternasyonal'in bu aktifleşmesinin nedenleri ve amaçları hakkında ayrıntılı bilgilere henüz sahip değiliz. Fakat bu kuruluşun önde gelenlerinin konuya ilişkin sözlerinden

anlaşılan odur ki; Sosyalist Enternasyonal, ABD-Avrupa ilişkilerindeki Avrupa lehine değişiklikler, SSCB ve diğer sosyalist blok ülkeleri içinde ve arasındaki gelişmelerin yeni boyutlar kazanması ve tüm bunların sonucunda dünyanın geri kalan bölgelerinde Avrupa ülkeleri için geniş hareket imkânlarının,fırsatlarının açıldığı bir döneme girildiğini görmektedir. Sosyalist Enternasyonal bu imkân ve fırsatların ancak kendi temsil ettiği siyasal anlayış önderliğinde bir Avrupa tarafından kullanılabilir olduğu tespitini de yapmaktadır. Bu siyasal anlayış ise **Birikim**'de birkaç kez kısa da olsa anlatılmaya çalışılan «plüralist demokrasi» anlayışıdır, ve özünde tam bir «elitler demokrasisi» olduğu, sözü edilen yazılarda özellikle açıklanmaya çalışılmıştır. Güçlü sendika aristokrasisi yanında kendileri mülk sahibi olmayıp büyük işletmelerin en üst yönetim mevkilerinde bulunan bürokrat-teknokrat burjuvazi diye adlandırılan kesimleri de içeren ve bunlara ek olarak devlet aygıtının yüksek derecede bürokratları ile «sivil toplum»a ait sanat, kültür, basın ve diğer haberleşme kuruluşlarının üst yöneticilerini de içeren hayli dar bir zümrenin gerçek politik etkinliğe sahip oldukları, bunların eğilimlerini yansıtan bir «demokrasi»dir bu. CHP, Türk-İş—DİSK yakınlaşması konusundaki özel amacı ile, «Toplumsal Anlaşma»nın mantığı ile, sözkonusu «demokrasi»nin Türkiye'deki temsilcisi olduğunun yeni ve yadsınmaz kanıtlarını vermektedir.

Bu bakımdan CHP'nin Sosyalist Enternasyonal'e girişi doğal bir gelişmedir. Şu anda yalnızca Sosyalist Enternasyonal'in yeniden dinamizm kazanması ve izlediği örgütlenme politikası açısından dikkate değer olan bu olayın Türkiye için asıl etkileri ve giderek büyüyecek önemi ile ancak ilerde karşılaşabileceğiz. Türkiye sosyalist hareketinin yakın dönem için değilse bile, orta dönem için **mutlaka** gözönüne alması gereken bir olay olduğu için sözettik bundan.

Ecevit'in Küçük Kurultay konuşmasının en çok yankı uyandıran kısmı MHP ile ilgili idi. Burada Ecevit MHP'yi, CHP'den beklenebilecek en sert biçimde suçladı. MHP, CHP tarafından ilk kez bu denli açık biçimde faşist terörün gerçek planlayıcısı, perde gerisi yöneticisi olarak ilan edildi.

CHP'nin MHP'ye karşı bu cepheden saldırıya geçmesinin başlıca iki nedeni var. İlki; MHP'nin diğer siyasal partilerle kurduğu ittifak ilişkilerinin en zayıf anını yaşaması ve ayrıca genel faşist hareket içindeki gizli iç sürtüşmelerin patlak verme eşiğinde olması ile ilgilidir. AP içinde MHP ile ilişkilerden tedirgin bir «liberal» kanadın varlığı ve ayrıca MHP'nin en fazla kendi «tabanı»nı tehdit ettiğini son seçimlerde açıkça gören MSP'nin, CHP'yi —bu konuda— destekleyici bir tavra girmesi sonucunda, MHP hayli yalnızlaşmıştır. AP ve MSP'nin tutumları ayrıca yeni bir MC'nin kurulabilme ihtimalini de epeyce zayıflatmıştır. Öyle gözükmektedir ki AP ve MSP, CHP hükümetinin MHP'yi yeteri kadar yıprattığı bir döneme kadar bekleyeceklerdir. Bu durumda MHP merkez eğilimi, bir askeri yönetim ve darbe ile dolaylı yoldan ve iki aşamada iktidarı ele geçirmeye yönelik bir politikayı uygulamaya koymuştur. Bu politikanın ikinci gerekçesi doğrudan faşist hareketin kendi iç gelişmelerindedir. Bu sayımızda MHP'nin askeri darbeye bağlı yeni stratejisi, bunun nedenleri ve buna bağlı girişimlerini ele alan bir yazıda, özellikle bu «iç gelişme»ler üzerinde ayrıntılı biçimde durulduğu için, burada ayrıca konu edilmeyecektir.

AP ve MSP'nin «bekleme» politikalarına geçişi, CHP'li hükümeti en azından yakın dönemde «demokrasi içinde alternatifsiz» bir duruma getirmiştir. Ancak, CHP'li hükümetin bugüne kadarki döneminin hiç de başarılı olduğu söylenemez. Bu durum bir askeri yönetim alternatifinin son zamanlarda hayli çok sözü edilir, düşünülür hale gelişinin nedenidir. Metin Toker gibi otoriter, askeri yönetimlerin her devirdeki şakşakçıları ve «sağ cephe»nin «sessiz çoğunluğu»nun gazetesi Tercüman'ın bazı önde gelen yazarları, epeydir, «düşünülmesi

gereken» bir konu olarak, bu, «devleti kurtarma alternatifi»nin kamuoyunu oluşturucu yönde yazılar yazmaktadırlar.Faşist hareketin merkez eğilimi ise «askeri darbe» heveslilerinin gerekçe gösterebileceği türden terör ve cinayet eylemlerine hız vererek, fiili ortamı hazırlamaya çalışmaktadır.

CHP'nin MHP'ye karşı açık saldırısının ikinci nedeni bununla iliğlidir. Ve ayrıca CHP iktidar olarak, ya ekonomik durumda ya da «anarşi» konusunda belirgin bir başarı sağlamak zorunda olduğunu bilmektedir. CHP'nin büyük parti olarak varlığını sürdürmesi buna bağlıdır. Ve bu başarılardan hiç değilse biri, en geç 1979 ara seçimleri kampanyası başlamadan sağlanmış olmalıdır.

CHP tarafından sıkıştırılan MHP'nin önünde iki yol var. Ya birtakım «ülkücü»lerini feda edip «siyasal parti» olarak kendini kurtarmaya çalışacaktır ya da bir karşı-saldırıya geçecektir.

Şu anda merkez eğilimin takip ettiği «askeri darbe»ye dayalı ve iç-savaşı da içeren politik strateji, bir askeri darbenin yakın zamanda gerçekleşmeyeceği görüldüğünde, doğaldır ki geçersizleşecektir. Bu durumda MHP «savunma»ya geçerse, zaten öteden beri merkez eğilimiyle gizli bir uyuşmazlık halinde olan ve «tabandaki» militanların önemli bir kısmınca benimsenmiş olan soy faşist eğilimin MHP'den kopmasını göze almış demektir. Bugüne kadar MHP hareketinin cephe hattında yeralmış bu kesimlerin kopuşu MHP'yi epeyce zayıflatacaktır.

MHP merkez eğilimi şu anda bunu gözönüne alacak durumda olmadığını bilmekte, bu yüzden «savunmaya» geçememektedir. Ama «karşı-saldırı» konusunda da, görülebildiği kadarıyla, tereddütler içindedir. Bu «karşı-saldırı», MHP'nin «içsavaş» ortamını kendi gücüyle yaratması, başlatması biçiminde olabilecektir. Bir yandan metropollerdeki faşist terör eylemleri hızlandırılır öte yandan Malatya, Sivas, Iğdır v.b. yerlerde ve en son Niğde/Aksaray'da çok güçlük çekmeden tezgahlandığı görülen sağ kitlesel hareketlerin birkaç tanesi aynı anda başlatılırsa, artık anlaşılacaktır ki, faşist hareket şu tarihi dönemdeki en son kozunu oynamaktadır.

Az önce de belirtildiği üzere faşist hareketin merkez eğilimi bu son kozun kendisine başarı getireceğinden şüphelidir. Özellikle sağ kitlesel hareketleri yeniden eski çapta tezgahlayabileceği konusundadır bu şüphe. AP ve MSP eğilimli kitleler, önceki olayların arifesinde partileri tarafından uyarılmamışlardı. AP ve MSP'nin bu yönde uyarıları sağ kitle hareketlerinin fiyasko ile sonuçlanmasına yol açabilir, v.b..

Bu yüzden MHP merkez eğilimi, kendisini en kolay ve uygun koşullarda savunabileceği bir zeminde CHP saldırısını karşılamak ister. Bu zemin MHP'nin kapatılma istemiyle Anayasa Mahkemesi'ne verilmesi olabilir. Mahkemeye verilmiş bir MHP; burada «yasal» imkânları kullanarak kendini savunabileceği gibi, CHP'ye karşı saldırabileceği ve aynı zamanda tüm ulusa hitabedebileceği bir kürsü de bulmuş olur. Öte yandan bu olay, MHP merkez eğilimine genel faşist hareketi kendi etrafında yeniden toparlamayı sağlayacak bir kampanya için de en elverişli fırsatı yaratır. Her faşistin MHP'yi korumak ana görevi etrafında birleşmesine yönelik propaganda hayli zengin bir tema bulmuş olur.

CHP'nin ikinci aşaması yalnızca faşizme yarayabilecek böyle bir girişimine, sosyalistler karşı çıkmalıdır. Böyle bir mahkeme, ancak faşizm ve MHP hakkında geniş bir siyasal teşhir kampanyası yürütüldükten sonra, faşizm ve MHP önce toplumun geniş kesimleri önünde tam bir açıklıkla sergilenip, mahkûm edildikten sonra gündeme getirilebilir. Daha önce de **Birikim**'de aynı konuya ilişkin olarak belirtildiği üzere CHP, öncelikle faşist hareket hakkındaki devlet istihbaratını topluma açıklamalıdır. Bini aşkın ölü ve binlerce yaralı vermiş bu toplumun hakkıdır bunları öğrenmek.

Sosyalist hareketin gerek bu siyasal teşhir konusunda gerekse gözönünde

tutması gereken içsavaşa yönelik girişimler konusundaki tavrı, bunlara ilişkin eyleminin belirleyici çizgileri; Türkiye toplumunun yaşamakta olduğu derin toplumsal-siyasal bunalımın sosyalist harekete yüklediği tarihî görevler planında tespit edilmelidir. Bir önceki sayımızda üzerinde durulan bu konuya ilişkin incelememizde de belirtildiği üzere; faşist hareketin varlığı ve son derece önemle izlenmesi gereken girişimlere hazır oluşu, sözkonusu görevlerin ancak bir bölümünü oluşturmaktadır. Ve nitelik belirleyici olan, asıl olarak sosyalist hareketin kendi siyasal- toplumsal hedefini yansıtan eylemleri ile ilgili görevlerdir.

*

İran'daki olaylar alışılmadık özellikleriyle gelişmeye ve artan dikkatleri üzerinde toplamaya devam ediyor. Son yıllardaki en geniş, kararlı ve sürekli halk hareketini gerçekleştiren İran toplumu, bazı özellikleriyle belki «kendine özgü» bir hareket yaratmış görünmektedir ama kanımız odur ki İran'daki halk hareketi, önümüzdeki tarihî dönemin toplumsal hareketlerinin bir öncüsü, habercisi olma özelliğini taşımaktadır. Bu bakımdan kendisinden —ve zamandaşı Nikaragua olaylarından da— evrensel değerde ipuçları bulacağımız bir harekettir ve elbette böyle bir çabaya girmek, öncelikle sosyalistlerin işi olmak gerekir. Dergimizin gelecek sayısında ve daha sonraki yayımlarında İran olayını ayrıntılı biçimde ele alarak, bu yöndeki çabalara katkıda bulunabileceğimize inanıyoruz. Burada yalnızca olay hakkında ilk gözlemlerimize dayalı yorumları ve çıkardığımız sonuçları iletmek istiyoruz.

Ağır bir zulüm yönetiminin ve ekonomik yoksunluğun altında ezilen İran halkının başkaldırışı olayının ilk göze çarpan özelliği, hareketin dinî önderlerce ve dinî ideolojinin siyasal-toplumsal programı içinde yönetiliyor oluşu. Şüphesiz böyle bir toplumda sosyalistlerin, komünistlerin ön planda olacağı umulur. Ne var ki bu «doğal durum» görülmedi ve öyle anlaşılıyor ki görülmesi için çok fazla kanıt da yok. İran'da 60 yıl önce kurulmuş ve 2. Dünya Savaşı ertesinde hayli etniklik göstermiş bir Komünist partisi (TUDEH) ve bundan başka bir dizi sosyalist eğilimli hareket var olmasına karşın, İran gibi bir toplumda, bir halk hareketinin hemen tümüyle dinî sloganlar ve bunun ışığındaki talepler etrafında doğması, şüphesiz öncelikle sosyalistler için, düşünülmesi ertelenmeyecek önemde bir sorun oluşturmaktadır.

Ancak şu nokta belirtilmelidir ki İrandaki olaylar varolan sosyalist-komünist hareketlerin uzağında, onların beklentileri dışında ve onların bakış açılarını tezkibeder biçimde gelişmiş olmasına karşın; bu durum kesinlikle Marksizmin «yanıldığı», «yetersiz kaldığı» anlamına gelmiyor. Tersine bu olaylar Marksist yaklaşımın bir doğrulanmasıdır. İran'daki halk hareketi, İran toplumunun tarihî gelişimi içinde yerine oturtulduğunda gerçek anlamını bulmaktadır.

Hareketin şu anda kendini dinî ideolojinin siyasal-toplumsal programı içinde dile getirmesi, kendisini bu dinî ideoloji içinde kavraması, hareketin ilerici niteliğini örtemez. Olay, İran toplumunun hızlı bir siyasal olgunlaşma sürecine girdiğini, bunu yaşıyor durumda olduğunu göstermektedir.

Şu ana kadar düşüş göstermeden ilerlemesini sürdüren İran halk hareketinin önümüzdeki evrelerinde, olayın, dinî önderleri aşacağını söyleyebiliriz. Dinî önderler daha şimdiden hareketin tekabül ettiği siyasal olgunluk ile dinî ideolojinin «avam»a tanıdığı sınır arasında doğmuş bulunan «çelişki»yi gidermeye çalışırlarsa —ki şimdi böyle bir eğilim bildiğimiz kadarıyla görülememektedir— olayın gerisinde kalacaklar, etkilerini yitireceklerdir. Ama bu halk hareketinin genel olarak dinî ideolojiden kopması anlamına gelmeyebilir. Ve öyle anlaşılmaktadır ki İran halk kitleleri daha uzun süre bir yandan siyasal hareketliliklerini geliştirirlerken, öte yandan da bu durumlarını dinin yeni yorum

biçimleri içinde açıklamaya devam edeceklerdir. Ülkemizde bazı islâm çevrelerde örneklerine raslanılmaktadır ki, son yıllarda genel olarak dinî ideolojiler ve özel olarak islâmî ideoloji içinde, radikal siyasal ve toplumsal programlara varan yorumlar ve bunlara dayalı hareketler gelişmektedir. Libya ilk akla gelen örnek. Bu bakımdan İran halk hareketi de kendi siyasal olgunluğunun yükselişini dinî ideoloji içinde onaylayacak, açıklayacak sözcülere sahip olabilir.

Bir dönemi, bir hareketi, «kendi bilincine bakarak yargılamak» isteyen birçokları, Şah'ın doyurduğu uluslararası basın tröstleri istediği kadar İran halkının gerçek bir özveriyle giriştiği hareketini «gerici» diye damgalamaya ve güya «gericiliğin» kanıtı olarak hareketin dinî görünümünü veren resimler, yazılar yayımlamaya devam etsin, bizzat bu resimler ve yazılar içinde bile açıkça görülmektedir ki İran halk ayaklanması son derece ilgiye değer özellikler göstermektedir.

Örneğin kadınların gösterilere kitlesel olarak katılma olayı. Şah'ın görülmedik bir vahşetle, en modern öldürme araçlarını kullanarak saldıran sadık güvenlik kuvvetleri şimdiye kadar binleri çoktan aşmış kişiyi öldürdükleri halde; İran kadınları gösterilerin en önünde yürümeye devam etmekte, sloganları haykırmakta, pankartları taşımakta ve gerek gösteriler sırasında ve gerek diğer zamanlarda etkin propaganda görevlileri olarak çalışmaktadırlar. Şah'ın karısının kendisini sergileyerek lanse etmeye çalıştığı «modern kadın», bu peçeli ama harekete erkeğinin peşinde sürüklenerek değil aklıyla, bilgisiyle katılan ve giderek etkinleşmekte olan kadının yanında yalnızca gerici bir tip değil, aynı zamanda gülünç ve zavallıdır. 40 Milyonluk İran halkını «babasından devraldığı» 18 milyon nüfuslu İran haline getirmekte tereddüt etmeyeceğini açıkça ilan edebilen, 22 milyonu öldürmeye kararlı bu rezil saltanatın iğrenç gölgesi İran toplumunun üzerinden kaldırıldığında, İran toplumu kendini yeniden kurduğunda; bu kadınlar ve onları mücadele arkadaşları olarak da tanımış olan İran'lı erkeklerin bilinen şeriat düzeninin «nas»a, «avam»a tanıdığı statü içinde, bu edilgen konumda kalabileceklerini ummanın hayal olduğunu dinî önderler şimdiden kavramışlar mıdır bilmiyoruz, ama; İran halkının henüz söze dökülmemiş bilincinde bir yükseliş anıtı olarak silinmez biçimde yer ettiği kesindir.

Birikim

Uluslararası
Olaylar ve Sorunlar

ROBİN BLACBURN

Avrupa - Komünizmi Buhranda mı?

Avrupa-komünizmi Fransa ve İspanya'da seçim başarısızlıkları yaşadı. Şimdi Avrupa komünistleri halka dayanan güçlerinden yararlanmaya yönelik bir strateji aramak zorundalar.

«Avrupa-komünizmi» terimi, iki yıl kadar önce ilk kez ortaya atıldığında, Avrupa'nın büyük komünist partilerinin, çok yakında politik azınlık durumundan çıkıp hükümete katılmaya çağrılacakları bekleniyordu. Bugün, böyle umutlar ya da korkular kırılmış bulunuyor. İtalyan komünistleri, Avrupa-komünizminin öncüleri, üstüste girişimlere karşın, kabinede sağlam bir yer elde edemediler. İspanyol komünistleri, Avrupa-komünizmi ideolojisinin örnekleri, kırk yıldan sonra ilk kez yapılan seçimlerde, oyların ancak % 10 kadarını kazanabildiler. Fransız komünistleri, Avrupa-komünizmine gecikmeli ve belki de gönülsüzce yönelenler, kesin zafer gibi görünen şeyin dişleri arasından yenilgiyi çekip almayı başardılar geçen ayki seçimlerde. Borsalar tekrar düzene kavuştu ve sağ, tüm solu kapsayan bu yenilgiden duyduğu sevinci saklamak zahmetine girmedi. Fakat belki de bu, erken doğmuş bir sevinç. Solun ölüm raporu abartılmıştır.

Birincisi, solun seçimlerde düzenli bir şekilde gelişmeye devam ettiği gözönünde bulundurulmalıdır. Komünistlerin oyları hiçbir yerde azalmış değildir; Fransız sosyalistleri, İspanyol sosyalistleri ve İtalyan komünistleri destek kaybetmemişler, tersine yeni destek kazanmışlardır. İkincisi, genelde solun, özelde komünistlerin, ulusal hükümet dışında her düzeyde, şimdiye kadar olmadıkları kadar güçlü olduklarına dikkat etmelidir. Komünistler ve sosyalistler, İtalya'nın bölgesel ve yöresel idarelerinin üçte ikisinden çoğuna egemendirler ve Fransa belediyelerinin yarısından fazlasında çoğunluğa sahiptirler.

İtalya'da, önceleri bölünmüş olan (sendikalar) birlikler şimdi birleşmektedir; yeni federasyona komünistlerin egemen olması muhtemeldir. Fransa'da komünist CGT ve daha küçük olan CFTD, daha iyi ücretler, tatiller, sigorta hakları ve işsizlikte kesin bir azalma sağlanmasını amaçlayan bir saldırıyı şimdiden ilan ettiler. Bunların yedi milyonu bulan üyelerinin şevki, Sol Birlik adaylarının, seçimlerin ikinci kademesinde, oyların «sadece» % 49,2'sini (yani on iki milyondan fazla oy) almış olmasından dolayı azalacak değildir. Nihayet, İspanya'da, İsKP, etkileyici bir gövde gösterisi yaptı. Öte yandan, bu yıl yapılacak olan belediye seçimlerinde, hem sosyalistlerin, hem de komünistlerin başarılı olmaları beklenmelidir.

Avrupa-komünizminin «ortodoks» anlayışa muhalefetinin özü, politik çoğulculuğun hem Doğu hem de Batı için istenir bir şey olduğunu ilan etmesiydi. Bu, Avrupa-komünistlerini Moskova'ya bağlayan göbek bağını hemen hemen kendiliğinden kopartır. Kissinger şunlarda ısrar etmiştir: Komünistlerin parlamenter biçimlere inançlarını pek çok kez beyan etmiş olduklarında (doğru), dehşetli bir parti örgütünü elde bulundurduklarında (doğru), ve hiçbir önemli uluslararası sorunda ABD'ye alternatif bir bakış getirmediklerinde (bu da doğru). Buradan, Avrupa-komünizminde gerçekten yeni bir şey olmadığı sonucu çıkarıldı (yanlış). Brejnev, sorunu daha iyi kavrıyor. Onun gücü, tüm topluma egemen bir parti aygıtının monolitik sağlamlığıdır —Batı komünistlerinin bu ilkeye açıkça meydan okumaları, tehditkâr ve uğursuz bir gelişmedir. Bu, ancak Doğu'daki gizli reformist güçlere ve muhalefete yardım ve destek sağlayabilir.

Reformistler ve muhalefetçiler kimlerdir? Egemen politik rejimin doğası gereği, Brejnev'in yönetici partiler içinde ve dışındaki fikirler hakkında sahip olduğu güvenilir bilgi bizlerden ancak biraz fazladır. Bizler gibi o da, diyelim, *The Samizdat Register*'in yayımcısı Roy Medvedev ya da *Alternatif* adlı kitabın Batı Almanya'da yayımlanmasından sonra, Doğu Almanya'da hapsedilen Rudolf Bahro gibi muhaliflerin durumunu bilir. Ama Amalrik'in işaret ettiği bir çelişkiye düşmektedir: Güvenlik aygıtının yarısı insanların gerçek düşüncelerini keşfetmeye, öbür yarısı da herhangi bir kişinin kendi fikirlerini ifade etmesini engellemeye ayrılmıştır.

Doğu'da çarpıcı bir değişme olmadıkça, Avrupa-komünistlerinin «başkaldırı»larını terketmeleri ihtimali yoktur, çünkü tüm inanılırlıkları ve politik başarı umutları ayrılmaz biçimde ona bağ-

lıdır. Avrupa-komünizminin kendinden yaşlı bir kardeşi olduğu yeterince kavranmamaktadır: Kardeş rekabetinin şiddetli sancılarını her zaman doğurmuş olan Avrupa-sosyalizmi. 60'ların sonunda ve 70'lerin başında Avrupa-sosyalizmi, Fransa, İspanya ve Portekiz'deki sosyal demokrasinin külleri arasından doğdu. (Benzer bir olay, Andreas Papandreu'nun PASOK'unun ortaya çıkmasıyla Yunanistan'da gerçekleşmişti.)

60'ların sonlarına doğru eski Fransız sosyalist partisi SFIO, oyların % 5'inden fazlasını güçlükle alabiliyordu. François Mitterand, kendisi gibi sol radikalleri, SFIO'dan kalanları ve marksist PSU'dan bazı sol-sosyalistleri bir araya getiren yeni bir sosyalist parti kurdu. Bu yeni parti, radikalizmi sağlam kitle bağlarıyla, 1968 Mayıs'ının temalarını Amerikan türü politikayla birleştiriyordu. Politik gerçekçiliğin gerekli bir hamlesi olarak, komünistlere bir seçim ittifakı önerildi. 1973'e girerken sosyalistlerin oyları eskinin üç katını aştı. Bu formül, Fransız sosyalistlerinin tavsiyesiyle, Felipe Gonzales ve Mario Soares tarafından İspanya ve Portekiz'in koşullarına uyarlandı.

Yeni sosyalist partilerin adları eski adlardı, ama örgüt ya da ideoloji olarak gerçek bir süreklilik pek sözkonusu değildi. Tam anlamıyla sosyalist, hattâ marksist olduklarını ve geleneksel sosyal demokrasiyle hiçbir ilgileri olmadığını ilan ediyorlardı. Avrupa ekonomilerinin üstünde fırtına bulutları toplandığında, köklü anti-kapitalist önlemlere ihtiyaç olduğunu belirttiler. Kendi sollarındaki komünistleri tavır olarak sağda göstermekten özel zevk alırlar ve genellikle soğuk savaşın anti-komünizmini inkâr veya terk ederler.

Avrupa sosyalist partilerinin radikalizmi popüler ve çekiciydi, çünkü ona tüketici liberalizmin (consumer liberalism) güven tazeleyici imgeleri eşlik ediyordu. İşçilerin öz-yönetiminden sözediliyor, fakat sınıf mücadelesinin sözü geçmiyordu. Bu partilerin benimsediği sıkılmış yumruk sembolü daima kırmızı bir çiçek tutuyordu. Avrupa sosyalizminin insancıl yüzü afişlerde diş macunu reklamları gibi parıldıyordu. Çokuluslu şirketlerin datığılacağı bildiriliyor, ama Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kurumlarına dokunulmuyordu. Partiler, büyük ölçüde önderlerinin, François Mitterand, Felipe Gonzales ve Mario Soares'in kişisel niteliklerine dayanmaktaydı, hâlâ da öyledir.

Bir Avrupa-sosyalist partiyle karşı karşıya geldikleri durumlarda komünist partiler, seçimlerde zorlandılar. Avrupa-sosyalizminin kararsızlığı, kapitalizmin toplumsal sonuçlarından hoşnutsuzluk duyan, ama onun baskı altına alınmasına tam anlamıyla ikna olmamış bulunan seçmenlerin (hem işçi sınıfı, hem de orta sınıf) psikolojisine uygundu. Bu psikoloji, kısmen radikal reform imkânlarına içten bir inançtan kaynaklanıyordu, ama doğu «sosyalizmi»nin katı modellerinden duyulan korku bu inancın ılımlı düşüncelere dönüşmesine neden olmaktaydı. Bu, Avrupa-komünizminin doğmasına yol açtı.

Ne var ki, yeni bir sosyalist partinin bulunmadığı İtalya dışında, Avrupa-komünizmi, seçimlerin yönünü değiştirmeyi başaramadı. Bu yalnızca yeni bir çıkış oluşturan Avrupa-komünizminin kabul ve onay görmesinin zaman almasından ya da Avrupa-sosyalizminin özgün programının Avrupa-komünizminin taklitçiliğine tercih edilmesinden ileri gelmiyordu.

Asıl sorun, Avrupa-komünizmi formülünün, Batı'lı komünist partilerin gücünü ortaya sermemesiydi, hâlâ da böyle. Bu güç, sözkonusu partilerin parlamento dışı kitlesel kökleridir, işçi sınıfının en yetkin eylemcilerinden yüzlerce ve binlercesinin bu partilerde yer almasıdır. Komünist parti üye sayısının İtalya'da 2 milyon, Fransa'da 450.000 ve İspanya'da, parti legale çıkalı bir yıl bile geçmemiş olduğu halde, 120.000 olduğu belirtilmektedir. İtalya'daki komünist-sosyalist sendikalar federasyonu CGIL'in 7 milyon üyesi vardır; Fransa'da komünistlerin önderliğindeki CGT'nin üye sayısı 5 milyona yaklaşmaktadır; İspanya'da, hükümetçe tanınan sendikalarda işyeri sorumluları ve görevlilerinin tesbiti için tüm ülkede yapılan seçimlerde komünist önderliğindeki siyaset, oyların % 33'ünü elde etmiş, oy oranı % 22 olan sosyalistleri de geride bırakarak, en büyük grup olmuştur. Komünist partilerin, onları çoğu sosyal demokrat partiden ayırdeden bir karakteristiği, işyerlerinde, bir sonraki seçim kampanyasından çok daha kapsamlı bir alanda çalışan, etkin kollarının varolmasıdır. Parti üyelerinden ne kadarının gerçek eylemciler olduğunu saptamak güç, ama bu oran öteki partilerden herhalde çok daha yüksek. Bunun göstergelerinden biri, komünist yayınların yüksek tirajı.

Avrupa-komünizmi, bu yetenekli ve azimli insanların en üstün ürünlerini vermelerine imkân sağlamıyor. Çünkü onların yeni ve daha iyi bir dünya için mücadele etme isteklerine özgür bir yön vermiyor. Avrupa-komünizmi programı, Avrupa-sosyalizminin programından en fazla nicel olarak farklıdır, nitel olarak değil. Hedefi, biraz daha yüksek bir asgari ücret, biraz daha fazla sayıda şirketin ulusallaştırılmasıdır, ama yeni tip bir devlet ve toplum değil. Üstelik, sosyalizm modelinde monolitizm reddedilirken, parti içi örgütlenmede muhafaza edilmiştir. İspanya'da Fernando Claudin ve Avrupa sol muhalefetinin önde gelen teorisyeni Ernest Mandel çeşitli yollardan şunu göstermişlerdir: Stalinist formüllere bu bağlılık, kurulu burjuva düzenine intibak etmeye ve bunun sonucu olarak, tabandaki militanlar arasında gerginlik ve karışıklıklara yol açmaktadır.

Avrupa-komünizminin önderleri kendi durumlarının farkındadırlar. Denetimlerindeki disiplinli proleter kadronun kendi kozları olduğunu ve bu kozu oynamanın bir yolunu bulmak gerektiğini hissetmekteler. İster İtalya'daki gibi sağa, ister Fransa'daki gibi sola açılsınlar, öbür sosyalist ve marksistler karşısında kendi anlayışlarının da deneneceği, birleşik bir anti-kapitalist hareketin oluşmasını teşvik etmiyorlar. Bunun yerine Avrupa-

komünistleri, doğrudan doğruya politik kurumlara yönelmeyi tercih ediyorlar —bunun sonucu sosyal demokratları, sol muhalefeti ve radikal demokratik hareketleri ihmal etmek ya da önemsememek olsa bile.

Böylece, İtalya'da İKP, Hıristiyan Demokrat önderlerle sürekli bir diyaloga daldı ve hükümette, idarî mekanizmada ve resmî yayın kurumlarında etkili mevkiler karşılığında ılımlı bir işçi hareketi taahhüt etmekte. Geçen Eylül'de, Fransa'da FKP, Avrupa-sosyalistlerine karşı yıkıcı bir eyleme girişerek Ortak Program'ı fazla yumuşak olduğu gerekçesiyle feshetti —ve aynı zamanda, Fransa'nın en yurtsever partisi olarak komünistler, nükleer *force de frappe*'ı desteklediler. Marchais ve öteki FKP önderleri, sosyalistlerin kendilerini belediye seçimlerinde ve anketlerde geride bırakmış olmalarından açıkça telaşa kapıldılar. Solun parlamento seçimlerini kaybetmesi pahasına da olsa —nitekim oldu da— partilerinin özgül kişiliğini yeniden ispat etmesini kararlaştırdılar.

Eğer komünistlerin bu taktikleri tamamen yanlış ve geçersiz olsalardı, hayat bu kadar karmaşık olmazdı. İtalyan Hıristiyan Demokrat Partisi, önderlerinin kesinlikle gerici niteliğine inanmak zorunda olan kitlesiyle, büyük ve popüler bir partidir. Yayın kurumlarından yararlanma ve yetkileri, milyonlarca komünist dahil tüm yurttaşlar karşısında sorumlu gösterme, boş bir istek değildir. İtalyan komünistleri bu girişimlerde başarılı olmak için bazı önlemler almışlardır, ama gereksiz ve büyük bir karşılık ödeyerek: Bağımsız halk ya da işçi hareketlerinin dağılması ve yılması pahasına. 60'ların sonu ve 70'lerin başındaki sendikal muhalefet atılımı boşa gitti; 1974 referandumunda Hıristiyan Demokratlar'ın esaslı yenilgisine neden olan demokratik canlanma da aynı akibete uğradı. Yaygın bir sinizm ve hükümetin kısıntı uygulamalarına ve geleneksel politik suistimale *(sotto governo)* karşı komünistlerin danışıklı dövüşü ortamında, bir avuç terörist ve provakatör politik arenayı tekeline geçirdi.

Fransa'da Marchais, kendini seçim kampanyasının vazgeçilmez bir yıldızı olarak kabul ettirdi. Her gittiği yerde büyük kalabalıklarca dinleniyordu. Barlarda bile, Marchais televizyon ekranında göründüğünde, sohbetler kesiliyordu. Marchais kampanyasının *élan*'ı Sol Birlik'e çok şeyler sağlayabilirdi —eğer birliğin yeniden kurulması ilk tur seçimlerinden sonra değil de önce gerçekleştirilmiş olsaydı. Oysa, Marchais, hükümete karşı harcadığı enerjinin eşdeğerini sosyalistlere karşı da harcadı. Yukarda da belirttiğim gibi, sosyalistlerin eleştirilecek pek çok yanları vardır, ama FKP'nin saldırısı onları kazanmayı değil, hareketten sürüp atmayı amaçlıyordu.

Avrupa-komünistlerinin gelecekte, şimdiye kadar gerçekleştiremedikleri politik hamleyi başarmak için nasıl çalışacaklarını kestirmek güç. Fransa'da sosyalistlerin gelişmesi durduruldu, fakat komünistleri destekleyenlerin hiç de hoşnut olmadıkları birşeyler pahasına.

Seçimi izleyen haftalarda, komünist parti saflarında görülmemiş bir otopsi yapıldı. İkinci turdaki yenilgiden sonra Marchais, sonucun partinin taktiklerini doğruladığını ileri süren bir zafer bildirisi yayımlamak hatasına düştü. Bu, hep bir Sol Birlik hükümeti için çalışmış olan birçok militanı şoke etti. Parti yönetimi, partinin yayın organlarında yenilginin nedenlerini tartışmayı yasaklayınca, FKP'nin sanayi kesimine yönelik gazetesi *Action*'un editörü görevinden çekildi. Nisan'ın ikinci yarısında, parti yönetiminin umursamaz ve kibirli tavrını eleştiren komünistlerin yazıları, *Le Monde*'un sütunlarını doldurmaya başladı. Partinin başlıca ideologu olan politbüro üyesi Jean Elleistein bile, solun yaşamış olduğu zorlu yenilgiyi kabul etmek ve açıklamak gerektiğinden söz ediyordu.

Ama, hiç şüphesiz, bu resmî olmayan tartışmaya en önemli katkı, gene *Le Monde*'da yayımlanan dört makalelik bir diziydi. Bunlar, partili aydınların en ünlüsü olan Louis Althusser'e aitti. Bu makalelerinde Althusser, Marchais'nin düzensiz ve demagojik önderliğine ve parti içi işleyişin askerî yapısına acımasızca saldırıyordu. Bütün bölgelerde tabanını sosyalist ve komünistlerin oluşturduğu özerk komiteler kurularak Sol Birlik'in gerçekleştirilmesine, neden işin başından itibaren girişilmediğini soruyordu Althusser. Neden sosyalistlerin eleştirisinin daha önce ve Sol Birlik'i yıkacağına, güçlendirecek bir şekilde yapılmadığını soruyordu.

Althusser'in makalelerinin, düşünen parti üyeleri arasında yankısını bulduğu kesin. Marchais ise, Althusser ve öbür muhaliflerin ihraç edilmeyeceğini açıklarken, bir yandan da onların, eleştirilerini parti organlarında yayınlamalarını yasaklamayı sürdürüyor. Fransız komünistleri arasındaki bu yarı-bastırılmış tartışma, tam da İspanyol partisi 40 yıldan beri ilk legal kongresini yapmaktayken patlak verdi. Sözkonusu kongrede, İspanyol komünizminin en popüler ve dinamik parçası olan Katalon PSUC'da, Carillo'nun, Avrupa-komünizminin alâmeti farikası olan eserine (görüşlerine) karşı güçlü bir muhalefetin varlığı açığa çıkmıştı. Manuel Sacristan'ın önderliğindeki Katalon komünistleri, Carillo'nun seçimciliğine, hükümetin kısıtlama politikasını desteklemesine ve parti tüzüğünün bir maddesinin, Leninist politikayla bağlantılı olduğu için iptal edilmesini önermesine karşı çıkıyorlar. Carillo'ya karşı bu muhalefet, sonuçta, delegelerin dörtte birinin desteğini kazandı.

Önemi, Katalon partisinde çoğunluğu kazanmış olmasında —ki seçimlerde elde ettiği sonuç seçimci İsKP'nin öbür bölgelerde elde ettiğinden çok daha başarılıydı— ve Leninizmi, Stalinist ortodoksluğun «Marksist-Leninist» dogmalarına geri dönmeksizin savunmasıydı. Althusser gibi, Sacristan da bir felsefeci. Ama onun tersine, aynı zamanda politik bir önder ve örgütçü. Her ikisi de Avrupa-komünizminin soldan eleştirisini, Claudin gibi eski komünistlerden ve Mandel gibi sol muha-

lefetin teorisyenlerinden devralarak üstlenmiş bulunuyor.

Avrupa-komünizminin strateji ve örgütlenmesi üzerine bu yeni tartışmanın nerelere kadar genişleyeceğini kestirmek güç. İtalyan partisi şimdiye kadar bundan etkilenmiş değil, ama bu istisnaî suskunluk fazla süreceğe benzemiyor. Avrupa-komünizminin doğuş hızı Sovyet vesayetini reddetme ve sosyalistlerden geri kalmama isteğinden kaynaklanmıştı. Şimdi artık Avrupa-komünizminin önderleri, neden bugünkü açmaza varıldığını açıklamalı, kendi üyelerinin eleştirilerini cevaplamalılar. Çoğulculuk bulaşıcıdır. Parti şefi hoşlanmayabilir, ama herhangi bir militan, kurulu düzene karşı sürdürülen savaşta, hareket içindeki farkların ve tartışmaların uzlaşması gerektiğini dolaysızca varsaymaz.

Eğer bugün, Avrupa-komünist partiler görüş genişliği bakımından buhrandalarsa —ki öyleler— bunun nedeni kendileridir ve bu durum, gerçek güçleri ile ona uygun bir politik stratejiyi bulmaktaki yeteneksizlikleri arasındaki çelişkiden doğmaktadır. Avrupa-komünizminin stratejisi şimdiye kadar *olumsuz* —Stalinist modellerin eksik bir reddedilmesi— ve türevseldi —Avrupa-sosyalizminin inandırıcı olmayan bir taklidi. Olumlu ve özgün bir strateji için (anti-Stalinist marksizmin), en iyi gelenekleri ile toplumsal muhalefetin 60'lardan beri ortaya konan temalarının (işçi denetimi, kadınların özgürlüğü, ekoloji hareketi, bürokrasi, hiyerarşi ve kültürel manipülasyon ile mücadele) yeni bir bileşimi gereklidir. Marksist stratejinin sağlıklı bir biçimde yenilenmesi için, hiç olmazsa bazı komünistlerin hazırlıklı olduklarının en umut verici göstergesi, bugün artık bunların sosyalist devrim ve sosyalist demokrasi kavramlarının farklı tanımlarını açıkça tartışmalarıdır. Ama bu tartışmaları, eski, kötü gelenekler olan, parti şovenizmini ve parti içi muhalefet akımlarının afaroz edilmesini sarsacak bir tarzda yayımlayıp yayımlamayacakları, şimdilik belli değil.

New Society, 18 Mayıs 1978'den
Çeviren SABİR YÜCESOY

—oOo—

Fransız Solunun Seçim Yenilgisi ve FKP

Fransız sol partilerin umutla bekledikleri seçim yılı başında, 8 Ocak 1978'de FKP Ulusal Konferansı toplandı. Genel sekreter Marchais Konferans'a sunduğu raporda, 22. Kongre'de söylediklerini bir kez daha tekrarlar: «Birlik siyaseti, bizim siyasal stratejimizin özsel ve sürekli bir ögesidir». Sosyalist Parti'nin 1972'de imzalanan Ortak Program'a bağlı kalmadığına, sözkonusu Program'ın güncelleştirilmesi gerektiğine, bu yolda yapılacak ciddî bir tartışmaya katılmaya FKP'nin her zaman hazır olduğuna değinir Marchais. Raporda, SP'nin sermayenin siyasetini izlediği de dile getirilir. İçinde bulunulan durumda iki alternatif vardır: Ya emekçilerin ve ulusun zararına olan büyük sermayenin egemenliği, ya da sermayenin egemenliği ve ayrıcalıklara karşı emekçilerin ve ulusun iktidarı. FKP ikinci alternatifi savunduğunu, «olanların değişmesi gerektiği»nden yana olduğunu açıklar. Zaten seçim öncesi dönemin tek bir miti vardır: «Değişme». Bu mit ile FKP kendi «özgün» siyasetini, «stratejisi»ni oluşturduğuna inanmıştı. Öyle ki, Parti yetkilileri yazılı ve sözlü açıklamalarında FKP'yi «değişmenin partisi» olarak niteleyebiliyorlardı: «12 Mart'da KP'ye verilen her oy değişmeye doğru etkili bir adımdır». 12 Mart'da, yani seçimlerin ilk turunda beklenmektedir «değişme»; bu tarih ilk turun ortada kalmasından sonra ikinci tura, seçimlerin kaybedilmesinden sonra da daha ileri bir tarihe ertelenmiştir. «Gerçekten de, son 30 yıldır bütün partiler —öteki sol partiler dahil— ülke işlerinin yönetimine katıldılar, yalnız KP katılmadı» diyordu Marchais. Ve «değişme», ona göre KP'ye oy vermekti. Kendisiyle yapılan bir televizyon programında Marchais, «FKP ilk turda oyların % 25'ini almalı, % 21'ini alırsa yetmez, zafer ve değişme suya düşer» demekteydi. Birlik terazisinin Komünist kefesine yeterli sayıda oy düşmeyeceği akla gelmiyordu o sıralarda. Genel Sekreter «emekçilere güveniyorum» diyebiliyordu. Ulusal Konferans'dan birkaç gün önce SP kendi programını yayımlar. Bu olay, artık «güncelleştirilmiş» olsa da olmasa da bir Ortak Program'ın, Solun Birliği'nin sözkonusu olmayacağına tanıklık etmekteydi.

Ne olursa olsun FKP, Genel sekreteri, sözcüleri aracılığı ile Ortak Program konusunda, birlik konusunda tartışmaya yeniden başlamaya hazır olduklarını, SP'nin bunu geri çevirmekte ısrar ettiğini, ama bu durumda bile «değişme»nin mümkün olduğunu açıklamaya devam eder. Değişme için tek bir yol vardır, o da «teraziyi gerçek değişmeye doğru devirmek için FKP'ye yeterli bir oy ağırlığı sağlamaktır.» Gerçekten de «Birlik» artık bir sözdür yalnızca: FKP kurulacak bir sol hükümette belirli bakanlıklar için % 25'lik bir oy toplamı istemektedir. Yeterli oy toplamını elde edemezse FKP çekilecektir. Başka deyişle, FKP yönelişini belirleyemeyeceği bir sol hükümete katılmayı reddetmektedir.

Şubat ayının başında Alman Sosyal-demokrat Partisi ile FSP başkanları W. Brandt ile F. Mitterand görüşürler. Görüşmelerden sonra yayımla-

nan belge Ortak Program'la açıkça çelişen öğeler içermekteydi. SP de gerçeği görmekteydi, Ortak Programın pek bir bağlayıcılığı yoktu artık. Yapılan basın toplantısında Brandt, «Fransız hükümetinde komünistler yer alırsa, bunların işlevlerinin ne olacağının bilinmesi, hangi bakanlıklarda bulunduklarının bilinmesi söz konusudur, çünkü bizi doğrudan doğruya ilgilendiren bakanlıklar var» der. Şubat'ta Marchais, SP'ye «gereken» olağan suçlamaları yaptıktan sonra «Ortak Program'a, Birlik'e geri dönün» diye çağrıda bulunur. Düşünüleceği gibi, bu zaten olumlu cevap alamayacak bir çağrıdır. Parti basını bu çağrıyı yeni bir iyi niyet gösterisi olarak göklere çıkarır. Böylece yeni bir bahane daha elde edilir, «çağırdık gelmediler», «başka bir Partinin iç işlerine de karışamayız ya». Nitekim Mitterand çağrıya olumsuz cevap verince FKP'li yazarlardan R. Andrieu *(l'Humanité,* 9 Şubat 1978) SP'nin bu çağrıyla birlikte sorumluluklarını alması gerektiğini yazar. Aynı yazıda, FKP'nin «tanımlanmasına katılmadığı bir siyaseti desteklememekte» kararlı olduğuna bir kez daha değinir.

Seçimlerin ilk turunda çoğunluk, yani sağ hükümet iktidarını korur. Bir gün sonra, yani 13 Mart'da Sol Birlik yöneticileri bir zirve toplantısı düzenlerler, anlaşma yolunu tutarlar. İlk turda başa geçen adayların ortaklaşa desteklenmesi kararı alınır. 14 Mart tarihli *l'Humanité* «İşte oldu, Sol'da birlik, Sağ yenilgiye uğratılabilir» diyerek birinci sayfayı doldurur. Marchais bu antlaşmayı «varolan ayrılıkları ortadan kaldırmasa bile, ileriye doğru atılmış önemli adımlar doğuran, kabul edilir bir uzlaşma» olarak niteler. Mitterand da durumdan hoşnut görünmekte. Sol hükümetin bir iktidar paylaşımına değil de, oylara dayanacağını açıklar. Radikallerin başkanı R. Fabre ise, ülkenin değişmeden yana yer aldığının anlaşıldığını öne sürer. Yeniden umutlar belirir. Sendikalar sol adayların başarısını sağlamak için emekçilere çağrıda bulunurlar; «19 Mart'da solun adayları tek bir eksik oy bile almamalıdırlar». Bu arada Başbakan Barre «Fransızlar değişikliği gerçekten isteseler di, başka şekilde oy verirlerdi» demekteydi. Sol partilerin anlaşmasının doğurduğu yeni durumda FKP de artık yeni bir tavırdaydı: «Birlikte kazanmak». 19 Mart'da Sağ partiler hükümeti iktidarını korumaktadır. FKP bu sıralarda ilgi çekici noktalarda durmaktadır. Giscardcı partilerin, kendilerini ezici bir çoğunluk sağlamış gibi göstermelerinin gerçeğe aykırı düştüğünü, aldıkları çoğunluğun «ezici» olmadığını, Sol'un da Meclis'de yeni sandalyeler kazandığında ısrar etmektedir.

Bundan sonraki günlerde, SP ile FKP arasındaki karşılıklı suçlamalar çağı açılır. SP'nin yürütme kurulu ile Ulusal sekreterliği 20 Mart'da toplanır. Solun iktidara gelememesinin nedeni olarak birlikten yoksun olunması gösterilir. SP'ye göre Birliğin bozulmasının nedeni, SP'nin gelişmesini engellemekten başka kaygısı olmayan KP yöneticilerinin saldırılarıdır. SP içindeki KP'ye yakınlık besleyen azınlık (CERES grubu) bu bildiriyi imzalamaz. CERES grubu Haziran 1979'daki Kongre'nin daha yakın bir tarihte yapılmasını istemektedir. SP'nin bildirisini KP adına R. Andrieu cevaplar. Solun birliğinin bozulmasında SP'nin taşıdığı ezici sorumluluğun yayımlanan bildiride unutturulmak istendiği düşüncesindedir R. Andrieu. FKP'nin verdiği cevap «şunu diyen, şunu yapan biz değildik, SP'ydi» biçiminde sözlerle doluydu. Solun birliğini «biz değil, siz bozdunuz» denilmekteydi. Büyük sendikal merkezler CGP, CFDT, FEN ve FO yeni hükümetle talepler konusunda tartışmalara başlanmasını istemekteydiler. FKP politbüro'su 21 Mart'da yayımladığı bildiride, bundan böyle bütün Parti yönetiminin tekrarlayacağı temayı sağlar: «Fransız Komünist Partisi bu durumda hiçbir sorumluluk taşımamaktadır». Aynı bildiride, Parti'nin bütün eylemlerinin solun kazanması için en iyi koşulları yaratmaya yöneldiği, Ortak Program'da yer alan öteki partilerin Program'a saygılı olmadıkları, kendilerini tek başlarına zafer kazanacak güçte saydıkları da dile getirilmekteydi.

Seçim sonuçlarını değerlendiren Troçkistler, SP ile KP'nin birbirlerinden ayrılmasının işçi hareketinin seçimlerde bozguna uğramasına neden olduğunu açıklarlar. Haklı olarak, bütün seçim kampanyası boyunca savundukları «tartışma ve birlik birbirleriyle uzlaşmaz değil» sözünü ileri sürerler. Gerçekten de SP ile KP, ya tümden anlaşıp Birlik oluşturmakta ya da tartışıp ayrılmaktaydılar.

Mitterand verdiği demeçlerde, Sol Birliğin kazanma umudunun daha 22 Eylül 1977'deki görüşme sonunda birliğin bozulmasıyla ortadan kalktığını belirtirken, «şiddetli, ardı gelmez saldırılarını, sağın SP'ye karşı sürdürdüğü saldırılarla birleştirmekte tereddüt etmeyerek sorumluluk yüklenenleri tarih gerektiği gibi yargılayacaktır» demeyi de eksik etmez. Sol Radikaller Hareketi, MRG, başkanı R. Fabre'a göre «13 Mart 1978'de imzalanan antlaşma 22 Eylül 1977'de de imzalanabilirdi; buysa, Birlik'e yönelen dinamiği harekete geçirebilirdi. Hatırlanacağı gibi, Sol Birlik'i oluşturan partiler düzenledikleri bir zirve toplantısında asgari ücret düzeyi, millileştirilecek şirketlerin sayısı, işyerinde emekçilerin iktidarı v.b. üstüne tartışırlar. FKP 729, SP ise 250 şirketin millileştirilmesini istemekteydi. SP ile KP arasındaki anlaşmazlık Sol Birlik'in bozulmasına neden oldu. Fabre bundan böyle 1972'de kabul ettikleri Ortak Program'ın kendilerini bağlamayacağını belirterek, oy dağılımının dile getirdiğinden çok daha güçlü olan radikal hareketi yenileştirmeye, ortaya çıkarmaya uğraşacaklarını bildirir. Marchais Fabre'ın açıklamasını aceleyle yapılmış olarak niteler, bu açıklama kendisini şaşırtmamıştır, bunlar Sol radikallerin kendi işleridir ve FKP onların işlerine karışmak istememektedir. Marchais, Meclis'deki Komünist grubun sayısal ilerleyişinde ısrar etmektedir hâlâ. Sol Radikaller Hareketi Nisan ayı içinde Kongre'ye gideceğini haber verir.

Mart ayının son günlerinde (29 Mart) FKP federasyonlarının sekreterleri toplanırlar. Ch. Fiterman'ın Politbüro'nun 20 Mart tarihli bildirisini genişleten bir rapor sunduğu toplantı seçim sonuçlarının ilk resmî toplu «incelemesi»ne giriştir. Fiterman raporuna *(l'Humanité,* 30 Mart) «Sağ koalisyonun Millet Meclisi'nde çoğunluğu korumuş olması belirleyici bir olguysa da, sonuçların sağ ile sol arasında son derece sıkı bir güç ilişkisini yansıttığını gözden kaybetmemek gerek» diyerek başlar. Dikkat edilirse, seçim sonuçlarının sola (ve özellikle KP'ye) kazandırdığı bir ders değildir bu. Sol ile sağ arasında sıkı bir güç ilişkisi bulunduğunun bilinmesi değil midir zaten, seçimlerin yapılacağı güne kadar FKP'ye «sol kazanabilir» dedirten? Buna karşılık, seçim yasasının kolay kolay (imkânsız dememek için) bir iktidar değişikliğine yer vermeyeceğinin *bir kez daha* anlaşılmış olması gerçek bir ders değeri taşıyabilir. Ch. Fiterman FKP'nin o dönemde işlediği ana temayı da dile getirmekten geri kalmaz: «Biz kazanmak ve değiştirmek, değiştirmek için kazanmak istedik (...) Ama önerdiğimiz karşılıklı biçimde kabul edilebilir anlaşmayı SP isteseydi», gerçek bir değişikliğe giden yol açılabilirdi. «Ama SP bunu istemedi». Bundan sonra Fiterman «acil görevler» saptar. İlki, «22. Kongre'nin çizgisinde kalarak bütün Parti'de sonuçların analizi ve gelecek görevlerin tanımlanması konusunda tartışmayı sürdürmek»dir. Bu «tartışma»nın sürdürülmesinin kısa süre sonra FKP yönetimine epey huzursuzluğa mal olduğuna ilerde değineceğiz. Öteki görevlerse şunlar: En acil taleplerin gerçekleşmesi için ne mümkünse elde etmek yolunda girişilen eylemde emekçilerin yanında bulunmak; üye ve örgütlenme bakımından Parti'nin güçlenmesini kararlı biçimde sürdürmek. İşte FKP federasyon sekreterleri toplantısının kendine temel aldığı Fiterman raporunun ana çizgileri bunlardır.

Gene aynı günlerde, 30 Mart'da, Marchais Cumhurbaşkanı Giscard d'Estaing ile görüşür. Cumhurbaşkanı Marchais'yi seçimler ertesinde siyasal durum üstüne söyleşmek için çağırır. Marchais, seçilecek hükümetin dikkate alması gereken noktaları belirtir: Asgari ücret 2400 frank olmalı, emeklilik yaşı düşürülmeli, iş günü gerçekten kısaltılmalı, demokrasi bütün alanlarda geliştirilmeli, deniz-aşırı ülkelerde demokratik uygulamalar işlerliğe konulmalı v.b.

3 Nisan'da yapılan bir basın toplantısında Marchais kendine sorulan «KP içinde belirli bir karşı çıkmadan söz ediliyor, buna cevabınız ne» sorusuna, komünistlerin düşünüp tartışmasının gerçek demokratik bir tartışma olduğunu, bununla yönetim olarak övündüklerini ve bu akımı desteklediklerini söyler. Ama karşı çıkanlar da yok değil, der. Bunlar, 22. Kongre'ye karşı çıkan kişilerdir. Aynı toplantıda «şüphesiz Partiden atılmış olmayı isteyenler var, ama *hiç kimse* atılmayacak. Parti'den atma dönemi bizde kesin olarak geçti» der. Hemen şunu ekler: «Aynı şekilde, 22. Kongre'yi yeniden tartışmaya getirmek isteyen birkaç kişi var. Bu da bütünüyle geri çevrilmiştir. 22. Kongre kesin bir kazanımdır». Marchais'nin buna ek olarak şu sözleri de komünizm anlayışının kavranmasını kolaylaştırabilir: «Komünistler tek bir idealle birleşmişlerdir, Partilerine olan bağlılıkla».

Nisan 1978, FKP içindeki «tartışma»nın artık yönetimce hoş görülemez boyutlara ulaştığı ay oldu. Komünist aydınlar Partilerinde «gerçek bir siyasal tartışma»nın başlamasını istediklerini açıklayan ortak bir mektup imzalarlar. FKP merkez yayın organı bu mektubu basmayı reddedince mektup bir burjuva gazetesinde, *Le Monde*'da yayımlanır. Bu gazete zaten aşağı yukarı Nisan ayı başından beri kimi FKP'lilerin seçim yenilgisine ilişkin görüşlerini yayımlamaktaydı. Sözkonusu ortak mektupta aydınlar, Parti yönetiminin hücrelerde, bölge örgütleri ve federasyonlarda «benzeri görülmemiş bir tartışma»nın başladığını, bu tartışmanın gelişmesini dilediğini belirttikten sonra gene aynı yönetimin, Fiterman'ın raporunun belirttiği çizgiden ayrıldığında yoldaşlarının katkı ve mektuplarını Parti basınında yayımlamadığını söylerler. Komünist aydınlar, yönetimin bu tavrının sözkonusu yoldaşları katkılarını başka yayın organlarında yayımlamak zorunda bıraktığından, böyle bir şeyin de yapılan analizlerin sanki Partiye karşı yöneltilmiş gibi göründüğünden yakınırlar. Zaman geçirmeden Parti basınında bütün komünistlerin Parti'nin düşünmesine katkıda bulunmak için yer alabilecekleri tartışma kürsüleri açılmasını önerirler. FKP genel sekreteri Parti içindeki karşı akımı küçümseyerek, tartışma kürsülerinin açılamayacağını belirtir. Marchais, Parti tüzüğünün böyle tartışma kürsülerinin ancak Kongre hazırlık döneminde açılmasını öngördüğünü belirtir. Oysa *FKP tüzüğünde böyle bir madde yoktur.* Yönetim işine gelen bir maddeyi işine gelir bir biçimde *yorumlamaktadır* yalnızca. Marchais'nin gösterdiği «hukukun üstünlüğü»nü destekleyen tavır birçok komünist tarafından hiç de hoş karşılanmaz elbette.

8 Nisan'da Politbüro'nun yeni bir bildirisi yayımlanır. Bildiride, Ortak Program kılıfı altında amacına (KP'nin gelişmesinin engellenmesi, KP'den 3 milyon oy alınması) erişemeyen SP'nin bu hedefine KP'ye sahip olmadığı bir sorumluluğu yükleyerek ulaşmak istediği açıklanır. Politbüro bunun Solun Birliği stratejisi olmadığını belirtir. Aynı günlerde Parti basınında, değişik illerde hücrelerin, bölge örgütlerinin sayısız toplantılar düzenleyip seçim sonrası durumu, Parti'nin tavrını, ve benzer sorunları olumlu bir demokratik biçimde tartıştıklarından sık sık övgüyle söz edilir. «Yoksullarla birlikte», «Hâlâ yoksulluk içinde yaşayan Fransızlar olduğunu bilmiyor musunuz?» gibi temellerle dayanan analizler de görülür Parti basınında. Artık Parti tabanında da başlayan tartışmalara, analizlere yer veren (biraz da FKP'nin bu tavrının, kendi değirmenine su taşıdığı için hoşnut olan) *Le Monde*'da FKP'nin sağ kanadının ideologu Ellenstein'ın bir dizi yazısı çıkar. Ellen-

stein 26 Nisanda başlayacak Merkez Komite toplantısının hazırlanması için Politbüronun komünistlere çağrıda bulunması üzerine bu diziyi kaleme aldığını yazar. Komünist bir aydının, komünist olmayan bir gazetede «itiraf»da bulunması FKP'nin evriminin ortaya getirdiği sorunlardan biri değil mi? diye sorar Ellenstein. Seçim yenilgisinde FKP *de* bir sorumluluk taşımaktadır yazara göre. Ellenstein komünistler arasındaki açık bir tartışmanın hiç de SP'nin anti-komünist kampanyasına, burjuvazinin ekmeğine yağ sürmeyeceğini, tersine büyük bir partinin demokratik canlılığına tanıklık edeceğini öne sürer.

Bu arada FKP içindeki tartışma eşitsiz biçimde gelişmekteydi. Seçimlerden sonra kimi hücreler her hafta toplanırken, kimileriyse 1 Mayıs gösterilerinde Parti'nin geleneksel çiçek satışını düzenlemek için toplanıyorlardı. FKP'nin haftalık yayın organı *France Nouvelle*'in yazı kurulu üyesi M. Goldring partisinin «serinkanlılıktan hırslanmaya, siyasal analizden basitleştirmeye» doğru dönüş yaptığı kanısındadır. Goldring seçim kampanyası boyunca kullanılan, Ellenstein'ın da yukarda sözü edilen yazısında hâlâ doğruluğunu savunduğu, «yoksulluk» temasının, kendilerini böyle görmeyenler yani «pek çok kimse tarafından» onları dıştalar biçiminde anlaşıldığı kanısındadır. Bir başka parti basın organı yöneticisi F. Cohen «Partinin kendisi ve toplum için, demokrasinin sınıf mücadelesi alanı olduğu düşüncesinin tam olarak ne anlama geldiğini daha bilmiyoruz» demektedir. FKP yöneticilerinden R. Leroy ise yönetimin «analizler»ine karşı çıkan, gerçek bir siyasal tartışma, Parti içinde özgür, yatay haber dolaşımı, tartışma kürsüleri açılmasını isteyen komünistlerin başlattığı harekete yönetim adına sahip çıkmaktan çekinmez: «Parti yönetimi büyük bir demokratik tartışmanın inisyatifini ele aldı ve şu anda son derece zengin bir tartışma sürmekte». FKP içindeki eleştirel akımın öncüsü Althusser 25 Nisan'da *Le Monde* gazetesinde «Komünist Parti'de artık devam edemeyecek olan şey» adlı yazı dizisini yayımlar. Bu dizi yazı dilimizde de yayımlandığı için *(Birikim*, sayı 40/41) içeriğine girmiyoruz. Söz konusu yazılar daha yayımlanmaktayken 26 Nisan'da FKP Merkez Komitesi toplanır. Gündemde tek bir madde vardır, «Siyasal durum ve Partinin görevleri». Genel sekreter Marchais'nin sunduğu rapor Merkez Komite tarafından *oybirliğiyle* kabul edilir. *L'Humanité* «çok zengin bir tartışmayla geçen üç gün sonunda» Merkez Komitenin oybirliğine vardığını haber verir. Bir yanda Parti genel bir tartışmayla çalkalanıyor, bir yanda Merkez Komite üç gün boyunca zengin bir tartışma veriyor, bu arada da oybirliğine varılıyor. Ya oybirliğine varıldığı yanlış ya da ileri sürüldüğü gibi «zengin» bir tartışma olmadı, toplantıdan *önce zaten* oybirliğine varılmıştı. Marchais raporunda Politbüro'nun görüşlerini toplu biçimde dile getirir. Raporu, demagojik bir yazının nasıl yazılabileceğini öğrenmek bakımından son derece eğiticidir. Genel demagojik hava dışında raporun ele gelir birkaç düşüncesi şunlardır: Marchais kimi yoldaşların Parti içinde ve Parti basınında her şey üstüne sürekli bir tartışmanın yer almasını istemelerini küçük-burjuva anarşizmi diye niteleyerek buna karşı çıkmakta. Böyle bir şey, Marchais'ye göre, Parti içindeki sorumluluk taşıyan ve seçilmiş mercilerin kendi görevlerini yerine getirememeleri olacaktır: «Hem sonra, sürekli tartışmanın en sonunda karar ve eylemin felce uğraması demek olduğu her sağduyu sahibi için açıktır. Biz demokratik bir partiyiz, bir tartışma kulübü değiliz». Bu sözleri Stalin mi söyledi yoksa? Marchais «taban» ve «yöneticiler» ayırımını bir kenara iterek partinin sürekli üyelerinin büyük burjuvazinin sahip olduğu «sürekli üye»lerin sayısı karşısında çok düşük olduğundan yakınarak sayıları arttırılmalıdır der. Gene, Stalin ve takımını hatırlatıyor bu sözler. SSCB'nin Stalin'le başlayan (ve süregelen) dönemine tepki olarak «Avrupa-komünizmi» anlayışını oluşturan Partilerden birinin yöneticilerinin, Fransa için «demokrasinin renklerine bürünmüş bir sosyalizm» isteyenlerin, bütün bir 22. Kongrelerini «demokrasinin genişlemesini», «Fransa'nın demokratik geleneklerine sahip çıkmak» temalarına dayandıranların Stalinci bir parti anlayışını sürdürmekte olmaları belirleyici öneme sahip, gerçek analizlerin hâlâ yapılmamış olduğuna tanıklık etmektedir.

Mayıs ayının başında (3 Mayıs) yaptığı bir basın toplantısında Marchais, Merkez Komite toplantısına sunduğu raporundan söz açar. Toplantıyı açmak için yaptığı kısa konuşmaya «raporumda 49 sayfa tutan bu analizi size yeniden anlatmayacağım elbette» diyerek başlar ve sözü edilen «analiz»i özetler; konuşmasının son paragrafında «Baylar, bayanlar işte, Merkez Komitemizin düşüncesinin ana çizgilerini kısaca hatırlattım» der. Sözlerini «Açılan dönemde, FKP, emekçilerinin ve Fransa'nın ihtiyaç duyduğu parti olmaya daha da kararlıdır. Bunun için güçlenmeye, yani etkisini güçlendirmeye, örgütlenmesini güçlendirmeye, müdahalesinin etkililiğini ve eylem yeteneklerini güçlendirmeye kararlıdır» diyerek bitirir. «Partinin güçlenmesi», daha önceki «komünistlerin tek bir ideali vardır, o da partidir» temasının doğal uzantısıdır. Kendisine yöneltilen sorular üstüne Marchais, Parti içinde bir tartışma, büyük bir demokratik tartışma olduğunu birkaç yoldaşın bu tartışmanın dışında kalarak itirazda bulunduklarını, bununsa Parti'ye yararı olmayan küçük bir «marjinal» tartışma olduğunu belirtir.

Parti içindeki bu «marjinal» tartışmanın yaratıcılarından Althusser İKP yayın organı «Paese Sera» ile bir görüşme yapar. *(Paese Sera*, 6 Mayıs 1978; *Rouge*, 17 Mayıs 1978). FKP'nin birçok militanının Partiyi terk etmek istediğini, bununsa tam da yönetimin istediği şey olduğunu, partide kalıp onu dönüştürmek gerektiğini söyler. FKP, İKP ve İsKP'de ikili bir ayırım bulunduğunu öne sürer: Kitlelerle Parti arasında, bir de yöneticilerle militanlar arasında. Bu, Stalinci geçmişin miras bıraktığı bir örgütlenme yapısıdır. Bunun bi-

çimleri bugün daha demokratikleştirilmiş, daha «halkla ilişkiler» çerçevesine sokulmuşsa da örgütsel öz değişmemiştir. Althusser'in bu demecini, FKP yöneticilerinden P. Laurent «vahim sözler» olarak niteler. Laurent, Althusser'in İKP ve İsKP'ye de dil uzatmasının, tek bir partide, FKP'deki bir işleyişin kimi yanlarını değil de, bütün bu partilere ortak temel ilkeleri hedeflediğinin kanıtı olduğunu yazar. *(L'Humaniét*, 13 Mayıs). Laurent'ın bu yargısı, kendisinin okuduğunu anladığını pek iyi kanıtlıyor. Gerçekten de, Althusser kimi «temel ilkeleri» hedeflemektedir. Laurent da «vahim sözler» söyler. Althusser'in kendilerine «Avro-komünist» denilen partilere suçlamalar yöneltmesine değinerek, «kapitalist Batı'nın halkları ve emekçileri için bu kadar büyük umutlar taşıyan bu evrimi engellemek için çabalarını artıran Amerika'nın ve Avrupa'nın büyük burjuvazisi yanılmıyor» der. Başka deyişle, Althusser'i büyük burjuvazinin işbirlikçisi olarak niteler.

Althusser'in eleştirilerinin kaderi buysa da, başka görüşlere artık yer vermek zorundadır *l'Humanité;* artık belirli bir dozda eleştiri getirmesi zorunludur. Ellenstein'ın eleştirilerine yakın bir tavırda bulunan R. Jean aydınların rolü üstüne bir yazı yayımlar parti gazetesinde. Buna cevaplar verilir, belirli bir karşı çıkma hareketiyle «diyalog» kurulmuş olur böylece. FKP içindeki karşı çıkma hareketi örgütlenme yoluna girer bu aralarda. Ellenstein Marchais ile görüşür; görüşmeden olumlu bir sonuç alınmaz. 26 Nisan'da toplanan Merkez Komitesinin onayladığı Marchais raporuna karşı sayıları üç yüzü bulan komünist ortak bir dilekçe imzalarlar. Partinin demokrasi, demokratik merkeziyetçilik v.b. anlayışlarının eleştirildiği bu dilekçenin önemi değişik tavırlardaki komünisti bir araya getirmesinde yatar.

Mayıs 1978 sonunda işte FKP'nin durumu genel çizgileriyle böyleydi. Yönetim bir karşı-saldırıya geçti bir ara. Üçyüz komünistin imzaladığı dilekçe düşüncesini ortaya atan Michel Barak «hizipçilik»le suçlanır. Barak *L'Expresse* dergisinin kendisiyle yaptığı bir görüşmede *(L'Expresse*, 29 Mayıs) «Bir eğilim örgütlemek ya da bir (fraksiyon) hizip yaratmak gibi bir sorun olmadı, olmayacak. Biz, yönetime ilke olarak karşıyız.» der. Sözlerini «pek muhtemeldir ki KP'nin yönetici takımını değiştirmek gerek» diyerek bağlar.

—oOo—

İsKP'nin 9. Kongre'sinde Görülen ve Duyulanlar*

D.K.: Hiç şüphesiz gerçekten demokratik ilk komünist kongrelerden biri olan, İspanya Komünist Partisi'nin bu 9. Kongresi'nin nasıl geçtiğinden söz etmeden önce, İspanya'daki durum üstüne birkaç söz söylenebilir herhalde değil mi?

L.R.: İsKP'nin kongresi, İspanya'nın demokratikleşmesinin denek taşı olan Partinin yasallaşmasından henüz bir yıl sonra toplanır: İspanya'nın, bu tarihten başlayarak demokratik bir ülke ya da hiç olmazsa basın, düşünce, örgütlenme özgürlüklerinin bulunduğu bir ülke olduğu kabul edilebilir; çünkü bunlar, belirli bir biçimde, demokrasinin asgari ölçütleridir ya da en azından çok önemli kazanımlardır. Kongre'ye davet edilen bütün öteki İspanyol siyasal örgütler, İsKP'nin yasallaşmasının yeni bir dönemin başlangıcını belirttiğini açıkladılar. Yeni rejim tarafından yapılan reformlar ne olursa olsun, bu yasallaşma olmadan Frankocu geçmişte kalınırdı gene:

Bir yıl içinde, çok değişiklikler oldu. Bir yandan, geçen Ekimde, İsKP'nin yasallaşmasına oranla, siyasal partilerin siyasal hayatın temel oyuncuları olarak kabul edilmesine doğru bir adımı daha temsil eden Moncloa antlaşmaları yapıldı; bu antlaşmalar bütün siyasal partiler tarafından imzalandığı için sözü edilen kabule doğru atılmış bir adımı temsil ediyorlardı. Suarez hükümetinin başvurduğu, ve *önce* siyasal partilere başvurması yolunda bir cevap aldığı (ki örgütlü siyasal güçlerin tanınmasının temel olduğu büyük bir bilgelikle belirtilmişti böylece) sendikal merkezler tarafından ancak birkaç gün sonra imzalandı bu antlaşmalar.

Moncloa antlaşmalarının ekonomik ve toplumsal bir içeriği vardır, ama siyasal bir anlama sahiptirler daha çok. Geriye çevrilmez bir durumu değil de, Frankocu sağdan merkez UCD'ye, İSİP'e ve İsKP'ye kadar örgütlü siyasal güçler arasında karşılıklı bir hoşgörü, birbirini tanıma yönünde bir ilerleme yaratırlar, bu da İspanya'nın tarihinde bugüne kadar görülmedik bir şeydir. Buysa İspanya'nın, Batı'lı demokratik ülkelerin çoğundakilerle karşılaştırılabilecek demokratik kurumlarla donanacağının garantisi değilse de en azından böyle bir şeyi düşündüren bir ögedir. Bununla birlikte, bir sürü engelle karşı karşıya, bu yapılan antlaşmalar: İspanya'nın büyük patronları bu antlaşmaların ekonomik ve toplumsal yanlarına karşı açık savaşa giriştiler. Büyük patronlar sınıfı, işten atma hakkını zorunlu kılmakta ve işçi sınıfının yararına olan maddeleri uygulamayı reddetmekte. Antlaşmaların yalnızca «bunalımın yönetilmesi» ve «toplumsal antlaşma»ya ilişkin yanlarını

* Jean Rony (FKP üyesi) ile Daniella Kaisergruber arasında yapılan konuşma.

elde tutmaya çabalamakta. Hükümetin de içinde bulunduğu sınıf mücadelesinin ögelerinden biridir bu. Hükümetin kendisi de çok değişik ögelerden oluşmuştur; hem seçime ilişkin nedenlerden dolayı son anda kurulmuştur, hem de bir yanda, otoriter değilse de hegemonyacı ya da en azından Alman Hıristiyan Demokrasisine ve hattâ onun Bavyera versiyonuna doğru eğilimler gösteren büyük bir sağın yandaşları ile öte yandan da, başkan Suarez (ki ona göre İspanya'da, demokratik kurumlar oyununu oynamaktan başka yapacak bir şey yoktur) olmaksızın UCD'nin bir bölümü arasında bir çatlak bulunmaktadır.

Patronlar sınıfı Moncloa antlaşmalarının olumlu maddelerini uygulamayı reddetmekte. 1977'de ve 1978 yılının başında İspanya'da İtalya dahil öteki Batı Avrupa ülkelerinden hiç şüphesiz daha uzun ve önemli pek çok toplumsal çatışma gerçekleşti: 18 milyon grev gününden söz edildi 1977'de... İşçi sınıfının baskısı ne olursa olsun Moncloa antlaşmalarından sonra azalmadı; tam tersine, bu antlaşmalar mücadeleleri canlandırmaya imkân verdi. İspanya'daki durumun özgüllüğünü gözönüne alarak, işçi sınıfı kimi fedakârlıklarda bulunmayı kabul etti, ama böyle fedakârlıklarda yalnız başına kalmamak düşüncesindedir, yani Moncloa antlaşmalarının olumlu bölümlerini uygulatmak düşüncesindedir. Her seferinde, bunda ancak mücadele yoluyla başarı kazanmaktadır, ve hükümet bunu patronlar sınıfına kendi otoritesi adına zorla kabul ettirmekte açıkça güçsüzdür.

D.K.: Kongre'nin kendisine gelince, onu bütünüyle özel bir kongre kılan şey neydi? Nasıl hazırlanmıştı?

J.R.: Gözlemci olarak gönderilmiş bir Fransız komünisti olarak, bunun bir dakika bile sıkılmadığım ilk komünist parti kongresi olduğunu söyleyeceğim ilk başta. Bu, yalnızca eksotizme ya da İspanya'ya olan bağlılığımdan değil, ama Kongre'nin kendisinden de ileri geliyor olmalı.

Kongre süresince Parti'nin yönetimini sağlayan başkanlığın seçilmesiyle açıldı Kongre. Başkanlığın üye oluşumu hiç de önemsiz değil. İşçi Komisyonları'ndan gelen adayların canlı biçimde alkışlanmaları beni pek şaşırttı. Bu, öznel bir izlenim belki de. Ama bu, zaten bir kuşak kaybı, bugün de 220.000 üyesi olan bir Parti'nin genç bir kongresiydi: Asturias'lara, iç savaşa, hapislere, dağa çıkmalara, sürgüne katılan 60 yaşından büyükler var. Bundan sonra da, özgürlük, eşitlik alanlarının ele geçirildiği, ancak kitlelerin desteğiyle sürebilen son derece geniş mücadelelerin gerçekleştiği 64, 65 yıllarından başlayarak Frankoculuğun bunalımını yaşamış ve böylelikle dolaysız demokrasinin çıraklığını yapmış yaşları 40'dan küçük olanlar var: Daha merkez biçiminde oluşmadan önce İşçi Komisyonları'nın, her yerde patlayan hareket olarak durumudur bu; ama mahalle komitelerinin vb. «Sivil Hareket»in de durumudur. Bu, Parti'nin 62 ile 75 arasında oluşan önemli bir ögesidir.

Kongre, Santiago Carillo'nun İsKP'nin geçmişini ele aldığı görece kısa (2 saat) bir raporuyla açıldı. İsKP ulusal uzlaşma partisidir, iç savaşı unutturmayı öngören partidir, varolan önemli çatlakların 36 ile 39 arasında şu ya da bu taraf arasındakiler olmadığını ileri süren partidir. Sonuçları Parti'nin umduğundan daha sonra ortaya çıkmış olsa bile, 1956'daki ulusal uzlaşma çizgisi deyimin en güçlü anlamında büyük bir siyasal girişkenlikti. Şimdilerde bu, bayağı bir fikir halini aldı, ama onu ilk ileri süren İsKP'ydi.

Bu çizgiyle çelişkiye düşmeksizin, Carillo'nun rapora, Ekim devriminden sonra, sosyal-demokrasinin yenilgisinden sonra oluşan devrimci partinin geçmişini de ele alır. Parti'nin işçi, devrimci köklerini açığa koyar, bu da Kongre'de derin yankılar uyandırır. İsKP'nin halk, işçi hattâ pleb karakteri pek canlı durumda. Parti kadroları, nitelikli işçiden çok, kökenlerinde maden ya da tarım işçisidir. Bu, Fransız ya da İtalyan partilerinden farklı bir gelenektir. Parti'nin yeniden doğuşunda, bu karakter, bir kaynaklara geri dönüş anlamı taşımaksızın gözönüne alınmıştır.

Aynı şekilde, Carillo, 36 ile 39 arasında Frankoculuğa karşı bütün İspanyolları toparlamak için İsKP'nin oynadığı rolü, bunun tarihinin araştırılması gerektiğini belirterek, eleştirel olarak ele aldı.

Rapor, pek kişisel bir yanla son buluyordu. O zaman Carillo tonunu değiştirip, yönetici olarak kendisine yapılan eleştirilere karşı oldukça savunmacı biçimde sözler söyledi. Çünkü, İsKP'nin dışında, ulusal uzlaşmanın partisi olmak isteyen partinin daha hâlâ Carillo ya da Dolorès İbarruri gibi iç savaşa katılmış eskiler tarafından yönetilen tek parti olması arasındaki paradoks belirtilmekte. Özellikle Claudin ile Semprun'un yaptığı da işte bu. Carillo bu konuda, Parti bu yolda karar alırsa tabana geri dönebilir diyerek tavır aldı.

Böyle yapmakla, bu tavırda bir ölçüde iç taktik de olsa, Carillo Parti'yi somutlaştırdıkça dokunulmazlaşan, tümüyle kişisellikten uzak silah işlemez geleneksel genel sekreter modeliyle bağlarını koparır. Raporunda, Kongre'nin son derece eleştirel tepkilerini doğuran çarpıcı şeyler söyleyerek kendini bile bile sergiledi. Bununla birlikte, hiç kimseyi idealleştirmek gerekmez ve, her yönetici gibi, Carillo da demokraside gereklilik nedeniyle karar kılar. Hep bir demokrat olmuş olsaydı, bilinirdi zaten...

Rapordan sonra, yabancı heyetler tanıtıldı; bununla birlikte onlara söz hakkı verilmedi. Ve bunda, «alkış-ölçer» bana pek ilginç geldi. Belki de yanılıyorum, ama orda bulunan bütün gazeteciler bundan etkilendiler.

Bütün partileri alkışlanan, ki bu da pek normaldir, Üçüncü Dünya'yı bir kenara bırakıyorum, İspanya'nın NATO'ya girmesine karşı mücadeleler örgütlemeyi öneren, mümkün olan tavizlerin sınırını belirlemek için Parti yönetimine de yönelen tebliğlerin belirttiği Kongre'nin anti-emperyalist çizgisinin önemine dikkat çekmek gerekir gene

de. Bunu, alfabe sırasıyla Avrupa Komünist Partileri izler. İlk başta, FKP: Çok ateşli, çok güçlü alkışlar ama bunun da ötesinde, bana kalırsa, her iki partiyi birleştiren tarihî bağların derinliğinden kaynaklanan alkışlar... Fransa Sosyalist Partisi: Nazik alkışlar... ötekinden açıkça daha aşağı düzeyde. Ama, bundan hemen sonra, salondakiler «UNİDAD! UNİDAD!» diye bağırırlar. Bu da ancak şu anlama gelebilirdi: «İkiniz arasında (FKP ile FSP, çn) olanları pek iyi anlamadık.» Ama bu, İspanya açısından da bir şey demektir; bu konuya ilişkin düşündüklerimi daha ilerde söyleyeceğim.

Bundan sonra İKP. İşte burda, salon çıldırır. Siyasal, hesaplanmış bir çılgınlık. Salon ayağa kalkar ve uzun uzun «İKP! İKP» diye tempo tutar. Buraya kadar, şaşırmadım; bütün bunlar İsKP'ye ilişkin bildiklerime uymakta. Bundan sonra, Portekiz Komünist Partisi gelir. Her iki parti arasındaki anlaşmazlıklar bilinir. Ne var ki, PKP neredeyse İKP kadar ateşli bir biçimde karşılandı. Bunda da, salon ayaktaydı, alkışlar da çok güçlüydü. İsKP'nin devrimci ruhundan kaynaklanan çok önemli bir şey var bunda. Elbette ki, Portekizliler yanıldılar ve PKP ile arasına bir mesafe kovmakta haklıydı Carillo; bu olmasaydı, İsKP pahalıya ödeyebilirdi bunları. Ama bayağı sevimli biçimde yanıldılar, devrim yapmak isteyerek yanıldılar... Ve bir de, kardeş bir halktır; Andaluzya'nın tarım işçileri Alentejo'nun tarım işçileriyle aynı hayat koşullarına sahipler...

Bundan az sonra SBKP tanıtılır. Bu benim için en büyük sürpriz oldu: SBKP, belki de İKP'yle birlikte en çok alkışlanan partiydi. Kongreye katılanlar ayağa kalkıp, «SBKP! SBKP!» diye tempo tutarlar, daha sonra küçük bir topluluk ayağa kalkıp «LENİN! LENİN!» diye tempo tutar; oysa Kongre'nin işleyeceği başlıca konu Parti'nin tüzüğünden Leninizm'in çıkarılmasıdır tam da... Bu alkışlar nasıl yorumlanmalı? Benim kanımca ve birçok delegeyle yaptığım konuşmalar sonunda, İsKP'de, tarihî nedenlerden dolayı elbette varolan Sovvet yanlısı bir eğilimin ortaya çıkması olarak yorumlanmamalı. Gerçekten de, bu alkışlar anti-emperyalist, anti-Amerikan güçlü bir eğilimle ilişkili. SSCB, her şey olabilir, berbattır da nitekim, ama varoluşu emperyalizme karşı güç ilişkileri içinde ağırlığa sahiptir. Ve bu da, kendisi için gösterişli davranışları seven, Carillo'ya nereye kadar gidilemeyeceğini de söylemenin bir biçimidir.

Bu kişisel bir yorum, ama siyasal bakımdan tutarlı görünüyor bana: İKP'nin coşkunca alkışlanması, onun yoluna yönelindiği için. Başarısızlığa uğramış da olsalar, devrimci deneylerle dayanışma. Ve sonra da, sosyalist ülkeleri yorumlamamızda ağırlığını duyuran anti emperyalizm.

D.K.: Alkışlardan ve Carillo'nun raporundan sonra, Kongre nasıl sürer?

J.R.: Raporun tartışılması aşağıdaki biçimde gelişir: Her ilin heyeti müdahale eder. Eğer bütün heyet görüş birliğindeyse, görüşünü Kongre kürsüsünde dile getirmek için tek bir sözcü seçer. Ama heyetin içinde «nitelikli bir azınlık» (% 25 ya da 30) ortaya çıktığında, bu azınlık kendi görüşünü dile getirmek için bir sözcü seçebilir. Kimi durumlarda, azınlık «nitelikli» olmadığında, azınlığın görüşü çoğunluğun görüşü tarafından dile getirilir.

Kendi payıma, o günkü Carillo kadar «sarsılmış» bir KP sekreteri görmedim hiç. Zaten kendisi de hiçbir zaman müdahalede bulunmadı. Kongre'nin bitiminde, raporunu elbetteki yeniden yazmayacağını —bunun zaten hiçbir anlamı olmazdı— ama bütün eleştirilerin ekte yayımlanacağını söyledi.

Önce bu eleştiriler üstünde duracağım, çünkü bu bilgiyle dolu yeni bir olgudur. Çoğunluk rapor la görüş birliği içindeydi. Ama genel çizgilerle görüş birliğindeki bir çoğunluk iyileştirmeler istemekteydi.

İlk uyarı: Rapor açımlanmadı. Delegeler «Raporunda yoldaş Carillo'nun söylediği gibi vb.» demek için kürsüye çıkmadılar. Bu tür müdahale görece azdı. Müdahaleler genellikle *siyasaldı*. İspanya'nın sunduğu farklılık gözönüne alındığında, birbirinden pek değişik yerel durumlara ilişkin birçok müdahale oldu elbette. Kimi bölgelerde İsKP gerçekten yoktu ve delegeler oralarda, Franko'dan beri *hiçbir* şeyin değişmediğine, yerli başkanlarının yerel kurumlarda tek başlarına hâlâ egemen olduklarına tanıklık ettiler. Bu düzeyde bir kurumsal demokratikleştirme olmadıkça Frankoculuk'un köylerde egemenliğini sürdüreceğini pek iyi biçimde gösterdi Kongre.

İkinci uyarı: Carillo'ya raporunun İspanya'nın demokratikleşmesi konusunda bir zafer gösterişi özelliği taşıdığı suçlaması getirildi. Kimi delegeler, olayların Parti'nin öngördüğü gibi gerçekleşmediğini belirtmekte ısrar ettiler. Gerçek anlamda bir demokratik «kopma» değil, ama daha da tamamlanmamış yavaş bir geçiş oldu. Aynı şekilde, kimi degeler bu geçiş sürecinde burjuvazinin egemenliğini koruduğunu öne sürdüler, bu da ilgi çekici bir tartışmaya neden oldu. Çünkü, burjuvazinin bu sürecin yönetiminde olduğu doğruysa da, bu süreç işçi sınıfının baskısı olmaksızın başlayamazdı. Öyleyse burjuvazinin *egemenliğ*inden *(hegemonyası*ndan) söz edilebilir mi? Bu bana doğru görünmüyor, çünkü bu, demokratik geçişin kökenini burjuvazinin içine yerleştirmek olacaktır.

Üçüncü uyarı: Carillo, raporunun Kongre'de pek canlı bir heyecan doğuran bir bölümü nedeniyle de eleştirildi: Gerçekten de Carillo, Parti yönetimine karşı iç ya da dış saldırılar olabilirse, bunun nedeni yönetimin bu yoldaki isteğidir ve bunun tersine (a contrario) Kongre'yi «kapatabilir»di. Öyleyse Kongre demokratik karakterini yönetime borçludur, der.

Aygıtların gücü bilindiğinde bu, doğru olsa bile kolay yutulur laf değildi. Kongre'nin önemli bir fraksiyonu, bana kalırsa Parti'nin daha da önemli bir fraksiyonunu temsil eden bir fraksiyonu, Carillo'nun bu iddiasındaki pederşahî koruyuculuğu ortaya koydu ve partinin demokratikleşmesinin bütün komünistlerin işi olduğunu söyledi. Ve bütün

komünistler bu demokratikleşmenin etmenleriydiler; yönetim belki Kongre'yi «kapayabilir»di... ama o zaman da bu artık bir başka parti olurdu.

Dördüncü uyarı: Aynı şekilde, Moncloa antlaşmalarına ilişkin olarak Carillo, biraz idealleştirdiği için, antlaşmaların toplumsal yanlarının uygulanmamasındaki hükümetin sorumluluğunu yeterince belirgin kılmadığı ve antlaşmaların olumlu yanlarının uygulanmasının kitlelerin eylemine bağlı olduğunu belirtmediği için eleştirildi. Kongre'nin önemli bir azınlığı, Carillo'nun raporunun kimi zaman büyük ölçüde parlamentarist karakterine karşı oldukça büyük bir dikkat gösterdi. Tezlerin tartışılması boyunca aynı dikkat *oybirliğiyle* yeniden gösterildi zaten, çünkü Moncloa antlaşmalarına ilişkin tez bütünüyle değiştirilmişti. Öyleyse aksayan bir yan vardı gerçekten. Kongre antlaşmaların kitlelerin tüm uyanıklığına (dikkatine) çağrıda bulunan geçici bir uzlaşmadan başka bir şey olmadığını, ama hiçbir şekilde İspanya'da sosyalizm yolunu açmadıklarını önemle belirtmekte ısrar etti.

Beşinci uyarı: Kongre'nin bir azınlığı, getirdiği iyileştirmelerin gene de hesaba katıldığı bir azınlık tarafından Carillo'nun «sarsıldığı» bir başka yan da, sosyalist partiye karşı olan aşırı sertliğidir; ki bu da, Suarez hükümetine karşı beslenen belirli bir hoşgörüye bağlıdır. Şüphesiz Fransa'daki deney üstüne düşünmeyi kendine temel alarak Kongre, bir *«consense»* (fikir birliği), ulusal birlik siyasetine elbette ki gidilebileceğini, ama bunun ancak İSİP ile ayrıcalıklı bir ittifak temeli üstünde olabileceğini belirtti.

Kaldı ki, İspanya'da I Mayıs çok birleştirici bir karaktere sahiptir. I Mayıs İşçi Komisyonları ve UGT tarafından düzenlenmişti ve işçi partileri de katılmıştı. Bu noktada şunu belirtmek gerekir ki, İsKP işçi sınıfının partisi olarak değil, ama *bir* işçi partisi olarak tanımlanır. İşçi sınıfına kök salmış bir parti, ama bu sınıfın biricik temsilcisi değil. Yapılan son seçimlerin, işçi sınıfının kendisinin içindeki etkisini göreli kıldığını söylemek gerekir. İşçi sınıfının en yoğun olduğu Bask Ülkesi gibi bölgelerde, KP'nin etkisi zayıftır. Buna karşılık, İSİP'nin de çok güçlü bir etkiye sahip olduğu Katalonya'da etkisi çok yüksektir.

Kimi degeler Carillo'nun raporunun «kişisel» bölümünün yayımlanmamasını da istediler. Kongre onların düşüncesini izlemedi, ama bu görüşün dile getirilmesi bana önemli görünüyor. Andaluzya heyetinin azınlığı yaptığı eğlenceli bir müdahalede Carillo'nun raporundaki, Carillo'nun kendisinin konu olduğu son derece kişisel saldırıları, özellikle Semprun'ün kitabını düşünüyorum, hedefleyen İspanyolca oldukça kaba bir deyime *(«mesisco»)* değindi. Kimi eski komünist çevrelerde Carillo'ya karşı saplantı ölçüsünde bir öfke var; bu da verilecek yargıyı karanlıkta bıraktığı için oldukça sağlıksız... Kısacası, Andaluzyalı delege, raporun «kişisel» bölümünün çıkarılmasını, yok eğer Kongre bu düşünceyi benimsemezse o zaman da *«mesisco»* sözünün çıkarılmasını istedi...

Tartışmanın ilk bölümünde, kimi müdahaleler yalnızca raporun tartışılması çerçevesini açıkça aştılar. Özellikle Sartorius ve Arrisa'nın müdahaleleri. Arrisa raporun, belirleyici bir olgu olan İşçi Komisyonları'nın zaferi üstünde yeterince durmadığını, oysa bunların klasik tipten bir sendikal merkez değil ama, daha başından beri komünistlerin, azımsamamaları gereken belirleyici bir rol oynadıkları özgün bir toplumsal-siyasal hareket olduğunu belirtti.

Bu önemli bir müdahaleydi, çünkü her türlü uzlaşmazlığı geri çevirirken bir güç iletme kayışı da olmayan bir sendika anlayışını ileri sürüyordu...

Daha sonra SBKP delegelerinin Leninizm'e ilişkin, Leninizm'e başvurulmasının terk edilmesine ilişkin müdahalesi izlendi.

D.K.: Katalonya Partisi'nin önerdiği «Marksizmden, Leninizmden ve öteki devrimci katkılardan esinlenen parti...» formülü bana ilgi çekici geliyordu. Oysa, kabul edilmedi...

J.R.: Bu formülü ben de ilgi çekici buluyorum, çünkü Marksizm ile Leninizm arasındaki birleştirme çizgisi kaldırıldığında her şey daha iyi gitmekte...

Zaten, Carillo, Simon Sanchez Montero ve başkaları Leninizm'in terk edilmediğini, Lenin'in bilinmesine duyulan gereğin kendini herzamankinden daha çok ortaya koyduğunu söylemek için müdahalede bulundular. Ama tarihî olarak, istense de istenmese de *Leninizm* Stalin'in bir yaratımıdır ve «çağımızın Marksizmi» olduğu düşüncesi buna bağlıdır. Yeniden su yüzüne çıkan, yeni temeller üstünde kendini yeniden oluşturmak için bu durumdan yararlanan bir komünist parti için, belirli birkaç şey üstünde ne kadar açık olunursa bu da o kadar değerli olacaktır. Leninizm'e ilişkin olarak egemen imge, 3. Enternasyonal'den kaynaklanan imgedir. *Leninizm*'in varolduğu düşüncesi tartışmalıdır: Lenin'in eserleri var, ama bu aynı şey değil. Açık bir sorun bu. *Kapital* Marksizm'in varolduğu düşüncesini oldukça iyi temellendirmekte. Lenin'de böyle hiçbir şey görmüyorum. İspanyol yoldaşları, tüzükteki bu başvuruyu iptal etmeye sürükleyen de budur.

D.K.: Evet, ama Batı'daki devrim yolları, aşamacılık, Devlet aygıtlarını ele geçirme biçimi üstüne olan bir temel tartışmayı bir terminoloji sorununa doğru taşımak değil mi bu? Acaba bu tartışma gerçekleşebilir mi?

J.R.: Doğrudan doğruya stratejik tartışma olmadı.

D.K.: Bir sonraki Kongre'de olacak...

J.R.: İlk başta siyasal bir dönem oldu, demokratik süreç içinde işçi sınıfının (yalnızca da «partisi»nin değil) merkezî rolü, İsKP'nin devrimci karakteri yeniden vurgulandı, sosyal-demokrat deneylerin başarısızlığı saptandı. Strateji üstüne olan tartışmaysa, büyük eşitsizliklerle birlikte parti'nin içinde «tırmanmakta». İspanyol işçi hareketinin hiç bir teorik geleneğinin olmadığını, teorik yoksulluğun pek iyi bilindiğini söylemek gerek. Largo Caballero «İspanyol Lenin» olduğunda, yoksulun

Lenin'iydi gerçekten de... Zaten, kimi delegeler Carillo'nun Avrupa-komünizmi kitabına haince imada bulundular. Bir delege kalkıp, Avrupa-komünizminin daha hiçbir *teorizasyonu*nun olmadığını söyleyebildi...

Bununla birlikte, eğer herhangi bir yerde etkin teorik bir hayat varsa, bu Katalonyadır. Teorik kesinliğe ilişkin zorunlukların en güçlü olduğu parti Katalonya Partisi'dir; ilerlemek için başından bir şeyler atmak ihtiyacının en az duyulduğu yer de bu partidir gene. Başlarından hiçbir şey atmadan, Barselona'da oyların % 20'sini aldılar... Ama koşullar stratejiye ilişkin bir tartışma için olgunlaşmış değil: Böyle bir tartışma akademik bir tartışma olurdu. Atılan yeni adımlar, yeni kimliğe sahip ögeler oldu...

Ama, bunun dışında, bana önemli görünen şey, komünist parti genel sekreteri figürü, bu kongreden, değişmiş olarak, yeni bir biçimde çıkmakta. Kongre'nin kişileri yüceltmeyen karakteri de budur... Kongre'nin bitiminde, dört saat boyunca Merkez Komite seçimlerinin sonuçları beklendi: Bir bilgisayar kullanıyorlardı, bilgisayar ise arızalanmıştı. Dört saat boyunca Kongre'ye katılanlar can sıkıntısından patladılar, ve Kongre, İspanyolca olarak, şenliğini hemen düzenledi—hazırlıksız olarak. Şarkılar söylendi, özellikle Andaluzyalılar söyledi. Ve sonra Santiago Carillo'nun taklidi yapıldı. İKP'de bile birinin kalkıp da Berlinguer'i taklit etmesini düşünemiyorum... Bu hoş çocuksu yanı da İspanyol'lara özgü, anarşist bir temele bağlı. Komünist kongrelerin o ağır tören adabı olmadı. İdealleştirmeyelim: Başka yerlerde olduğu gibi, İsKP'de de, bütün sonuçlarıyla birlikte iktidar var...

Tezler üstüne tartışmaya gelince, dikkati çeken en az üç şey oldu:

1) Moncloa antlaşmalarına ilişkin tezin tümüyle değiştirilmesi, ki bunu daha önce zaten söyledim. Kongre'nin oybirliğiyle alındı bu.

2) Kadınlara ilişkin bölüm de tümüyle yeniden değiştirildi, bununla birlikte oldukça ileriydi. Ama yeni versiyonu çok daha korkusuzca feminist, kadının üretim tarzına bağlı olmayan, sürekli bir devrimi uzun zaman boyunca gerekli kılan özgül bir sömürüsünün olduğuna ilişkin formülasyonları çok daha açık.

3) Göreli biçimde stratejiye ilişkin olan 6. noktada bir azınlık aşağıdaki formülasyonun değiştirilmesini öneriyordu: «*Emek güçleriyle kültür güçleri arasındaki ittifak içinde işçi sınıfının egemenliği (hegemonyası).*» Çoğunluk «İttifakın *ekseni* olarak işçi sınıfı...» diye öneride bulunuyordu. Çoğunluğun önerisinin kabulüyle sona eren önemli bir tartışma oldu bu konuda...

D.K.: Çoğunluktan ve azınlıktan söz ediyorsun. Bunlar komünist kelime dağarcığında geleneksel olarak kullanılmayan kelimelerdir. Çoğunlukların ve azınlıkların varolması acaba tartışmanın donması tehlikesini kapsamıyor mu?

J.A.: Tehlike olmadığını söylemek çocukça bir şey olur. Carillo'nun zamansız girişimi nedeniyle Leninizm üstünde odaklaşan tartışmanın içinde sürdürüldüğü koşullar Katalonya Partisi'nde iyileşmesi uzun sürecek yaralar, Kongre süresince duyulabilen gerginlikler doğurdu. Tartışma bu partide değişik eğilimler değil ama değişik duyarlıklar ortaya çıkardı. Püf noktasını, bağlantıyı, bulduklarını söylenemez. Ama kötümser değilim, çünkü, örneğin, Moncloa antlaşmalarına ilişkin olarak raporu bir azınlık eleştirdi, ama tezlerin yer aldığı bölümü nerdeyse Kongre'ye katılanların tümü değiştirdi. İki farklı tutumdur bu. Kongre, yönetimi otomatik olarak izlemeksizin, Parti'nin siyasetinin oluşturulmasına derin biçimde katkıda bulundu. Öte yandan, İspanyalı komünistlerin Parti'nin birliğine olan bağlılıkları çok güçlüdür. Mirasın bir parçasıdır bu. Ama Parti'nin, İspanya'nın tarihine, İspanya'nın coğrafyasına, Marksizmin bugünkü bunalımına bağlı olan gerçek bir çoğulculuk var. Bundan sonra hâlâ tehlike olmadığını söylemek...

Bununla birlikte, bu yolun bulup ortaya çıkarılması dışında, başka kurtuluş görmüyorum. Bundan sonra, onlara talihlerinin açık olmasını dilemek ve deneylerini ilgiyle izlemek kalıyor bize.

Çeviren YUSUF ALP
Dialectiques, No: 23

—oOo—

SANTİAGO CARİLLO İLE GÖRÜŞME
Kongre'den Sonra, Bütün Topluma Yayılmak

İspanya Komünist Partisi'nin (İsKP) IX. kongresi sona ermiş bulunuyor. Delegeler şehir ya da köylerine döndüler. Yabancı parti temsilcileri ülkelerine dönmeye hazırlanıyorlar. Vista Alegre toplantısı artık geride kaldı. Ne var ki İsKP ve İsKP Kongresi'nin yankıları basında kapladıkları önemli yeri hâlâ koruyorlar. Artık «Kongre sonrası» dönem başlamış oluyor. Sesi kısılmış ve yün bir hırka giymiş olan Santiago Carillo, bize IX. Kongreden sonra İsKP'nin önünde açılan yeni ufuklardan söz ediyor.

SORU: Bize İsKP'nin önünde duran yeni görevlerden söz edebilir misiniz?

CEVAP: İlk görevimiz, mahalle, fabrika ve üni-

versitelerde yapacağımız toplantılarla, kongre kararlarını geniş kitlelere yaymak. Ancak aynı zamanda hem bu kararları uygulayarak hem de saflarımızı güçlendirmek için harcayacağımız çaba ile kamuoyunun ilgisini çekmeye devam etmeliyiz.

Bugün önümüzde duran iki somut savaş var: Asturias ve Alicante'deki senatör seçimleri. Siyasal partiler bu seçimleri bir çeşit sınav olarak görüyorlar, bu da bir yere kadar doğrudur. Bu seçimlerde en iyi sonucu elde etmek için bütün gücümüzle savaşacağız. Daha sonra ise, başka bir alanda, parlamentoda, sanayide çalışan işçilerin haklarını kapsayan yasa için mücadele vereceğiz. Bu da bir parlamento sorunu olmayıp bütün işçileri ilgilendirmektedir.

1 Mayıs gösterileri belki de bu tasarının yasalaşmasını istemek için bir fırsat olacaktır. İşyerlerindeki sendikal haklar, yani işyerindeki hayatın demokratikleşmesine doğru atılan adımlar, bana göre anayasal diyebileceğim öneme sahiptirler, çünkü yeni demokratik sistemi önemli bir şekilde onaylayacaklardır. Bütün bu mücadeleler aracılığıyla da, biz gelecek genel ve belediye seçimlerine hazırlanacağız. Bence bu dönemde partimizin amacı, seçim ve parlamento alanında, gerçek gücünü 15 Haziran'dan daha iyi yansıtan bir sonuç elde etmektir.

Bir başka uğraşımız da, parti içi hayatı, haberlerin aşağıdan yukarıya çok daha kolay ulaşacağı şekilde, yeniden düzenlemektir. Şöyle ki, parti organları karar verirken mümkün olduğu kadar çok bilgi sahibi olup en sağlıklı kararı verebilsinler; ve aynı zamanda, garanti ve denetim komisyonları gibi yeni kurumları işlemeye alıştırmak da bir görevimizdir. Yani bugün amaç parti-içi işleyişi de kongrenin aldığı kararların temsil ettiği daha iyi bir demokrasiye geçiş için uygulamaktır.

KİTLELERİN PARTİSİ VE YÖNETİMİ

SORU: Geçen yıl bin yeni yoldaş Parti saflarına katıldı; bütün militanlar arasında bir ideoloji ve evlem birliğini, bir ittifağı nasıl sağlamayı düşünüyorsunuz?

CEVAP: Bu, Kongre'den önce ve Kongre'den sonra önümüzde duran bir görevdir; ve bence bu, daha uzun süre, başlıca görevlerimiz arasında yer almaya devam edecektir, çünkü hem büyük sayıda militanlar aramıza katılmıştır, hem de tahmin edildiğine göre daha da büyük bir sayı, yakında saflarımıza katılmayı istiyecektir. İzlenmesi gereken yol, partinin tümünde daha etkin bir siyasal hayatı sürdürmek olarak özetlenebilir. Örneğin bugün, Merkez Komitemiz gerçek bir yönetici ve eğitici olmalıdır. Önceden, Merkez Komitesi toplantılarından sonra, alınan kararlar açıklanır ve Merkez Komitesi üyesi işini bitirmiş olarak evine dönerdi. Ancak bundan sonra her Merkez Komite üyesi, Merkez Komite toplantısından sonra, Parti örgütlerine gidip, Parti militanlarına alınan kararları açıklayıp kendileri ile tartışacaktır. Böylece Parti militanlarının eğitilmesine kendisi de katılmış olacaktır.

SORU: Merkez Komitesi üyelerinin, örgüt temsilcileri olarak katılmaları, Partide «parlamentarizm» tehlikesini doğurmaz mı?

CEVAP: Hayır. Bunlar tam anlamıyla temsilci değiller. Bugün artık herkesin belli bir bölgeye, o bölgenin temsilcisi olmaksızın bilgi vermesini sağlayacak bir işbölümüne gidilmelidir. Ne var ki 160 Merkez Komitesi üyesinin, tartışmaların ve kararların bütün militan kitle tarafından bilinmesi için bütün İspanya topraklarını kapsamları altına almaları gerekiyor. Sorun kendi yönetiminden hesap vermek değil, Merkez Komitesi kararlarının hesabını vermektir. Aynı şekilde, başka bir gün, tüm Merkez Komitesi, Kongre önünde hesap verecektir. Ancak sorunlar üzerine, militanlar, sempatizanlar ve Parti'yi çevreleyen halk çekirdeğiyle tartışıp onlara bilgi verecektir.

SORU: Garanti ve Denetim komisyanları bütün düzeylerde işleyeceklerdir: Bu acaba, sıradan militanı ve bazen yavaş ve çelişmeli biçimde işleyen toplulukları nasıl etkileyecektir?

CEVAP: Denememiz gereken bir kurumdur, ancak çıkış noktamız, grubunda işlerin iyi gitmediğine inanan bir militana daha üst kurumlara başvurabilme imkânı tanımaktadır. Garanti ve Denetim komisyanlarının denetlemeleri gereken şey, hiçbir parti organının, parti yasalarını çiğneyerek, bir militana va da bir grup militana karşı keyfi önlemler almamasıdır. Kendisine karşı keyfi önlemler uygulandığı fikrinde olan militan, yetkili Garanti ve Denetim komisyonlarına başvuracaktır. Bu komisyon militanı dinleyip, bilgi topladıktan sonra nihai kararı verecektir. Ancak burada iki değişik soru var: Birincisi, Partinin işleyişi, hayatı ve yanlışları. Bu yanlışlar militanlar ve Parti organları tarafından düzeltilmelidir. İkinci soru ise Parti yasalarına karşı davranmaktır; bunları Garanti ve Denetim komisyonları inceler.

İSİP (İSPANYOL SOSYALİST İŞÇİ PARTİSİ) — İsKP İLİŞKİLERİNDEKİ GÜÇ İLİŞKİSİ

SORU: Acaba bu Kongre İsKP-İSİP ilişkilerini ve İspanyolların bu iki parti karşısındaki tutumlarını ne kadar etkilemiştir?

CEVAP: Burada iki soru var; bence seçmenlerin tutumu, bizim onlara, Partimizin sosyalizmin ve demokrasinin garantisi olduğunu anlatabilmemize bağlıdır (bu da yalnız amaçları bakımından değil, işlemesi bakımından da); böylelikle demokrasi, sosyalizm ve komünizm fikri ile özdeşleşenler İsKP'ye oy vermelidirler. İkinci soru, sosyalist yoldaşlarla birlik konusudur ve burda olayları oldukları gibi görmeliyiz. Söz konusu olan yalnız bizim siyasetimiz değildir. Birlik aynı zamanda güçlerin karşılıklı bağıntısı sorunudur da. Sendika seçimlerinden sonra UGT ile CC.OO arasındaki ilişkiler çok gelişmiştir. Bence iki etken rol oynuyor: Birincisi CC.OO'nın doğru birleştirici siyaseti; ikincisi de güç. Bu demek değildir ki siyasal alanda da olaylar aynı şekilde gelişecektir. Partimizin

parlamentodaki gücü arttıkça, İSİP içinde, birleşmeye karşı çıkanların imkânları tabii ki daha çok olacaktır. Eğer belediye ve parlamento seçimlerinde gücümüz artarsa —bu İSİP ile eşitlik sağlanması demek değildir— birleşme imkânları da artacaktır. Yani birleşmenin gerçekleşmesi için İsKP daha da güçlenmelidir.

DAHA ŞİMDİDEN SÜREKLİ BİR TARTIŞMA

SORU: Kongre öncesi tartışılan konulardan bazıları da Partideki birlik konusu, Parti içinde billurlaşmış akımlara izin verilip verilmeyeceği...

CEVAP: Benim kanımca Kongre'deki tartışmanın aşılma biçimi, Kongre'de çatışan fikir akımlarının billurlaşmayıp aşılacağını gösterir. Böylelikle yeni bir döneme girmiş olacağız. Kesin olan bir şey varsa, o da Parti içinde, temel sorunlar üzerinde, değişik fikirlerin her zaman olacağıdır. Yani tartışma, Parti içi hayatın değişmez bir öğesi olacaktır. Bence başlayan her tartışmayı, baş gösteren her polemiği Partinin üst organları tarafından alınan kararlar doğrultusunda Partinin içinde eritip, homojenleştirmeye çalışmalıyız. Ben, peygamber değilim; bir fraksiyonun billurlaşma ya da düzene bağlanma girişimlerinin olmayacağını söyleyemem. Örneğin Kongre hazırlıkları sırasında, bazı «merkezler»in, Parti örgütleri tarafından verilen talimatlarla çatışan talimatlar lehine propaganda yaptıkları görüldü; bu merkezlerden bazıları, çalışmaya devam edeceklerdir belki de, ancak bunu Parti içinde yapamayacaklardır. Ancak, yeniden söylüyorum, Parti içinde billurlaşma olacağını sanmıyorum. Örneğin, Parti'nin tanımlanması konusunda açılan tartışmanın, Kongre sonrası fazla iz bırakmadan aşılacağını sanıyorum.

Mundo Obrero, 27 Nisan - 3 Mayıs 1978
Çeviren Karolos Zaharladis

— o0o —

AFRİKA BOYNUZU

Afrika'nın bütün bölgeleri gibi Afrika boynuzu da, etnik-dinî yönlerden hayli karmaşık bir görünümdedir. Müslümanlığın güçlü bir biçimde yerleşmiş olmasının yanısıra Hıristiyanlığın da önemli yer kapladığı, hattâ Hıristiyan kilisesinin toplumda hatırı sayılır etkilerinin bulunduğu, bunlardan başka kabile dinlerinin de varlığını sürdürdüğü bir bölgedir burası. Uluslaşmayı, bu ideolojiyi doğuracak bir ekonomik gelişme temeli üzerinde değil, daha çok dinî boyutun da katkısıyla, dış baskılar v.b. sonucu yaşayan Somali'siyle, yüzyıllardır birbirleriyle ayrılıklarını koruyan ya da bazıları çeşitli biçimlerde kaynaşmış bulunan çok sayıda etnik topluluğu içinde barındıran Etyopya'sıyla, görece olgunlaşmış bir ulusal bilince sahip Eritre'siyle Afrika'nın Kızıldeniz girişine açılan «Boynuz» bölgesi, ilk bakışta hiç anlaşılmayacak gibi görünen, karmakarışık bir toplumsal hayata sahiptir.

Kızıldeniz'e karşı konumu ve Arap Yarımadası'na yani petrol kaynaklarına yakınlığı nedenleriyle hem Batı güçlerinin hem de reel-sosyalistlerin bir türlü vazgeçemedikleri, vazgeçemeyecekleri stratejik durumu, bölgede yabancı etkilerin gitgide artmasına ve bu bölgenin toplum hayatının bu etkiler tarafından biçimlendirilmesine yol açmaktadır. 1,5-2 yıldır dünya kamuoyunun dikkatlerini üzerinde toplayan bu bölge, şu andaki görece sessizliğine karşın, uzunca bir süre büyük gerilimlerin potansiyelini taşımaya devam edecektir.

ETYOPYA

Bütün tarihi boyunca Müslüman-Hıristiyan savaşlarından kurtulamamış olan Etyopya, bölgedeki küçük krallıklar ve derebeylikle sürekli uğraşmak zorunda kalmış, sonunda 19. yüzyılda İmparator Menelik'in derebeyler üzerinde kesin egemenlik elde etmesi ve birliği sağlamasıyla bütünlüğüne kavuşmuştur. Ancak ne Menelik ne de son imparator Haile Selasiye, Etyopya sınırları içindeki farklı kabileleri, dinî toplulukları, ulusal azınlıkları bir *Etyopya ulusu* halinde bütünleştirmeyi başaramamışlardır. Toplumun feodal örgütlenmesi, böyle bir uluslaşmanın önünde en büyük engel olmuştur. Sözkonusu toplumsal parçalanmışlık, özellikle Haile Selasiye'nin devrilmesinden sonraki gelişmelerde etkisini gösterecektir.

Haile Selasiye, 1930'da tahta çıkmasından 5 yıl sonra, ülkesinden kaçmak zorunda kalmıştır. Çünkü 1869'da Afrika Boynuzu'na gelen ve 1890'a kadar sürekli bir yayılma izleyen, ancak 1895'te Etyopya ordularına yenilerek geçici bir süre için durdurulabilen İtalya, 1935'de Etyopya'yı ilhak etmiştir. Emperyalist sömürgecilik tarihinin bu son ilhakından sonra Haile Selasiye Birleşmiş Milletler'de «ülkesi çalınmış mağdur imparator» görünümüyle dokunaklı bir konuşma yapmış, dünya kamuoyunca Afrika'nın anti-sömürgeci güçlerinin önderlerinden sayılmıştır. Daha doğrusu özellikle böyle gösterilmiş olduğunu söylemeliyiz. Çünkü 1941'de İngilizlerin İtalyanları yenip Etyopya'yı Selasiye'ye geri vermelerinden sonra İmparator, Batı'nın sadık bir yandaşı olmuş, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'ye sadakatle hizmet etmiştir. ABD'de onu yoğun ekonomik-askerî yardımlarla desteklemiştir.

Haile Selasiye'nin Etyopya'sında sefalet ve baskı korkunç boyutlardaydı. 1974'de 26 milyon olan ülke nüfusunun 200.000'i 1973 yılında bir açlık felaketi sırasında hayatını kaybetti. 1960'larda, canlı doğan her 1000 çocuktan 200'ü yetersiz beslenme sonucu ölüyordu. Ülkede ortalama yaşama süresi 38,5 yaştı. 26 milyon kişi için sadece 319 tane doktor bulunuyorken, Haile Selasiye'nin kişisel serveti 150 milyar TL. dolaylarındaydı. 1971'den sonra köylüler

ve göçebeler sürekli olarak açlık felaketlerine uğramış, yüzlerle, binlerle ölmüşlerdi.

Halk 1960'lardan sonra sefalete karşı ayaklanmaya başladı. İşçilerin yaptıkları çok sayıda grev, Selasiye'nin Amerikalı danışmanlarının tavsiyesiyle 1963'de sendikal örgütlenmeye izin vermesine yol açtı. Etyopya Sendikalar Federasyonu (CELU) bu yılda kuruldu. İlk zamanlar gerici ABD sendikaları ve CIA'ya çalışan uzmanların denetimi ağır bastıysa da, kısa bir zaman geçtikten sonra CELU, Etyopya işçi sınıfının mücadeleci gelişmesine ayak uydurdu ve militanlaştı.

1967'de Adis Ababa'da öğrenciler ilk büyük gösterilerini yaptılar. Bundan sonra da hiç durulmadılar. 1973'de kentlerde işçi ve aydınların, kırsal bölgelerde de köylülerin hareketi doruk noktalarına ulaşıyordu. Güvenlik kuvvetleri çok sayıda insanı öldürerek olayları bastırabiliyorlardı. Bu sırada Eritre bölgesindeki ordu birlikleri de ayaklandı. Ayaklanma kısa zamanda orduyu kapladı, hattâ din adamları bile katıldılar buna.

Sonunda subaylar harekete geçtiler, 12 Eylül 1974'de Selasiye tahtından indirildi, Etyopya'da iktadar Geçici Askerî Yönetim Konseyi'nin (DERG) eline geçti.

DERG'in ilk başkanı General Andom'du. Andom subayların iktidara gelirken vaat ettikleri toplumsal ve siyasal özgürlük ve hakların bir an önce verilmesinden, Etyopya'nın Kızıldeniz kıyısındaki Eritre bölgesinde kurtuluş mücadelesi veren Eritrelilerle görüşmelere oturulmasından yanaydı. Ama DERG'de daha etkin olan siyasal ekipler bunlara karşıydılar ve soylu-tutucu üst kademe subayları ve eski rejimin bürokratları, yöneticileriyle birlikte Kasım 1974'de İmparatorluk Sarayı'nda kurşuna dizilenlerin arasına Andom'u da kattılar. Andom'un yerine General Teferi Bente geçti; Selasiye'nin yeğeni de Bente'ye siyasal danışman oldu.

DERG 1975 yılının başında devletleştirmelere girişti. Önce Ocak ayında 6 banka, sonra Mart'da bütün bankalar ve sigorta şirketleri, Mayıs-Temmuz arasında da yabancı uçak şirketleri ve büyük mağazalar devletleştirildi.

Fakat askerî yönetimin dikkatini asıl üstünde yoğunlaştırdığı toplum kesimi köylülük oldu. DERG sürekli olarak köylüleri «kazanmaya» çalıştı.

Askerî yönetimin belirli bir sınıfsal temelden yoksun bulunduğunu belirtmek gerek. İmparatorluk döneminde Etyopya düzeni feodal nitelikteydi ve bir parlamento kurulmuş olmasına karşın Selasiye'nin atadığı yardımcılar, valiler tarafından yönetilirdi. Kırsal alanlar tümüyle bölgesel egemenlerin denetimindeydi. Bu feodal beyler, prensler, toprak ağaları, özel orduları, yönetim mekanizmaları ile kendi bölgelerinde toplumsal hayatı belirliyorlardı. Köylülerin asıl ayaklanması da bunlara karşı gelişmişti. %95 nüfusu köylülerden meydana gelen bir ülkede, yerine sağlam biçimde yerleşmek isteyen bir yönetimin köylülerin desteğinden daha sağlam bir güvence bulamayacağını kestirmek güç değil.

DERG'in sırtını dayayabileceği bir Etyopya burjuvazisi de yoktu. Sanayi pek gelişmemişti; büyük tarımsal işletmeler ise ya yabancı çokuluslu şirketlerin ya da İmparatorun elindeydi.

Son yıllarda köylüler, kuşaklardır içinde yaşadıkları yarı-kölelik durumunu kırmak için harekete geçmişlerdi. Gerçi daha çok kabile özelliklerinin korunduğu ve geleneksel toplumsal önderlere belirli bir saygı ve itaatin süregeldiği kuzey bölgelerinde köylü hareketinden söz edilemezdi. Ama Etyopya'nın çoğunluğu, köylü ayaklanmasını yaşıyordu. Köylüler daha iyi hayat koşulları, toprak istiyorlar, açlığa son verilmesini, feodal baskının ortadan kalkmasını talep ediyorlardı. DERG, işte bu köylü hareketinin taleplerini karşılamak ve hareketi kendisine bağlamak, denetim altına alabilmek için 1975 Martı'nda geniş kapsamlı bir toprak reformuna girişti. Etyopya'nın bundan sonraki iç gelişmesini belirleyecek koşullar, bu Toprak Reformu çevresinde meydana gelecekti.

Reform hazırlıkları tamamlandığı sırada, kentlerde öğrenciler/aydınlar ve CELU'lu sendikacılar, işçiler, askerî yönetimden bir an önce sivil yönetime geçilmesini talep ediyorlardı. Temel demokratik haklar verilmeli, bir «halk iktidarı» kurulmalıydı. Askerî yönetim ise, henüz Etyopya halkının kendini yönetecek olgunluğa sahip olmadığını, önce halkın «eğitilmesi» gerektiğini, sivil yönetime ancak daha sonra geçilebileceğini söylüyordu. Bu nedenle kentlerde gösteriler eksik olmuyor, öğrenciler sürekli «huzursuzluk» yaratıyorlardı. Üstelik DERG Etyopya'da «demokratik devrim» yapacağını ilan ettiğinde dışarda okuyan çok sayıda Etyopyalı öğrenci ülkeye gelmiş, demokratik hareket saflarında yer almıştı.

Hem kentlerde sürekli bir huzursuzluk kaynağı durumunda olan öğrenci hareketini parçalayabilmek ve etkisiz hale getirmek, hem de Toprak Reformunun uygulanmasını sağlamak amacıyla DERG belirli bir sınıftan yukarda okuyan öğrencilere kırsal alanlara gitme zorunluluğu koydu. Ve öğrencilere «toprak ağalarının tutuklanmaması, köylülerin silahlandırılmaması» sıkı sıkı «tembih edildi». 50.000'den fazla öğrenci kırsal bölgelere dağıldı.

Yukarda köylü hareketinin görülmediğini söylediğimiz kuzey bölgeleri dışında, öğrenciler, yıllarca içinde bulundukları feodal cendereleri kırmış köylülerin hareketiyle karşılaştılar. Etyopya uzmanı, tarımbilimci Pausewang'ın anlattığına göre «tebâ durumundaki yarıcılar (son yılların) hızlı gelişmesi sırasında zorlu mücadelelerle elde ettikleri kendi kaderini tayin hakkını onu sınırlamak isteyen herkese karşı savunmaya hazır, bilinçli ve siyasal bakımdan uyanık köylüler haline gelmişlerdi. Bu olgu, Etyopya'daki gelişmelere Adis Ababa'daki seçkinlerden tümüyle bağımsız olarak, devrimci bir dinamik kazandırmaktaydı.» Pausewang aynı zamanda bu dinamiğin ordunun denetiminden de hayli uzak olduğunu, askerî yönetimi «kendisini izlemeye», yani taleplerini yerine getirmeye zorunlu bıraktığını da ekliyordu.

Ancak iş, hükümetin denetleyebileceği boyutları çoktan aşmıştı. Çünkü köylüler, öğrencilerin de teşvikiyle, toprak ağalarının tüm mülklerine elkoymaya, silahlanıp, toprak ağalarını tutuklamaya başlamışlardı. Yerel yönetimler, bu durumda köylü hareketini durdurmaya çalıştılar. Toprak ağalarına mülklerini geri verdiler, tutuklanan bazı toprak ağalarını da serbest bıraktırdılar. Fakat toprak ağaları olayın rasgele bir isyan hareketi olmayıp kendileri için varlık-yokluk sorunu olduğunu anlamışlardı. Kendilerini toparladılar ve «...direnişe geçecek duruma geldiler. Zamanla bölgesel yönetim, polis ve toprak sahiplerinin öğrenci ve köylülere karşı bir ortak cephesi oluştu. Askerî hükümet öğrencilere sadece toprak reformu yasasını pratikte uygulamakla yükümlü olduklarını ve ülkede sınıf mücadelesi çıkarmak ya da kendi yasalarını yürürlüğe koymak gibi bir şey yapmamaları gerektiğini söyledi. Öğrenciler suçlandı, görevlerinden azledildi, hapse atıldı, işkenceye uğradı ve öldürüldüler... Köylüler, elkoydukları silah ve mızraklarla kendilerini ve öğrencileri savunmak için kendi milislerini kurarak cevap verdiler bunlara. Güney Etyopya'nın bazı bölgelerinde hiçbir polis, hiçbir memur, hiçbir kentli kentten çıkamaz veya kırsal bölgelerin içlerine uzanan büyük yollardan geçemez oldu. Köylüler kendi iş düzenlerini ve güvenliklerini kendileri sağlamak zorunda kaldılar. Kendilerine, başında kolektif birimlerin seçilmiş bir başkanının bulunduğu bir yerel yönetim yarattılar. Milisleri, polis görevlerini devraldı, kendi mahkemelerini oluşturdular. Hükümet tüm köylerde etkisini kaybetti...» Yine Pausewang'ın anlatımından anladığımız bu sözler, Etyopya'da bir «devrim» olmuşsa, bunun, köylülerin toplumsal hayatlarında yaptıkları muazzam dönüşüm ve atılım olduğunu yeterince açık biçimde ortaya koymaktadır. Askerî yönetimin buradaki tek rolü, köylü hareketini zaman içinde pasifize etmek, onun öğrenci/aydın muhalefetiyle birleşmesini önlemek olmuştur. DERG zamanla, Sovyet ve Küba desteğinin getireceği güçle bunu başaracaktır. Ve Etyopya Devrimi'nin gerçek yapıcıları, yılların feodal baskısının izlerini silip atan ve kendini ilgilendiren işlerde söz sahibi olmak, kendi düzenini kurup korumak için son derece ileri bir atılımı gerçekleştiren köylüler unutulacaktır.

İşte toprak ağaları böyle bir köylü hareketine karşı durmak zorundaydılar. Üstelik köylü hareketini denetimi altına almak için köylülerden yana açık tavır alan ve feodal toprak ağalarını tasfiye etmeye çalışan askerî yönetime de cephe almaları gerekiyordu. Gerçi bir kısım toprak ağası, yeni yolların yapılmasıyla gelişen kapitalist ekonomi içinde kendisine avantajlı yerler kapmak için kente göçmüş ve özellikle ulaşım-ticaret dalında ortaya büyük sermaye sürebildiği için böyle yerler edinebilmişti. Bazı toprak ağaları da Etyopya dışına kaçmıştı. Ama kırsal bölgelerdeki eski konumlarını korumak için her şeyi yapmaya hazır bir toprak ağaları topluluğu da vardı. Sudan tarafından kışkırtılan bu toprak ağaları örgütlendiler ve hizmetkârlarından, sadık adamlarından oluşan silahlı bir güç oluşturdular: Etyopya Demokratik Birliği (EDU) Böylece Etyopya'da bütün toplumsal güçler, aynı anda en az iki düşmana karşı dövüşmek durumunda kaldılar: DERG hem gerici-feodal EDU'ya hem de demokratik-devrimci muhalefete, devrimci-demokratik muhalefet hem DERG'e hem EDU'ya, EDU ise hem köylü hareketine, devrimci-demokratik muhalefete hem DERG'e karşı savaşıyorlardı.

Öğrencilerle köylülerin bölgesel yönetimlere ve toprak ağalarına karşı savaşı ve kırsal alanlardaki büyük demokratik atılım, DERG'in toplum üzerinde kurmak istediği otoriteyi sarsar nitelikte olduğundan DERG bunu bir an önce önlemeliydi. Ama hiç de kolay değildi bu. Köylülere tavır alamazdı. Çünkü, birincisi, dayanmak istediği toplumsal temeli onlar oluşturuyordu, onların taleplerini karşılamaya, hayatlarını düzeltmeye bu kadar çalışmasının anlamı kalmazdı eğer köylüleri zorla bastırmaya kalkışsa. İkincisi, Etyopya'nın ekonomik gelişmesi ve toplumsal hayat düzeyinde yükselme sağlamak, ancak tarım bölgelerinde gelişmeyi teşvik ederek mümkün olabilirdi. Tohum depoları, kooperatifler, kredi merkezleri bu amaçla açılmamış, yollar bu amaçla yapılmamış mıydı?

DERG köylülere taviz verip öğrencileri bastırma yolunu seçti. Öğrencilere karşı büyük bir takip, tutuklama kampanyası ve kıyım başlatıldı.

Bu sırada kentlerdeki muhalefet de iyice gelişmiş, DERG bu muhalefete karşı tavrını sertleştirmek zorunda kalmıştı. 1975 Eylül'ünde yapılan CELU olağanüstü Kongresi'nde «DERG'in feshini isteyen radikal bir demokratikleşme sürecinin taraftarları» seçimleri kazandılar. CELU, DERG'in «ilerici güçler»e karşı giriştiği kovuşturma ve tutuklama kampanyasını eleştiriyor, «işçi ve köylülerin yerel ve merkezî planda kendileriyle ilişkili yönetsel işlere karıştırılmaması»nı kınıyordu. Ayrıca sivil yönetim talebi de yinelenmişti.

Daha DERG iktidara gelir gelmez CELU'yla arasında çıkan anlaşmazlığın sonucunda tutuklanmış olan sendikacıları serbest bıraktırmak ve bu talepleri gerçekleştirmek için genel grev çağrısı yapıldı. DERG bunun üzerine birçok sendikacıyı tutukladı, 7 sendikacı da kurşuna dizildi. Olağanüstü durum ilan edildi.

Askerî yönetim bir de İş Yasası çıkarttı. Bu yasaya göre «tatmin edici nedenler bulunmaksızın» işine gelmeyen işçi cezaya çarptırılacaktı. Ayrıca «işyerinde tartışma yapmak» suçundan çok sayıda işçi hapse atıldı. Yeni yasa aynı zamanda sendikaların grev hakkını bir mahkeme aracılığıyla devlet denetimine bağımlı kılıyordu. Kaldı ki, CELU'nun kapatılmasından sonra askerî yönetimin kurmaya çalıştığı yeni bir sendikalar birliği sözkonusuydu zaten. Tümüyle devlet denetiminde bulunacak ve çalışacak, işyeri sendikaları temeli üzerinde örgütlenecek bir «işçi» sendikası. İşçiler bu yeni örgüte girmediler. Devletin bütün çabalarına karşın çok az sayıda işçi toparlanabildi.

Kentlerdeki muhalefete Etyopya Halkları Devrimci Partisi (EPRP) önderlik ediyordu. Kadro-

larının çoğunluğu öğrencilerden, aydınlardan, sendikacılardan oluşan EPRP, askerî yönetimin kendisine karşı giriştiği terörü şiddetlendirmesi oranında suikastler, sabotajlar düzenliyor, DERG'e karşı silahlı mücadeleyi yürütüyordu.

1977 DERG içinde süregelen çekişme sonuçlarını verdi. Albay Mengistu Haile Mariam General Bente'yi «tasfiye» ederek başa geçti. 1976 Temmuz'undaki büyük tasfiyeden, Binbaşı Sisay Hapte ile bazı subayların öldürülüşünden sonra bu ikinci büyük tasfiyeydi (baştaki Andom'u saymazsak). Mariam'la birlikte Bente ve 8 yardımcısını tasfiye eden Atnafu Abate ise daha sonra yine Mariam tarafından tasfiyeye uğrayacaktı. DERG'in işe başlarken 120 kişi olan kadrosu, EPRP suikastleri ve tasfiyelerle 1977 şubatında 60 kişiye inmişti. Mariam'ın dizginleri tam anlamıyla ele almasıyla birlikte Etyopya'da devlet terörü akıl almaz boyutlara ulaştı. Mart ayı içinde ev ev aramalar, toplu tutuklamalar yapıldı ve özellikle aramalar sırasında çok sayıda öğrenci, öğretmen ve başka demokratlar, devrimciler öldürüldü. Nisan sonunda ise, Mariam'ın emrindeki anti-gerilla birliği «Alev'in» (bu birliği İsrail eğitmişti) Adis Ababa'daki bir öğrenci gösterisine ateş açması sonucunda on dakika içinde 300 kişi öldü. 29 ve 30 Nisan'da ölenlerin toplamı 2.000'i geçiyordu. DERG'in ülkedeki devrimci, demokratik harekete yönelik sistemli şiddeti bundan sonra artan bir hızla sürdü.

Askerî yönetimin başkanı Mariam, «Karşı-devrimcilerin beyaz terörüne kızıl terörle cevap vereceğiz!» demişti. Mariam ve askerî yönetim «devrimci»ydi devrimcileri demokratların öldürmesi de haliyle «kızıl» terör olacaktı. Devrimci beyanlar Mariam'ın dilinden hiç düşmemişti zaten. 1977 ilkbaharında Sovyetler Birliği ve Küba'yla ilişkileri iyice geliştirmesinden sonra Mariam hem kendisini hem de DERG'i ısrarla Etyopya Devrimi'nin önderleri olarak sunacak, Sovyet yöneticileri onlara «Etyopya devriminin motoru» diyecek, Fidel Castro Mariam'ı «gerçek bir devrimci» diye niteleyecek ve dünya kamuoyunun Etyopya *askerî diktası* hakkındaki *yanılsamasını* pekiştireceklerdi.

1977 yılının başlarında ABD Etyopya'ya Haile Selasiye döneminden beri sürekli vermekte olduğu askerî yardımda kesinti yaptı. Gerekçe, DERG'in «İnsan Hakları'nı çiğnemesi» olarak gösteriliyordu. Bunun üzerine Etyopya askerî yönetimi nisan ayında ülkedeki bazı ABD tesislerini kapattı, tesislerde çalışan Amerikalılara ülkeyi terk etmeleri için üç gün süre verdi. DERG'in ABD ile ilişkileri gitikçe soğudu ve kopmaya yüz tuttu. Sonraki aylarda Etyopya, ABD'de eğitim gören subaylarını da geri çağıracaktı.

Sovyetler Birliği ile Küba, sağlam bir toplumsal dayanaktan yoksun bulunan DERG diktasına teknisyenler, uzmanlar, sağlık görevlileri, nihayet askerî eğitmen ve bizzat askerler göndererek onu güçlendirirler. Hem Etyopya içinde hem Somali'yle girişeceği savaşta hem de Eritre ulusal kurtuluş hareketine karşı mücadelesinde güçlü olmasını sağladılar.

ABD Doğu Afrika'daki karakolunu Sudan'a taşıyıp fazla gürültü çıkartmadan Etyopya'dan çekildi. Ülke içinde hem gerici- feodal muhalefete karşı, hem öğrenci/aydın/sendikacı muhalefetine karşı, hem ulusal azınlıkların mücadelelerine karşı bastırma savaşı veren DERG, güneyde Somali ve Batı Somali Kurtuluş Cephesi gerillalarıyla, kuzey doğuda Eritre kurtuluş güçleriyle savaşırken şiddetle ihtiyaç duyduğu desteği kendisine sağlayan reel-sosyalistlere gitgide daha sıkı bağlarla bağlandı. Etyopya'nın COMECON'a tam üye olacağı ileri sürüldü.

> *«... Mengistu'yu gerçek bir devrimci olarak görüyorum ve şu anda onun ülkesinde ilerleyen devrimin gerçek bir devrim olduğunu düşünüyorum. (...) Etyopya Devrimi'nin başarısı ve sağlamlaştırılmasının Afrika açısından muazzam önemi olduğunu düşünüyoruz...»*
>
> Fidel Castro, *Nisan 1977.*

> *«... Etyopya'da egemenliği eline almış bulunan (Mangistu), bir sivil yönetimin kurulması için mücadele ediyor. Bunun mümkün olabilmesi için en büyük devrimci görevinin halkı kültürel ve ideolojik bakımdan ilerletmek olduğunun bilincinde...»*
>
> *Küba Komünist Partisi organı* Granma, *22.1.1978*

> *«... Eritre sorunu da dahil olmak üzere, Etyopya'nın iç-politik durumu, sadece ve sadece Etyopya halkını ve hükümetini ilgilendirir...»*
>
> Küba Dışişleri Bakanı, *7.4.1978*

SOMALİ

Afrika Boynuzu'na 11. yüzyıldan başlayarak yerleşen ve bölgenin koşullarından ötürü bu tarihten beri göçebe bir hayat sürmek durumunda kalan Somaliler, Etyopya'ya karşı savaşan Müslümanların buyruğu altında bulunmuşlar, Müslüman olmuşlardır. 19. yüzyılın sonunda Avrupalı emperyalist devletlerin bölge egemenlik alanları yaratmaya giriş-

meleriyle birlikte, Somali yerleşim bölgeleri de boyunduruk altına girdi. İtalya, İngiltere ve Fransa koloniler oluşturdular. 1897'de tüm Somali yerleşim bölgeleri emperyalistler arasında bölüşülürken Etyopya'ya verilen Ogedan bölgesi ile, 1960'da Somali bağımsız bir devlet haline geldiğinde sınırları dışında kalan Fransız Somalisi (Cibuti) ve Kenya'daki Somalililer de hesaba katıldığında, Somalililerin Afrika Boynuzu'nda hayli geniş bir alana yayıldıkları anlaşılır.

1960 yılında İngiltere ve İtalyan Somalisi birleştirilerek bağımsız devlet haline getirilmiştir. Bu tarihten sonra Somali insanlarının birleşme isteği büyük güç kazanacak, hayli etkili bir milliyetçi ideoloji oluşacaktır.

1969'a kadar klasik bir yeni-sömürge hayatı süren Somali «bağımsız» devleti, tarihinin ilk büyük dönemecini 21 Ekim 1969'da yaşadı. İtalyan sömürgeciliği döneminde general ve polis şefi olan Siad Barre önderliğinde bir siyasal ekip, bir darbeyle iktidarı aldı. Barre «Ahlâksızlık, rüşvet, akraba kayırma, kamu araçlarının çalınması, haksızlık, dinimizin ve ülkemizin yasalarının hiçe sayılması gibi kötü şeyleri görmezlikten gelmenin imkânı kalmamıştı artık,» diye açıkladı darbe yapma nedenlerini. Barre önce «devrim» yaptıklarını, sonra da bunun «sosyalist devrim» olduğunu söyleyecek ve kendini «sosyalist» diye sunmaktan bir an bile vazgeçmeyecekti. 3 milyon nüfusunun %10'u bile okuma yazma bilmeyen, insanların ortalama 38,5 yaşında öldükleri, halkın %90'ının göçebe olarak yaşadığı, kıtlık felaketleriyle sarsılan yoksul Somali'de sömürge döneminin polis şefi Siad Barre ve ekibi «bilimsel sosyalizm»i kuracaklarını söylüyorlar, iktidarı aldıklarında Yüksek Devrim Konseyi olan örgüt adlarını Sosyalist Devrim Partisi olarak değiştiriyorlardı.

Barre ve ekibi 1970'de ülkedeki bütün bankaları ve sigorta şirketlerini devletleştirdiler. Bazı sanayi şirketleri de devletleştirildi. Ekonomik planlama yapıldı, özel yatırımlara planlamayı ters düşmemek kaydıyla izin verilmeye başlandı. Göçebe halkı yerleşik hale getirmek, ulusal pazar bütünlüğünü sağlamak, ihracatı artırmak ve döviz geliri sağlamak, ülkenin besin ihtiyacını yeterli biçimde karşılamak için devlet çiftlikleri kuruldu. Binlerce göçebe insana burada iş, ev, giyecek verildi. Bedevîlere kadar uzanan sağlık, eğitim hizmetleri başlatıldı. Okuma-yazma kampanyasının başladığı 1972'den 1975'e kadar okuma-yazma bilenlerin oranı % 50'ye çıkartıldı. İlk ve ortaöğrenimdeki öğrenci sayısı 1969'da 50.000 iken 1977'de 350.000'e çıktı. Latin harflerini kullanılması kabul edildi. Yerel sorunlarda kararlar alan, ulusal kampanyaların bölgelerdeki yürütülmesini üstlenen yerel demokratik kurumlar oluşturuldu.

Bütün bu gelişmeler dünya demokrat ve devrimci kamuoyu tarafından «devrimci» Somali'nin atılımları olarak selamlandı. Sovyetler Birliği Somali'yle yakın ilişkiler kurdu. 1974'de Somali, SSCB'yle Dostluk Anlaşması imzalayan ilk Afrika ülkesi oldu. Batı'lılar derhal «Sovyet sömürgesi»nden söz etmeye başladılar.

Somali yönetici ekibi, sürekli olarak «bilimsel sosyalizm»den söz ediyor, Siad Barre konuşmalarında hem Lenin'den hem de Allah'dan alıntılar yapıyor ve müslümanlık gereği zaten her insanın doğuştan eşit olduğunu, sosyalizm de adil bölüşüm olduğuna göre, sosyalist olunması gerektiğini tekrarlayıp duruyordu.

Somali yöneticilerinin ve halkının güçlü bir milliyetçi ideolojisinin bulunduğunu söylemiştik. Kuzey Kenya'da, Ogaden'de ve Cibuti'de kalan Somalililerin üzerinde yaşadıkları topraklarla birlikte Somali devletine katılmaları, son derece güçlü bir ülküydü onlar için. Bayraklarındaki beş uçlu yıldız, beş Somali yerleşim bölgesinin bütünlüğünü simgeliyordu.

1977 yılında, Etyopyanın Ogaden bölgesinde yaşayan Somalililer ayaklandı, Somali birlikleri de Ogaden'e girdi ve ilk zamanlar Ogaden'in tümü alındı. Ancak sonra birdenbire Ogaden'deki Somalili halkın örgütü olan Batı Somali Kurtuluş Cephesi'ne sağlanan aktif destek kesildi, hattâ savaşı sürdürmek isteyen önderler hapse atıldı, geri çekilmeye karşı olan yüzlerce insan kurşuna dizildi ve Somali devleti Ogaden çatışmalarından toprak almadan ayrıldı.

Ama bu arada SSCB'nin Etyopya'yı elde etmek için tavır değiştirmesi ve bu değişikliğin Sovyet-Somali ilişkilerinde yarattığı gerginlik, sonunda Sovyetler'in Somali'ye silah yardımını kesmesine yol açınca, Somali SSCB ile Dostluk Anlaşması'nı feshetti, ülkedeki 6.000 Sovyet uzmanı ile Ogaden'de Somalililere karşı çarpışan Küba'nın diplomatları sınırdışı edildi. ÇHC Somali hükümetinin, «yeni çarların hegemonya ihtirasına ağır bir darbe indiren» bu «yürekli karar»ından ötürü şimdi Somali'yi kutladı. Somali ise geçen zamanda gitgide yakınlaştığı Arap gericiliği ve Batı devletlerinin kampına geçiverdi.

«... Elbette amacımız Somali'de sosyalizme kurmaktı. Ama ülkemiz teorisyenlerin öngördüğü koşullara sahip değildi. Ülkemizde gerçek anlamda ne kapital vardı ne de kapitalist. Somali'de bir işçi sınıfı olmadığı gibi bilinçli ve örgütlü bir köylü kitlesi de yoktu. Bununla birlikte bildiğimiz tek şey, kapitalist dünyada ya da bu dünyanın çevresinde bulunmanın bize ne kadar pahalıya mal olduğuydu. Ksacası işe sıfırdan başladık denebilir. Yıllar yılı zamanımızı, insanları seferber etmeye, insan gibi yaşamaları için koşullarını düzeltmeye ve politik bilinçlerini yükseltmeye harcadık. Bütün bunları aşmadan sos-

yalizmden, devrimden ve partiden söz etmek mümkün değildi. Hareket yoluna girince de o tarihe kadar öncülük yapmış olan sosyalist küçük grup sözünü etmeden, bir parti gibi davranmak zorunda kalmıştır...»

«... Birçok değişik sosyalizm yoktur. Sadece bir tek sosyalizm vardır, o da tarihî temeli insanlığın ekonomik ve siyasal gelişmesi olan bilimsel sosyalizmdir .Onun temeli, toplumsal değişim ve halkın toplumsal yapısının değişimidir. (...) Hep söylendiği gibi sosyalizm, Somali'nin hızlı ilerlemeler gerçekleştirmesi için en iyi yoldur. Gerçekte sosyalizm Afrika'nın ve bütün dünyanın çıkarınadır. (...) Sosyalizm bir arada yaşama, eşitlik, karşılıklı saygı, karşılıklı işbirliği, adil bölüşüm demektir. Küçümseme ve toplumsal tabakalaşma demek değildir; o, insanî değerlere ve haklara saygı gösterir...»

«... Bizim hedefimiz Somali halkını sömüren kişilerin işletmelerini devletleştirmekti ve öyle de kalacaktır. Fakat biz hiçbir zaman genel olarak özel mülkiyete dokunmayı düşünmedik. Özel mülkiyet, sömürücü bir öge durumundaysa devletleştirildi. (...) Burada hiç kimse örneğin tarımı veya sanayii devletleştirmeyi düşünmedi. (...) Tersine, bu alanda özel inisyatifi teşvik ederiz...»

«... Bütün insanların eşit doğduğuna ve bundan ötürü eşit haklara sahip bulunduklarına inanıyorum. Bunu Allah Kuran'da söylemiştir ve Allah bize doğruyu göstermiştir...»

(«Suudî Arabistan SSCB'yle ilişkilerinizi kesmek koşuluyla size askerî yardım önerdi mi?» sorusuna cevap olarak:)

« .. Biz umut ve düşlerle yaşayamayız. Ciddî insanlarız ve sadece somut olaylara bakarız. Halen Suudî Arabistan bize böyle somut bir öneride bulunmamıştır. Bu konuda çıkan haberler basın dedikodusu olmaktan öteye bir anlam taşımaz...»

(Somali'nin Batı'ya kaydığı yollu iddialar üzerine:)

«... 21 Ekim 1969 Devrimi'nden bu yana bu tür diplomasî veya basın kampanyalarına alıştık. Sekiz yıllık iktidarımız bize, arzularını gerçekliğin yerine koyanlara karşı bağışıklık kazandırdı. Emperyalizm ve müttefikleri, siyasal çizgimizin. üstünde pazarlık yapılacak bir mal olmadığını onaylamak. itiraf etmek, hoşgörmek istemiyorlar. Onlar, bizim anti-emperyalist, anti-kolonyalist ve anti-neokolonyalist bir politikaya bağlılığımızın rüzgarda oynayıp duran bir bayrak gibi değişmeyeceğini, çünkü bütün bir halkın umutlarını yansıttığını kabul etmek istemiyorlar. Bu (Batı kampına geçmek), korkunç bir yanılgı olurdu. Biz devrimci kampı bir daha terk etmemek üzere seçtik...»

Siad BARRE

ERİTRE

Etyopya'nın Kızıldeniz'e bakan kıyısını tümüyle kaplayan Eritre ülkesi, tarihi boyunca sürekli olarak başka devletlerin egemenliği altında yaşamıştır: Araplar, Etyopya, Mısır, İtalya, İngiltere ve yeniden Etyopya. 1869'da başlayan İtalyan yayılmasına 1941'de İngiliz kuvvetlerince son verilip İtalya Doğu Afrika'da yenilgiye uğratılınca Eritre önce İngiltere'nin, II. Dünya Savaşı sonundan 1952'ye kadar da Birleşmiş Milletler ile İngiltere'nin denetiminde bulunmuştur.

Eritre'de Tigreler ile Arap-zenci karışımı ırklardan gelen insanlar birlikte yaşamaktadır. Ülkede hem Hıristiyanlar hem Müslümanlar vardır. İki ayrı dil konuşulur. Fakat İngilizlerin büyük çabalarına karşın farklı etnik kökenlerden gelen Eritreliler, birbirine düşman iki büyük kampa bölünmemiş, yabancı boyunduruğu altında sürekli daha kaynaşmış, hızlanan bir uluslaşma sürecini yaşamışlardır.

Bunda elbette İtalyanların kurdukları sanayi işletmelerinde çalışan bir işçi sınıfının oluşması, zamanla, özellikle ticaret alanında, bir Eritre ulusal burjuvazisinin ortaya çıkması gibi temel toplumsal oluşumların etkisi belirleyicidir. Eritreliler bir dönem kendi parlamentolarına, siyasal partilerine, sendikalarına sahip olmuşlar, Eritreli bir hükümet tarafından yönetilmişlerdir.

II. Dünya Savaşı bitiminde, ABD önderliğindeki emperyalist kamp, dünyayı ekonomik, siyasal, askerî-stratejik hesaplarına göre düzenlemeye çalışıyordu. Eritre'nin durumu da Birleşmiş Milletler'de bir hayli tartışma konusu oldu. Sovyetler Bir-

liği ve öteki sosyalist ülkelerle bazı Asya ve Afrika ülkeleri, Eritre'nin bağımsızlığını savunuyorlardı. Ancak BM, Eritre'nin Etyopya'yla federasyon oluşturması kararını alacaktı. Dönemin ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dallas, «En adaletli açıdan düşünülürse,» diye açıkladı kararın gerekçesini, «Eritre halkının görüşü dikkate alınmalıdır. Bununla birlikte, Kızıldeniz'deki stratejik çıkarlar, dünyanın güvenliği ve barışı için gerekli koşullar bu ülkenin dostumuz Etyopya'ya bağlanmasını gerektirmektedir.»

Sonuçta 15 Eylül 1952'de Eritre-Etyopya Federasyonu resmîleşti. Bundan hemen sonra da Haile Selasiye ABD'ye Eritre toprakları üstünde o zaman ABD'nin dünya üstünde sahip olduğu üsler arasında en önemlilerinden olan Kagnew'i kurma izni verdi (1977 Nisan'ında DERG'in kapattığı tesisler arasında bu üs de vardı.)

Sözde-federasyon durumu uzun sürmedi. 1960'ın 20 Mayıs'ında Selasiye Eritre'yi bu kez resmî olarak ilhak etti. Eritre parlamentosu dağıtıldı, siyasal partiler yasaklandı, sınaî işletmeler yakılıp yıkıldı, okullar kapatıldı, öğrenim durduruldu. Etyopya İmparatorluğu Eritre'yi sistemli bir biçimde geri bıraktırmaya çalışıyordu.

Eritreliler direnişe ilhaktan önce başlamışlardı. 1958'de bir genel grev yapıldı. Etyopya birlikleri 500 kişiyi öldürerek bastırabildiler grevi. 1961'de ise Eritrelilerin gerilla eylemleri başladı.

1962'de Afrika Birliği Örgütü, Etyopya'yı Eritre'yi kapsayan haldeki sınırlarıyla tanıdı, böylece Eritre'nin ilhakı bir kez daha onaylanmış oldu.

1969'da Eritre gerillaları uçak kaçırma v.b. de dahil olmak üzere mücadeleyi yoğunlaştırdılar. Eritre topraklarının büyük bölümü hâlâ Etyopya kuvvetlerinin denetimindeydi. 1971'de Eritre Kurtuluş Cephesi (ELF) içinde gitgide güçlenen radikal bir hiziple ELF merkezi arasındaki ayrılık, silahlı çatışmalara ve bir içsavaşa dönüştü. İçsavaştan ELF dışında ayrı bir örgüt halinde çıktı bu hizip: Eritre Halk Kurtuluş Cephesi (EPLF). 1973'de iki örgüt ortak mücadele kararı aldılar. O günden bu yana birbirlerine karşı savaşmıyorlar. Ve ulusal kurtuluş hareketinin bütünü içinde sosyalist EPLF, Müslüman özelliklerini koruyan ELF'ye oranla gitgide ağır basıyor.

İki örgütün birlikte mücadelesi, Eritre topraklarının %50'den fazlasının kurtarılmasını getirdi. DERG iktidara geldiğinde Eritre'nin büyük bölümü kurtuluş kuvvetlerinin elindeydi ve buralarda yollar yapılıyor, tarım işletmeleri çalıştırılıyor, yaygın okuma-yazma seferberlikleri açılıyordu. DERG'in, özellikle Mariam kliğinin devrimci beyanları ve Sovyetler Birliği'yle, özellikle Küba'yla ilişkilerini geliştirmesi, çoğu kimseye, Eritre sorununun barışçı biçimde çözüleceğini ve Eritre halkının kendi kaderini tayin hakkının tanınacağını düşündürttü. Oysa tam tersi oldu diyebiliriz. Mariam, Fas Kralı Kasan'ın Sahra sorununda yaptığı gibi, halkı sömürgeci düşüncelerle Eritrelilerin üstüne saldırtmak için «halk orduları» kurdu, soykırım seferberlikleri ilan etti.

Eritre kurtuluş hareketinin uzun bir süre (1961-1973) Müslüman özellikleri ağır basan ELF'nin önderliğinde gerçekleşmesi ve bu dönem boyunca, bir zamanlar ateşli biçimde savunulan Eritre ulusunun kendi kaderini tayin hakkının sessizce unutturulması, sorunun dünya kamuoyunda hak ettiği dikkati bulamamasına yol açtı. Sovyetler Birliği ne zamandır Eritre'yi unutmuştu âdeta. Arada sırada Eritre kurtuluş mücadelesine karşı olmadığını belirtmişti, o kadar. Ama DERG'le ilişkilerini geliştirdikten sonra Eritre kurtuluş hareketini «emperyalizmin piyonu» olarak niteleyecek ve DERG'in Eritre halkına karşı giriştiği soykırım seferlerini onaylayacaktı. Hattâ bundan da ileri gidecek, Kızıldeniz'den Eritre kıyılarını bombalayacaktı.

Küba ise yıllarca Eritre Kurtuluş hareketini desteklemiş, kadrolarını eğitmiş, her yardımda bulunmuştu. Ama şimdi doğrudan doğruya Kübalı askerler Eritrelilere karşı çarpışmasa da, Etyopya ordusunu eğiterek, askerî tesisler yaparak v.b. Eritrelilerin mücadelesine karşı Etyopya cephesinde yer alıyordu. Çin Halk Cumhuriyeti 1965-70 arasında Eritre kurtuluş mücadelesine aktif katkıda bulunmuş, kadrolarını eğitmişti. Ama 1970'lerde benimsediği çizgi gereği Etyopya'yı karşısına almamak için Eritrelilere yardımı ve siyasal-diplomatik desteği kesti. Sadece arada bir Eritrelilerin durumuna da Sovyet sosyalemperyalizminin neden olduğunu söyledi.

Eritreliler bir yandan gerekli desteği bulmaya çalışırken, bir yandan da kendilerini destekleyen Arap devletlerine karşı uyanık olmak zorundaydılar. Çünkü Mısır, Suudî Arabistan, Kuveyt, Sudan v.b. gerici Arap devletleri Eritre kurtuluş hareketini etkilemeye çalışıyor, Eritre'de bağımsız bir devlet kurululacak olursa bu devletin gerici-Müslüman kamp içinde yer almasını sağlamak istiyorlardı. Eritre kurtuluş hareketlerinin dış temsilciliğini yapan Osman Salih'i satın alan Arap gericiliği, Eritre kurtuluş hareketi içinde kendi çıkarlarını kollayan bir «Üçüncü Güç» oluşturdu. Sayıca az olmasına karşın, Arap gericiliğinin ve Batı'nın reklam imkânlarından yararlanan Osman Salih sesini duyurdukça, Sovyetler Birliği de EPLF ve ELF'yi Etyopya Devrimi'ni baltalamaya çalışan gerici, karşı-devrimci bir hareket olarak göstermeye çalıştı.

Fakat özellikle EPLF, Arap etkilerine kapılmadan, çizgisini bozmadan mücadelesini sürdürdü. Çeşitli Filistin örgütleri ve Umman Halk Kurtuluş Cephesi ile birlikte bölgede bir «anti-emperyalist cephe» kurma yolunda çaba harcadı, harcıyor. Son dönemde ELF Sovyetler Birliği ve Etyopya ile uzlaşma eğilimi göstermeye başladı. Etyopya birliklerinin son büyük saldırısı bu nedenle başarılı oldu ve EPLF için mücadele daha zorlaştı.

Azgelişmiş ülkeler, özellikle Afrika ülkeleri ve kurtuluş hareketleri karşısında Eritre'ye tavır alarak epey prestij kaybeden SSCB ve Küba, Mariam'ı Eritre sorununu görüşmelerle çözüme bağlaması konusunda zorladılar durdular. Ama Mariam buna yanaşmadı.

«... EPLF'nin amaçları, Suudî Arabistan'daki iktidar sahiplerinin sınıfsal çıkarlarına taban tabana karşıttır. O halde, sağladığı destek doğrudan doğruya kendi öz sınıfsal çıkarlarına karşıysa, Suudî Arabistan neden bir anti-emperyalist hareketi desteklesin, sorusu çıkıyor ortaya. Sorun şöyle: Onlar sağladıkları desteğin kendilerini hareketi çıkarları doğrultusunda etkileme imkânı yarattığını görüyorlar. Örneğin kendi kadrolarını sızdırıyorlar harekete. Böylece iş gelip bizim örgüt içinde nasıl bir siyasal çalışma yaptığımız sorusuna dayanıyor. (...)

«... SSCB'nin sosyal-emperyalist olarak nitelenip nitelenmemesi konusunda şunları düşünüyorum: EPLF şimdiye kadar SSCB içindeki ekonomik koşulların bir analizini yapmadı. Orada nasıl bir üretim tarzı vardır, yani başka açıdan, SSCB ne tür bir sömürüyü gerçekleştirmektedir. Bunun belirli biçimlerdeki görünümleri var; örneğin silahlanma sorunu, silah satışı v.b.. Fakat şimdiye kadar somut bir inceleme yapılmadı.

Burada en önemli sorun, Cephe içinde ve kitle örgütlerimizde v.b. ortak bir bakış açısını oluşturmaktır. Bu nedenle, SSCB'nin temel niteliğini incelemek ve SSCB içindeki ekonomik durumu onun dış politikasıyla bağlantısını kurarak ele almak amacı güden seminerler düzenleniyor. Durumun nasıl kavranması gerektiğini bu biçimde, kendimiz çıkartmalıyız. Herhangi bir güç —hangi toplumsal sisteme sahip olursa olsun fark etmez— ülkemizin bağımsızlığına karşı durursa, biz de ona karşı çıkarız ve onun hakkında hükmümüzü veririz; ve SSCB karşı-devrimci bir tavır almıştır. Etyopya ve Eritre'de yaptıkları, gerçekten karşı-devrimci bir tavrın ifadesidir.

Bizim bağımsız bir bakış açımız var Bazı örgütler SSCB'nin emperyalist bir ülke olduğunu söylüyorlar, ama biz bunu olduğu gibi yinelersek kendi bağımsızlığımızı yitiririz. EPLF'yi bu bakış açısına itmeye çalışan örgütler de var. Ama benim kanım o ki, bu tutum Sovyetler'in tutumuna çok benziyor —bu da bir siyasal hegemonya girişimi. Aradaki tek fark, bu tavra giren örgütlerin öteki güç kadar kuvvetli olmayışları. (...)

SSCB'nin eski Etyopya devletiyle ilişkilerine gelince: Sovyetler Birliği Haile Selasiye rejimini destekledi, hattâ onu anti-emperyalist kral diye övdü! Buna bağlı olarak SSCB'nin öteki Afrika ülkeleriyle, özellikle Mısır, Sudan ve şimdi de Uganda ve Çad'la ilişkileri gözönüne alınacak olursa: Halkın mücadelesinin desteklenmesi bir tarafa bırakılmış, sözkonusu ilişkiler devletten devlete ilişkiler haline gelmiştir. (...)

Sovyetler Birliği konusunda epey hayal kurduysak da, mücadelenin gelişmesiyle, Sovyetler'in amaçlarını çok net biçimde gördük.

Örneğin Etyopya'daki rejimi alalım: Hiç kitle desteği yok; ve iktidarını güçlendirmek için bir başka güce dayanmak zorunda. Bu durumda SSCB işe karışarak kolayca yönlendirebileceği bir rejimi kendisine ortak almış oldu. Afrika'nın öteki bölgelerindeki kurtuluş hareketleri için de benzer bir durum sözkonusu: Desteğin proletarya enternasyonalizmi ilkeleri temeli üzerinde sağlandığına ilişkin bütün o açıklamalara karşın, insan birçok soru sormadan edemiyor. Güney Afrika'daki kurtuluş hareketleri içinde, kitlelerle bağ kurmuş, temel değişimler yaratabileceğini ve gerçekten Güney Afrika'nın kurtuluşu için savaşabileceğini bilen güçler ve örgütler var. Fakat onların durumları da bizimkine benzer görünüyor: Bağımsız siyasal görüşler geliştirdikleri için desteklenmiyorlar. Bu yüzden sözkonusu desteğin enternasyonalizm temeli üzerinde sağlandığından fazlasıyla şüphe ediyoruz.

Genelde kurtuluş hareketlerine sağlanan desteğin belirli koşullara bağlı kılındığını saptayabiliriz. Eritre için durum şöyle: EPLF'ye resmî olarak bildirilmiş olmamasına karşın, SSCB'nin örneğin Etyopya'yla EPLF önderliğindeki bir Eritre'nin oluşturacakları federasyonu

görmekten sevinç duyacağı üstüne belirli söylentiler dolaştı —ama bu EPLF'nin bakış açısına taban tabana karşıttır. SSCB tarafından —gerçi resmî olarak EPLF'ye değil, ama başka bazı çevreler kanalıyla— SSCB'nin EPLF önderliğindeki bir Eritre'yi yeğleyeceği açıklandı. Böyle bir durumda SSCB Eritre içinde, üstünde egemenlik kurabileceği ve SSCB'nin bölgenin tümüne ilişkin görüşlerine uyacak bir güç yaratma amacını gerçekleştirmeye çalışabilirdi.»

«... Düşünüyorum da, bu yeni teoriler durmadan karşımıza çıkıyor: 'Üç Dünya' sorunu. Bu teoriye göre İran Şahı ilerici bir anti-emperyalist. Umman'daki devrimi destekleyen Çin bu biçimde bir Umman Halk Kurtuluş Cephesi delegasyonunu ve bir İran delegasyonunu aynı anda Çin'e davet edecek hale geldi.

Bütün 'İkinci Dünya'dan sayılan ülkeler arasında 'anti-emperyalistler' olarak Batı Avrupa'nın kapitalist ülkeleri de bulunuyor. Bu 'Üç Dünya' sorunu bizi doğrudan doğruya ilgilendiriyor: Şimdilerde bu 'Üç Dünya teorisi'nin örtüsü altında bazı ülkeler tarafından (Suudî Arabistan gibi Arap devletleri) Kızıldeniz'in bir 'Barış Denizi' yapılması sloganı öne sürülüyor, yani sınıf mücadelesine karşı etkide bulunan —ve Kızıldeniz'in ABD emperyalizminin hizmetinde bulunduğunu görmek isteyen— bir slogan.

Hiçbir zaman Mobutu'yu anti-emperyalist olarak niteleyemeyiz, çünkü o ABD emperyalizminin bir kuklasıdır, Zaire'deki bütün ilerici güçleri ezmektedir ve ABD'nin bu bölgedeki polis köpeği olarak iş görmektedir.

Başka birçok ülke için de sözkonusu olan sorun vardır ortada. Nasıl savunuluyor bilemiyoruz, ama şimdiye kadar bu teoriyi doğrulamak amacıyla getirilen kanıtlar bilimsel değil ve devrimci olmayan tavırlarla getiriliyor bunlar. Bu sorunu da bütün yeni gelişmelerle birlikte inceleyeceğiz ve bu soruna kendi bakışımızı geliştireceğiz. SSCB karşı-devrimci bir tavır takındığı zaman ona karşı çıkılmalı, ama bu, ABD emperyalizmi ya da başka bir emperyalist güçle ittifak yapılması gerektiği anlamına gelmez. (...)

Üçüncü Dünya'nın bir ülkesine karşı verildiği ve bundan ötürü Üçüncü Dünya ülkelerinin birliğini zayıflattığı gerekçesiyle Eritre halkının mücadelesine karşı tavır alan örgütler vardı. Ve SSCB Etyopya'yı desteklemeye başladığından beri bunlar da Eritre halkının mücadelesini destekliyorlar —böyle diyorlar. Bunlar, bizim sahip bulunduğumuz konum aracıyla sadece bizzat kendi hedeflerine ulaşmak istiyorlar.»

EPLF Sözcüsü Kahsai, *18 Ekim 1977.*

OGADEN SAVAŞI

1977 yazı, Ogaden bölgesinde şiddetli çarpışmalarla açılmıştı. Bölgede yaşayan ve Etyopya yönetimi tarafından yıllardır —ilhak edildiği 1897'den beri— özel olarak geri bıraktırılan, horlanan Somali halkı, kurtuluş cephesi önderliğinde ayaklanmıştı. Batı Somali Kurtuluş Cephesi (WSLF), kısa zamanda Ogaden'in hemen hemen tümünü kurtarmış, daha ileri gitmeye başlamıştı. Sonradan WSLF'nin bu hızlı ilerleyişinde Somali düzenli ordu birliklerinin belirleyici katkısının olduğu öğrenilecekti.

Milliyetçi duygularını ve Somali'ye bağlanma isteğini koruyan Batı Somali halkı «ayrılma hakkı» için ayaklanmıştı, buna kimsenin bir diyeceği olamazdı, ama bunu fırsat bilerek Ogaden'e dalıvermesi, Siad Barre'nin «devrimciliğine» hayli gölge düşürecekti. Sovyetler, Irak aracılığıyla Somali ve Etyopya'nın arasını bulmaya çalıştı. Ama Sovyet yapısı Somali uçaklarının Sovyet yapısı Etyopya uçaksavarlarıyla düşürüldüğü bir savaşta herhalde «halkların kardeşliği» masallarını anlatmaya en az hakkı olanlar Sovyet yöneticileri olduğu için Somali onlara inanmadı. Hele Somali'nin Arap gericiliğiyle ilişkileri tam bu dönemde hayli sıkılaşıp, Suudî Arabistan, petrol gelirlerinin bir kısmını Somali yönetici ekibinin dünya görüşünü değiştirmede kullanınca, Sovyet desteğindeki Etyopya hükümetini zayıf düşürmek ve Somali'yle Sovyetler'in arasını açmak gibi ikili bir hesap güden Batı devletleri de Siad Barre'ye destek sağlayacaklarını ima edince, Somali Ogaden'i alma tutkusu doğrultusunda harekete geçti.

Fakat sonbaharda savaş beklenmedik bir biçim-

de dönüverdi. Yukarda söylediğimiz gibi, Somali güçleri (WSLF ve Somali ordusu) Ogaden'in neredeyse tümünü almış, daha da ilerlerken, birden geri çekilmeye başladılar. Şüphesiz bu sırada gelip Etyopya saflarında savaşa katılan Küba askerleri askerî dengeyi DERG'den yana çevirmişlerdi. Ama bu, Somali güçlerinin bu kadar kısa zamanda hiç direnmeden bölgeyi teslim etmelerini açıklamak için yeterli miydi?

Üstelik tam bu sırada Somali'de bir darbe girişimi oldu. İki türlü yorumlandı olay: Sovyetler'in Somali ordusunu eğittiği dönemde Sovyet yanlısı birçok subay ortaya çıkmıştı. Bunlar, savaşı bitirerek Sovyetler ve Küba'nın Afrika Boynuzu Federasyonu (Etyopya-Somali-Eritre) fikrini uygulamak için iktidarı ele geçirmek istemişlerdi. Ya da: Ogaden'in terkini ihanet olarak niteleyen milliyetçi çevreler, yönetimi alıp savaşı sürdürmek istemişlerdi.

Bundan başka, WSLF'nin 15 Merkez Komite üyesinden 11'i Somali hükümetince tutuklanarak hapse atıldı. Geri çekilme sırasında birçok kimse, «hükümet politikasını eleştirdikleri» gerekçesiyle kurşuna dizildi.

Çok kısa bir zaman dilimi içersinde, Ogaden yeniden Etyopya'nın olmuş, Somali'nin Sovyetler'le bağları kopmuş ve Siad Barre ekibini aylarca bir silah vereceğiz bir vermeyeceğiz, diyerek oynatan ve zor durumlarda bırakarak kendi çizdikleri politikayı kabul ettiren Batı devletleri ve Arap gericiliği Somali'yi denetimi altına almıştı. Ogaden'in birdenbire terk edilmesinin ve şu sıraladığımız gelişmelerin ne gibi planlar, anlaşmalar, mekanizmalarla gerçekleştiği hâlâ karanlık. Ancak sonuçta ortaya çıkan durum özel olarak görmek istemeyenler dışında herkesin ayrıntılarına kadar seçebileceği kadar net.

CİBUTİ

Afrika Boynuzu diye adlandırılan bölgenin Etyopya, Somali ve halen Etyopya boyunduruğu altındaki Eritre dışında dördüncü ülkesi Cibuti. Bölgeye Avrupalı sömürgecilerin yerleşmesinden sonra Fransa'nın egemenliği altına girmiş olan bu ülke, daha önce «Fransız Somalisi» diye biliniyordu.

Kızıldeniz girişinde, çok büyük önemi olan bir stratejik nokta oluşturan Cibuti'nin neden bağımsız bir devlet olduğu hayli karanlık. Çünkü bu ülkenin halkını oluşturan kabilelerden en büyükleri olan Affar ve Issa'ların bir ulus oluşturduğu söylenemeyeceği gibi, Affar'ların bir bölümü Etyopya sınırları içinde yaşıyor ve Issa'lar da muhtemelen Somali kökenli. Bunların dışındaki kabileler hayli küçük ve önemsiz.

Somali'nin iddiasına göre, bütün Cibuti halkı «Somali ulusundan»dır. Somali milliyetçi ideolojisi, «büyük ve güçlü Somali» ülküsü kapsamına, «Fransız Somalisi»ni kendi topraklarına katmayı da sokmuştur. Somali devlet yöneticileri Cibuti için «Somali kıyısı» terimini kullanırlar. Cibuti içinde, Somali çıkarlarının temsilcisi olan bir örgüt de siyasal faaliyette bulunmaktadır: Somali Kıyısı Kurtuluş Cephesi (FLCS). FLCS 1976 Şubat'ında bir öğrenci otobüsünün içindeki 30 çocukla birlikte kaçırılması olayıyla adını duyurmuştu. Fransız paraşütçüleri otobüse baskın yapmış, 6 gerilla ile 1 çocuk ölmüş, olayın ardından 6.000 kişinin katıldığı kitle gösterisi yapılmıştı. FLCS daha önce de 1975 Mart'ında Fransız elçisini kaçırmış, 1975 Kasım'ında Ali Arif'e başarısız bir suikast yapmıştı.

Fakat Cibuti'nin büyük stratejik önemi bu ülkenin Somali'ye katılmasını çok hassas bir konu haline getirmektedir. Ayrıca böyle bir durumda Etyopya'nın doğrudan doğruya müdahale etmesi beklenebilir. Çünkü Etyopya için Cibuti hayatî önemdedir. Etyopya ithalatının % 60'ı Cibuti limanından geçer. Aynı biçimde ihracatın da büyük bölümü buradan dışarıya gönderilir. Cibuti dışında Etyopya'nın elindeki tek deniz çıkışının Eritre olduğu ve bu ülkenin Etyopya egemenliğinden kurtulmasının da çok mümkün olduğu düşünülürse, Cibuti limanını Somali'nin ele geçirmesinin, Etyopya açısından tüm deniz çıkışlarının yitirilmesi anlamına geleceği anlaşılır.

Kaldı ki, Cibuti'nin «bağımsızlığı»nı şiddetle savunan bir başka güç vardır ve uzunca bir dönem de Cibuti'nin kaderi bu gücün elinde bulunacaktır. Ülkenin eski sömürgeci efendisi Fransa bugün de Cibuti'nin ekonomik, siyasal-toplumsal hayatını sıkı biçimde denetlemektedir. Cibuti'nin «bağımsızlığı» kolayca anlaşılabileceği gibi, hayalî bir bağımsızlıktır ve bu haliyle bölgedeki ve *tüm Afrika'daki* Fransız çıkarları bakımından en uygun biçimdir.

Cibuti'nin «bağımsızlığa» «barışçıl yoldan» geçişi, 1977 Mart'ında Paris'de yapılan görüşmelerde kararlaştırılmıştı. 8 Mayıs 1977'de bir referandum yapıldı ve halkın % 98,9'u bağımsızlıktan yana oy kullandı. (1967'de yapılan referandumda çoğunluk Fransa'ya bağlı kalmayı istemişti.) Bu tarihte aynı zamanda anayasayı hazırlayacak kurucu meclisin seçimi de yapıldı. Bu seçime Bağımsızlık İçin Afrika Halk Birliği'nin (LPAİ) sunduğu tek listeyle gidildi. Ancak bu, Cibuti'de değişik siyasal hareketlerin olmadığı anlamına gelmiyor.

Küçük Cibuti'de, nüfusla oransız biçimde, birçok siyasal parti var. Yıllarca Fransız sömürgeci boyunduruğu altında herhangi bir siyasal hayatı olmamış bir ülkede birçok siyasal partinin olması, bu ülkenin iki özelliğiyle açıklanabilir. Birincisi ülkenin iki ana kabileye bölünmüş olması, ikincisi de ülke dışındaki çeşitli güçlerin burada kendi çıkarlarının savunulması için çeşitli güçler oluşturmak istemeleri. Yukarda sözü geçen Somali Kıyısı Kurtuluş Cephesi'nin yanısıra, Etyopya askerî diktası DERG'in temsilcisi denebilecek Cibuti Kurtuluş Hareketi (MLD) de buna örnek.

İlginç siyasal partilerden biri de UNİ. UNİ, Fransız sömürgeciliği döneminde iktidarda olan partiden kopma bir grup. Şimdi bu grup kendisini an-

ti-sömürgeci bir kimlikte gösteriyor ve muhalefet içinde yer alıyor.

Muhalefetin öteki önemli ögesi Halk Kurtuluş Hareketi (MPL). MPL Fransa'yla yapılan Paris Görüşmeleri'ni protesto etmişti. örgüt, görüşmelere katılmama nedenini şöyle açıklamıştı:

«... Her şey, Fransa'nın arzularına göre bir hükümet oluşturmak ve mutlak iktidarı tek bir partide yoğunlaştırmaya elverişli kurumlar yaratmaktan başka bir şeyin sözkonusu olmadığını gösteriyor; böylelikle, daha bağımsızlığın verilmesi öncesinden başlayarak, bağımsızlığın içeriği konusunda her türlü açık ve demokratik tartışma önlenecek.» Görüşmelere katılmayan öteki partiler UNİ ile MLD'ydi. LPAİ ile FLCS ise Fransa'yla «yuvarlak masa»ya oturmayı kabullenmişlerdi. Ancak görüşmeler başladıktan üç hafta sonra FLCS de çekildi. FLCS sözcüleri, «Üzülerek saptadık ki,» diye açıkladılar, «Fransız hükümetinin bölge halkının meşru isteklerine uygun, gerçek ve haklı bir sömürgelikten kurtarma politikası izlemeye en ufak bir niyeti yok. Fransa, ülkeyi sömürgelikten kurtaracağı yerde kabilelere bölüyor ve Lübnan'daki gibi bir devlet oluşturmak istiyor.»

FLCS'nin çekilmesinden sonra LPAİ tek başına görüşmeleri yürüttü ve Fransa hükümetiyle birtakım anlaşmalara vardı. Paris Görüşmeleri Sonuç Bildirgesinde varılan anlaşmanın vereceği sonuçları açıkça belli eden maddeler yer alıyordu. Örneğin «Fransa ile, kurulacak olan Cibuti devleti arasında ekonomik, malî, kültürel, teknik ve askerî alanlarda işbirliği yapılacak»tı. Oysa LPAİ Fransız sömürgeciliğine karşı tavır almış bir örgüttü ve bağımsızlık görüşmeleri için daha önce birtakım talepler öne sürmüştü. Bunların arasında 6.500 Fransız askeri ve paralı askerin derhal ülkeden çekilmesi, yoksul varoşları çeviren elektrik yüklü dikenli tellerin kaldırılması, Affar ve Issa kabilelerinin eşit haklara sahip olmaları bütün siyasal tutukluların serbest bırakılması vardı. Ama görüşmelerde LPAİ bunlardan vazgeçerek Fransa'yla anlaşmayı yeğlemişti.

Mayıs 77'de yapılan seçimler sırasında LPAİ Fransa'nın Afrika politikasına ilişkin herhangi bir eleştiri yapmadı. Ayrıca halkı bağımsızlık sloganıyla harekete geçirecek herhangi bir kampanya açılmadı, pankartlar asılmadı, gösteriler yapılmadı. Afrika'nın sefaletin en büyük olduğu bu bölgesinde bu kadar önem taşıyan seçimler, birçok gözlemcinin bildirdiğine göre, «yapay bir sükûnet» içinde geçti. Neden bağımsızlığın propagandasının yapılmadığı ve halkın hareketlendirilmediği konusunda görüşü sorulan bir LPAİ sözcüsü, bu soruyu şöyle cevaplandırdı: «Eskisi gibi anlaşmazlıklar yok ki. Temelde herkes anlaşmış durumda. Pankart ve yazılarla şehri kirletmemizi neden istiyorsunuz?» Aynı sözcünün 1976 Şubat'ında sömürgeci yönetime karşı geldiği için tutuklandığı düşünülürse, LPAİ'nin çizgisindeki evrim net biçimde anlaşılır. Fransızların Cibuti'deki on yıllık kuklası, 1960'dan bağımsızlık verilene kadar Hükûmet Konseyi Başkanlığını yürüten Ali Arif'in birdenbire LPAİ'yi desteklemeye başlaması da ilginçtir. Hele bu kimsenin bir zamanlar LPAİ'nin ancak yarı-yasal bir statü kazanabilmesindeki engelleyici rolü hatırlanırsa. Ali Arif, LPAİ Başkanı Hasan Güled'i «koşulsuz ve sınırsız biçimde desteklediğini» ve bunun, «böyle bir şeyi her zaman istemiş olan Fransız hükümetini çok sevindirdiğini» söylemiştir.

Bu sözler edildiği sırada Anayasayı hazırlamakla yükümlü Kurucu Meclis'in başkanı olan işadamı Hasan Güled, bugün Cibuti Devlet Başkanı'dır. LPAİ Fransa'yla anlaşarak uysal bir yeni-sömürge olmayı kabul etmiş ve «bağımsız Cibuti devleti» böylece kurulmuştur.

Oysa Mayıs görüşmelerinden bir ay kadar önce, ülkedeki beş partinin temsilcileri Gana'da toplanarak bir «Yurtsever Cephe» oluşturmayı kararlaştırmışlardı. «Yurtsever Cephe»yi oluşturan LPAİ, UNİ, FLCS, MLD ve MPL'nin üzerinde anlaştıkları talep, «bağımsızlık sağlandıktan sonra Fransız askerlerinin kısa zamanda geri çekilmesi»ydi.

Ancak Paris Görüşmeleri'nde bu talebi geri almış olmasına karşılık —bugünkü gelişmelerden bu anlaşılıyor— LPAİ'nin neden böyle bir «Cephe»nin içinde yer almaya gerek gördüğü bir soru. Belki ülke içindeki farklı siyasal yoğunluklarla arayı açmamak ve zamanla onları da denetim altına alabilmek için böyle bir «yakınlaşma» gösterisinde bulunduğu biçiminde cevaplayabiliriz bu soruyu.

Ne olursa olsun, sonuçta kurulan «bağımsız» Cibuti devletini Fransa'nın her bakımdan denetim altında tutması, LPAİ aracılığıyla gerçekleşmektedir. Yukarda sözünü ettiğimiz «ekonomik, malî, kültürel, teknik ve askerî alanlarda işbirliği»nin somut görünümleri bunu açıkça ortaya koymaktadır. Cibuti devletinde her kademede Fransız görevliler var. Maliye tümüyle onların denetiminde. Fakat en önemlisi şüphesiz askerî alandaki «işbirliği». Çünkü Cibuti'nin ekonomik yönden Fransa'ya getireceği hiçbir yarar yok. Ülkenin ekonomisi Fransa'nın ilgilenmesine bile değmeyecek kadar ilkel. Zaten Fransa'nın şimdiye kadar Cibuti'de ekonomik bir girişimi görülmedi.

Cibuti'nin Fransa için önemi, stratejik konumundan ve Fransa'ya birkaç saat içinde Afrika'nın herhangi bir yerine müdahale etme imkânı veren bir üs olarak kullanılmasından kaynaklanıyor. Bu nedenle Fransızlar buraya muazzam bir askerî potansiyel yığmış durumdalar.

Resmî açıklamalarda 4.500 gösterilmesine karşılık, buradaki Fransız askerî personelinin sayısının en az 8-10.000 olduğu tahmin ediliyor. Fransa'nın Hint Okyanusu'ndaki kuvvetleriyle birlikte düşünüldüğünde Cibuti'deki Fransız askerî varlığının önemi daha iyi anlaşılır. Fransızların en az 5.800 olarak tahmin edilen askerleri, 1.000 kadar paralı askeri, sivil polisleri potansiyel bir müdahale gücü olarak Doğu Afrika'da «nöbet bekliyor».

Fransa ayrıca askerî uzmanları aracılığıyla Cibuti'nin «kendi» ordusunu da eğitiyor. Sömürgecilik döneminde 2.500 kişilik olan bu ordu, bağımsızlık anlaşmasıyla 3.700 kişiye çıkartıldı. Bunun

dışında bir polis ve jandarma örgütü de bulunuyor.

Fransız askerlerinin ülkeden çekilmesi talebi Cibuti'deki partilerin programlarının en önemli maddesi durumunda. Bütün Afrika'yı etkileyen bir askerî güç sözkonusu olduğu için, sadece Cibuti'nin iç düzeni bakımından değil, aynı zamanda bütün bir Afrika kıtası bakımından bu talebin önemi büyük. Fransızlar da bunu biliyor ve bu talebi en içten savunanlara karşı kesin tavır alıyorlar. Örneğin 1977 Ocak'ında seçim hazırlıkları sırasında MPL'nin düzenlediği bir gösteri binlerce Fransız askeri gönderilerek engellenmişti.

Fransızların ve Fransa denetimindeki devletin yoğun baskısı altında şimdiye kadar en ufak bir kıpırtı göstermemiş olan Cibuti halkının ülkede bir siyasal hareketlilik yaratması ve bu baskıyı kurması oldukça güç görünüyor. Ancak Fransa'nın uyguladığı kabile ayrımı politikası, birtakım huzursuzluklara yol açmaya başladı. Ülkenin merkezi (ve «kent» denebilecek tek yeri) Cibuti'de 1977 Aralık'ında geçen bir olay geçici de olsa bazı çalkantılara neden oldu. Bu tarihte kentteki en büyük bara, en kalabalık olduğu saatlerde bir bomba atıldı. 6 kişi öldü ve 30'u Fransız askeri olmak üzere 31 kişi yaralandı. Bomba olayından iki gün sonra aralarında Başbakan Ahmet Dini'nin de bulunduğu 6 bakan, hükümetten ayrıldılar.

Bu gelişmelerin Fransızların iki büyük kabile olan Affar'larla Issa'lar arasında ayrımı körüklemelerinden kaynaklandığı söylendi. Bağımsızlıktan sonra bütün önemli görevler Issa'lara verilmiş, Affar'lar daha fazla ezilmeye başlanmıştı. Devlet Başkanı Hasan Güled de bir Issa.

Bomba olayından sonraki gelişmelere bakılırsa, bu yorum hayli yerinde görünüyor. Çünkü bu olayın hemen ardından hükümet Affar'lara karşı yoğun bir baskı uygulamaya girişti. Affar yerleşim yerleri yabancı lejyonunun askerleri ve yoğun biçimde silahlanmış polis kuvvetleri tarafından çember içine alındı, evler tek tek arandı. Daha sonra buralarda oturanlar kamyonlara doldurularak dikenli tellerle çevrili okul bahçelerine götürülerek enterne edildi. Bu biçimde tutuklananların sayısının 8.000 dolayında olduğu söylendi. Ayrıca 1.000 kişi hapse atıldı ve 100 kişi de toplu tutuklamadan beri kayıp. Affar'ların bulunduğu kuzey bölgesinde bir silah deposunun ortaya çıkartıldığı haberi yayıldı ve bölgeye askerî birlikler gönderildi.

Devlet Başkanı Güled bunların üstüne, eğer ülkede «iç huzursuzluklar» başgösterirse, düzeni sağlamak için Fransız askerlerini yardıma çağıracağını bildirdi.

Biraz yukarda halkın, üzerindeki baskıyı kırmasının hayli güç olduğunu söyledik. Gerçekten de 320.000 kişilik küçük Cibuti'de bir halk hareketinin ülkeyi emperyalizmin stratejik üssü olma durumundan kurtarması bugünün koşullarında imkânsız gibi görünüyor. Cibuti'de beş tane siyasal parti olmasına karşılık, bir siyasal yaşamın bulunduğundan söz etmek de aynı biçimde oldukça güç. Ülkede hüküm süren düzen, tümüyle ülkenin stratejik üs olma konumuna tâbî. İnsanların hayat koşullarında herhangi bir iyileştirme yapmak kaygısının, ne bugünkü devlet yöneticilerinde ne de onların efendileri Fransızlarda bulunduğunu söyleyemeyiz. Kırsal bölgelerde ancak kendine-yeterli bir üretim sürdürülüyor. Bütün ülkede sadece bir tane fabrika var, bir Pepsi-Cola fabrikası. O da herhalde Fransız askerlerinin ihtiyacı için kurulmuş olsa gerek. Çünkü yoksul kesimlerde en uzun hayat süresinin 30 yaş olduğu Cibuti'de halkın Pepsi-Cola içeceğini düşünmek hayli ilginç olur herhalde. Ülkede en önemli gelir kaynağı liman. Limanda tam 2.500 işçi çalışıyor. Ancak Adis Ababa-Cibuti demiryolunun Batı Somali Kurtuluş Cephesi tarafından birkaç yerinden havaya uçurulması nedeniyle Etyopya'nın bu limandan yaptığı ithalat ve ihracat durmuş halde. Doğal olarak liman işçilerinin tümü şu anda işini kaybetmiş bulunuyor. Her işçinin ortalama 15 kişiyi beslediği düşünülürse, limandaki faaliyetin durmasıyla ortaya nasıl sefaletin ve açlık sorununun çıktığı gözler önüne getirilebilir (yaklaşık 35.000 kişi gelir kaynağından olmuş durumda, toplam nüfus 320.000!).

Cibutili insanlar için şu anda kentte tek gelir kapısı var: Fransız askerlerinin «ihtiyaçlarını» gidermek için kurulmuş barlarda, gece klüplerinde, genelevlerde çalışmak.

Üstelik Afrika Boynuzu'ndaki savaş bölgelerinden (Ogaden, Eritre) kaçan yaklaşık 10.000 insan da evsiz, işsiz, aç durumda, Cibuti'ye geldi. Onların gelişiyle sefalet daha da artacak.

Cibuti için kısaca bir şeyler söylemek gerekirse: Uygar Fransa'nın ya çıt çıkartmadan hayvanlarını otlatmak, tarlasını sürmek ve yarı-aç yaşamak, ya fahişelik, pezevenlik yapmak, ya da açlıktan ölmek arasında tercih yapmaya zorladığı bir toplum diyebiliriz.

—oOo—

FRED HALLIDAY

İRAN: ŞAH'IN İKİ KRİZİ

8 Eylül sabahı Tahran ve başka onbir şehirde sıkıyönetimin ilan edilişi, Şah yönetiminin tarihinde dönüm noktası sayılmalıdır. 35 milyonluk İran halkının iplerini 1953'den bu yana tek elinde tutan monarkın 1,5 yıl önce başlattığı ihtiyatlı ve düzensiz liberalleşmeye son vermiş, fakat aynı za-

manda, Şah'ın tebasının desteğini kazanmış olduğu yolundaki —dışardaki birçok gözlemcinin kapıldığı— yanılsamayı iflas ettirmiştir. Petrol patlamasına ve ülke-içi politik hayatta yıllardır süren görünürdeki hareketsizliğe karşın, monarşik yönetim ile son zamanlardaki refahtan pay almış şehir orta sınıfı dahil halk arasında büyük uçurumların varolduğu artık apaçıktır.

İran'ın öndegelen memurlarıyla Batı'lı diplomatlar Şah'ın «ciddî» olan durumunun sıkıyönetim ilanından sonra daha da kötüleştiğini kabul ediyorlar. Birkaç saat içinde, Tahran'ın daha yoksul güney ve doğu bölgelerinden binlerce insan Jale Alanına yürüyüşe geçmiş, ve Alanda birliklerin ateşiyle karşılanmışlardı. Hükümet ölü sayısını 98 olarak açıklarken, morglarla hastaneleri gezen yabancı muhabirlerin tahmini ikibinin üstünü işaret ediyordu. Meclis üyelerinden Ahmed Beni Ahmed, yaptığı bir açıklamada, yakını ölen veya kaybolan kişilerin bu noktaları kaydetmeleri için evinde bir defter açtığını ve kanıtlara dayanarak hükümetle mücadele edeceğini belirtti. Bu arada, kısa süren İran «baharı» dramatik sonuna varıyor, sansür yürürlüğe konuyordu. Muhalefet önderlerinden saklanamayanlar tutuklandı. Birlikler Tahran sokaklarında dolaşmakta, ancak örneğin bir muhalefet merkezi olan pazarda grevlerin ardı arkası kesilmemektedir. Başarılarından cesaret bulan dinî önderler kampanyalarını sürdüreceklerini ilan etmiş bulunuyorlar. Hayalkırıklığı yaşayan genç kuşaktan Şah'ın karşı-hücumunun radikalleştirdiği birçok gencin iki yeraltı gerilla grubuna («Fedayin» ve «Mücahidin») taze kan sağladığı yolunda raporlar alınmaktadır. Şah'ı eleştirirken gösterdikleri ihtiyatla ünlü kişiler bile bu sıkıyönetim ilanı üzerine küplere binmiş, bu eleştiricilerden biri Şah için «Bildiği biricik dili, kurşunların dilini konuşuyor!» demiştir.

Şah'ın yüzyüze olduğu —birbiriyle bağlantılı— iki ana zorluk var: Biri, Şah'ın Dr. Musaddık'ın milliyetçi hükümetini askerî darbeyle işbaşından uzaklaştırdıktan sonra kurduğu monarşik diktatörlük sistemine karşı ülke-çapında görülen anî tavır değişikliği: siyasal kriz; ikincisi, son iki yılda pek belirginleşen ekonomik-toplumsal kriz —ki bu da İran'ın sorunlarının petrol geliri ile çözülmeyeceğini göstermiş bulunuyor. Petrolün 2000 yılına varmadan biteceği yolundaki tahmin, Şah'a İran ekonomisini geliştirme ve özellikle de sanayileştirme hedefi açısından pek az süre tanımaktadır. Öte yandan, petrol o şekilde harcanagelmiştir ki, İran'ın sorunları azalacağına artmıştır. Siyasal kriz ise bu ekonomik krizin çözümünü çok daha zor kılmaktadır. Yine, İran'ın ekonomik sorunlarının farkına varılması ve Şah'ın artık petrol sayesinde varılacak altın ufuklar gibi gerçekçi kaçmayacak vaadlerde bulunamaması, emperyal rejimin yıllardır gördüğü pasif siyasal desteği zayıflatmıştır.

Şah siyasal dertlerinin çoğunu kendi eliyle ekmiştir. Erken altmışlardaki kısa bir ara dışında, 1953'den buyana hiçbir legal muhalefete ve anlatım özgürlüğüne izin verilmemiştir. Bunun yarattığı siyasal boşluğun ne zamandır farkında olan Şah, 1975'de, bir kitle partisi («Rastahhiz», yani «Diriliş») kuracağını açıkladı. Tüm İranlıların bu partiye katılması gerektiğini, partinin hedeflerini desteklemeyenin ülkeyi terketme durumunda olduğunu ilan etti. Milyonlarca İranlı partiye usulen girdi, ve basında kongreler ile Rastakhiz'in faaliyeti üzerine hikayeler gırla gitti. Seçimlerde, Rastakhiz'li adaylar arasından —ABD'deki kampanyaları taklitle— birbiriyle atışanlar çıktı. Parti içinde iki «kanat», derken bir üçüncüsü ortaya çıktığında bile, Rastakhiz güven kazanamadı. Parti'nin —tıpkı kuzey Tahran'da kendisi için inşa edilen yeni bina gibi— içi boş bir kabuk, pek az İranlının ciddiye aldığı bir şaka olduğu kısa zamanda görüldü.

1970'lerde de hiçbir muhalefete izin verilmedi; binlerce muhalif siyasal suçlardan hapse atıldı, işkence polis soruşturmalarının sekmeyen bir özelliği oldu. Derken 1977 baharıyla yazında Tahran'ın liberal ögelerinden ilk protestolar işitilmeye başladı. Kısmen Carter'ın insan hakları kampanyasından cesaret bulmaları, kısmen de gizli polis SAVAK'ın rolünün ılımlandırılması ile, bazı hukukçular, 140 kişilik bir yazar grubu ve bazı gazeteciler Şah'a reform yapması konusunda ricada bulundular. İran'ın ekonomik sorunlarına dikkat çekerek ilgili tartışmaların kamuoyu önünde yapılmasının gereği üzerinde durdular ve anayasal özgürlüklere dönülmesi yolunda çağrı yaptılar.

Muhalefet hareketinin dinamizm kazanması güze —üniversiteler-de protesto toplantıları düzenleyen binlerce öğrenciye SAVAK ajanlarının saldırdığı döneme— raslar. Şah'ın Kasım'daki ziyareti sırasında Washington'da düzenlenen yığınsal protesto gösterileri ise muhalefeti epey keyiflendirdi, ve yılın sonuna doğru ülkenin dinî önderlerinden muhalefet sesleri yükselmeye başladı. Bu dinî hareketin şeklî önderi, 1963'den beri Irak'ta yaşayan Şah'ın uzlaşmaz düşmanı Ayetullah Humeyni'dir. Humeyni'nin oğlunun bir otomobil kazasındaki esrarlı ölümü (Kasım) ve arkasından da dinî önderlerin basında eleştirilmesi, teoloji öğrencilerinin dinî bir ziyaret yeri olan Kom şehri sokaklarına dökülmesine neden oldu. Sayısız insan öldürüldü ve protestolar —yas törenleri düzenlenirken— başka şehirlere sıçradı.

Bu yılın Şubat'ında kitlesel ayaklanmalar şeklinde yeni bir gelişme gösteren olaylar İran'ın dördüncü büyük kenti ve büyük bir sanayi merkezi olan Tebriz'i birbirine kattı. Sinemalar, bankalar, oteller saldırıya uğradı ve bunu izleyen haftalarda otuzu aşkın İran kenti daha benzer olaylara sahne oldu. 15 yıldan beri ilk kez ordu yardıma çağrıldı ve meydana gelen çatışmalarda yüzlerce insan öldü.

Şah, önceleri bütün bu olanlar karşısında ihtiyatı elden bırakmadı. Basının olayları bir dereceye kadar serbest bir dille anlatmasına izin verildi; Haziran ayında da SAVAK şefi General Nimetullah Nasurî görevinden uzaklaştırılıp büyükelçi ola-

rak Pakistan'a gönderildi. Ardından, 6 Ağustos'da, yani, iki-partili sistemin İran'a göre olmadığını, böyle bir sistemin orada hiçbir zaman işlemeyeceğini söyleyeli henüz ay bile olmamışken, Şah bu kez 1979 ortalarında yapılacak Meclis seçimlerinde «mümkün en geniş» özgürlüğün tanınacağını bildirdi. Bu bildiriye göre, öteki partiler de seçime katılabileceklerdi. Tudeh (veya Komünist) partisi için yasak devam ederken, 14 yeni siyasî grubun adları açıklanıyordu. Bu gruplar, daha önce Rastakhiz partisinden ayrılmış olup parlamentoda üyeliği bulunan Muhsin Pazespur'un yönetimindeki sağcı Pan-İranistlerden, gazeteci Cavid Alamir'in sosyal-demokrat partisine kadar uzanıyordu. Öteki partilerden en az dördü de daha önce Dr. Musaddık'ın Ulusal Cephe'sinde görev almış politikacılarca yönetiliyordu. Böylece, bir an için, Şah'ın liberalleşme konusundaki vaadleri —her ne kadar kimse bunların onun gücünden en ufak birşey eksilteceğine inanmadıysa da— bir anlatım özgürlüğü döneminin kapısının açılmakta olduğu izlenimini yarattı.

Ne var ki protesto gösterilerinin ardı kesilmedi ve çok geçmeden güneydeki Abadan kentinde meydana gelen tüyler ürpertici bir olayda, bir sinemanın kasten yakılması sonucu 377 insan hayatını kaybetti. Şah, sinemaları birer dinsizlik simgesi olarak gördüğü için daha önce de saldırılarına hedef seçmiş olan muhalefeti olaydan sorumlu tuttu. Muhalefet ise bunun Şah ile SAVAK'ın birlikte düzenlediği bir provokasyon olduğunu iddia etti. Birkaç gün içinde Başbakan Cemşid Amuzegar istifa etti ve yerine, 27 Ağustos'da, Cafer Şerif-İmamî'nin (bugünlerde halk arasında «Pis İmamî» anlamına gelen «Kesif İmamî» deniliyor-Ed.) başkanlığında yeni bir kabine atandı. Daha önce de başbakanlık yapmış olan Şerif-İmamî uzun zamandan beri Şah'ın yakın dostuydu. Dinî bir önderin torunu olduğu için dinî muhalefetle yönetim arasında birtakım köprüler kurabileceği tahmin ediliyordu. Şerif-İmamî, müminleri yatıştırmak için ilk ağızda gazinoları kapattı ve Şah'ın daha üç yıl önce yeni bir monarşi takvimini yürürlüğe sokmak üzere kaldırmış bulunduğu İslâm takvimine yeniden dönüldüğünü ilan etti. Ne var ki, muhalefetin Kom'daki önder Ayetullah Şeriat-Medari başkanlığındaki bir bölümünün yeni hükümete nefes alacak bir zaman tanımak yolundaki önerileri bile dikkate alınmaksızın protesto hareketleri durmayıp sürdü. 4 Eylül Pazartesi günü tahminen 300.000 kadar kişi Tahran'da bir yürüyüş yaptı. Bu, kentin o güne kadar gördüğü en büyük kalabalıktı. Şah derhal yürüyüşleri yasaklayan bir emir çıkarttı. Ancak, bir sonraki Perşembe günü (İslâm takviminde Cumartesi) aynı büyüklükte bir kalabalık bir kez daha kent caddelerini doldurdu. Sakin geçen yürüyüş boyunca katılanların pek çoğu demokratik bir cumhuriyetin kurulması için çağrılar yaptılar. Fakat bir kısmı da bir yandan «Şah'a Ölüm» diye bağırırken bir yandan da orda içindeki «kardeşlerine» seslenerek kendilerine engel olmamalarını istediler. Bu yürüyüş hükümet açısından bardağı taşıran son damlaydı. Birkaç saat içinde sıkıyönetim ilan edildi. Ordu, Şah'ın her zaman sırtını dayamış olduğu bir güçtü, ve şimdi de, muhalefetten gelen tepkilere karşı aynı gücü kullanıyordu. Orduyu tecrit etmek için onu halkın üzerine salmaktan başka yapabileceği birşey yoktu.

Şah, muhaliflerine «İslam Marksistleri» diyor Ne var ki bu pek çok bakımdan yanlış bir deyim. Gerçi muhalefet içinde gerek İslamî, gerekse Marksist ögeler var ama, bunlar birbirlerinden oldukça ayrı; Humeynî gibi dinî önderler gayetle antimarksist oldukları gibi, peşlerindekilere de sol ile her türlü işbirliğini yasaklamış durumdalar. Bu yılki muhalefetin önderliğini esas olarak dinî önderler (ayetullahlar ve mollalar) üstlendiler ve geleneksel İslamî değerlere saygı gösterilmesi için çağrıda bulundular. Bir kısmı 1906'da yürürlüğe konduktan sonra Şah ve babası tarafından kaldırılan İran anayasasına dönülmesini istiyor. Yine bir başka kısım, İslam dininde seçim diye birşeye yer olmadığını ileri sürüp bunun yerine, açık bir tanımı yapılmamış olan «İslam Devleti»ni istiyor.

Ancak, bütün bunlara bakıp da ayaklanmaların çıkış noktası olarak halkın dinî duygularını görmek yanlış olur. Doğrusu, başka hiçbir anlatım biçimine göz yumulmayan, üstüne, insanların büyük çoğunluğunun başka hiçbir değerden haberli olmadığı bir ortamda, dinin genelde bir toplumsal protesto aracı haline geldiğidir. Gerçekte, İran'ı saran bu hareketlerin altında yatan, kentlerdeki yoksulların içinde kabaran öfkedir. Hareketlere katılanlar Tahran'ın, Tebriz'in ve İsfahan'ın gecekondu mahallelerinden gelmişlerdir ve bu insanlar petrol hamlesi sırasında geride bırakılmış insanlardır. Zenginler bu hamle sonucu daha da zenginleşip varlıklarına varlık katarken (nüfusun % 20'si ulusal gelirin % 60'ını elinde tutmaktadır), halkın geri kalan kesimleri enflasyon, konut sorunu, yiyecek sıkıntısı, sağlık hizmetlerinden yoksunluk ve resmî kurumları saran yozlaşma altında ezilmektedir. Gerçi sözü edilen bu sorunlar 1973-5 yıllarında, yani petrol hamlesi sırasında da vardı ama, bugün, hamlenin sona ermesiyle çok daha kötü bir hal almışlardır. 1975'de % 30 gibi bir yükselme hızına ulaşmış bulunan ulusal gelir, 1977'de ancak % 2,5'u tutturabilmiştir ve gelecek yıllar için de fazla bir gelişme umudu yoktur.

İran toplumundaki öteki muhalif güçlere gelince, bunlar son çatışmalarda sadece yan roller aldılar, ama başka durumlarda dinî önderlerin yerini de doldurabildiler. Tahran'daki Ulusal Cephe politikacıları yasal koşullarda faaliyet gösterebildiler ve hâlâ da mollalarla olan bağlarını korumaktalar. Tudeh Partisi'nin yeraltında bir örgütü var ama, oldukça zayıf bir örgüt bu, ve en değerli varlığı olan Bulgaristan'daki radyo istasyonunu da Şah'ın Sofya hükümeti ile 1976'da imzaladığı ticaret anlaşması ile yitirmiş durumda. Bunun dışında, anti-Rusçu bir «Mark-

sizm-Leninizm» çizgisini benimsemiş olan iki gerilla grubu var. 1971'den beri tek tük silahlı eylemlere girişen bu grupların bundan sonra da öğrenci çevrelerinden destek kazanmaya çalışmaları beklenebilir. Son olarak da, nüfusun % 50'sini oluşturan Acemce-konuşmayanlar (Türkler, Araplar, Kürtler, Beluciler) arasında birtakım küçük muhalefet gruplarının, iktidarı ve kültürü egemen durumdaki acemlerin elinde yoğunlaştıran siyasî rejim karşısında kendi halklarına bölgesel ve etnik özerklik sağlamaya çalıştıkları görülüyor.

Bütün bu siyasî sorunlar Şah'ın halen karşı karşıya bulunduğu ekonomik güçlüklerce de körüklenmekte ve onu 1980'lerin sonunda Batı Avrupa'ya yetişip İran'da bir «Büyük Medeniyet» yaratmak konusunda daha önce açıklamış olduğu amaçlarını gerçekleştirmekten alıkoymaktadır. Kuşkusuz, petrol hamlesi İran'a çok büyük yararlar sağlamıştır. Petrol gelirleri 1970'de 1,1 milyar dolar iken, 1977'de 20,1 milyar dolara fırlamış, bir zamanlar kişi başına 500 dolar olarak hesaplanan yıllık gelir ise bugün 2000 doların üstüne yükselmiştir. Sınaî üretim son on yıldır yılda % 15 artmaktadır. İran'ın 10,3 milyonluk işgücünden tahminen 2,5 milyon kadarı bugün çeşitli sanayi dallarında çalışmaktadır. Nüfusun % 50'si kentlerde yaşamakta, sadece üçte biri halen tarımla uğraşmaktadır. Yıllar yılı İran, üçüncü dünyadaki en müreffeh ülke gibi görünmüştür. Ne var ki yüzeydeki bu görüntünün altında yığınla sorun kaynaşmaktadır. 1960'lardaki toprak reformu gerçekten pek çok insanı yeniden toprak sahibi yapmıştır. Ancak, yine de toprak alamayan 3,5 milyon aile vardır ve bunlar, üstelik, reform sırasında eski bir gelenek olan toprak işleme haklarını da yitirmişlerdir. Çoğu, iş bulma ümidiyle kentlere göçmüş, beri yanda kırsal kesimdeki verim yıllık % 2-3'de takılıp kalmıştır. İran'ın besin ihtiyacı yılda % 15 oranında artmaktadır ve daha on yıl önce büyük bir besin ihracatçısıyken, bugün yılda 2-3 milyar dolar tutarında yiyecek maddesi ithal etmektedir.

Sanayileşme programına gelince, üretimdeki artışlara karşın verim çok düşük olduğu, İran ürünleri de % 200-300'lük gümrük tarifeleriyle korunduğu için bu program kötü gitmektedir. Maliyetler dünyadaki ortalamaya göre bu ortalamanın üçte biriyle yarısı arasında bir fazlalık göstermekte, sürekli olarak nitelikli işgücüne ihtiyaç duyulmaktadır. Nitekim, hükümet Avrupa, Asya ve Kuzey Amerika'dan 100.000'e yakın yöneticiyle nitelikli personel getirtmek zorunda kalmıştır. Hepsinin üstünde, petrol hamlesi İran'ı bir tüketim maddesi olan petrole olsa olsa daha da bağımlı bir duruma getirmiştir. Öyle ki, 1973-1978 Beş Yıllık Plan döneminde ithalât yılda % 75 artmıştır. Ne var ki, İran'ın döviz kaynağı olarak petrolden başka alternatifi yoktur ve petrol-dışı ürünler ihracında da görece ve kesin bir düşüş olmuştur. Sözü edilen bu ürünler on yıl önce ihracatın % 20'sini oluştururken bugün bu oran % 4'e inmiştir; aynı 1973-8 döneminde ise bu düşüş % 10'dur. Her ne kadar bu durum kısmen iş ihtiyacın yüksek oluşu ile açıklanırsa da, sonuç İran'ın artık petrol hamlesi öncesinde olduğundan çok daha fazla petrolsüz yaşayamayacağıdır.

Petrolden sağlanan paranın ülkeye akışından kaynaklanan pek çok toplumsal ve siyasal sorun vardır. Para, iktisatçıların deyimiyle, halkın tümüne «akmamıştır», ve kentlerin kendi aralarındaki zenginlik farklarından başka, tüm kent kesimiyle kırsal kesim arasında da, ortalama kazançlardaki 5.1'lik oranda da yansıdığı gibi, gittikçe derinleşen bir uçurum bulunmaktadır. Bakanlar, kamu görevlileri ve Şah'ın bazı yakınları arasında yolsuzluk, rüşvet gözle görülür bir şekilde almış yürümüştür. Hepsinin üstünde de, çok geniş miktarda para üretim-dışı alanlarda, özellikle de savunma alanında harcanmıştır. Bu konuda verilen —küçültülmüş— resmî rakama göre, her yıl bütçenin (aşağı yukarı 10 milyar dolar) % 23'ü savunma harcamalarına gitmektedir ve 1978'in sonuna gelindiğinde İran'ın ABD'den almış olduğu askerî malzemenin tutarı 18 milyar dolar olacaktır. Bu malzemenin büyük bölümünün kullanılabilmesi için İran'ın sahip olmadığı nitelikte personel gerekmektedir; nitekim, yapılan harcamalardan ayrı olarak, yeni harcamalarla 8000 Amerikalı uzman getirtilip İran ordusunun hizmetine sokulmuştur.

Şah, dikkatini hep güvenlik ve görkemle ilgili tasarılar üzerinde yoğunlaştırma eğilimi göstermiştir. Bu nedenle, siyasal sorunlar şöyle dursun, ekonomik sorunlar üzerinde bile eleştiri ve tavsiyelerle kendisini uyarmak isteyenlere karşı her zaman kulaklarını tıkamıştır. Ne var ki, son olaylar da onun ve rejiminin ne kadar yalnız ve kararsızlık içinde olduğunu göstermiştir. Şah, eski bakanlarından bazılarını yolsuzluk gerekçesiyle tutuklatmıştır, ama bu halktan gelen baskıları yumuşatmak için eskiden beri kullanılagelen pek köhnemiş bir yöntemdir. Ayrıca, eski Maliye Bakanı Feridun Mahdavi gibi bir adamın aslında bir takım zimmet olaylarından ötürü değil de, Şah ile siyasî görüş ayrılıkları olduğu için gözaltında tutulduğuna inanılmaktadır. Beri yanda, Şah'ın 12 yıllık sadık yardımcısı ve başbakanı olan Emir Abbas Hüveyde açıklanmayan nedenlerle Saray Bakanlığından istifa etmiş, bir başka eski başbakan, Ali Eminî, sayıları 3-4 bine varan bir danışmanlar ve aileler zümresiyle kuşatılmış bulunan Şah'ın bu kafayla giderse tahtından olacağı yolunda uyarıda bulunmuştur. Nitekim, şimdiye kadar Şah'ın saltanatı konusunda söylenenler, bunun gerek siyasî, gerek ekonomik sorunlara akıllıca ve esnek bir şekilde bakabilmekten aciz, pamuk iplikleriyle tutunan, çoğu zaman da kof bir azametle şişinen bir yönetim olduğunu göstermektedir.

Şah'ın halen içinde bulunduğu dar boğazdan sıyrılıp çıkacağı hemen hemen kesindir. Arkasında, vaktiyle ortaya çıkmış birkaç pürüz dışında her zaman kendisine sadık kalmış 350.000'lik büyük bir silahlı güç vardır. (Bunların 90.000'i profesyoneldir.) Askerî okuldan arkadaşı olan General Gu-

lam Ali Üveysî halen Tahran askerî valisidir ve gerektiğinde kurulacak askerî bir kabinenin başına getirilmesi ihtimal dahilindedir. (Nitekim daha sonra böyle oldu-Ed.) Ne var ki bunlar zamanın göstereceği şeylerdir. Ancak, ekonomik sorunlar varlığını koruduğuna göre, bu yıl patlayan siyasî yanardağ da bundan böyle için için kaynamaya devam edecektir. Aralık ayında İran nüfusunun % 80'ini oluşturan Şii Müslümanlar kutsal ayları olan Muharrem'i kutlayacaklardır. Bu bayram ayı zamanda geleneksel olarak kitlesel protesto hareketlerinin yapıldığı aydır. Beri yanda Şah daha önce sıkıyönetimin altı ay içinde kaldırılacağına ilişkin söz vermiştir. Şu halde, bu yıl yüz yüze geldiği sorunla bir kere daha, ve bu kez daha da ciddî bir şekilde yüzleşmek zorundadır: Ya, devrilme tehlikesini de göze alarak baskıyı biraz olsun hafifletecek, ya da baskıyı bütün şiddetiyle devam edip gelecekteki çok daha büyük bir patlamayı şimdiden kabullenecektir.

Çevirenler AYDIN PESEN - TARIK GÜNERSEL

———oOo———

Nikaragua'daki Olaylara Bir Bakış

«Ülkedeki herkesi öldürmek zorunda da kalsam Nikaragua'ya huzur getireceğim!» demiş Anastasio Somoza Garcia, 1930'lardaki ayaklanmayı bastırmaya çalışırken. Anastasio Somoza II babasının oğlu olduğunu gösterdi. Kentleri kılı kıpırdamadan bombalattı. O da, şüphesiz, kendi huzurunu getirmek için bunca fedakârlığa katlanıyor.

Şu anda Nikaragua'da iki hükümet var. Muhalefet gruplarının hükümet kurma görüşmeleri 22 Eylül'de başlamıştı. Muhalefet hükümetini tanıyarak Somoza yönetimini yalnız bırakma yolunda çeşitli ülkelerde kampanyalar sürdürülüyor. Ancak henüz hiçbir devlet bu hükümeti tanımış değil.

Bu yazının hazırlandığı sırada, Ağustos-Eylül döneminin hareketliliği yerini durgunluğa bırakmış durumdaydı. Olup bitenlere bakıldığında bu durgunluğun geçici olduğu görülebiliyor. FSLN'nin geniş çaplı bir saldırıya geçeceği —ve Somoza'nın da bunu iyi bildiği— yolunda haberler var. 5 bin ölü, 15 bin kayıp. Bilanço şimdilik bu. Somoza 1981'de genel seçimlere gidileceğini vurguluyor ve muhalefetten kendisini desteklemesini istiyor. «Sosyalist çizgilerle bile» görüşebileceğini, «komünizmin gelmemesi için gereken demokrasi biçimini korumak kaydıyla» bu hükümetten vazgeçebileceğini belirtiyor. Kendi hükümetini «anti-demokratik» olarak nitelendiriyor, böylece ne kadar «demokrat eğilimli» olduğu anlaşılsın istiyor.

ABD «Sakin ve demokratik bir çözümden yana olduğunu, şiddet ve baskının her türlüsüne karşı olduğunu» açıklayadursun, Somoza muhalefetle olan savaşını «gerillaların barındığı bir yer» olarak tanımladığı Kostarika'ya baskın yaparak tüm Orta Amerika ülkelerine yaymış oldu. Venezuella bu baskın üzerine derhal açıklamada bulunarak olayın tekrarı halinde hava kuvvetlerinin Kostarika'nın yardımına koşacağını bildirdi. (Kostarika'nın polis kuvvetinden başka ordusu yok.) Latin Amerika'nın demokrasi öncüsü Venezuella Somoza olayını Birleşmiş Milletler'e getirmek için didindi, ama ABD tarafından engellendi. Yine Venezuella, Amerika Devletleri Örgütü'nün Somoza'yı kınaması için gayret gösterdi, ama Guatemala ile El Salvador yönetimleri ilerde kendi başlarına aynısının gelebileceğini düşündüklerinden buna yanaşmadılar. Derken Sandinista Cephesinin öndegelen üyelerinden Rahip Ernesto Cardenal bu iki ülkeden gelen birliklerin Somoza'ya destek olmak üzere Nikaragua'ya sızdığını açıkladı. ABD'den gelen 1000 paralı asker ile sürgün Kübalılar da sahadaki yerlerini aldılar.

İran Şah'ını desteklediğini açıklayan ABD yönetimi Somoza'ya aynı tavrı göstermedi. Somoza'yı bölgedeki istikrar açısından tehlikeli buluyor. Somoza'nın gidici olduğu ve zaten de öyle olması gerektiği kanısında. ABD'nin Managua'daki elçisi işadamları ve politikacılarla görüşerek Somoza'nın «saygınlığını kaybetmeden» çekilmesi için çaba harcıyor. Hem, Somoza'yı desteklediği anda kitlelerin daha da radikalleşeceğini hesaplıyor olmalı. Küba dersini nasıl unutabilir!

23 Ağustos'ta gerillaların Ulusal Saray'a yaptığı başarılı baskın, tüm dünyada, ama belki de en çok Türkiye'de heyecan uyandırdı. Mükemmel bir eylemdi bu. Olayların gelişiminin belli bir noktasından sonra, İran'la ilgili haberleri ihtiyatlı bir dille aktarmaya özen gösteren TRT, Nikaragua'daki «halk ayaklanması»ndan, «ayaklanan halk»dan sözetmeye başladı. (Geçerken değinelim ki Basının çeşitli haberlerinde «içsavaş» terimi kullanıldı, kullanılmakta. Oysa Nikaragua olayını «iç savaş» olarak nitelendirmek, eğer «iç savaş»dan kastımız bölünen sivil toplumdaki tarafların birbiriyle savaşması ise, doğru değil. İran'da olduğu gibi, Nikaragua'da da yaşanan, tarihte çok örneği görülen bir «içsavaş» değildir. Klasik anlamıyla «içsavaş»da, devlet ya ağırlığını bölünmüş sivil toplumun taraflarından birinin yanına koyar veya o da sivil toplumdaki bu çatışmaya göre bölünür. Ama herhalükârda, bölünmüş bir sivil toplum vardır. Nikaragua'da (ve İran'da) ise, karşıkarşıya gelip savaşan, *devlet ile tüm sivil toplumdur*. Bu yeni bir olaydır, ve devlet konusunda ilginç ve hayatî sorularla yüzyüze bırakır bizi.)

Bütün bu mücadeleye damgasını vuran, adını sık sık duyduğumuz ve okuduğumuz Sandinista

Cephesi, FSLN (Frente Sandinista da Liberacion Nacional) Ancak FSLN'yi Marksist olarak nitelendirmek güç. FSLN «plüralist bir partidir. Cephemiz her türlü ihtilâlci çizgiye açıktır. Marksistler de var, hıristiyanlar da. İdeolojik konumunu belirtmemiş militanlar da var» (Tomas Borje Martinez —FSLN'nin kurucularından olup, genel sekreterliğine aday gösteriliyor— ile röportaj, ABD'de yayımlanan sosyalist dergi *In These Times*, 27 Eylül - 3 Ekim, 1978). Hücreleri 1959'da kurulmaya başlayan FSLN içinde 1970'lerde üç belirgin eğilim ortaya çıkıyor: Terceristas (Üçüncüler), Guerra Popolar y Prolonga (GPP - Uzun Halk Savaşı) ve Tendencia Proletaria (Proleter Eğilim). Bazı kaynaklara göre Troçkist olan bu üçüncü eğilim sonraları FSLN'den ayrılıyor. Terceristas, Somoza'nın gitmesi ile burjuva demokratik bir düzenin kurulmasını her gelişmenin ilk basamağı saydığı için burjuva muhalefetle güçbirliği yapıyor. GPP onun bu politikasını «devrime ihanet» olarak suçluyor. GPP'ye göre Nikaragua'da devrimin «öznel ve nesnel koşulları yok». Henüz yapılması gereken şey eğitim ve örgütlenme. Gerçi Terceristas hareketi yönlendiriyor, ama aldığımız haberlere bakılırsa o da tüm hareketin başlatıcısı değil. Şubat ayında Monimbo ve Ağustos ayındaki Matagalpa'daki ayaklanmalar kendiliğinden başlamış, FSLN de müdahale ederek organize etmiş. Burjuva muhalefet FSLN'yi öve öve göklere çıkarıyor. Birçok burjuva kendini «terörist» olarak nitelendiriyor. Bu da Türkiye'den bakan bizler için epey tuhaf! Ama burjuva muhalefet halkın gerçekten desteğini kazanmış olan FSLN'den tecrit olmayı hiç istemiyor. Burjuva muhalefet Union Democratica de Liberacion (UDEL) çatısı altında birleşmiş durumda. Burjuva muhalefet önderi Chamorro'nun Ocak ayında öldürülmesinden sonra FSLN ile UDEL, liberal 12'ler Grubu ile birlikte Frenta Amplio Opositor (Geniş Muhalefet Cephesi) adında bir koordinasyon merkezi oluşturdular.

Nikaragua'nın nüfusu İstanbul'unkinin yarısı kadar: 2,3 milyon. Nüfusun yarısı kentlerde yaşıyor. Bunun da yarım milyonu başkent Managua'da. Sık sık adını duyduğumuz öbür önemli kentlerden Masaya'da 35 bin, Matagalpa'da 25 bin kişi oturuyordu. Somoza II'nin huzur harekâtından sonra kaç kişinin oturabileceğini kestirmek güç.

Etnik bileşim: %70 Mestizen (kızılderili - beyaz karışımı), %15 beyaz (ağırlıkla İspanyol kökenli), %10, siyah, «Mulatte» ve «Zambo» (kızılderililerle siyahlar arasındaki karışımlardan doğan çeşitli gruplar), ve %5 «Indios» (kızılderili).

Mecliste iki parti temsil ediliyor: Somoza'nın partisi Partido Liberal Nacionalista, ve 40 sandalyesi garanti edilmiş olan Partido Conservador Tradicionalista. (Bu da Somoza yönetimini beğenmiyor!) 1974 Anayasasına göre yürütmenin başında cumhurbaşkanı vardır ve bu zat 6 yılda bir «seçilir». Yasama, 30 üyeli senato ile 70 üyeli temsilciler meclisinden oluşur, ki bu Ulusal Meclis üyelikleri için de 6 yılda bir seçim yapılır.

Sendikal örgütlenme düzeyi düşük ve tek bir merkezî sendikalar birliği de yok. Üç sendikal merkez var. Faaliyetlerini sıkı baskı altında yürüttüklerini söylemeye gerek yok.

Muhalefetteki siyasî partiler: Partido Liberal Independentiente Liberal Bağımsız Parti, (UDEL üyesi), Partido Social Cristiano (Hristiyan - Sosyal Parti, UDEL üyesi) ve Partido Socialista Nicaraguense (Nikaragua Sosyalist Partisi, Moskova yanlısı, UDEL üyesi).

Adı çok geçen Ulusal Muhafızlar (ya da Ordu) için bir iki kelime söylemek gerekirse, 8 bin kişiden oluştuğunu ve bu orducuk için Nikaragua bütçesinin % 70'inin tahsis edilmiş olduğunu belirtmek yeterli.

BAZI ÖNEMLİ TARİHLER

1821: İspanyol Kaptan-ı Deryası bağımsızlık ilan eder ve Nikaragua İspanya Krallığından resmen ayrılır. *1938'e* kadar Orta Amerika Devletleri Birliği üyesi kalır. Bundan sonraki onyıllar çetin iç mücadeleler ve içsavaşlarla geçer. Liberallerle tutucular (ki yarı-feodal büyük toprak sahiplerini ve Katolik kilisesinin desteğini almışlardı) sık sık çatışır.

1912: ABD ordusu Başkan Diaz'ın çağrısı üzerine ülkeye girerek —1925/26 kısa dönemi dışında— *1933* yılına kadar işgal altında tutar. Bu arada, Augusto Cesar Sandino önderliğinde bir gerilla hareketi başlamıştır.

Şubat 1934: Sandino öldürülür. (Sandino'nun görüşmek üzere ABD'ye davet edildiği ve orada öldürüldüğü söylenir.)

«Ülkeye uzun sürecek derin bir sessizlik çökmüş, geleneksel tecrit durumuna geri dönülmüştü. Kültürün ufku estetik formlar ve kızların güzelliği ile sınırlandı. Halk sömürü diye bir şeyin olduğunu düşünmez oldu. Nikaragua, kahvesinin yanısıra, şiirini de ihraç eder olmuştu» (Tomas Borje Martinez, *adı geçen yerde).*

1956: Anastasio Somoza öldürülür.

1958: Ramon Randales Morales adında yaşlı bir adam dağlarda gerilla eğitir, ancak düşmanın silahlı kuvvetleri bu hareketi ezer. «Parça pürçük güçleri birleştirecek bir ordu gerekiyordu. Sandinista Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin ilk hücreleri kurulmaya başladı» (1959) *(a.g.y.)*

1963: FSLN'nin ilk gerilla eylemi. «Rio Coco'daki yenilgimiz, evet, askerî bir yenilgiydi. Fakat Cephen'in ilk politik zaferi olmuştu. Bu yenilgiden sonra banliyölerde, üretim merkezlerinde, kırsal alanlarda ve dağlarda çalışmaya koyulduk. Bir yandan da başka güçlerle ittifaklar oluşturmaya başladık» *(a.g.y.)*

1966: Somoza klanının sadık bendeleri Rene Schick ölünce ülkede karışıklık çıkar. Ocak 1967'de 1950 Anayasası değiştirilir ve Anastasio Somoza II Cumhurbaşkanı olur. Yapılan seçimlere FSLN katılmaz. «Sistemi meşrulaştırmak amacında olan bu komedyada rol almak istemedik» *(a.g.y.)*

«Cephe'nin yanısıra 'ara' örgütler de yaratmak zorundaydık. Tupamaros gibi örgüt ile kitleler arasında sıkı bağ kurmakta yetersiz kalıp başarısız olan örnekler vardı kafamızda. Bu bağ, bu zincir, birtakım ara örgütlerle sağlanabilirdi. Sendikalar ve yerel komiteler gibi» *(a.g.y.)*.

23 Aralık 1972: Başkent Managua'nın büyük kesimi yerle bir olur. 14 bin ölü, 20 bin yaralı, 250 bin evsiz. Fakat bu sefer müsebbib Somoza değil, deprem. Bu doğa kökenli yıkımın toplumdaki huzursuzluğu artırıcı etkisi oluyor.

1 Aralık 1974: UDEL kurulur.

27 Aralık 1974: FSLN uzun sessizliğini terkederek ABD elçisi ile birçok bakan ve diplomatın bulunduğu bir villayı ele geçirir. 12 rehin karşılığında hapisteki bazı siyasîlerin Küba'ya gitmek üzere serbest bırakılmaları sağlanır.

13 Ekim 1977: San Carlos kentinin tedricî istilâsıyla FSLN iktidara karşı ülke çapında harekete geçer.

10 Ocak 1978: Tek yasal muhalif gazete olan *La Prensa*'nın yönetmeni ve burjuva muhalefetin önderi Pedro Joaquin Chamorro, Somoza'nın adamlarınca öldürülür. *(Le Monde*, daha sonra yazacağı bir yorumda, Chamorro'nun öldürülmesinin hata olduğunu, burjuva muhalefetteki farklı akımları kendi kişiliğinde birleştirmeyi başaran bu önderin yokedilmesiyle dağılan burjuva muhalefet karşısında FSLN'nin daha da avantajlı konuma geçtiğini söyleyecektir.) Tüm ülkede protesto gösterileri başlar.

23 Ocak 1978: UDEL'in inisyatifiyle genel greve gidilir. İşadamlarının ve girişimcilerin büyük bölümü bu hareketi destekler. Polisle çatışmalarda ölüler, yaralılar... Chamorro'nun katledilmesini protesto eden gösteriler sürerken Somoza bir miting düzenliyor ve 1954'den beri taşıdığı Ulusal Muhafız Başkumandanlığı sıfatını ve mevkiini terkettiğini, ancak 1981'e kadar devlet başkanı kalacağını açıklıyor. Mitingin özelliği, konuşmasını kurşun geçirmez bir camın arkasından yapması.

Hazır Somoza'dan sözederken zenginliğinden de kısaca sözedelim. Amerikan denizcileri 1933'de ülkeden çekilirken babası Somoza'yı Ulusal Muhafız Kumandanı yapmışlar. O gün bu gündür Ulusal Muhafız ordusu Somoza ailesinin muhafızlığını yapıyor. Aile servetinin ilk birikimi, kırkların sonuna doğru (iktidara 1936'da geliyorlar) büyük kapitalist tarıma geçmek için yeterli hale geliyor. Kamu fonlarını «gerektiği gibi» kullanan ve ticarî faaliyetleri haraca kesen ve madencilik konusunda ABD ile bir güzel anlaşan Somoza ailesi, derken altın çıkarma işine girişiyor. Hayvancılığı da unutmayalım! Sonunda iş sanayici olmaya kalıyor. 1956'da patron baba öldüğünde Somoza şirketinin serveti topu topu 50 milyon dolar. «Tacho» Somoza'nın oğlu «Tachito» Somoza bu düşük performansı aşma azminde, işe koyuluyor. Nitekim kendi serveti yarım milyar doları buluyor. (Demek daha çok çalışmış!) 1972 büyük depremi nedeniyle ülkeye akan 800 milyon doların hangi denize kavuştuğunu kestirmek zor değil.

Somoza'nın 20 bin km² toprağı var. Nikaragua'nın yüzölçümü 35 bin km². İnsan tam 15 bin km²'yi halkına bırakan bu adamın cömertliğine hayran kalıyor.

İsviçre hesabını bir yana bırakalım. Ülkenin tek sigara fabrikası Nicaragua Cigar'ı ve tarım-besin sektöründe on kadar tekeli denetliyor. Sanayi sektörü, taşımacılık ve her çeşit ürünün dağıtımıyla uğraşan işletmeler bu tablonun bir başka bölümünü oluşturuyor. Plasma Fresis tarafından gerçekleştirilen *kan plazması ihracatı* (ki baş alıcısı ABD) ise, alaya gelmeyecek kadar iğrenç. Somoza ailesi ayrıca «ulusal» havayollarını, bir denizyolları şirketini, demiryolları şebekesini, çeşitli otelleri, yayınevlerini, TV ve radyo istasyonlarını elinde tutuyor. Bankacılık, birçok çokuluslu şirketle iyi ilişkiler sayılabilecek kalemlerden sadece bazıları.

Bu muazzam servete karşın Somoza tröstü küçük yardımları da reddetmiyor: 1977'de cumhurbaşkanlığı resmî bütçeden tarım ve hayvancılığa —ki bunlar ülkenin ana üretim dalları— ayrılan miktardan daha fazla para aldı.

ABD askerî stratejistleri kendilerinin eğittiği Ulusal Muhafız ordusunu çekirdek alan bir Orta Amerika Savaş Gücü oluşturmak peşinde koşarken ABD yönetiminin Somoza'yı gözden çıkarması, yürürlükteki siyasî düzenle daha da çirkin gözüken bu tabloyu savunmanın pek de yararlı olmayacağı hesabından kaynaklanıyor.

28 Ocak: Sıkıyönetim ilanı.

5 Şubat: Seçmenlerin %80'inin boykot ettiği yerel seçimler. Somoza seçimin yönetim için tam bir zafer olduğunu ilan ediyor.

23 Ağustos Salı: 20 kadar FSLN savaşçısı Managua'daki Ulusal Meclis binasını ele geçirir. 200 (bazı kaynaklara göre 1000) rehin alınır. Somoza'nın bazı yakınları da rehinler arasında. FSLN'nin talepleri kabul edilir: 1 saatlik bildirisi bütün radyo televizyon istasyonlarından okunup basında yayımlanacak. 55 siyasî tutuklu serbest bırakılacak, 500 bin dolar da fidye alınacaktır. Panama televizyonu Ulusal Saray daha işgaldeyken, eylemi yöneten Kumandan Cero ile röportaj yapar. Cero, Somoza'sız Somozizm isteyenlerle mücadele edileceğini, hareket içinde marksist-leninistler kadar hıristiyanların da bulunduğunu açıklar. Perşembe sabahı gerillalar yanlarında üç piskopos ile Kostarika ve Panama (bu ülkeler FSLN'yi desteklıyor) elçileri olduğu halde bir okul otobüsüyle 15 kilometre uzaklıktaki havaalanına giderler. Terörist yanlısı olmadığı herhalde belli olan *Der Spiegel* dergisine bakılırsa Managua'nın binlerce sakini yolun iki yanına dizilmiş, gerillaları destekleyen sloganlar atıyorlardı *(Der Spiegel*, 1978-35).

2-3 Eylül: Sendikalar genel grev ilan etti. Ticaret Odası desteklediğini açıkladı. Somoza, «İflas ederler, o olur!» dedi. Ağustos-Eylül'de Matagalpa'nın bazı semtleri ile bazı kırsal bölgeler «kurtarılmış bölge» ilan edildi. Ulusal Muhafızlar 6 günlük bir çarpışmadan sonra Matagalpa'yı geri aldı. Savaşçılar dağlara çekildi. *(3 Eylül)* Masaya, Leon, Chnandenga kentlerinde çarpışmalar sürdü. Başkent Ma-

nagua'da gecekondu semtlerinde barikatlar kuruldu. Dükkânlardaki besin maddeleri halka dağıtıldı. Ulusal Muhafızlardan kaçmalar artıyor. Ulusal Muhafızlar içinde Sandinista Cephesi'ni destekleyen bir komite kuruldu: Ulusal Muhafızlar Nikaragua Kurtuluş Komitesi.

4 Eylül: Liberal 12'ler Grubu, «kendilerine bundan böyle Sandinista diyeceklerini» açıkladı ve şöyle dedi: «Sandinista Cephesi sosyalizmi Nikaragua'ya getirme hedefinden asla vazgeçmemiştir. Ancak biz, Nikaragua'ya özgü bir sosyalizmden yanayız.»

7 Eylül: Legal muhalefetten 200 kişi terörizm suçlamasıyla tutuklandı. Aralarında Coca-Cola temsilciliğinin yöneticileri de var.

22 Eylül: Muhalefet önderleri geçici hükümet kurma çalışmalarına başladı.

Kurulan geçici hükümette 12'ler grubu üyesi Alfonso Robelo Callejas ve UDEL-Bloku temsilcisi Rafael Cordoba Rivas var. Geçici hükümetin açıklanan programında, seçimlere gidileceği, Ulusal Muhafızların lağvedilip bir Halk Ordusunun kurulacağı (FSLN çekirdeği oluşturacak) belirtiliyor ve her türlü yabancı müdahalenin engellenmesi için çalışılması isteniyor.

—oOo—

Güneydoğu Asya'da Gerginlik

Vietnam - Kamboçya savaşından sonra şimdi de Vietnam - Çin arasında bir süredir şiddetlenerek gelişen anlaşmazlık, sosyalist hareket için şüphesiz çok önemli, kritik bir olay. Aşağıda, önümüzdeki günlerde olabilecek gelişmelerin hiç değilse belirli ölçülerde yerli yerine oturtulabilmesini sağlama amacı taşıyan bir yazı sunuyoruz. Konunun önemini gözönünde tutarak, Güneydoğu Asya'daki gerilimin tarihi köklerini ve somut gelişmelerin ayrıntılarını kapsayacak bir broşür de hazırlıyoruz ve en kısa zamanda çıkartacağız.

VİETNAM - KAMBOÇYA ÇATIŞMASI VİETNAM - ÇİN ANLAŞMAZLIĞINA DÖNÜŞÜYOR

Güneydoğu Asya'da uzun savaşlardan sonra emperyalist güçleri kovarak devrim yapan ülkeler şimdi kendi aralarında savaşıyorlar. İklim, coğrafi koşullar v.b. ile tarihleri bakımından büyük benzerlikler gösteren Vietnam ile Kamboçya 1975 Mayıs'ından beri zaman zaman çatışıyorlar. En son geçtiğimiz yılın Aralık ayı ile bu yılın Ocağında meydana gelen sınır çatışmalarıyla doruk noktasına varan gerginlik, her an yeni çatışmaları doğurabilecek halde sürüyor.

Üstelik bu tarihlerden sonra Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti ile Çin Halk Cumhuriyeti arasında giderek şiddetlenen anlaşmazlık ve Çin'in Vietnam'la ilişkilerini kopartarak ona karşı kesin düşmanca bir tutum içine girmesi, Güneydoğu Asya'daki gerilimi artırdı ve ona yeni boyutlar kazandırdı. Bugün artık anlaşmazlığın Vietnam ve Kamboçya'yla sınırlı olmadığı açık; bir «Güneydoğu Asya sorunu»ndan söz etmeliyiz. Vietnam-Kamboçya çatışması bu sorunun ögelerinden sadece biri. Olayların odağı giderek Vietnam-Çin anlaşmazlığına kayıyor.

Şu anda Çin-Vietnam sınırında iki ülkenin askerleri karşılıklı yığılmış durumda. İki ülkenin yetkili ağızlarından duyulan sözler bir savaş ihtimaline dikkati çekiyor. Örneğin Giap, Vietnam askerlerinin önünde yaptığı bir konuşmada «ABD emperyalizmini yendiğimiz için bir daha saldırıya uğramayacağımızı düşünenler yanılıyorlar,» dedi. Bu sözlerin geçen yılın yazında söylenmiş olduğunu dikkate alırsak, Vietnam ile Çin'in arasında bugün iyice açığa çıkmış olan anlaşmazlığın aslında daha öncelere dayandığını anlarız.

Güneydoğu Asya'daki gelişmeler üzerinde gitgide daha fazla belirleyici hale gelen Vietnam-Çin anlaşmazlığı başlıca üç noktada yoğunlaşıyor: 1) Vietnam-Kamboçya savaşında Çin'in Kamboçya'dan yana tavır alması, 2) Vietnam'daki Çin kökenli azınlık (Hoa'lar) sorunu, 3) Güney Çin Denizi'ndeki küçük takımadalar üzerinde karşılıklı hak iddiaları.

VİETNAM - KAMBOÇYA ÇATIŞMASI

Vietnam ile Kamboçya, devrimle başa gelmiş sosyalist yönetimlere sahip oldukları kabul edilen bu iki ülke, son olarak Aralık 1977-Ocak 1978 içinde sınırda çarpıştılar. Bu çatışmaların boyut ve niteliği, basit sınır çatışmalarından öte, kesintili süren bir savaşın parçalarını andırıyordu.

Bu sürekli «savaş hali»nin nedenleri arasında tarihî etmenlerin yeri hayli önemli. Çinhindi'nde kurulmuş çeşitli imparatorluklar yüzyıllar boyu kendi aralarında savaştılar. 17. yüzyılda Vietnamlılar üstünlük sağlamış, bölgeye egemen olmuşlardı. Ancak kendileri de o dönemde ikiye ayrılmıştılar: Güneyde Nguyen hanedanı, kuzeyde Beylerin (Trinh'ler) güdümündeki Le'ler hüküm sürüyorlardı. Nguyen hanedanı Kmer'ler (Kamboçyalılar) arasındaki iç çekişmelerden de yararlanarak Mekong Deltası'nı ele geçirmişti.

Bir dönemin güçlü Kmer imparatorluğu zamanla bir yandan Siyam öbür yandan Vietnam egemenliği tehdidi altında yaşayan, bazan bunlardan birinin veya ötekinin kısmî egemenliği altına giren, güçsüz bir küçük devlet haline geldi, Kamboçlar varlıklarını bir azınlık olarak sürdürebildiler. Tümüyle yok olmayışlarında ve bugün Kamboç'un bir

ulus olarak varolmasında Fransız müdahalesinin önemli payı vardır. Çinhindi'ni sömürgeleştiren Fransızların, egemenliklerini sürdürebilmek amacıyle eski düşmanlıkları tazeledikleri, kışkırttıkları bilinir. Kamboç ulusal azınlığının varlığını korumaya bu bakımdan özen göstermiştir Fransa. Bunu Kamboçya eski devlet başkanı Sihanuk da teslim etmektedir.

Kuzey Vietnam'ın kurtuluşundan ve Vietnam Demokratik Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra, Güney'in kurtarılması için savaş sürdürülürken de Kamboçya sürekli olarak tehdit altındaydı, saldırıya uğruyordu. ABD ve onun hizmetkârı Saygon hükümeti, Kamboçya ile sınırların «yeterince belirlenmemiş» olduğu bahanesiyle savaşı Kamboçya topraklarında da sürdürüyorlardı.

Saygon hükümeti Kamboçya'nın güneyindeki iki küçük adayı istiyordu. Böylece Kamboçya'nın tek deniz limanı olan Sihanuk kentinin giriş-çıkışını denetim altına alarak Kuzey Vietnam'a büyük yardımların ulaştığı bir yolu kapatmayı amaçlamaktaydı. Bundan başka ABD Kamboçya topraklarından stratejik bakımdan —üsler kurarak— yararlanabilmek için Güney Vietnam ve Tayland aracılığıyla baskı uyguluyordu. Bu yüzden Sihanuk yönetimi Kamboçya'nın «tarafsızlığının ve toprak bütünlüğünün» korunmasına büyük önem veriyordu.

Güney Vietnam Ulusal Kurtuluş Cephesi savaş boyunca Saygon yönetiminin toprak taleplerine hiçbir biçimde katılmadığını açıkladı. 1969'da Güney Vietnam Geçici Devrimci Yönetimi de bunu yineledi. Sihanuk yönetiminin Geçici Devrimci Yönetim'i kurulur kurulmaz tanıması, Vietnam'ın da Kamboçya'dan toprak istemeyeceğini belirtmesi iki ülke arasında iyi ilişkilerin geliştirilmesine fırsat vermişti. Üstelik bu arada yine Güney Vietnam UKC tarafından verilmiş, savaştan kaçarak Kamboçya'ya sığınan Güney Vietnamlıların çarpışmalar biter bitmez yurtlarına geri getirileceğine ilişkin bir güvence de vardı.

Ancak bütün bu olumlu gelişmeler Vietnam ile Kamboçya'nın —her iki ülkede de kendisini sosyalist olarak niteleyen iktidarlar kurulduktan sonra giriştikleri— bugünkü sınır çatışmalarını önleyemedi. Çünkü bir yandan da, özellikle Sihanuk 1970 yılında bir darbeyle devrildikten sonra, Vietnam ve Kamboçya halkları arasında düşmanlığı körükleyen olaylar olarak sürüyordu. Sihanuk'u deviren darbe sonucunda iktidara gelen, ABD'nin de desteklediği Lon Nol yönetimi, Kamboçya'da yaşayan onbinlerce Vietnamlı'yı katletti. Bunun yanısıra, Lon Nol rejimine karşı»... tümünden ayaklanan ülkenin direncini kırabilmek için, Amerikan-Saygon birlikleri Kamboçya'ya akın ettiler. Ülkenin batı eyaletleri çiğnendi. Güney Vietnam'a ilhak edildi. Sınırları belirleyen levhalar kaldırıldı, yüzlerce sınır köyü yakıp yıkıldı. Fransız sömürgeciliği döneminde özene bezene tazelenen eski düşmanlıklar, kıyımların, yağmaların, ırza tecavüzlerin etkisi altında büsbütün azdı. Bu korkunç günlerden artakalanlar, özellikle topraklarından atılan sınır-boyu Kamboçya köylüleri, zalimlerle yurtsever Güney Vietnamlıları birbirinden açık seçik ayıracak halde değildiler,» diye yazıyor Wilfred Burchett, «Tarihin Yara İzleri» adlı yazısında *(Afrique-Asie*, Sayı 153/4. 2.1978). Ayrıca iki ulustan köylüler arasında toprak anlaşmazlıkları da sürüyordu.

Sonuçta Vietnam ve Kamboçya, Lon Nol ya da Thieu gibilerden de Fransa, Japon, ABD emperyalistlerinden de kurtulduktan sonra, 1975 Mayıs'ından bu yana arasıra yeniden çarpıştılar. İki *sosyalist* devletin birbirlerine karşı aldıkları tavır, bu iki ülke halkının emperyalizme karşı yıllarca en büyük acılara katlanarak yürüttükleri savaşlar sırasında onlara sempati duymuş veya desteklemiş olan bütün demokratik-sosyalist kamuoyunu derinden sarstı.

Hele «Vietnam Kamboçya Savaşı» sırasında Kamboçya hükümetinin yaptığı açıklamalar ve daha sonra Vietnam'ın da bunlara aynı tonda cevaplar vermesi, olayı daha da ağırlaştırdı. Bu karşılıklı suçlamalara bir göz atıldığında sözkonusu «savaş»ı iki *sosyalist* devletin aralarındaki sınır anlaşmazlığını çözüş biçimleri olarak değil de *herhangi iki devletin* sınır anlaşmazlıkları yüzünden çarpışmaları diye nitelemek daha doğru görünecektir.

Gerçi Kamboçya yönetimi son çarpışmaların şiddetlendiği günlerde önceki bildirilerinde de gitgide Vietnam'ı daha çok kötüleyen bir dil kullanmıştı. Ama Kamboçya suçlamalarının gerçekten «aşırı» boyutlara varması çarpışmaların başlamasından sonra oldu. Kamboçya yönetimi 31 Aralık 1977 tarihli bildirisinde, ülkesinin «Avrupa asıllı yabancılar»ın —ki sonradan bunların «Sovyet subayları» olduğu ileri sürülecekti— da aralarında bulunduğu Vietnam «tümenleri»nce «istila edildiği»ni ve bu istilanın «II. Dünya Savaşı öncesinde Nazilerin Çekoslovakya'yı işgaline benzediğini» söyledi. 1978 Ocak ayı içindeki açıklamalarında da Vietnam'ın «faşist tarzda» hareket ettiğinden, «Kamboçya yönetimini düşürmek için bu ülkeye casuslar, komandolar yolladığı»ndan, «sabotajlar, darbe girişimleri»yle «Kamboçya devrimini devirmeye» çalıştığından söz etti. 12 Aralık - 3 Ocak arasındaki çarpışmaların Kamboçya'nın üstünlüğüyle sona ermesinden sonra ise 6 Ocak günlü Kamboçya açıklaması 29.200 Vietnamlı'nın öldürüldüğünü veya yaralandığını, sonuç olarak «topyekûn zafer» in kazanıldığını «müjdeledi.» Kamboçya yöneticileri, Vietnam'a karşı kazanılan bu zaferin «17 Nisan 1975'de ABD emperyalistlerine karşı kazanılmış zaferle karşılaştırılabileceğini» de belirttiler. «Kamboçya milliyetçileri genç devrimci işçiler,» diye açıkladı Pnom Penh radyosu, «ilhakçı Vietnamlı düşmana karşı taşıdıkları ulusal ve sınıfsal kinin ateşiyle Vietnamlı saldırganlara karşı savaştılar» *(Arbeiterkampf*, Sayı 122/6.2.1978). Kamboç yönetimi aynı zamanda Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti'nin kuruluşundan önce, Güney'deki karşı-devrimci, ABD kuklası rejimin Kamboçya'ya karşı giriştiği saldırı hareketlerini hatırlatmaya, dikkati eski düşmanlıklara çekmeye yöneldi: «Vietnam

birlikleri Kamboçya halkının mallarını yağmalamış, kadınlarına tecavüz etmişti»!

1978 yılının ilk günlerinde, sınırda çarpışmalar sürerken birçok resmî Vietnam belgesinde «bağımsız ve özgür Kamboçya»dan söz ediliyordu. Ancak 6 Ocak'da ilk kez «olayların sorumlusu»nun, «halklarımız arasındaki birlik ve dostluk geleneğini sabote etmek isteyen bir grup veya fraksiyon» olduğu ileri sürüldü. Giderek şiddetlenen Vietnam-Çin anlaşmazlığının sonucunda Çin'in Vietnam'a yardımı kesmesine kadar geçen süre içinde Vietnam yönetimi Kamboçya ile çatışmasını «iki sosyalist ülke arasında bir sorun» olarak sundu. Yine de «sosyalist ülke» nitelemesiyle pek bağdaşmayacak sıfatlar sıraladı Kamboç yöneticileri için: Kamboç yönetimini Ocak ayında «milliyetçi, şovenist ve gerici» ve «maceracı, Vietnam ile Kamboçya arasındaki kardeşliği bozucu, milliyetçi kini kışkırtıcı, çok tehlikeli ve zararlı» diye adlandırdı; Şubat'da «dünya kamuoyu»nun «Kamboçya'da sürdürülen kanlı olayları açığa çıkardığını ve Kamboçya yönetiminin halk düşmanı politikasını yargıladığını» öne sürdü. Bu biçimde, dozu gitgide artan suçlama, Haziran'da Çin'in yardımı kesişinden sonra Kamboçya yöneticilerini «soykırımını ulusal politika haline getiren faşist bir yönetim» olarak nitelemeye kadar vardı. Vietnam yönetimi bu tarihte Kamboçya'daki toplum düzeninin «Hitler Almanya'sıyla karşılaştırılabileceğini» söyleyerek, «Pol Pot/Teng Sary karşı-devrimci kliğinin Vietnam Devrimi'nin hemen ardından başa geçtiğine» işaret etti. Ve ilk kez, Vietnam'a yönelik Çin-Kamboçya girişimlerinin 1960'larda, Pol Pot Kültür Devrimi zamanında Çin'i ziyaret ettiği sırada planlandığını, sözkonusu kliğin «Çin'in Güneydoğu Asya'daki yayılma politikasının bir aleti» olduğunu öne sürdü.

Bu iddianın ortaya atıldığı günler, «Çinhindi sorunu»nun ağırlık merkezinin Vietnam-Kamboçya savaşından Vietnam-Çin anlaşmazlığına kaydığı günlerdi. Vietnam-Kamboçya olayı ile Çin'in Kamboçya'dan yana, tavrı, Vietnam'la Çin arasında hızla şiddetlenen anlaşmazlığın bir ögesini oluşturacaktı.

VİETNAM - ÇİN ANLAŞMAZLIĞI

Vietnam ile Çin Halk Cumhuriyeti arasında bugün doruğuna varmış bulunan çelişkinin öteki iki kaynağı, Çin ve Vietnam'ın Güney Çin Denizi'ndeki bazı adalar üzerinde hak iddia etmeleri ve birbirlerinin elinde bulunan adaları işgale varan girişimlerde bulunmaları ile Vietnam'da yaşayan Çinliler sorunu.

Sözkonusu takımadalara ilişkin sorun hayli önemli ve ilginç. Çünkü örneğin Güney Çin Denizi'nde bulunan bazı adalar Vietnam'ın kurtuluşundan önce karşı- devrimci Saygon hükümetinin işgalindeydi ve Vietnam'daki iktidar devrimci güçlerin eline geçtiğinde de haliyle bunlara devredilmeleri gerekiyordu. Fakat Giap ordularının zafere ulaşmasının az öncesinde Çin bu adalara silahlı kuvvet çıkartarak buraları işgal etti.

Bu adaların hatırı sayılır petrol kaynakları durumunda olmaları, Çin'in onlara göz dikmesine yol açmış olabilir. Ancak Çin'in toplam petrol varlığının yanında çok da önemli sayılamayacak birtakım kaynaklar yüzünden yanıbaşında kurulan bir sosyalist devletle arasını bu derece bozmayı göze almış olabileceği ihtimali tatmin edici görünmüyor.

Bu durumda adaların, Sovyetler Birliği - Vietnam bağlantısını kesmek amacıyla işgal edilmiş olması daha güçlü bir ihtimal olarak gözönüne alınmalı. Yani daha çok askerî-stratejik hesaplar sonucu Çin bu girişimde bulundu diyebiliriz. Çin'in adalar sorununun önem kazandığı günlerde yaptığı silah siparişleri arasında dikey havalanabilen Harrier uçaklarının bulunuşu, hiçbiri üzerinde havalanlarının kurulmasına elverişli olmayan bu küçük adaların askerî amaçlarla kullanılmasının planlandığı yönündeki görüşleri güçlendiriyor. Geçtiğimiz yıl yayımlanan bir Çin resmî haritasında neredeyse tüm Güney Çin Denizi'nin, üzerindeki adacıklarla birlikte Çin'in sınırları —Çin yöneticilerinin deyişiyle: «Kutsal Alan» — içinde gösterilmiş olması da yine bu yönde bir kanıt sayılabilir.

Vietnam hükümetinin bu konuda Çin'le yaptığı temasların hiçbirinde en ufak bir başarı sağlanamadı. Görüşmeler hep başarısızlıkla sonuçlandı. Sonuçta Çin, komşusuna ait olması gereken adaları zorla elinde tutuyor. Bunun tüm Vietnam'da Çin'e karşı nasıl bir tepki yarattığını anlamak zor değil.

Üstelik Vietnamlıların Çin hakkındaki tarihî önyargıları da böyle bir ortamda çok kolay depreşti tabiî. Vietnam tarihinde, feodal Çin yayılmacılığına karşı direniş mücadeleleri önemli yer tutar. Hatta halen başkent sokaklarının, caddelerinin çoğu, Çin istilalarına karşı verilen savaşlarda tanınmış kahramanların adlarını taşımaktadır.

Çin'in bölgesel egemenlik düşünceleriyle sözkonusu takımadaları işgal etmesi, şüphesiz bu iki ülkenin anlaşmazlığında çok önemli bir etmen. Şimdilerde, Çin Vietnam'a yardımı kestikten ve Vietnam da COMECON'a yanaştıktan sonra, bu sorunun çözümü hemen hemen imkânsız görünüyor. Çünkü Vietnam adalar üzerindeki hak talebinden vazgeçmiyor; Çin ise «Sovyet sosyal-emperyalizminin Güneydoğu Asya'daki yayılma girişimleri»nin aracı olarak gösteriyor Vietnam'ı ve kendi işgal hareketini de «Asya'daki hegemonyacılığa karşı mücadele»nin gereği diye sunuyor.

Takımadalar sorunundan başka, Çin ile Vietnam'ın birbirlerine karşı kesin tavırlar almalarına yol açan üçüncü konu Vietnam'da yaşayan Çin kökenli topluluk (Hoa'lar) oldu. Hoa'lar, bir bölümü 17. yüzyılda Çin'in güneye yayılması sırasında gelip buraya yerleşen, geri kalanları ise Çin Devrimi'nin zaferinden önce komünistlerden kaçan Çinlilerdir. Bu sonuncuların Çang Kay Şek'le bağları vardı. Kuomintang bunların Çin vatandaşı olarak kalmalarında ısrar ediyor, hatta onların örgütlenmesini öneriyordu.

Çin Devrimi'nin zaferinden sonra, 1955 yılında Kuzey Vietnam'ın devrimci yönetimi ile Çin yönetimi arasında hem Çin'deki Vietnamlılara hem de Vietnam'daki Çinlilere ilişkin bir anlaşma yapıldı. Burada «karşılıklı hakların korunması», «azınlıkların yaşadıkları ülkenin vatandaşlağını benimsemeleri», «seçme-seçilme haklarının tanınması» noktalarında anlaşmaya varıldı. 1956 yılından bu yana da Vietnam'daki Çinlilerin hemen hemen tümü Vietnam vatandaşı oldular. Zaten 1961'de Çin'in önerisiyle Hanoi'deki Çin elçiliğinin Hoa'lara Çin pasaportu vermemesi kararlaştırılmıştı.

Kuzey Vietnam'daki Çinli azınlık, zaman içinde Vietnam toplumuyla büyük ölçüde kaynaştı. İçlerinden çoğu öğretmenlik, mühendislik, doktorluk gibi mesleklerde yükseldiler, emekçiler Vietnam emekçileriyle birlikte örgütlendiler. Çocukları Vietnam okullarında eğitim gördü.

Güney'de ise durum oldukça farklıydı. Bu bölgeye yerleşen Çinliler Saygon kenti içinde Şolon (Cholon) yöresinde yoğunlaştılar ve Güney'in büyük ticaret, taşımacılık ve dağıtım tekelini ellerine geçirdiler.

Vietnam'ın birleşmesinden ve sosyalist iktidarın ülkede ekonomiyi örgütlemeye başlamasından sonra özel ellerdeki Güney Vietnam ticaretine ve küçük fabrikalara dokunulmadı. Savaşın getirdiği yıkımın giderilmesinin en acil sorun olarak öne alındığı dönemde bunlar varlıklarını sürdürdüler. Ancak ekonominin sosyalist örgütlenmesi gelişip sıra Güney Vietnam pazarının ve buradaki kapitalist işletmelerin devlet denetimine alınmasına geldiğinde, Vietnamlı ve Çinli kapitalistler, tüccarlar, para spekülatörleri hükümetin boy hedefi oldular. Özellikle ABD egemenliği dönemlerinde gelişmiş olan karaborsacılık, para spekülasyonu, bezirganlık v.b.ne karşı hükümet sert önlemler aldı.Tek para sistemi uygulamaya kondu, belli tutarların üstündeki paralara, sahipleri nereden elde edildiğini açıklayamadığı takdirde devletçe elkonuldu, v.b.. Spekülasyon, bezirganlık gibi yollarla kazanılan bütün paralar da müsadere edildi.

Bu önlemlerden en çok etkilenen kesimin hatırı sayılır bir bölümü Hoa'lardan oluşuyordu.

1978 ilkbaharındaki bu gelişmeler, Çin'in ortaya atılıp Çinli azınlığa sahip çıkmasıyla bambaşka bir nitelik kazandı. Çin yönetimi sorunu «Çinli ulusal azınlığın Vietnam yönetimince ezilmesi, baskılara uğratılması» biçiminde sunmaya özen göstererek çeşitli girişimlerde bulundu.

Takımadalar ve Vietnam-Kamboçya savaşı nedenleriyle Çin-Vietnam ilişkilerinin gerginleştiği bir dönemde Çin yönetimi Vietnam'daki Hoa'lar arasında yoğun propaganda ve kışkırtma çabalarına girişti. Hoa'lara, «Çin-Vietnam savaşı çıkacak, o zaman hepinizi öldürecekler, Vietnam'ı terk edin, Çin sizi geri çağırıyor, gitmemek vatan hainliğidir...» türünden temalarla seslendi. Bunun sonucunda, sosyalist yönetimce mülklerinden yoksun kılınan ve «üretici çalışma»ya sokulmaya çalışılan Çinli kapitalist azınlık, «sosyalist» Çin devletinin desteğiyle, sosyalist Vietnam yönetimine karşı Mao'nun resimlerini taşıyarak protesto gösterileri yaptı. Çin progapandası Hoa'ların önemli bölümünü etkisi altına aldı, kuzeydekiler de dahil olmak üzere birçok Hoa, evini barkını, mallarını satıp göçmeye hazırlandı. Bu sırada Çin, Hoa'ları ülkeye götürmek için birkaç gemi gönderdi. Vietnam bu gemilerin limanlarına gelmesine izin verdi. Kuzeyde çeşitli göçler oldu.

Ancak sonra birden Çin tavır değiştirdi. Limanda evsiz, işsiz, yerlerde yatarak bekleyen onbinlerce Hoa gemilere alınmadı, sınır kapatıldı ve göç durduruldu, sınır yakınlarında bir dolu göçmen kampı oluştu. Bunların hemen öncesinde de göç eden Hoa'lara birçok bürokratik güçlük çıkartılmış, günlerce bekletilmişlerdi. Oldukça sefil bir duruma düşen Hoa'lara bütün bunlara Vietnam hükümetinin çıkarttığı güçlüklerin neden olduğunu söylemek böyle bir ortamda herhalde çok kolaylaşmıştı.

Vietnam'dan çıkmalarına izin verilen Hoa'lardan bir bölümü, Çin Halk Cumhuriyeti'ne değil Taiwan (Milliyetçi Çin), Hong Kong ya da ABD'ye gitmek istediklerini belirtmişlerdi. Çin'e gidenlerin bir bölümü de orada karşılaştıkları durumdan hayal kırıklığına uğrayarak geri döndüler.

Bunlar olup biterken Çin yönetiminin Vietnam'a yardımı kesmesini izledik. Pekin, Hoa göçmenleri sorunu ile yardımın kesilmesi arasında doğrudan bir ilişki kuruyordu. Dendiğine göre Çin'in ekonomik durumu şu sıra pek elverişli değildi. Gelen göçmenler için birtakım hizmetlerin yerine getirilmesi gerekiyordu, bu da başlıbaşına bir malî yüktü. Dolayısıyla Vietnam'a artık yardım verilemiyecek, bu para göçmenler için kullanılacaktı. Çin etki altına almak istediği birçok azgelişmiş ülkeye, hem de Pinochet, Mobutu gibi malum «müttefik»lerine yardım göndermeyi sürdürürken, sosyalist inşa çabası içindeki Vietnam'a verilen yardımın kesilmesini gerektiren ekonomik güçlüğü merak etmemek elde değil.

Üstelik Endonezya, Malezya, Filipinler v.b. ülkelerde çeşitli haklardan yoksun Çinli azınlıklar, yaşarken ve Çin yönetimi ne bunların durumu ne de örneğin Malezya ve Tayland kurtuluş hareketlerindeki Çinli gerillaların katledilmesi üzerine tek söz etmezken, Vietnam'da mülklerine elkonan kapitalist ulusdaşları için ortalığı birbirine katmasını nasıl açıklamalı?

Kaldı ki, Çin yönetiminin «ulusdaşları»nın kaderiyle ne ölçüde ilgilendiğini sonradan onları yüzüstü ortada bırakmasından anlamak da mümkün.

İşte yaşadığımız günlerde Güneydoğu Asya'da olup biteceklere temel oluşturması beklenen sorunlar bunlar. «Sosyalist» olarak bilinen yönetimlerin karşılıklı tavırlarını Marksizm-Leninizmin ölçüleriyle değerlendirmek neredeyse tümüyle imkânsızlaşmış durumda.

Türkiye'de...

TİKP Kontr-gerillaya Karşı

TİKP'nin yayın organı *Aydınlık* gazetesinin üç aydan beri sürdürdüğü Kontr-gerilla ile ilgili yayını sona ererken, bu ana kadar yayını sözü edilir bir tepki göstermeden izlemiş olan çevrelerin hareketlendiği görüldü. (Birdenbire ordu rahatsızlığını bildirdi ve önce Millî Savunma Bakanı, ardından da Başbakan, *Aydınlık*'da yayımlanan belgelerin ve bunlarla ilgili *Aydınlık*'ın yaptığı yorumların orduyu yıpratmaya yönelik tehlikeli girişimler olduğunu ilan ettiler. Böylece Ekim ayının başlarında TİKP ve *Aydınlık* en çok sözü edilen konulardan biri haline geldi.

Kontr-gerilla gibi 12 Mart döneminden beri birkaç kez toplumun ilgisini üzerinde toplayan esrarlı, tehdit dolu bir konunun üzerine gitmek ve bu konuya ilişkin belgeleri elde edip yayımlamak hem büyük bir gazetecilik başarısı, hem de epeyce cesaret isteyen bir işti. Kamuoyundaki genel yargı buydu ve bu yüzden Kontr-gerilla konusunu işleyen *Aydınlık* ve dolayısıyla TİKP hayli prestij kazandılar.

Aydınlık'da yayımlanan belgeler iki çeşitti. İlki ordunun özel bir gizliliği pek olmayan yayınlarıydı. Bunlar «özel harp» genel konusuna ilişkin askerî-yarı siyasal teknikleri anlatmaktaydı. Şüphesiz Türkiye'de ordunun öğrendiği özel harp, asıl olarak sosyalistlerin içinde bulunacağı halk hareketlerine, gerilla birliklerine karşı verileceği hesaplanan özel harb ile ilgiliydi ve bu yüzden de anti-komünist düşünceler ve yaklaşımın bu yayınlarda egemen olması doğaldı. *Aydınlık* gazetesinin Kontr-gerilla ile ilgili yayını ilkin bu tür belge-kitaplarla başladı. Daha sonra ise bu belgeler kadar kolay elde edilemeyecek belgelerin yayımlanmasına geçildi. Bunlar devlet istihbarat (MİT) ve polis örgütlerinin özel raporları idiler. Kaldı ki herbiri kamuoyunun özellikle ilgisini çekmiş olaylara aittiler. 1 Mayıs 1977 katliamı, savcı Doğan Öz'ün öldürülmesi, İstanbul Üniversitesi öğrencilerine karşı 16 Mart günü düzenlenen katliam ve Doğan Öz cinayetinin planlayıcısı H. Kocabaş adlı faşistin Kıbrıs'a kaçırılması v.b. olaylara ait olup bir kısmı bazı belgeleri içeren MİT veya polisce düzenlenmiş raporları yayımladı *Aydınlık*. Bunun yanısıra MHP ile ilişkili olup ona ve bağlı örgütlerine silah, askerî malzeme temin eden subaylar ile, daha önce ordu üyesi olup şimdi de ordudaki bazı kişilerle ilişkisini sürdüren MHP'lileri isim isim açıklayan ve ayrıca bunların üzerinde bulunmuş bazı belgeleri veren yayınlar yapıldı. Çok daha gizli nitelikte olan ve sanırız konusu gereği ancak en üst düzeyde MİT yöneticileri ve kabinenin bazı üyelerinin bilgisine sunulmuş raporlar da yayımlandı. Bu raporların biri ve en önemlisi, Nisan 1978'de Konya'da o zamanki 2. Ordu (şimdi İzmir'de NATO Güney Doğu Kara Kuvvetleri) Komutanı Vecihi Akın, bazı generaller ve Sabancı gibi çok ünlü ve büyük kapitalistlerin katıldığı ve ordunun yönetime el koyması konusunun görüşüldüğüne ilişkin rapordu.

En çok merak edilen nokta Aydınlık ve TİKP'nin bu gizli belgeleri, bu çok gizli raporları nasıl elde etmiş olduğu idi. Kontr-gerilla yayınlarının sonunda *Aydınlık* bu merak edilen konuyu açıkladı. Açıklamada ağırlık *Aydınlık* muhabirlerine —ki hemen hemen tüm TİKP üyeleri «*Aydınlık* muhabiri» kartı taşırlar ve bu yüzden TİKP üyeleri demek daha doğru olur— ve «halkımız»a verilmişti. Gazeteye göre asıl bilgiler bu kaynaktan gelmişti. Geniş açıklamada bir kısa paragraf da «bazı yurtsever MİT ajanlarına ve polislere» ayrılmıştı. Bunların da katkıları vardı *Aydınlık*'a göre, ama asıl başarı TİKP üyelerine ve «halkımız»a aitti.

Yayınları izleyenler bazı bilgi ve fotoğrafların TİKP üyelerince elde edildiğini teslim edeceklerdir. Bunlar belgelerde adı geçen bazı kuruluşların, binaların, adı geçen bazı kişilerin fotoğraflarıydı ve yakın tarihte çekildikleri belliydi. Bunların yanısıra verilen bazı bilgiler de bu kısa süre öncesinde yapılmış gözetlemelere ilişkindi. Kolayca belli olmaktaydı ki söz konusu kuruluş ve kişilerin adresleri, bulundukları yerler *Aydınlık*'a verilmiş, gazete de muhabirlerini oraya gönderip taze fotoğraflarını çektirmişti. Dolayısıyla asıl haber, asıl bilgi *Aydınlık* muhabirlerince sağlanmamıştı. Kaldı ki *Aydınlık* gazetesindeki yayının temel dayanağı raporlar ve belgelerdi. «Bazı yurtsever MİT ve polis» görevlileri düzenli biçimde —iki ay süreyle— aktarmışlardı bunları. Devlet arşivlerinden alınan ve nitelikleri gereği ancak sınırlı sayıda ve belli kişilerin eli altında olan bu belge ve raporların kimler tarafından *Aydınlık*'a verildiği kolayca ortaya çıkarılabilecekken, ne bundan dolayı herhangi bir «yurtsever görevli»nin koğuşturmaya uğradığı, ne de —daha ilginci— bu «görevlileri» bulmak için soruşturmaya geçildiği duyulmadı. Anlaşılan bu «görevliler» görevlerini büyük bir emniyet altında yapmışlardı. Görevlerin-

den dolayı başlarına bir şey gelmeyeceğini biliyorlardı.

Bundan çıkarılabilecek tek sonuç vardı: *Aydınlık*'a bu belge ve bilgileri verenler «yurtsever» lik görevi yapan yetkililer değil, «görevlendirilmiş» bazı yetkililerdir. Ve bu «yetkililer» de çok daha yetkili birileri tarafından, yani şu anda iktidarda bulunan CHP hükümeti tarafından görevlendirilmişlerdi.

Bu yargıya varışımızın nedenlerinden yalnızca birini az önce anlattık. Asıl nedenler bu kampanyanın özellikle genel sosyalist hareket içindeki sonuçlarını ve CHP'nin —ki şu anda düzeni restore etmek misyonunu üstlenmiştir— niçin böyle bir yola başvurduğunu incelemeye çalıştığımızda görebileceğiz.

Türkiye koşullarına uygulanmış bir sosyal-demokrat parti haline gelmeye çalışan, niteliğini kesin olarak böyle tespit etmiş olan CHP, daha işin başında iken büyük ölçüde hesaplamadığı bir durumla karşılaştı. 1973 seçimleri arifesinde CHP, 12 Mart teröründen hoşnut olmayan, ama bu terörün etkisiyle de sosyalist eğilimlere yönelmekten ürken bir toplumun isteyebileceği bir siyasal eğilim olarak görüyordu kendini. Seçimler arefesinde CHP'ye gösterilen büyük ilgiyi bu bakımdan doğal sayabildi başlangıçta. Ama zamanla görüldü ki, CHP'ye yönelen toplumsal muhalefet hareketi hiç de CHP'nin ona izafe ettiği özellikte değildir. CHP'nin ummadığı kadar radikaldir ve radikalleşmeye devam etmektedir.

Özellikle işçi hareketinde 12 Mart öncesiyle kıyaslanamıyacak ölçüde belirgin olan radikalleşme, bırakalım CHP'yi, devrimci konfederasyon DİSK'i bile hazırlıksız yakalamıştı. Bu olayın «düzen»i tehdit etmesi yanında özel olarak CHP'nin sosyal-demokrat parti haline gelme hesabını daha başlangıçta tehdit ettiği ortadaydı. DİSK'deki soy sendikalistlerin de durumu aynıydı. Bu yüzden CHP ile onunla siyasal anlayış paralelliği olan soy sendikalist kadrolar ortak «tehlike» karşısında birlikte önlem alma gereğini duydular. 1975 Eylül'ündeki DİSK genel kurulunda bunların desteği ile «ilerlemeci» eğilim DİSK'e yerleştirilirken, gerek sendikalistler gerekse CHP işçi hareketinin radikalleşmesini, sosyalist hareket ile kaynaşmasını önleyecek en etkili çareyi bulduklarına inanıyorlardı ve bunda yanılmadıklarını da gördüler.

«İlerlemeci» eğilimin DİSK'deki misyonu hakkında geniş açıklamalar *Birikim*'in 33. sayısındaki başyazıda yeterince yapılmıştır. Burada anlatılanları yineleyecek değiliz. Ancak konumuzla ilgili olduğu için orada varılan toplu yargıyı yeniden vurgulamak gerekiyor. İlerlemeci eğilim DİSK'de kendisine sağlanan imkânlar aracılığıyla, kendisinden oraya getirenlerin beklediği görevi bilhakkın yerine getirdi ve bu arada «başını döndürecek» kadar da geniş taraftarlara sahip oldu. 1975-1977 gibi çok kısa süre içinde ismi var cismi yok bir «hareket» iken, Türkiye sosyalist hareketinin genel alanı içinde en çok taraftara sahip eğilimlerden biri haline geldi. Bu «başarı» elbette yalnızca DİSK kanalıyla sağlanan imkânlara bağlanamaz. 1970 sonrasında tüm dünya sosyalist hareketini etkisi altına alan yoğun bunalım içinde her şeye karşın varolan mihrakların olumlu eleştirisine dayalı bir çıkış yolu arayan Türkiye sosyalist hareketinin geniş kadrolarında, 12 Mart döneminin etkisiyle bu arayıştan bıkma eğilimlerinin güçlenmesi, en önemli etkendi. Bu ortamda «ilerlemeci»liğin işçi hareketi üzerinde edindiği konum, onu hayli çekici kılabildi. Fakat bütün bunlara karşın sosyalist harekette hâlâ çoğunluğu oluşturan kesim, çeşitli eğilimlere ayrılıyorsa da bu çekiciliğe direniyor, kendisini «ilerlemeci»liğin temsil ettiği anlayışı eleştirmeye götüren sorunları unutmuyor, bunları çözmeye çalışırken, bir yandan da «ilerlemeci»liğin tüm engellemelerine karşın işçi hareketiyle bağlantı kurma uğraşını veriyordu. Sendikalizm ve CHP ile ittifakı sayesinde «ilerlemeci»lik genel Maocu akımı DİSK'e akan işçi hareketinden kolayca temizleyebiliyordu, ama sözünü ettiğimiz eğilimleri büyük ölçüde engelleyebilmesine karşın istediği ölçüde söküp atamıyordu. CHP «ilerlemeci»liğin «sosyalist tehlike» dozu en az hareket olduğunun bilincindeydi ve «tehlike»nin ötekilerden geleceğini biliyordu. «İlerlemeci»liği bu yüzden destekliyor, onun genel sosyalist hareket içerisinde güçlenmesini kendi hesapları için elverişli buluyordu.

«İlerlemeci»lik «maocu olmayan» kesimde üzerine düşen görevi yerine getirdi ve işçi hareketinin DİSK'e akışının geniş ölçüde durulduğu 1977 ortasından itibaren «doğal gelişme sınırına» vardı. DİSK'in fırtınalı 1973-1977 dönemini geçirip yapısını yeni duruma uyarlamasına sıra gelince, CHP ve sendikalistler bloku, «ilerlemeci»liğin DİSK'in üst yönetiminde kapladığı yerin bu hareketin fiili gücüyle orantılı hale getirilmesine giriştiler. Son DİSK genel kurulunda bu yapıldı.

«İlerlemeci»liğin uluslararası düzeyde tam karşıtı olan «Maocu» akımın resmî —CHP ve diğer düzen partileri tarafından kabul edilebilir olan— temsilcisi TİKP, 1973-1977 dönemi içinde gelişememişti. Genel Maocu kamp içinde küçük bir azınlık halindeydi nerdeyse. Bu kampın öbür eğilimleri TİKP ile aynı genel tezleri paylaşıyor olsalar da, aralarında eylem planında kesin bir farklılık vardı. TİKP dışındaki eğilimlerde militanlık, özellikle ülkede gitgide yoğunlaşan çatışmaların zorunlu kıldığı militanlık TİKP'yle kıyaslanmıyacak biçimdeydi. DİSK'e bağlı sendikalarda çalışma imkânı bulamayan «Maocu eğilimler» çalışmalarını —bunun da etkisiyle— diğer emekçi kesimlere, özellikle kırsal alana, yönelttiler. Genel Maocu yaklaşımın da gereği idi bu. Ve bundan dolayı sendikal etkinlikleri sayılı olan Maocu eğilimler büyük kentlerin gecekondu semtlerinde, Kürt ulusal hareketinin yükseliş gösterdiği bölgelerde ve 1970 sonrasında gelişen kapitalizmin etkisiyle bir toplumsal çalkantı içine giren Türkiye'nin orta bölgesindeki kent, kasaba ve köylerinde yoğunlaştırdılar çalışmalarını.

Asıl olarak 1977 seçimlerinden sonra Türkiye'de siyasal çatışmaların ağırlık merkezi, bu sayılan alanlara kaydı. Faşist hareketin saldırıları ve özel kışkırtma eylemleri karşısında gerekli savunma çabasına girişen ve bu ortam içinde mücadeleye öncülük eden tüm sosyalist eğilimlerle doğal bir yakınlaşma ve dolayısıyla bir radikalleşme sürecine giren halk kitleleri, şüphesiz CHP'nin siyasal anlayışından da uzaklaşmış oluyorlardı böylece. İşçi hareketinin radikalleşmesi süreci yaşanırken özel sorun yaratmayan radikal Maocu eğilimler, Türkiye'nin geniş emekçi kesimleri radikalleşirken, özel bir sorun olarak karşısına çıkıyordu CHP'nin. Çünkü bu anti-faşist halk hareketi içinde sözkonusu militan Maocu eğilimler sözü edilir etkinliğe sahiptir.

TİKP işte burada gereklidir. Ama güçsüzdür, siyasal prestijini yitirmiştir. Tıpkı 1975'de işçi hareketinin radikalleşmesini «düzen sınırları» içine kanalize etmek sorunu gündemde iken «ilerlemeci»liğin durumu gibi. O da sayıca pek azdı ve Türkiye'nin son 10 yılının yoğun hareketliliği içinde «yokluğu ile kendini duyuran» ve bu yüzden de başlangıçta kimsenin kaale almadığı, prestijsiz bir hareketti. Ancak CHP ona hizmetini istediği alan için gerekli geniş imkânları sağlamış ve kısa sürede güçlenerek üstlendiği görevi CHP'yi memnun bırakacak ölçüde başarmasını bilmişti. Aynı yol TİKP için de uygulanamaz mıydı?

«Kontr-gerilla kampanyası»nın, sayılan koşullar dikkate alınırsa, bu iş için ne denli elverişli olduğu görülür. Kontr-gerilla hükümetin üzerinde, doğrudan ABD ve CIA ile ilişkili olup, şimdiye kadar faşist terörü yönettiği bilinen MHP'yi de denetiminde tutan bir örgüt olarak tanıtılmaktadır. Ayrıca MİT'i ve bir kısım yarı-gizli ordu kuruluşlarını da içeren geniş ama esrarlı bir güçtür. Kontr-gerilla, bu devasa ilişkileriyle, ülkedeki tüm karanlık işlerin kendine bağlı olduğu korkunç bir örgüt olarak sunulursa, bu imaj yerleştirilirse ve bir TİKP bu durumda olağanüstü bir beceri, örgütlenme ve cesaret örneği gibi gözükecek olan «kampanya»yı tek başına yürütürse; onun özellikle genel Maocu hareket içinde edineceği konumu, sağlayacağı prestiji hesaplama güç değil.

Bu «büyük cesaret» ilkin TİKP'nin genel sosyalist hareket içinde bileğinin hakkıyla edindiği «pasifist», «korkak» sıfatını, bu, onun gelişememesinde başlıca «duygusal etken» olan şeyi silip süpürecek, hiç değilse eski etkisini önemli ölçüde geçersizleştirecektir. «İlerlemeci»liğin DİSK'in yönetiminde yer edinir edinmez «enternasyonal bağını» hemen açığa vuran sloganlar ve tezlerini ilan etmesi olayında olduğu gibi. Pek çok kişi bunu «yasalara meydan okuyan», uğrayacağı cezayı göze almış bir tutumun ifadesi sayabildi. «İlerlemeci»liğin yıllar yılı paranoya derecesinde yerleşmiş bir «illegalite»ye sığınarak pasifizmini, hastalık ölçüsündeki hareketsizliğini mazur gösterdiğini bilenler, bu «cesur çıkış» karşısında «ilerlemeci»ler hakkındaki yargılarını değiştirebildi veya onların artık bu konuda niteliksel bir dönüşüm yaptıklarını düşünebildi. Şimdi de benzer bir izlenime TİKP için kapılmak mümkün olabilir. Devasa ve esrarlı Kontr-gerilla ve bunun bağrından belgeler söküp alan ve korkmadan yayınlayan TİKP. Modern bir Davut ve Golyat hikayesi gibi.. Artık kim, hele Maocu eğilimler, TİKP'ye karşı eski sıfatları kullanabilir?

Böylece «mücadelecilik» konusunda da TİKP diğer Maocu eğilimleri yaya bırakmış oluyor. Onlar faşist hareketin küçük müfrezeleri ile kapışa dursunlar, TİKP bunların karargahlarına karşı saldırıya geçiyor. Ve kontr-gerilla, o devasa güç, geriliyor, sesi bile çıkmıyor. (!)

ÇKP'nin ani politika değişimleri karşısında sarsılan ve üye olduğu grupların bu değişimleri önce benimseyip, sonra birden yadsıyan tutuma girmesiyle bir kez daha sarsılıp içinde şüpheler, sorular yoğunlaşan TİKP-dışı Maocu grupların taraftarları arasında TİKP'nin kendini otomatik pilota bağlamış rahat tavrı, şimdi olmasa bile çok geçmeden çekici gelebilecektir. Tıpkı «ilerlemeci»liğin bütün tezlerini ilk bakışta ilkel ve kabul edilmez bulup, onun tüm sorunların çözümünü enternasyonal mihraka terkeden tutumuna epey süre tepki duyup, daha sonra çıkış yolu bulamayınca, «ilerlemeci»liğin sırf itaat isteyen rahatlığını çekici bulanlar gibi. Nasıl bunlar bu kaymalarını «işçi sınıfının yanında yer almak» «enternasyonalizm» gibi parlak sözlerle gerekçelendirdilerse, şimdi TİKP'ye kaymaya aday olanlar da benzer gerekçeler bulmakta güçlük çekmeyeceklerdir.

CHP, eğer devlet arşivlerinden sistemli biçimde TİKP organı *Aydınlık*'a aktardığı belge ve raporlarla bu partinin yukarıda ana hatlarıyla anlatılan biçimde gelişmesini, güçlenmesini sağlarsa; ve böylece de genel sosyalist hareketin alanında «iki karşıt» ve eşit güçte eğilimin yer aldığı bir durum oluşturabilirse... Her ikisi de varolan siyasal düzene adapte olmayı ve burada kalıp koruyuculuğunu yapmayı kesin olarak benimsemiş bu iki «resmî sosyalist» parti sayesinde, önce kendisi, sonra koruduğu siyasal-toplumsal düzen için asıl «sosyalist tehlike»nin kaynağı olan kesimleri izole edebileceğini düşünmektedir.

Örtük ama hesaplı biçimde desteklenen TİKP, şaşılası bir benzerlikle «ilerleme»ciler kadar «başarılı» ve «faydalı» bir hizmet yapmaktadır. Çünkü TİKP Kontr-gerilla kampanyasını o biçimde yürütmektedir ki, artık bir «Kontr-gerilla ideolojisi»nden sözedebilecek hale gelinmiştir. Şu anda yaşanan tüm olumsuzlukların nedeni, kaynağıdır «Kontr-gerilla». Dinî ideolojideki şeytana benzemektedir. Alevi-Sünni, Türk-Kürt çatışması yaratan, faşist terör gruplarını organize edip saldırtan — ve bu arada düşman eğilimleri de «bize» karşı seferber eden— «maceracılığı» körükleyen ve böylece «kırkbeş milyon halkı» birbirine düşürüp birliği bozan güç, bu olayların iplerinin kendinde toplandığı mihraktır «Kontr-gerilla».

Tüm olumsuzlukların kaynağı olarak sunulan bu «kontr-gerilla», varolan toplum düzeninin, özel olarak onun devlet yapısının doğal bir ürünü, bir uy-

gulaması gibi değil; o düzene, devlete yabancı bir öğe, «dışardan» bu yapı içine yerleştirilmiş bir ur gibi sunulmaktadır. Böyle olunca varolan düzenden soyutlanmakta, somut bir varlık olmaktan da uzaklaşarak esrarlı mistik bir anlam kazanmakta; her şeye neden bir kötülük ruhu gibi algılanmaktadır. 12 Mart döneminin ünlü provokasyon teorilerinde «CIA», «emperyalizm» gibi sözcük ve kavramlara verilen içerikte bunun en iyi örneğini görebiliriz. Bu durumda artık insanlar, yaşadıkları sorunların, kendi hayat tarzlarından, kurulmuş ilişkilerden, doğal saydıkları eylemlerinden, yani «düzen»in bizzat kendisinden doğmakta olduğunu değil; «kontr-gerilla» gibi «CIA» gibi varolan düzenin kendisini pekala onlarsız da sürdürebileceği, bir araç gibi kullandığı özel örgütlerin eyleminden doğduğunu düşünebilirler. Kontr-gerilla bir kaldırılırsa «45 Milyon halkımız»ın şimdi yüzyüze olduğu siyasal çatışmalar da kalkacaktır. Toplumun dikkatini «düzenin» kendisinden pekala soyutlanabilecek böyle özel örgütlere, kişi, eylem ve kuruluşlara yöneltmektir bu. Böylece asıl sorunu, insanlararası ilişkilerin kendisinden doğan, bu ilişkilerin kurulabilmesi için gerekli işlev ve konum eşitsizliklerinden temellenen «düzen sorunu»nu gözden kaçırtmak mümkün olur. Bu, egemen sınıfların bildik bir uygulaması, bir ideolojik saptırma yöntemidir. Şimdi TİKP yayınladığı belge ve bilgilerin anlamını saptırarak, bunları yerleşik ideoloji kalıplarına uyarlı biçimde yorumlayarak, «düzen sorunu»nu gözardı ettiren bir «kontr-gerilla ideolojisi»ni yaymaya çalışmakta, bu görevi üstlenmektedir. Hem de bu «görev», Türkiye toplumunun tarihinin hiçbir döneminde olmadığı kadar derin bir siyasal-toplumsal hareketlilik yaşadığı bir dönemde üstlenilmektedir. «Düzeni restore etmek» misyonu ile işbaşına gelen bir CHP hükümetinin kendine sağladığı imkânları kullanan *Aydınlık* ve TİKP, «görev»inin bilincindedir. CHP hükümetinin bu imkânı özellikle kendilerine sağlamasının nedenini, CHP'nin bundan ne beklediğini bilmektedirler.

Türkiye toplumunun 1960'lardan bu yana hızlanan kapitalizme geçiş sürecinin yarattığı yapısal sorunlardan dolayı, günümüzde en yüksek noktasına varan bir siyasal-toplumsal bunalımı yaşadığı biçimindeki Marksist tespit unutturulmaktadır. Marksistler bu tespiti yaparlarken bilmektedirler ki, bu tür yapısal sorunların, özellikle kapitalizmin gelişmesi süreciyle ilişkili yapısal sorunların ortaya çıktığı dönemlerde geniş ezilen sınıflar, büyük bir devrimci potansiyele sahiptirler. Bu potansiyelin kendini dışa vurabilmesi için, yaşamakta olduğu sorunların nedenini doğrudan eylem, ilişki ve etki alanında —bu kendisine doğal gibi gelen ilişkilerin kendinde— kavranması ve böylece bu nedeni ortadan kaldırmanın bizzat kendi eylemine bağlı olduğunun bilincine varması gerekir.

Sosyalistlerin görevi buradadır; bu bilincin edinilmesine ve buna bağlı olarak geniş yığınların eylemliliğinin nitel ve nicel olarak yükseltilmesine çalışırlar.

Aynı dönemlerde «düzen koruyucuları» ise, tersine, varolan eylemlilik düzeyinin indirilmesine çalışırlar. Ya zorla yapılmak istenir bu, ya da daha incelikli yöntemlerle. Bu sonuncusunda, yaşanan sorunların, toplumun eylemine gerek kalmadan veya ancak düzenin belirlediği eylem sınırları içinde kalınarak çözümlenebileceğini gösteren bir ideolojik koşullandırma, merkezî önem kazanır. Topluma, yaşanan sorunların nedenini gösteren bir açıklama biçimi benimsetilmelidir. Bu neden öyle bir yerde tespit edilmiş olmalıdır ki, bu yere, toplumun eylemiyle etki etmesi neredeyse imkânsız olsun ve etki ancak devlet aygıtına özgü eylemler yoluyla yapılabilir olsun. (Örneğin neden «dış mihraklar» gibi bir şeyse). Veya bu açıklama içinde, «neden» öyle bir yerde tespit edilmiş olmalıdır ki, gerçekten de toplum bu nedenin kendi doğrudan eylemine gerek kalmaksızın, zaten varolan kurum ve uygulamalar yoluyla ortadan kaldırılabileceğine inandırılabilsin.

«Kontr-gerilla kampanyası» bu sonuncusuna uyarlıdır. Faşist saldırılardan, askerî darbe hazırlıklarına kadar her şeyin kaynağıdır bu örgüt. Dağıtılırsa, bu kaynak kurutulursa, toplumun son yıllarda doğrudan hedef alındığı faşist saldırılar çok geniş ölçüde duracaktır. Ve bunu yapmak mümkündür. Çünkü iktidarda Kontr-gerillanın kendisine karşı da tertip hazırladığı CHP hükümeti vardır. Bu bakımdan geniş yığınlar, yaşadıkları sorunların nedeni olan bu örgütü devlette yuvalandığı yerlerden söküp çıkarması için teşvik etmeli, zorlamalıdır.

CHP hükümeti buna razıdır. Bu kanallar içinde olduğu sürece en sert eleştirileri bile hoş karşılayacaktır. Türkiye'de radikalleşen geniş yığınların eylemini bu «demokratik ikazlar» düzeyine indirgemek, istenen sonuçtur. Askerî darbe girişimleri ve faşist saldırılar, varolan toplum yapısının temelden sarsılmasından kaynaklanan karşı-devrimci telaşın *siyasal ürünleri, sonuçlarıdır.* Bu sonuçları neden gibi gösteren ideolojik kampanyalar geniş yığınları etkilerse, onlar, varlığı ile düzeni sarsan devrimci potansiyellerini, yeni bir toplum kurma eylemine yöneltemeyeceklerdir.

TKİP, Kontr-gerilla kampanyası ve yarattığı ideolojik koşullandırmalar ile düzeni restore etmeye çalışan CHP'ye, bu hayatî dönemde son derece yararlı bir hizmette bulunmaktadır. TİKP, kendisi güçlenerek bu hizmetin karşılığını alacaktır.

Önceden güçlendirilmiş «ilerleme» ve şimdi güçlendirilmesine çalışılan TİKP sayesinde, bunların aynı amaca hizmet eden farklı ama özü bir ideolojik etkilemeleri ile genel sosyalist hareket, Türkiye toplumunun bu tarihî geçiş evresinde izole edilmiş, kıskaca alınmış olacaktır.

Bu dönem bir ölçüde atlatılır ve CHP'nin arzu ettiği gibi Türkiye'de siyasal düzen Batı Avrupa ülkelerindeki gibi sosyalist-komünist partilere de yer veren «en demokratik» siyasal düzenlere ben-

zer hale getirilirse; burada «ilerleme» partisi ve TİKP'nin özellikle bulunması gerekecektir. «Düzenin korunması» açısından gereklidir bu.*

«İlerleme» ve TİKP sosyalizmin mümkün iki alternatifi gibi yer alacaklar burada. Aralarındaki çatışma nedeniyle bu imajı daha kolayca yerleştirebilecekleri düşünülürse, bunun Türkiye'deki düzen için kolay bulunmayan bir şans olduğunu teslim etmek gerekir.

* Bu noktada CHP'nin yine TİKP ile ilgili bir girişimi özellikle aydınlatıcıdır. Bilindiği üzere bu yılın başlarında Maden-İş'in Ereğli bölge temsilcisi olan CHP'li bir sendikacı sonsuyonel biçimde Maden-İş'den ayrılıp «Devrimci Maden-İş» adıyla bir sendika kurdu. Çok geçmeden bu sendika TİKP ile sıkı ilişkiye girdi ve geçenlerde sendikanın Kağıthane bölgesindeki şubesi büyük gösterilerle açıldı. Hatırlanacaktır ki Kağıthane ve özellikle bölgenin en önemli fabrikası olan Demir-Döküm'de, bağlı olunan «ilerleme» denetimindeki Maden-İş'e tepkiler yoğunlaşmaktaydı. Şimdi TİKP'lilerin «Devrimci Maden-İş»i, burada, Maden-İş'le karşı karşıya gelecektir. Ve daha TİKP'lilerin yayımladıkları ilk bildirilerden anlaşılmaktadır ki hayli sert bir mücadele olacaktır bu. «İlerlemeci»lerin bugüne kadarki uygulamaları, TİKP'li sendikanın şansını artırmaktadır. Başka sonuçları bir yana, CHP'nin TİKP'ye tanıdığı bu fırsat, onun «ilerleme» karşısındaki önemli eksikliğini (işçi sınıfı içindeki güçsüzlük) gidermeye yöneliktir. TİKP bu fırsatı kullanabilirse sosyalist hareketin «iki karşıt ucu»nda iki hemen hemen eşit güç oluşmuş olacaktır. Bu, CHP tarafından sosyalist hareketi istenen dengede ve durumda tutmanın çaresi olarak görülmektedir.

—oOo—

Bir «Dolmuş Hikayesi» ve MHP

Yaklaşık Eylül ayı sonlarından beri, MHP'nin resmî organı durumundaki *Hergün* gazetesinde sık sık ordu üzerine yazıları çıkan N. Hacıeminoğlu adlı yazar, 16 Ekim tarihli yazısında söze bir dolmuş hikayesi anlatarak başlıyor. Hikâye şöyle:

Bay N. Hacıeminoğlu «dolmuş»a binmiş, «kendi halin»de gidiyormuş. Bu sırada «diğer yolcular» konuşmaktaymışlar. Konuşmanın konusu «memlekette olup biten bütün bu hadiseler hakkında», «Rüştü Paşa»nın ne düşündüğü imiş. Birisi buna cevap olarak «Rüştü Paşa»nın birçokları gibi «keyfinin yerinde» olduğunu esefle belirtmiş ve eklemiş «Milleti düşünen mi kaldı ki!»

Son derece milliyetçi-ülkücü bir zat olan bay N. Hacıeminoğlu son derece meraklanmış ve dayanamayıp safiyane sormuş: «Afedersiniz bu Rüştü Paşa dediğiniz kim?» «Diğer yolcular» hemen cevabı yapıştırmışlar: «Hatırlamıyor musunuz? Rüştü Erdelhun. 27 Mayıs'dan önce Genel Kurmay Başkanı'ydı.»

Önde gelen milliyetçi-ülkücü aydınlarımızdan olan Bay N. Hacıeminoğlu hatırlamasına hatırlamış ama yine de kavrayamamış ve içten ve doğal bir saflıkla sürdürmüş sorusunu: «Ama onun bugünkü hadiselerle ne alâkası var» demiş.

Cevap Bay Hacıeminoğlu'nun ilham perilerinin hücumuna uğramasına neden olacak kadar anlamlı: «Her devirde bir Rüştü Paşa bulunur beyefendi.»

İşte Bay N. Hacıeminoğlu'nun eve gelip «27 Mayıs öncesi ve sonrası»nı düşünmeye ve «Rüştü Erdelhun Paşa»yı daha «iyice hatırlamaya» çalışıp, sonra da 16 Ekim tarihli *Hergün*'deki yazısını yazmaya götüren hikaye bu imiş.

Ancak Eylül sonlarından beri gerek MHP sözcülerinin siyasal taleplerini ve gerekse bu parti yanlısı yayınların özellikle işledikleri konuları izleyenler; Bay N. Hacıeminoğlu'nun anlattığı hikayenin bildiğimiz ulaşım aracında ve yakın tarihte geçmediğini; epeydir MHP kulislerinde, merkez karar organlarının toplantı odalarında sürekli olarak üzerinde durulan, anlatılan bir hikaye olduğunu bileceklerdir. Öyle anlaşılmaktadır ki buralarda «27 Mayıs öncesi ve sonrası» hakkında epeyce kafa yorulmakta ve *«her devirde bulunan* Rüştü Paşa»nın içinde bulunduğumuz dönemde kim olduğu da çoktandır bilinmektedir.

Elbette ki Rüştü Paşa'yı hatırlamaya ve böylece «bu» devirdeki Rüştü Paşanın kimliğini tespit etmeye çalışanların aklına Cemal Gürsel Paşa da gelecek ve *bu devirdeki* «Gürsel» kim ise onun da kulakları çınlatılacaktır. Bilindiği üzere Rüştü Erdelhun Paşa 27 Mayıs öncesinin Genel Kurmay Başkanı, Gürsel de Kara Kuvvetleri Komutanı idi. Fazla arif olmaya gerek yok: *Bu devirdeki «Rüştü Paşa»* Genel Kurmay Başkanı Kenan Evren, *bu devirdeki* «Cemal Paşa» ise, eski MİT müsteşarı, eski Kıbrıs birlikleri komutanı olarak «iyi bir sicili» olan şimdiki KKK'ı Org. Nuretten Ersin'dir.

Son aylardaki MHP stratejisinin üzerine oturtulduğu «dolmuş hikayesi»nin anlamı açık. MHP merkez takımı bir süredir gitgide artan bir istekle «27 Mayıs öncesi ve sonrası» üzerine düşünmektedir. Bir yandan Partinin resmî sözcüleri «tüm yetki ve sorumluluğu üstlenmiş» bir sıkıyönetime gidilmesini isterlerken, öte yandan MHP yanlısı yayınlar ve yazarlar, ordunun darbeyle yönetime el koyması fikrini işlemektedirler. Ayrıca MHP merkezinin kontrolünde yürütüldüğü kesin

olan bazı eylemler ile de «ortam» hazırlanmaktadır. Yani «düşünce» artık eyleme aktarılmıştır.

MHP'nin sıkıyönetim isteğini bu bakımdan «27 Mayıs öncesi» modeli içinde değerlendirmek gerekir. Bilindiği gibi 27 Mayıs öncesinde Menderes hükümeti sıkıyönetim ilan etmiş ve çok geçmeden de ordu içindeki darbeciler hükümeti devirmişlerdi.

MHP merkez takımı taraftarlarını bir 27 Mayıs öncesi yaşandığına inandırmak, bu havaya sokabilmek için, o dönemin başlıca gelişmelerinin aynısının şimdilerde de cereyan etmekte olduğu izlenimini verecek haberler çıkarmaktadırlar. Ordunun Ecevit hükümetine muhtıra verdiği yolundaki haber bu niteliktedir ve bu yüzden MHP yanlısı basında büyük gürültülerle ilan edildi. Bilindiği üzere 27 Mayıs öncesinde de benzer bir olay vardır. Sonradan darbenin başına geçecek olan devrin KKK'ı Gürsel, Başbakan Menderes'e muhtıra havasında bir mektup yazmıştı. Ecevit hükümeti, ordunun bazı şikayetlerini bildirdiğini, ama bunun bir muhtıra biçiminde olmadığını açıkladı gerçi, ama, MHP yayın organları, taraftarlarına yeniden bir 27 Mayıs öncesi yaşandığı düşüncesini yerleştirebilmek için bu muhtıra haberini özellikle işlediler.

Eğer hükümet Bay Türkeş'in sancılı bir hırsla istediği gibi sıkıyönetimi ilan ederse, bu dekor da kurulursa, «Rüştü Paşa»sı (K. Evren), şimdilik gölgedeki «Cemal Paşa»sı (N. Ersin) ve «Menderes»i (Ecevit), yani «1960 27 Mayıs öncesi» oyununun, zaten tespit edilmiş başlıca aktörleri ile yeniden oynanması için her şey hazır olacaktır. Bay Başbuğ ise, oyunun diğer iki başaktörünün rolünü de kendisi üstlenecektir. Bu rollerden ilki oyunun ilk sahnelenişinde bizzat oynandığı «kuvvetli albay» rolüdür. İkincisi ise 27 Mayıs darbe olayının meşrulaştırıcısı ve darbe sonrası gelişmelerin yönlendiricisi olarak İnönü'nün oynadığı rol. Bay Başbuğ bu çifte rol sayesinde, ilk oyunda yalnızca «kuvvetli albay» olduğu için karşılaştığı 13 Kasım yenilgisini önleyecek ve İnönü'cülük rolünü «kuvvetli Albay»lıkla takviye ettiği için «yeni 27 Mayıs»ın sonraki gelişmelerini, İnönü'nün eski 27 Mayıs'ın sonraki gelişimini etkilemesinden çok daha fazla etkileyebilecektir.

MHP ve Bay Başbuğ bu hesaba, bir hesabın çok ötesinde bel bağlamış görünüyorlar. MHP çevrelerinin şu anda kapılmış oldukları ruh halini, düşünme biçimini anlatmak için Marx'ın ünlü eseri «Louis Bonapart'ın 18 Brumaire»ın o çok bilinen giriş bölümünde anlattıkları son derece elverişlidir. Marx bu bölümde devrimcilerden sözeder ve onların «tam kendilerini ve eşyaları tamamen değiştirme görünümünde» olduklarında, «işte tam böylesine ihtilâlci kriz dönemlerinde» kapıldıkları bir düşünme biçimini anlatır. «Tam ölü kuşakların geleneği»nin yaşayanların beynine bir kabus gibi «çöktüğü» bir andır bu. Ve bu durumda «telaş içinde» «geçmişin ruhlarını hizmetlerine çağırırlar» ve «dünya tarihinin bu yeni perdesini tarihin şereflendirdiği bir kılıkta ve ödünç alınmış bir dille sunmak için onlardan isimler, savaş naraları ve kostümler dilenirler.» «İşte böylece» diye devam eder Marx, «Luther, Havari Paul'ün maskesini takındı.»

MHP'nin şu andaki durumuna baktığımızda, kendilerini devrimci hareketi tamamen önleyebilecekmiş gibi gören, ama bunun yolunu bir türlü bulamayan bir karşı-devrimci hareketin, bundan dolayı içine düştüğü bir «karşı-devrimci kriz» yaşarken; benzer bir düşünme biçimine kapılabileceğini görüyoruz. MHP'nin «telaş içinde» hizmetine çağırdığı geçmiş, 27 Mayıs darbesidir; ve onun özellikle bu geçmişi hizmetine çağırması bu «geçmiş»in yeniden yaşanacağına inanması için kendince bazı gerekçeler vardır. O zaman da toplum şimdikine görünüşte benzer biçimde ikiye bölünmüştü: İktidardaki DP'nin etrafındaki Vatan Cephesi ve muhalefetteki tüm partilerin oluşturduğu Güç Birliği. Menderes hükümeti, İnönü'yü ve CHP'yi ülkedeki karışıklıkların başlıca sorumlusu olarak gösteriyor ve CHP'yi kapatmaya hazırlanıyordu.

MHP, şimdiki DP'nin rolünü CHP'nin üstlendiğini, kendisinin de CHP durumunda olduğunu düşünebilir. Nitekim Bay Türkeş, son günlerde İnönü rolüne çıkmış gibidir. Ecevit'in kendisi ve partisi hakkında «etraflarındaki çember daralıyor» demesine karşılık Bay Türkeş öfke içinde «çemberin başlarında parçalanacağı»nı söylerken herhalde İnönü'nün, Menderes'in suçlayıcı hücumları karşısında «gideceksiniz hem de fena gideceksiniz» deyişini hatırlıyor olmalıdır.

Ancak Bay Türkeş ve MHP de pekala bilmektedir ki Menderes hükümetinin 1960 27 Mayıs'ı öncesinde ilan ettiği sıkıyönetimin siyasal anlamı ile, bugün Ecevit hükümetinin sıkıyönetimi kabul etmesinin siyasal anlamı aynı değildir. İlkinde sıkıyönetim her şeye karşın bir «hükümet tedbiri» anlamındaydı. Ama bugün Ecevit hükümetinin sıkıyönetim ilan etmesi, asıl olarak onun politik iflası anlamına gelecek ve aynı zamanda (daha da önemlisi) sıkıyönetim bir hükümet alternatifi, hattâ bir yönetim biçimi alternatifi olarak değerlendirilecektir. Yalnızca CHP'nin değil, AP'nin de sıkıyönetim çağrılarına katılmaması bu yüzdendir. Ve yine bundan dolayıdır ki CHP ve Ecevit hükümeti, sonuna kadar sıkıyönetim ilanından kaçınmak zorunda olduğunu bilmektedir. Başka durumda pekala bir hükümet tedbiri olarak sıkıyönetime başvurabilirlerdi ama varolan siyasal ortamda, artık «tedbir» anlamının çok üzerinde anlam kazanmış bu uygulamayı resmen yadsımak zorundadırlar. Şüphesiz bu, askerî kuvvetleri kullanmaktan kaçınacakları demek değildir. Zaten uygulanmakta olan «sivil sıkıyönetim» esprisi içinde hükümet, daha da fazla askerî kuvvet kullanabilecektir ve bu yola gideceğini göstermektedir. Ama uygulamanın yönetimini, «yetki ve sorumluluğunu» orduya terketmek niyetinde değildir ve herhalde bu noktada sonuna kadar direnecektir.

Ve yine MHP bilmektedir ki; bir askerî darbe halinde ne Ecevit Menderes gibi, ne CHP DP gibi davranacaktır. Asıl önemlisi, Ecevit ve parti örgütü olarak CHP Menderes ve DP gibi davransa bile, yani darbeye aktif biçimde karşı çıkmasa bile, şu anda büyük çoğunluğu ile CHP etrafında toplanmış geniş toplumsal muhalefet hareketi hiç de DP taraftarları gibi davranmayacaktır. 27 Mayıs askerî darbesi DP taraftarlarınca hoşnursuzlukla ama sessizce karşılandı. Tepkiler harekete dökülmedi. Ama 1978 Türkiye'sinde hiçbir askerî darbe «yeni 27 Mayıs»ın böyle sessizce karşılanacağını düşünemez. Bu hesaptan yola çıkamayacağını bilir. Bir askerî darbe iç savaş yolunu durdurulamaz biçimde açar. Askerî darbeyi göze alanlar bunu göze almış demektir.

«Bu devirdeki Gürsel Paşa» adayını ve onu destekleyebilecek ordu üyelerini bilemeyiz ama Bay Türkeş ve partisinin merkez takımının bunu göze almış olduğunu söyleyebiliriz. MHP «yeni 27 Mayıs» sonrasının eskisine hiç benzemeyeceğini ve ikiye ayrılmış Türkiye toplumunun kesin bir hesaplaşma için karşı karşıya geleceğini; sonucun bu iç savaşta alınacağını biliyor ve bunu hesaplamış görünüyor. Yani MHP'nin «sıkıyönetim» ve «askerî darbe» talep ve niyetleri, yalnızca bir başlangıçtır, stratejik hedef değildir. Hedef iç savaştır.

MHP, Malatya ve Sivas olayları ile göze almış olduğu iç savaş yolunu kendi düzenlediği eylemlerle açmayı denedi. Bu olaylar sözkonusu iller ve onların yakın çevresindeki toplumsal-politik kamplaşmayı daha da derinleştirdi ve ayrıca tüm ülke çapındaki gerilimi artırdıysa da amaçlanan sonuç alınamadı. Şimdi faşist hareket «dinamiti ateşleme» rolünü ordunun üstlenmesine çalışıyor.

Öyle gözükmektedir ki MHP merkez eğilimi yaklaşık Nisan 1978'e, Malatya olaylarına kadar taraftar olmadığı içsavaş hesabını, bir tarih vermek gerekirse Sivas olaylarından sonra benimseme noktasına gelmiştir. Bu ana kadar faşist hareket içinde belli bir kanat yapmaktaydı bu hesabı. Bunlar «dinamiti ateşleme» işini kendileri üstlenmişlerdi ve *Birikim*'in 39. sayısında ayrıntılı biçimde anlatıldığı üzere planlı ve kapsamlı kışkırtma eylemleri ile önce Türkiye'nin merkez bölgesinde, daha sonra da buradan tüm ülkeye yaygınlaşacak bir içsavaş durumu yaratmayı hesaplamışlardı. Sözkonusu yazıda bu planı, bir ölçüde MHP merkez eğiliminin onaylamamasına karşın yürürlüğe koydukları ileri sürülmüştü. MHP içindeki Nazi örneği soy faşist anlayışı temsil eden ve daha çok faşist hareketin genç militan kadrolarınca benimsenen bir eğilim, bir strateji idi bu. Bu kadrolar faşist hareketin haldeki yöneticilerinin anlayışına, yeni bir MC kurarak iktidara geçme taktiğine karşı giderek büyüyen bir huzursuzluk duymakta, ayrı bir yol izleme eğilimleri güç kazanmaktaydı. Malatya olayı ve onun gerisindeki içsavaş planı bunların eseri idi.

Gerek MSP'nin MC'nin diğer partilerinden uzaklaşıp CHP'ye yakınlaşmaya çalışması, ve gerekse Ar'nın izlediği politika, MHP merkez eğiliminin kısa ve orta vadedeki politikasını, hesaplarını bu yuk ölçüde geçersiz bıraktığında; az önce sıra faşist hareketin genç militanlarında yaygın olduğunu söylediğimiz eğilimin önerdiği içsavaş göze alma politikası, genel faşist hareket içinde daha fazla taraftar bulmaya başlamış olmalıdır ki, yaklaşık Eylül ayı ortalarından beri MHP merkez eğilimi de aynı politikayı benimseme noktasına gelmiştir. Ancak MHP merkez eğilimi dinamiti ateşleme işinin orduya yaptırılması yoluna geçilmesini daha elverişli saydığı için yazımızın başında üzerinde durulan iki yönlü kampanyayı başlattı.

Fakat belirtilmesi gerekir ki bu arada faşist hareketin soy militan kanadı da içinde bulunduğu faşist nihilizmin son sınırlarına doğru «ilerlemiş» ve bunun sonucu olarak MHP merkez eğiliminin hiç değilse şu sırada yapılmasını «zamansız» bulacağı bazı eylemlere hız vermiştir. İstanbul'da otobüsten adam kaçırıp kurşuna dizme ve Ankara'da 7 TİP üyesinin ancak faşistlere mahsus bir hunharlıkla katledilmeleri gibi olaylar bu serideндir. MHP organı *Hergün*, kendine Türkçü İntikam Tugayı adını veren bir örgüt tarafından yapıldığı söylenen bu cinayetlerin faili olan ülkücü militanı ajan olarak niteleyen yayınlarda bulunurken bu «disiplinsizlik»lerin, MHP merkez eğilimince sahnelenmek istenen yeni 27 Mayıs ve bunun kaçınılmaz devamı olacak içsavaş politikasına sekte vurabileceğinden endişelidir.

Bu bakımdan genel faşist hareketin yurt çapında yürüttüğü terör ve cinayet eylemlerini iki kısma ayırmak gerekir. Bunların bir kısmı MHP merkez eğiliminin bir süredir üzerlerindeki kontrol gücünü önemli ölçüde yitirdiği bazı faşist grupların eseridir. Sözkonusu grupların da amacı bir içsavaştır. Ancak bu içsavaşı kendi eylemleriyle çıkarmak istemektedirler. Bir yandan genel sosyalist harekete yönelik özel cinayet eylemleri düzenlerlerken, öte yandan kent ve kasabalarda sistemli kışkırtmalarla sağ eğilimli halkı kendi önderliklerinde olarak sol kesime karşı kitlesel savaşlara sürüklemek istemektedirler.

Faşist hareketin merkez eğilimi ise yazımızın başında açıklanan «dolaylı» yolla içsavaşa varacak gelişmeleri zorlamaktadır. Bu açıdan bakılırsa Bedrettin Cömert ve en son B. Karafakioğlu gibi ılımlı siyasal düşünce sahiplerine yönelik cinayetlerin kimler tarafından düzenlenebileceği ortaya çıkar. Sözkonusu kişiler yalnızca siyasal görüşleriyle değil, toplumsal konumlarıyla da gerek «sessiz çoğunluğu» ve gerekse özel olarak ordu komuta kadrolarını tedirgin edecek ve onlarda «bu gidişe bir dur demek gerekir» yargısını güçlendirecek kişilerdir. Birtakım generallerde «Gürsel» olma hevesleri yaratmak isteyen faşist merkez eğilimi, bu iş için sözkonusu kişilerin öldürülmesinden daha elverişli bir fırsat bulamaz.

«İnce», acımasız bir hesaptır bu. Ve hesaplanmaktadır ki, Türkiye'deki geniş toplumsal muha-

lefet, her şeye karşın Ecevit hükümetine karşı yapılacak bir darbeyi sessizce karşılamayacaktır, direnecektir. Böylece ilk anda, niyeti gerçekten de «hem sağa hem sola» vurmak olan bir askerî yönetim gelse bile, bu yönetim solun kendine aktif biçimde direnmesi karşısında faşist hareketin desteğini kabullenecektir. Bay Başbuğ ve takımı sevinçle omuz verecektir bu yönetime ve üstelik bu omuz verme işini öyle düşünmektedir ki; askerî yönetimin «Cemal Paşa»ları, bu sağdan verilen omuzun gücüyle koltuklarından yuvarlansınlar. Ayrıca bir askerî darbe halinde Bay Başbuğ ve takımı, kontrolünden uzaklaşmış soy bozkurtlarının da yeniden emri altına toplanacaklarını; olmazsa askerî yönetimden aldığı güçle zaten ihtiyacı pek kalmamış bu «disiplinsiz evlatları» temizleyebileceğini de düşünmektedir.

Kendisine «gelecekteki Cemal Paşa» olarak bakılan generalimizin de eğer bu işi benimsemişse, kendine göre hesapları olacaktır elbette. Bu hesaplar epeyce yıpranmış bay Başbuğ'u ekarte edip, yeni Başbuğ olma hesabına kadar uzanabilir. Sicilinin buna elverişli olduğunu düşünüyor olabilir.

Faşist hareketin ve genelde tüm faşizan eğilimlerin karar anını yaşadıklarını hissetmelerinden doğan tedirginlik ve bunalım ortamında, faşizmin tarihî deneylerinden esinlenmiş birçok farklı hesabın yapılıyor olması doğaldır. Örneğin Bay Türkeş, sonrasını daha avantajlı yaşayacağını umduğu bir «27 Mayıs öncesi»nin hesabını yapmaktadır. Öteki bazı faşist eğilimlerin —örneğin N. Köseoğlu'nun 18 Ekim tarihli *Hergün*'deki yazısında olduğu gibi— 1930'daki Alman faşistlerinin yolunu izlemeyi salık verdiği görülüyor. Daha önceleri MHP'nin 15 Nisan yürüyüşünü bir Roma'ya yürüyüşe çevirme hesabı yapıp, bu girişimlerinde umdukları sonucu alamayan bazı soy faşist grupların da «kendi güçlerine» dayanarak daha özgül bir yol, bir hesap tutturdukları biliniyor. Bu ortamda, yani faşist geçmişin başlıca «başarılı» anılarının rehberliğine sığınıldığı bu «karşı-devrimci kriz» döneminde, yalnızca soy faşistler değil, diğer karşı devrimci eğilimler de benzer bir «geçmiş»den örnek arama tutumu içine girmektedirler. Bay Bayar, yakında komünizmin geleceği humması içinde «Endonezya'daki gibi bir katliamın acilen gerektiğini» ilan ederken, bunun bir örneğini sunmaktadır. Bu bakımdan «müstakbel Gürsel adayı»nın kendine bu rolü değil, örneğin içsavaşı bilinçle başlatan bir askerî harekâtla işe girişen Franko rolünü seçmesi ve tıpkı onun gibi örgütlü İspanyol faşist hareketine karşın önderliği kaptırmayıp, bu hareketi de emri altına alabileceğine dayalı bir hesap içinde olması doğaldır.

Tam ölüm halindeyken insanın tüm geçmişini olanca canlılığıyla hatırladığı söylenir. Faşizmin ve genelde ülkemizdeki tüm karşı-devrimci eğilimlerin bu geçmişi canlandırma gayretlerinin gerçekten de bu tespite uyup uymadığının cevabı, ancak sosyalist hareketin tutumu belirlendiğinde verilmiş olacaktır.

—oOo—

Bir «Geçiş» Toplumunda

— Bakın bayan, bu defter
çalışırken kullanacağınız
iş aracınız.

Bu defterler yazı sayı ve şekil çiziktirilebilecek bir yapıda olup eşit aralıklı yatay siyah çizgilerle soldan iki parmak uzaklıkta bütün o çizgileri tam bir dik açıda keserek boydan boya tüm sayfayı bölen kırmızı bir çizgiye sahip yaprakları adeta «yapışık ikizler» halinde ortalarından bir dış koruyucu oluşturan kartona bir, iki ya da üç telle zımbalıdır.

Yani siz bir yaprağı çekip kopardığınızda defterin öbür yarısındaki ikizi yaprak da kendiliğinden düşer.

Yani, eğer siz görevinizin dışında herhangi bir yönetimsel ve politik eyleme karışır ve bu karışmayı kaş, göz, gülümseme, parmak çıtlatma, imza ve nutuk atma, ve —sizin gibi anlayışlı bir emekçiden hiç beklemem ama— «eleştirme» gibi kanallardan dışavurursanız, enerjinizi böylesi üretim - dışı yollarda harcadığınızdan görevinizi gereğince yerine getirmeme durumuna düştüğünüz için —bu üzücü sonuçtan ötürü— gerekeni yaparız.

Şimdi, günde sekiz, ayda $8 \times 5 \times 4 = 160$, yani yılda yaklaşık bindokuzyüz saat, gerek benim gerekse ikinci üçüncü ve dördüncü müdürlerimizin dediklerini deftere dikte ederken, ülkemizde bu tip defterler üretildiği için geniş kitlelerce duyulan kıvancı paylaşmanızı bekliyor, çalışmanızda başarılar diliyorum.

18 - 19 Ocak 1978

METE TUNÇAY

«Jön Türkler, Farmasonlar ve Yahudiler» Üstüne

Bu yazı, Istanbul'daki İngiliz büyükelçisinin kendi dışişleri bakanına gönderdiği, İttihatçılar - Yahudiler ilişkisi konusunda bir mektupla, Londra Üniversitesi İktisat ve Siyaset Bilimi Okulu'ndan (LSEPS) Prof. Elie Kedourie'nin kaleme aldığı, bu mektupta anlatılanların saçmasapan şeyler olduğunu göstermeye çalışan bir Sunuş bölümünden meydana geliyor.

Bir kitabı, **Avrupa'da Milliyetçilik** adıyla Türkçeye çevrilmiş bulunan (çev: Haluk Timurtaş - Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, Sosyal İlimler Komisyonu Yay. 6, 1971) Prof. Kedourie aslen Bağdatlı bir Yahudidir. Kendimi bunu söylemek zorunda hissettiğim için üzgünüm. Bir yazarın görüşlerini onun ırksal kökeniyle açıklamaya kalkmak çirkin bir şey olmakla birlikte, buradaki sunuşunda genellikle haklı itirazlarda bulunan Kedourie'nin, bu kere de mektubun tam tersi yönde, sanki İttihatçılarla Yahudilerin hiçbir ilişkisi yokmuş gibi bir izlenim uyandırması ihtimaline karşı Yahudileri fazla kayırmış olabileceğini göz önünde tutmak gerekiyor.

İttihatçılarla Yahudiler arasında önemli bir ilişki olmuş ve bu ilişkide «Masonluk» etkin bir rol oynamıştır. Kapalı bir dernek olduğu için, Masonluk hakkında pek az doğru bilgi vardır. Ancak, şu kadarını söylemekle bir yanlışlık yapmış olmayız, sanırım. Kökeninde daha eski bir bedensel işe dönük Masonluk geleneği (bir tür Duvarcı Loncası) olduğu söylentilerine karşın, çağdaş (250-300 yıllık) Masonluk düşünsel ve simgesel niteliktedir. İlk Büyük Loca İngiltere'de kurulmuş ondan ayrı bir de İskoç çizgisi varolmuştur. Kıt'a Avrupası, özellikle Latin, daha da özellikle Fransız Masonluğu ise, 19. Yüzyıl boyunca, İngiliz «birader»inden farklılaşmıştır. Bu ayrılma, Fransız Masonluğunun giderek pozitivist'leşmesiyle ilgilidir. İngiliz Masonluğunun genellikle apolitik ve deist kalmasına karşılık, Fransız Masonluğu (liberal) devrimci bir nitelik almış, Üçüncü Cumhuriyet'te «Evrenin Yüce Mimarı» inancını ilkeleri arasından çıkarmıştır.

Osmanlı aydınları geçen yüzyılın başlarından beri Masonlukla ilgilenmişler, ülkelerinde kurulan yabancı localara girmişlerdir. Onları bu yöne çeken bir etmen de, aynı zamanda Mason olan pozitivist misyonerlerin Türkiye'ye dönük çabalarıdır. (Türkiye'de Masonluğun tarihi üstüne güvenilir bir kaynak olarak, eski Büyük Üstad merhum Hayrullah Örs'ün Reyan Erben'le birlikte **Meydan-Larousse Ansiklopedisi**'ne yazdığı ek maddeye bakılabilir.)

Prof. Kedourie, Türkiye'de Masonluğun ilk kez Selânik'te etkili olmaya başlamadığını, Tanzimat dönemine kadar geri gittiğini, Büyük Reşit Paşa'yla Fuat Paşa'nın Mason olduklarını bilseydi, herhalde bunu da İngiliz Büyükelçisinin «Selanik'te çevrilen Yahudi dolabı» imgesini çürütmek için kullanırdı. Yalnız Tanzimat ricali değil, Abdülaziz ve II. Abdülhamit dönemleri muhaliflerinin baş hâmisi Mısırlı Prens Mustafa Fazıl Paşa dahil, Genç-Osmanlılar kuşağında (Örs-

Erben bu adları vermiyorlar, ama genellikle inanıldığına göre) Namık Kemal'den Ali Suavi'ye pek çok Mason vardır. Ayrıca Birinci Meşrutiyet'in ilânında önemli bir rol oynayan Süleyman Paşa ve Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa da Masondur. II. Abdülhamit'den önce kısa bir süre tahta çıkan beşinci Murat, Şehzadeliğinde kardeşleri Nurettin ve Kemalettin Efendilerle birlikte Masonluğa girmiştir. Jön-Türklerin, Selanik'le herhangi bir ilgisi olmayan başı, Ahmet Rıza Bey de Paris'te Mason olmuştur.

Yine de, Masonluğun Türkiye'de yayılması, İkinci Meşrutiyet döneminde gerçekleşmiş, Maşrık-ı âzam (Grand Orien) 31 Mart'tan üç ay kadar sonra, 25 Haziran 1909'da kurulmuştur. Bu dönemin ileri gelen Masonları. Dahiliye Nâzırı (sonra Sadrazam) Talât Paşa ile (1926'da Ankara İstiklâl Mahkemesince asılan) Maliye Nazırı Cavit Bey'den ibaret değildir. Enver Paşa'nın dışında hemen hemen bütün devlet büyükleri Masondur: Triumvira'nın üçüncü bacağı olan Cemal Paşa, çağın ünlü kafaları «filozof» Rıza Tevfik ve Ziya Gökalp, Maarif Nâzırı (ulemâdan) Emrullah Efendi, hattâ Şeyhülislâm Musa Kâzım Efendi.

Osmanlı burjuvazisinin çekirdeği, bilindiği gibi, azınlıklardan çıkmıştır. Azınlık ögelerinden yalnız Yahudiler, ayrılıkçı eğilimler taşımadıkları için, ötekilerin tersine, Devlet-i Aliyye'nin bütünlüğünün korunması yolunda çalışmışlardır. Dolayısıyla, örneğin Rumların ve Ermenilerin İngiliz - Fransız - Rus yanlısı olmalarına karşılık, Yahudiler Almanları tutmuşlardır. Yahudilerin Türklere bağlılıkları Birinci Dünya Savaşı içinde ve ertesinde devam etmekle birlikte, dış dayanakları tamamiyle değişecektir. (Bunda, İngiltere'nin Orta Doğu'da Arapları desteklerken, «böl ve egemen ol» ilkesi uyarınca, ikili oynayıp Yahudileri öne sürmeleri, önemli bir etmen olmuştur.)

İngiliz büyükelçisinin mektubu, aşırı «komplocu» bir diplomat olmaktan öte bir anlam taşımıyor; ama anlattıklarının özü büsbütün yanlış değildir. İttihat ve Terakki'nin, Fransız türü Masonluk aracılığıyla, pozitivist bir dünya görüşüne bağlandığı, bu pozitivizmin Cumhuriyet döneminde de sürdüğü yadsınamaz. 1910'larda, 20'lerde, hattâ —Masonluğun Atatürk'ün emriyle yasaklandığı ve bu emrin, kendisi de Mason olan Dahiliye Vekili Şükrü Kaya tarafından «biraderler»ine bildirildiği 30'larda, Türkiye'de yığınlar, yenileşme yanlısı, Batıcı aydınları, (iki kavramı özdeşleştirerek) «Cön» ve «Farmason» diye görmüşlerse, bu yıllarda iktidara elkoyan «ilericiler» de, kendi tekellerindeki «bilimsel gerçek» adına, halka «mürteciler»in aldattığı, kendi iyiliği için güdülmesi gereken bir sürü diye bakmışlarsa, bu «yabancılaşma»da pozitivizmin payı büyük olmuştur.

Yalnız şunu da düşünmek gerekir ki, Türkiye'de Masonluk, 20. Yüzyılın ilk üçte birinde, herhalde yine bugünkü gibi, sınıfsal temeli besbelli bir çıkar dayanışması örgütüydü, ama aynı zamanda bundan fazla bir şeydi de. En azından Masonluğa koşan Osmanlı aydınları, bunda Batı'ya yaklaşma çabalarında öteden beri bellerini büken din ayrılığı sorununu aşacak bir köprü imgesi görüyorlardı. ■

Jön Türkler, Farmasonlar ve Yahudiler*

Çeviren ZEYNEP AVCI KARABEY

Söylendiğine göre, Kâmil Paşa, 1913 yılı başlarında, Osmanlı Sadrazam'ı iken, İngiliz Büyükelçisi Sır Gerard Lowther'ın desteğini esirgemesinden yakınıyor, umutsuzluk içinde, «Nerede White? Nerede Curris?»[1] diyordu.

Kâmil Paşa'nın Lowther'in tutumundan acı acı yakınması gerçekten haklıydı ama White ve Currie'ye duyduğu özlemin tarihî bir dayanağı olduğu şüphelidir. Aslında, ister İngiltere'nin Berlin Kongresi ertesinden I. Dünya Savaşı öncesine kadar Osmanlı İmparatorluğuna karşı sürdürdüğü politikaya, ister aynı dönemde İstanbul'daki İngiliz Büyükelçilerinin tutumlarına bakalım, başat izlenimimiz herhalde olumsuz olacaktır. İngiltere'nin Padişah'a Asya'daki Osmanlı varlığını «silâh gücü» ile savunmakta yardım etmeye söz verdiği Kıbrıs Antlaşması'nın hemen ertesinde karşılıklı hayal kırıklığı daha o zamandan göze çarpıyordu. İngiliz Hükûmeti bir yandan kendini Abdülhamid'e ekonomik veya başka türlü destek sağlamak için isteksiz ya da yetersiz buluyor, öte yandan da Padişah'ın, Kıbrıs Antlaşmasıyla yapmaya söz verdiği «gerekli reformları» gerçekleştirme konusunda pek de hevesli olmadığından şüpheleniyordu. 1879 sonunda, İstanbul'daki İngiliz etkisi aşağı bir düzeye inmişti. Osmanlı yanlısı Layard, Salisbury'nin belirttiği gibi, «Sultan'ın karşısında kendini kaybetmiş, fırtınaya tutulmuş Portekizli bir denizci gibi, taptığı putu dövmek eğilimine kapılmıştı».[2] Bundan böyle Osmanlı-İngiliz ilişkileri «soğuk» kaldı. İngiltere'nin Mısır'ı işgali bir yandan Abdülhamid'in bu sözde müttefik hakkında şüphelerini arttırmış, öte yandan da Osmanlılarla ittifak yapma konusunda İngiltere'nin isteğini oldukça azaltmıştı.[3] İngiltere'nin Abdülhamid'e karşı tutumu, gitgide artan bir hoşlanmazlık ve güvensizliğe dönüştü; onun reformlara inanmadığı, zararlı ve muhtemelen tehlikeli bir Pan-İslâmizm'i yaymaya çalıştığı düşünülüyordu. Bütün bunların üstüne, 1890'lardaki Ermeni patırdıları da eklenince, Padişah, kana susamış, vicdansız bir despot diye uğursuz bir ün kazanıverdi. Artık «Melun Abdül» ile herhangi bir bağlantıya girmenin uygulamada yararsız, ahlâkça da yanlış olduğu düşünülüyordu; «adı ağza alınmaz Türk»ün Kırım savaşında ve 1876-78'de üzerine oynanılmış bulunması şüphesiz bir yanlışlık olmuştu.

Salisbury, 1898'de, «İnanıyorum ki,» diye yazıyordu, «Palmerston ve Lord Stratford de Redoliff yüzünden 1805'deki müttefiklerimizden uzaklaşmakla büyük bir falso yaptık. Büyümekte olan bir devletin dostluğunu, görünür biçimde çöken bir devlet için feda ettik.[4]» En sonunda, Almanya korkusu Rusya ile bir «antant»ın gerçekleşmesini sağladı. Bu «antant», zorunlu olarak Osmanlı-İngiliz ilişkilerini her zamankinden daha da güç ve bulanık bir biçime dönüştürecek nitelikteydi, nitekim böyle oldu.

Bir yıl sonra Jön Türk devriminin patlak vermesi, yine de, ilk bakışta Osmanlı İmparatorluğu ile İngiltere arasında daha sıcak bir ilişkiyi müjdeleyecekmiş gibi görünüyordu. Yeni atanan Büyükelçi Sır Gerard Lowther (1858-1916) İstanbul'da halkça coşkunlukla karşılandı. Sir Edward Grey, devrimi «Harikulâde» diye nitelendiriyor, «Kötü iken Türk Hükümetine karşıydık, ama halk ile aramızda bir engel yoktu, asla da olmamıştır» diyordu.[5] Ama kısa bir süre sonra, Jön Türk devriminin Osmanlı-İngiliz ilişkilerinde köklü bir değişim oluşturmadığı ortaya çıktı. İngiliz politikası yine de, Osmanlı rejimi ne olursa olsun,

* Middle Eeastern Studies (Orta Doğu Araştırmaları), Londra, VII. Cilt No: 1, Ocak 1971, s. 89-104.

Rusya ile bir «antant»ı gerçekleştirmek ihtiyacı ile yönlendiriliyordu. Durum böyle olunca, —siyasal ya da ekonomik olarak— Osmanlılara sağlam, yürekten bir destek sunmak en azından verimsiz, hattâ düpedüz zararlı görülmüş olsa gerektir. Lowther bu tutumuyla herhalde İngiliz Dışişlerinin çizgisine uyuyordu. Hattâ daha ileri gidip, İstanbulda' ki siyasal durum ve Jön Türklerin eylemleri üzerine raporları ile Lowther'in İngiliz Dışişlerine Jön Türklerin Abdülhamid'den de beter oldukları fikrini benimsettiği söylenebilir. Lowther böylece İngiliz Dışişlerinde uzun süredir varolan, Osmanlı karşıtı önyargıları pekiştiriyor, Dışişlerındeki Osmanlı Hükûmetinin hem kötü, hem yetersiz, hem yoz, hem de çocukça kişilerden oluştuğuna inanma eğilimini güçlendiriyordu.

Öyle görünüyor ki, Londra'daki meslektaşlarına ve üstlerine böyle izlenimleri aktarırken, Büyükelçi tümüyle baş çevirmeni G.H. Fitzmaurice (1865-1939) tarafından yönlendirilmekteydi. Lowther'in de Fitzmaurice'in de yazılı bir otobiyografisi bulunmamaktadır. Bu yüzden, birincinin kişilik olarak ne kadar edilgin ve etkilenmeye yatkın, ikincinin de ne derece güçlü ve kandırıcı olduğunu bilmemiz güç olacaktır. Ama hiç olmazsa, Lowther'in İstanbul'a yeni gelmiş, Fitzmaurice'nin de bu kentte yıllanmış olduğunu, Büyükelçinin başçevirmeninin yeteneklerine hayranlık duyduğunu, ona güvendiğini biliyoruz.

1909 yılı Temmuz ayında Dışişleri Sürekli Sekreter Yardımcısına, «Yorulmak bilmez Fitzmaurice'e gelince», diye yazıyordu, «onun yerel siyaset dünyasının çeşitli ögeleriyle ilişkide olduğuna Yahudi İttihat ve Terakki Cemiyeti ile yakın ilişkili bir Yahudi Başçevirmenleri bulunduğundan, belki Ruslar dışında, hiçbir elçiliğin bizden daha iyi bilgi alamadığına eminim» İki yıl sonra, bir Jön Türk gazetesi olan **Tanin,** Fitzmaurice'e bir Arap halifeliği kurulması yolunda işler çevirdiği ve Osmanlı İmparatorluğu'nu Sionist yanlısı diye gösterdiği gerekçesi ile saldırdığında, Lowther başçevirmenini güçlü bir biçimde savundu ve **Tanin**'in saldırısına karşı Fitzmaurice'in açıklamasını destekledi. Fitzmaurice'e göre, saldırının nedeni, kendisinin bu Jön Türkler üzerinde Farmasonluğun etkisine ilişkin bir soruşturma yapıyor olmasıydı. Fitzmaurice, böyle bir soruşturmayı sürdürmenin ona düşen bir görev olduğuna inanıyordu; çünkü masonluk, «İngiliz çıkarlarını etkileyen siyasal konularda bir entrika aracı» haline gelmişti. Fitzmaurice aynı zamanda masonluk hakkında soruşturmalarının «tehlikeden ırak olmadığına»da inanıyordu?

Kullanılan dilden de açıkça anlaşıldığı gibi, başçevirmen İstanbul'da işlerin göründükleri gibi yürümediklerine, siyasal olayların gizli anlamları, bilinmiyenlerle dolu açıklamaları olduğuna inanmaktaydı. 1912 yılı Kasım ayında, Balkan müttefikleri, İstanbul'u alacakmış gibi göründükleri bir sırada, Grey'in baş özel sekreteri William Tyrrell'e yazdığı ilginç bir mektup, Fitzmaurice'in görüşüne örnek gösterilebilir. Fitzmaurice mektubunda Osmanlı başkentinin adını Çarigrad diye, mektup tarihinin yanına yazıyor ve şöyle boşluyordu: «Kuğunun ölmeden önceki son şarkısı gibi, ben de sana, herkes tası-tarağı toplayıp Asya kıyılarına kaçmadan önce son bir mektup yazıyorum.» Fitzmaurice «1453 dramı»nın «gerisin geriye çözülmekte» olduğuna inanıyor, İttihat ve Terakki Cemiyetinin siyasal öğreti ve uygulamaları ile yozlaştırılmış, çürütülmüş olan Türk Ordusunun Padişah yerine Cavit Bey adına savaşamayarak öc alma peşinde koşan Bulgarların ve yeni Büyük Devlet'in —«Balkan Birleşik Devletleri»nin— orduları önünde yenildiğini ileri sürüyordu.

Bunlar şüphesiz üstlerine oynanacak Gladstoncu Geleneğin gözdeleri olmalarının yanısıra en güçlü atlardı. Berlin Anlaşmasının 23. Maddesi, Ayastefenos hükümlerine dönmekle doğrultuldu; eğer, 36 saat içinde burada büyük kıyımlar v.b. olursa alevli dalgalar bütün Anadolu'yu yalayabilir ve Urmiye'deki 10 bin Rus'u içeri girip Berlin'in 61. maddesini yürürlüğe koymaya zorlayabilirdi. «Fitzmaurice'in hayal gücü de canlandırdığı görüntü kadar ateşli olmalı ki, mektubu şöyle sürmektedir: «Ulusal Galeri'deki Turner'in «Yağmur, Rüzgâr ve Kız» tablosu gibi, şimdi dört yıldır Pan-Yahudilik arabasına koşulmuş giden Pan-İslamizmin son çırpınışları olarak, bir genel kıyım v.b., v.b. Anadolu'yu yalayıp geçerse, çıkacak kır yangını Mısır'a bile ulaşabilir.[5]»

Lowther'in de Fitzmaurice'in genel görüşüne katıldığı konusunda şüphe yoktur. 1909 yılındaki mektubunda görüldüğü gibi, «Yahudi

İttihat ve Terakki Cemiyeti»nden söz etmektedir. Öteki mektupları da Osmanlı siyaseti üzerine fikirlerini kesinlikle açıklığa kavuşturur. 1910 yılındaki bir mektubunda Hardinge'e **«Nineteenth Century** dergisindeki yazıyı okudun mu?» diye sormaktadır. «Orada Fransa'daki Farmasonluk üstüne anlatılanlar gerekli değişikliklerle buralarda olup biteni de açıklamaktadır. Yahudiler, Sosyalistler ve Farmasonlar; bunların tümü de önemli. Hele masonlar büyük gelişme gösteriyor. Çok fazla güçlenmezse, bu da bir başka karşı-devrimi doğuracaktır.» Bir hafta sonra, «Kendi çıkarlarının peşinde koşan sahtekâr Farmasonlar ve Yahudi ittifakının İttihat ve Terakki Cemiyetini temsil ettiğinden» söz ediyor ve «Şu Arnavutluk işi birkaç Selânikli yahudi tarafından yaratılmıştır» diye kesin yargısını belirtiyordu.[9] Üç yıl sonra da fikirlerinde fazla bir değişiklik yoktu. 1913 yılı Mart ayında Dışişlerinde Hardinge'in yerine gelen Sir Arthur Nicholson'a, «Büyük Britanya ve temsilcileri» diye yazıyordu, «...burada ipleri elinde tutan gözükaralık ve şiddete hiç yanaşmadıkları için, saygınlığımız yok. Mahmut Şevket'in (Sadrazam) İtilafçılardan (Hürriyet ve İtilaf Fırkası) yani ılımılılar veya barışçılar, adlarına ne derseniz deyin o takımdan korktuğunu ya da korkması gerektiğini sanmıyorum; o daha çok ülkenin başına ne gelirse gelsin aldırmayan ve Yahudiler tarafından da yüreklendirilerek açıkça kendi çıkarlarının peşinde koşan kesiminden korkmalı.[10]»

Neyseki, elçi ve başçevirmeni tarafından ortaya çıkarılan, Yahudi Mason ve Jön Türk komplosunun gizlerini sağdan-soldan gelen söylentilerden derlemek zorunluluğu yok. Bütün bunlar, 29 Mayıs 1910'da Lowther'in Harding'e yazdığı bir mektupta ortaya konmaktadır. Sözü geçen mektup ekte sunuluyor. Mektupta Lowther'in tüm dolambaçlı yollarını açıkladığı hikâye, Akdeniz'in çeşitli bölümlerindeki —hattâ ötesindeki— birçok aktörle ilgilidir. Bunların hepsi de Farmasonluğun gizli bağları ile birbirlerine bağlanmıştır: «Roma'nın Yahudi Belediye Başkanı Nathan, Masonlukta oldukça yüksek bir rütbe sahibidir. Ayrıca, öyle görünüyorki, Yahudi Başbakanlar Luzzati ve Sonnino, öteki Yahudi Senatör ve Milletvekilleri de Masondurlar.» «İtalyan Hükümeti dış temsilcilikte deneyimi olmayan bir Yahudi-Mason'u, Primo Levi'yi, Selânik Başkonsolosluğuna atadı. Öteki yurt edinme planlarına karşı Sionizmin gelişmiş bir biçimi olarak görülen Mezopotamya'ya Yahudi göçünü sağlamak için Jacob Schiff ile birlikte Amerikan Yahudilerini etkileyen Oscar Strauss (!) da buraya Amerikan Elçisi olarak atandı.» Nathan, Levi ve ötekilerin yanına bir başka adı eklersek, bu görünmez zincirin hayatî bir bağlantısını ortaya çıkarmış oluruz: «Birkaç yıl önce, şimdi Osmanlı Meclis'inde aynı kentin milletvekili olan Selânikli bir Yahudi-Mason, Emanuel Karasso, Selânik'de İtalyan Farmasonluğu ile ilişkili, Makedonya Rizorta adlı bir loca kurmuştu. Bu adamın Türkiye'deki yeni yönetim üzerinde gizli bir Yahudi etkisi yaratmak amacı ile subay ve sivil Jön Türklere Masonluğu benimsetmek için çalıştığı anlaşılmaktadır. «Bunlar komploculardır. Nathan ile Levi, Sonnino ile Luzatti, Schiff ile Strauss ve Karasso! Peki ama bunların amacı neydi? «Bunların ulaşmaya çalıştıkları ilk amaç, Türkiye'nin ve bu ülkedeki ekonomik yatırımların tümüyle ele geçirilmesidir...» Bu ilk amacın gerisinde bir hedef yatmaktaydı: «(Yahudi) iktisat-öncesi zihniyeti olan Türk'ü tuzağına düşürmüş gibi görünmektedir. Türkiye sınırları içinde İsrail'in kutsal toprakları bulunduğuna göre, Yahudi'nin kendine önemli bir yer edinmeye çalışması ve bu yerini ideallerini gerçekleştirmek, yani Israel Zangwill'in **Fortnight Review** adlı derginin Nisan sayısındaki yazısında açıkladığı gibi, Filistin ya da Babil'de bağımsız bir İsrail devletinin yaratılması için kullanılması çok doğaldır.» Jön Türkler bu amaçları gerçekleştirmeye Karasso tarafından koşulmuşlar; karşılık olarak da, Osmanlı İmparatorluğunu Yahudiliğin doğrudan bir aracı yapmışlardı «Çingene asıllı olan Dahiliye Nazırı Talât bey,... bir Yahudi dönmesi olan Maliye Nazırı Cavit, İttihak ve Terakki Komitesinin gizli gücünün resmî yansımalarıdır. Bunlar Kabinenin yegane sözü geçen üyeleridir ve Farmasonluğun da Türkiye'deki doruk noktalarını oluştururlar... Bir yıl kadar önce Dahiliye Nazırı olmasından bu yana Talât Bey bölgelerdeki Valilik, Mutasarrıflık, Kaymakamlık gibi önemli görevlere ya Mason olan, ya Komite'ye bağlı olan, genellikle de her iki niteliği birden taşıyan kişileri atayarak, imparatorluk çapında Farmason Komitesi ağını örmektedir. Böylece, Türkiye'nin görünmez hü-

kûmeti Grand Orient locası, Üstad-ı Âzam-ı da Talât Bey olmaktadır.» Bunlar, Sir Gerard'ın hikayesinin ana çizgileriydi, ama bazı süslü ve son derece anlamlı ayrıntılar da vardı. Yahudiler Rusya'dan nefret ediyorlar, İngiltere ise Rusya ile dost; dolayısıyla Yahudiler İngilizlere de karşıdır. «Almanlar bence bunun farkındalar.» Jön Türklerle Yahudiler bir kez daha, Ermenileri, Rumları, Arapları yabancılaştırmak ve dışarı atmak için birleşmişlerdi. Hedef alınan Araplardan bir kısmı da, «Gözlerini gizlice bir 'Arap Hükûmeti' olarak Hidivliğe çevirmişler, bir gün İngiliz koruması altında tüm Osmanlı Araplarını merkezcil olarak etkileyebilecekleri umudunu besliyorlardı.»

Bu belgede yer alan saçma hayal ürünlerinin dikkatle gözden geçirilmesi gerekir. Çünkü, bunlar İngiliz Sekreterinin duyarlı ve önemli bir bölgeden güvenilir bilgi vermelerini beklediği bu iki adamın kapıldıkları saflığın uç noktalarını sergilemektedirler.[11] Belge bu kişilerin gerçekle bağlarının ne kadar zayıf olduğunu göstermektedir. Elbette ki, Jön Türkler gibi doktriner kişilerin yönetimi Osmanlı İmparatorluğu için hayırlı olmayan bir gelişme idi, ama bu olayı Yahudi-Masonluğun komplosu sonucu diye göstermek, anlamını tümüyle gözden kaçırmak oluyordu. Bazı sersemletici uydurmaların yanılgısı olmalıydı.

Lowther ile Fitzmaurice, bu kadar temel bir soruda böylesine kolaylıkla yanlış yola saptırılabiliyorlarsa, Osmanlı siyasetine ilişkin başka konulardaki yargılarından da şüphelenmek gerekir. Yine de, bu yargılarının siyaseti nasıl etkilediği, değişik daha karmaşık bir konudur. Ama bir etkisinin varolduğundan da şüphe etmemeliyiz. Lowther'in 29 Mayıs tarihli raporundan söz eden Hardinge raporun «çok ilginç» olduğunu ve kopyalarının özel olarak Hindistan Bakanlığına, Kahire'ye ve Tahran'a gönderildiğini açıklamıştır.[12] Bu da raporun nasıl ciddiye alındığının bir belirtisidir. Yukarıda tartışıldığı gibi, az çok belli olan Osmanlı karşıtı yargılar 1880'lerden başlayarak İngiliz siyasetinin belirgin bir özelliğini oluşturmaktadır. Yeni Osmanlı yöneticilerinin uğursuz komploculardan oluşan grup oldukları inancını pekiştiren Lowther'in mektubu, bu yargıyı doğrulayıcı olmuş, yeni bir güç kazandırmıştır. Birinci Dünya Savaşı öncesine raslayan yıllardaki Osmanlı İmparatorluğu karşısında İngiliz siyaseti gözden geçirilirken, etkilerinin ne olacağı hesaplanmayan böyle bir yargı da dikkate alınmalıdır. Son bildirilerinden birinde, Profesör Allan Cunningham, 1914'e gelindiğinde, İngiliz hükümetinin Türkiye'yi kendi yanına çekmek için artık herhangi bir biçimde büyük özverilere girmek hevesinde olmadığını belirtmiştir.[13] Bu tutumun oluşumunda Lowther'in raporlarının da rol oynadığını düşünmek akla yakın olur.

Hem kendi içlerindeki ilginçliklerini hem de yaygınlıklarını ortaya koymak açısından, Lowther ve Fitzmaurice'in görüşlerinin iki yankısından söz etmeye değer sanırız. 26 Eylül 1916 tarihli **Arab Bulletin,** «Yeni Rejim (1908-1914) altındaki Türkiye'de Farmasonluk üzerine notlar» başlıklı imzasız bir yazı yayımlandı. Bülten'in, Lowther'in 29 Mayıs 1910 tarihli mektubundaki yorumu süsleyip püsleyip yeniden ortaya sürdüğü anlaşılmaktadır. Talât, Cavit, Dr. Nâzım ve Bahattin (Şakir) Manastırlı'yı Farmasonluğa sokmaktan, «aşağı sınıftan, dürüst olmayan bir avukat, dalkavuk, satılmış ve saman altından su yürüten, esrarengiz tavırlı» Karasso sorumluydu; bu adam «İttihat ve Terakki Komitesi'nin aslanları ve kaplanları için yararlı bir çakal»dı. İttihat ve Terakki Komitesi, Farmasonluk ve Yahudilik çözülmez bağlarla birbirine bağlanmışlardı: «Selânik'i bilen bazı İstanbul'lu Türkler, Komite'nin amblemi ile Makedonya Rizorta Locası ve Yahudi Beni Birth Cemiyeti'nin amblemleri arasındaki ilginç benzerliğe dikkati çekmektedir.» 1909 Haziranında Türkiye Grand Orient'inin açılışı, «(İstanbul'un Yahudi mahallesi olan) Hasköy'den, Selânik, İzmir, Macaristan'ın çeşitli kentleri ve Büyük Merkezcil İmparatorluklardan sayısız Yahudi centilmeninin varlığı ile şereflenmişti.» Bülten, Türkiye Grand Orient'i Yüksek Konseyi'nin üyelerini sıralıyordu. Bunlardan üç ya da dört tanesi Yahudi,[14] üçü dönme ve yalnızca dördü müslümandı. Bülten, bazı yabancı gözlemcilerin, «Sakın Genç Türk, Alman taraftan bir Yahudi çıkmasın» diye merak etmeye başladıklarını ileri sürüyordu. Yazı, çeşitli karmaşık hükümlerin peşpeşe sıralanmasından sonra, şöyle sonuçlanıyordu: «Bilindiği kadarıyla Türk Farmasonluğu şimdilik uykudadır. Halen Türkiye'de yönetimi elinde tu-

tan grup iktidardan uzaklaştırılıncaya kadar, muhtemelen böyle kalacak, bundan sonra da, gelecekteki Türk rejimine ya da yabancı işgalcilere karşı yeraltı yöntemlerini uygulamayı sürdürecektir.»[15]

Sözü edilmeye değer bir başka yankı da Kahire Haberalma Başkanı G. F. Clayton'un, resmen görevli olarak bulunduğu Londra'dan 3 Ağustos 1916'da yazılmıştır. Clayton, Yahudilerin yaygın etkinlikleri konusunda «Her zaman düşündüğünü kanıtlayan» şu izlenimlerini anlatıyordu: «İngiliz Yahudileri, Fransız Yahudileri, Amerikan Yahudileri, Avusturya Yahudileri ve **Selânik** Yahudileri vardır, ama bunların tümü YAHUDİ ve her şeyden önce Rus düşmanıdır. Bir barış görüşmesi duyarsınız, genellikle arkasında bir yerlerde Yahudilik vardır. Türk yanlısı bir konuşma gelir kulağınıza, Türkiye ile ayrı bir barış istemektedir —yine Yahudilik! (İttihat ve Terakki Komitesinin dayanağı)[15]» Mektup, I. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Orta Doğu'daki İngiliz siyasetinin mimarı olan birinin yargılarına ışık tutmaktadır. Yahudilerin her yerde hazır ve nâzır, kâdir-i mutlak oluşları ile etkilenen tek kişi Clayton değildi. O şüpheli olsa bile, ötekiler böyle bir gücün etkisi altındaydılar ve İngiliz Hükümetinin Sionizm'e teslim oluşuna da bu tür kurguların yardımcı olması muhtemeldi: Tarih Musa'sı Klio gerçekten olaycı bir peridir.*

EK

Gizli

Sir G. Lowther'de Sir C. Harding'e

(Özel ve Mahrem)

İstanbul, 29 Mayıs 1910

Sevgili Charles,

Muhammed Ferid'in İstanbul Formasonlarının Mısır delegesi olarak atanması rivayetinin «İttihat ve Terakki Komitesi ile yakından ilişkili olduğunun söylendiği» konusunda, 23 Nisan tarihli Gorst'un ve 25 Nisan tarihli sizin telgraflarınız, beni Jön Türk hareketi içindeki kıta Avrupa türünden Farmasonluk etkisini size biraz uzunca anlatmaya zorladı. Bunu özel ve mahrem olarak yapıyorum; çünkü, İngiltere ve Amerika'dakilerin tersine, Türkiye'deki bu yeni Farmasonluk büyük ölçüde gizli ve siyasal bir yapıda. Konu hakkında bilgi tam gizlilik içinde elde edilebiliyor. Bu arada Farmasonluğun siyasal gizlerini açığa vuranlar Mafia'nın eline düşmek korkusu içinde yaşıyorlar. Birkaç gün önce, zenaatinin alâmetlerini açığa vuran yerel bir Mason resmen sıkıyönetim kurallarını çiğnemekle suçlanıp, savaş divanına verilmekle tehdit edildi.

Farkında olduğunuz gibi, Paris'teki Jön Türk hareketi büyük ölçüde Selânik'tekinden ayrı ve onun iç işleyişinden geniş ölçüde habersizdi. Selânik 140.000 nüfusludur. Bunların 80.000 kadarı İspanyol Yahudisi, 20.000 ise dışarıya Müslüman olduklarını söyleyen, Sabetai Leviciler (!), yani Gizli-Yahudilerdir. (Dönme) Yahudilerden bir çoğu, daha önce İtalyan vatandaşlığına geçmişler ve İtalyan localarına bağlı Farmason olmuşlardır. Roma'nın Yahudi Belediye Başkanı Nathan, Masonlukta yüksek bir rütbe sahibidir. Ayrıca, öyle görünüyorki, Yahudi Başbakanlar Luzzati ve Sonnino, öteki Yahudi Senatör ve Milletvekilleri de Masondurlar. «Eski İskoç» rit'inden geldiklerini ve bu gelenekleri izlediklerini ileri sürmektedirler.

Birkaç yıl önce, şimdi Osmanlı Meclisinde aynı kentin milletvekili olan Selânik'li bir Yahudi-Mason, Emanuel Karasso, Selânik'de İtalyan Farmasonluğu ile ilişkili, «Makedonya Rizorta» adlı bir loca kurmuştu. Bu adamın Türkiye'deki yeni yönetim üzerinde gizli bir yahudi etkisi yaratmak amacı ile Subay ve Sivil Jön Türklere Masonluğu benimsetmek için çalıştığı anlaşılmaktadır. Bunu, görünüşte yalnızca Hamid'in casuslarını atlatmak için, onlara yabancı bir evde toplanmakla, hafiyelik yöntemlerine karşı ülke-dışı sayılma ayrıcalıklarından yararlandıkları locasına sığınma hakkı tanıyarak yapıyordu. Abdülhamid'in casusları bu hareketi öğrenmişlerdi; Temmuz 1908 devriminden kısa bir süre sonra, esrarengiz bir biçimde öldürülen —karanlıkta bir kaza— İsmail Mehir Paşa diye birinin gizlerini öğrenip Yıldız Saray'ına bildirdiği anlaşılıyor. Casuslar, locaya devam eden subayları ve ötekileri saptamak üzere görevlendirilmişti. Bu harekete karşı tedbir alan Farmasonlar, gizli polisleri «birader»liğe

* Klio: Tanrı Zeus, Gök Tanrısı Uranos'un kızlarından Mnimosine ile yaşadığı aşk hayatı sonunda, Yunan mitolojisine İlham Perileri diye geçen dokuz tanrıçanın doğmasına sebep olmuştu. Bunlardan biri olan Klio, tarihin esinleyicisi idi. (Ç.N.)

yazmaya başladılar. «Liberté» (Hürriyet) «Egalité» (Musavat) ve «Fraternité» (Uhuvvet) gibi kelimelerin Jön Türklerin kullandıkları aynı zamanda İtalyan Farmasonluğunun kelimeleri olmasına karşın, Selânik'teki hareketin özünün Yahudilik olduğu kesindir. Jön Türklerin de İtalyan Farmasonluğunun da kırmızı-beyaz renkleri yine birdir. Temmuz 1908 devriminden kısa bir süre sonra, Komite İstanbul'a yerleştiğinde önde gelen kişilerinden birçoğunun Farmason olduğu ortaya çıktı. Karasso önemli bir rol oynamaya başladı. Bu rolün içine Balkan Komitesini ele geçirme başarısı da dahil edilebilir. İster yerli olsun ister yabancı, her türlü Yahudinin, yeni yönetimin coşkun destekçisi olduğu farkedildi. Bu, bir Türk'ün belirttiği gibi, her İbrani'nin gizli Komite'nin gizli bir casusu sayılışına ve hareketin Türk'den çok Yahudi devrimi olduğunun halk arasında söylenmesine başlamasına kadar böyle sürdü. İtalyan Hükûmeti, dış temsilcilikte deneyimi olmayan bir yahudi-Mason'u, Primo Levi'yi, Selânik Başkonsolosluğuna atadı. Öteki yurt edinme planlarına karşı Sionizmin gelişmiş bir biçimi olarak görülen Mezopotamya'ya Yahudi göçünü sağlamak için Jacob Schiff ile birlikte Amerikan Yahudilerini etkileyen Oscar Strauss da buraya Amerikan Elçisi olarak atandı. Herhalde biliyorsunuzdur, ortodoks İslâmlık dinsizlikten daha kötü baktığı Masonluğa karşı güçlü bir önyargı sahibidir. 13 Nisan'da (eski takvimle 31 Mart) ayaklanmaların doruğuna varan Komite'ye karşı harekette, bu konu önemli rol oynamıştır. Sözü geçen olaylar henüz yeterince açıklığa kavuşmamıştır, ama o zaman gözden kaçmayan bir şey var: Özel olarak Selânik'ten başkente gönderilen, Kâmil Paşanın ise III. Ordu Birliklerine geri gönderilmesini istediği dört tabur, ayaklanmayı ya da «gericilik eylemi denen olayı» başlatmışlardır ve bunların başında da Selânik'li bir Dönme ve Mason olan Albay Remzi Bey bulunuyordu. Remzi Bey, emri altındaki müfrezelerin hareketleri yüzünden savaş divanına verileceği yerde, Padişah V. Mehmet'in (Reşat) baş yaverliğine getirilmiştir. Karasso, Abdülhamid'e, tahttan indirme mesajını götürenlerden biriydi. Eski padişah Selânik'e götürüldü, Komite'nin İtalyan Yahudisi Bankerinden birisinin köşküne kapatılarak (Alâtini) başına da Remzi Bey'in bir kardeşi nöbetçi olarak dikildi. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra, Selânik'deki Yahudi gazeteleri, «İsrail'in zâliminden» kurtulduğu yolunda yaygaraya başladılar. Abdülhamit, iki kez Sionist önder Herzl'in çağrılarına kulağını tıkamış, Polonyalı Yahudi göçmenlere ve başkalarına karşı tıpkı bizim Yabancılar Yasasının yaptığı gibi, kırmızı pasaport koyarak Filistin'de Sionist ideallerin gerçekleştirilmesini engellemiştir. 1909 Aralık ayında Hamburg'da yapılan dokuzuncu Sionist Kongresinde, «Türk devriminin bir mucizesi» sonucu, Yahudi dünyasındaki Yurt Edinme Yanlıları ile Sionistler arasındaki bölünmenin ortadan kalktığı açıklandı. Aynı günlerde, Selânikli milletvekili, akıllı, becerikli bir Yahudi Dönmesi ve Farmason olan Cavit Bey Maliye Nazırlığına getirilirken, yine bir Farmason olan Talât Bey'de Dahiliye Nazırlığına atanıyordu. Sadrazam Hilmi Paşa, Mason olmak için başvurdu, ama «işlemleri yürütmedi.» İki yıl süre ile Sıkıyönetim ilân edildi. Savaş divanlarındaki subaylardan birçoğu Farmasondu. Parlamento'ya sıkı bir Basın Yasası'nın geçirilmesi «emredilmişti». Selânik'li bir Yahudi Dönmesi ve Farmason, Basın Bürosu Yöneticiliğine getirildi. (Matbuat Umum Müdürlüğü) Bu çok büyük yetkileri olan bir görevdir. Başındaki kişi, herhangi bir gazeteyi «yeni rejimi ağır biçimde eleştirmek»le («mürteci» diye) suçlayıp yasaklayabilir, başyazarını ya da sahibini savaş divanına verebilir. Komite'ye Osmanlıların iç ve dışişleri ile ilgili fikir veren yarı-resmî Osmanlı telgraf ajansı, Bağdat'lı bir Yahudi'nin yönetimi altında faaliyete geçirildi. Adalet Nezareti Müşavirliğine, Selânikli bir Yahudi ve Mason avukatın atanması için tüm girişimler yapıldı, ama başarıya ulaşılamadı. İttihat ve Terakki Komite'sinin İstanbul Merkez Şubesi de bir Selânikli yahudi Dönmesi Mason tarafından yürütülmektedir. Mısırlı bir Farmason olan Prens Sait Halim'in vekâleten atanmasına karşın, bir başka Selânikli Yahudi Dönmesi ve Farmason'un İstanbul Valiliğine atanabilmek için yaptığı kararlı girişimler henüz sonuç vermedi. İstanbul'un Valiliği Fransa'da olduğu gibi büyük yetki içeren bir görevdir. Valinin yetkileri, kentlilerin günlük hayat ve davranışlarını ilgilendirdiği gibi, Meclis'te İstanbul'u temsil edecek milletvekillerinin seçimi ve yerel seçimlerle ilişkili konularda da

büyük önem taşımaktadır. Aynı zamanda, eski Zabıta nezareti yerine «Sûrete Publique» (Emniyet-i Umumiye Teşkilâtı) kuruldu ve hem polisi hem de jandarmayı denetleyen bu kuruluşun başına Selânik'li bir Farmason getirildi. Parlamento'ya ayrıca bir «Cemiyetler Kanunu» geçirilmesi emredilmişti. Böylece, İttihat ve Terakki Komitesi, bu yasaya dayanarak kendine benzeyen Bulgar, Rum vb. cemiyetleri kapatabilecekti; bu susturma sürecinden sonra, kendini gizli devrimci bir cemiyetten yayımlanmış tüzüklerle sözde siyasal bir parti ve toplumsal bir derneğe dönüştürdü.

Bu arada farkedilen başka bir şey de, Makedonya'nın küçüklü büyüklü kentlerinde ve başkentte, Farmason localarının mantar gibi bitmeye başladıklarıydı. Başkentte, geçen yılın içinde on ikiye yakın loca kurulmuştu. Daha önce sözde gizli bir cemiyet olmaktan vazgeçen Komite'nin yeraltı çalışmalarını örtmek yolunda, masonluk faaliyetinin gizli tutulmasının kısmen bir araç olarak kullanıldığını anlamak için fazla bir soruşturma da gerekmedi. Bir yeraltı propagandasının yürütüldüğü, önemli görevlerde bulunan memur ve öteki kişilere durumlarının, ilerlemelerinin ve geçimlerinin «birader» olmalarına bağlı olduğunun iyice anlatıldığı görülmektedir. Bazılarına, Mason olduklarında ülkenin ulusal büyüklüğünü etkileyen Mısır, Girit ve öteki sorunların Türkiye lehine çözüleceği, siyasal dünyanın en önemli gizlerinin onlara açıklanacağı, eski İngiliz Kralının kardeşleri olacakları, İstanbul'u ziyaret ettiğinde onun elini sıkıp görüşebilecekleri vb. söylenmiştir. Bu yeni üyelerden birçoğu eskiden kurulmuş olan İngiliz Locası «La Turquie» ye gidip gelmeye başlamışlar, hattâ bazıları locaya katılmayı bile başarmışlardır. Bunları, Mason olmakla bir İngiliz kuruluşuna katıldıklarına inandırmak için her türlü çaba harcanıyordu. Mısır'daki benzerleri gibi, bazı yeni localar, «Eski İskoç» rit'ini sürdürdüklerini söylüyorlar, İngiltere Kralının «Koruyucu»luğunu yaptığı İskoçya Büyük Loca'sından dolaylı-bir beratları olduğu söylentisini yayarak, tüm Osmanlı sınıflarınca İngiltere'nin adına karşı duyulan güvenden yararlanmaya çalışıyorlardı. Komitenin ordudaki etkisini sürdürmek için de, subaylar Masonluğa alınıyor ve Niyazi Bey'in doğum yeri olan Makedonya'daki «Rezne» den adını alan bir Binbaşı Niyazi Bey'in kardeşi Osman Fehmi Bey'in üstad olarak bulunduğu locaya kabul ediliyorlardı. Komitenin milletvekili ve senatörlerinden çoğu da Mason oldular ve Dahiliye Nazırı Talât Bey ile Maliye Nazırı Cavit Bey'in ileri gelenleri arasında bulundukları «La Constitution» (Kanun-u Esasî) adlı locaya alındılar. Muhalefetteki bazı milletvekilleri, özellikle Araplar, yerel siyasal gizlemlerin ve dümenlerin dışında, bir köşede kaldıklarını görerek ya yeni localar kurdular ya da varolanlara katıldılar. «Ukuvvet-i Osmaniye» ve «Muhibban-ı Hürriyet» bunlardan bazılarıdır. Ardından, İslâmlığın Sünnî olmayan mezheplerinden olup Farmasonluğa benzer bazı gizli ilkeleri ve örgütlenişi bulunan çoğunlukla Güney Arnavutluk ve Makedonya'da toplanan Bektaşiliğin bir milyona yakın taraftarı Farmasonluğa girme dileklerini belirttiler. Yine de bunlar, bazı Kara Avrupası ülkelerinde karşılanan siyasal nitelikli ve ateist biçime karşı olarak, daha çok Farmasonluğun gerçek ruhu ile harekete geçmişlerdi.

Yukarda sözü edilen localara ek olarak, 1909 ile 1910 yıllarında İstanbul'da şu localar kuruldu: «Vefa-yı Şark», «Les Vrais Amis de l'Union et Progrés» (İttihat ve Terakkinin gerçek dostları), «Byzantio Risorto» «La Véritas», «La Patrie», «La Renaissance», «Makedonya Rizorta»nın bir şubesi ve Mısır yeraltı siyasetini inceleyenlerin meçhulu olmayan bir ad: «Şafak» (L'Autore) Farmasonluğun Selânik ve Makedonya'daki şebekesi gibi bütün localarında ya doğrudan yönetim olarak ya da yönlendirme bakımından Yahudilerin elinde olduğu anlaşılmaktadır. Rum, Ermeni gibi öteki yerli Hıristiyan ögeler dışarıda bırakılmış değillerse, temsil edilmemektedirler. Daha önce Mısırlı Prens Sait Halim'den söz etmiştik. O, kardeşi Abbas Halim, Prens Aziz Hasan ve öteki Mısırlılar, Fahametlû Mısır Hidiv'ine duydukları nefretle harekete geçerek, İttihat ve Terakki Komitesine mali yardımda bulunmuşlar ya da kişisel çalışmalarıyla katkıları olmuştur. Genç Türkiye Farmasonluğunun Selânik'den başkente atlaması sürecinin Mısır Farmasonluğu ile bağlanması, Boğaz kıyılarındaki siyaseti öteden beri belirleyen çapraz akımların bir sonucudur ve biraz da karanlıktır. Masonlar ne olup

önderliğini ve yönetimini yürüttükleri Makedonya kuvvetlerinin başkente girmeleri ile tehlikeli ve gizli bir cemiyet kabul ettiği Masonluğa şiddetle karşı çıkan Abdülhamid'in devrilmesinden bir süre sonra da görüşmeler başlamıştı. Gerekli yetki İtalyan Grand Orient' inden alınmıştı. Ve prens Hasan, Belçika Farmasonluk Yüksek Konseyi'nden Yusuf Sakakini Bey sayesinde elde ettiği özel yetkilerle 33. dereceye yükseltilmiş ve Türkiye Grand Orient'ini kurma görevi almıştı. Bunlar 1909 yılının Temmuz ya da Ağustos ayında oluyordu ve Dahiliye Nâzırı Talât Bey'de Üstad-ı Âzamlığa getirilmişti. Böylece ortaya çıkan şuydu: Makedonya kuvvetlerinin 1909 Nisanında Abdülhamid'e karşı kazandıkları zafer, aynı zamanda İtalyan esinli Farmasonluğun İngilizlerce tanınan Mısır Büyük Loca' sına karşı kazandığı zafer anlamına geliyordu. Makedonya'dakiler gibi İstanbul'daki tüm localar da yavaş yavaş yeni merkeze kabul edildiler. Suriye, Mısır vb. tüm Osmanlı Localarının da Osmanlı Grand Orient'ine bağlanması kararlaştırıldı. Prens Hasan, yanında Sakakini ile bu amacı gerçekleştirmek üzere Mısır'a döndü, ama İdris Ragıp Bey ve ötekiler bu fikre karşı çıkarak ayrıcalıklı vilayetler olan Mısır ile Lübnan'ın (siyasal) Farmasonluk'da bile bağımsız olması gerektiğinde direttiler. Prens Aziz Hasan bunun üzerine, aslında onu elçi olarak gönderen İdris Ragıp bittiği konusunda çelişkili açıklamalarda bulunmaktadırlar.

Mısır Büyük Locasının Üstad'ı ve İskoçya Büyük Loca'sınca da tanındığı söylenen İdris Ragıp Bey, Mısır, Suriye, Filistin ve Lübnan'da birçok locanın kurucusu olduğu gibi, bunlarda üstünlüğü elinde tutmaktadır. Bunlardan sonuncusunda Lübnan'da, büyük sayıda Katolik Masonlar gibi ilginç bir durum ile karşılaşılmaktadır.

Muhammed Örfi Paşa da Mısır, Kudüs ve Güney Suriye'de bazı locaların kurucusuydu. İstanbul localarını kendi «sistemi» içine sokmak amacı ile 1909 ilkbaharında buraya geldi. Bazı güçlüklerle karşılaştı ve 13 Nisan ayaklanması olduğunda aceleyle Mısır'a kaçtı. Bu olaylardan bir süre önce, İdris Ragıp İskenderiye'deki İtalyan Loca'sında 17. dereceye yükselmiş olan Prens Aziz Hasan'ı, İstanbul'daki locaları Mısır Büyük Locasına bağlamak üzere görevlendirmişti. Masonların ile bozuştu, Osmanlı Grand Orient'inin Üstad-ı Âzam'ı olan Talât Bey'den aldığı yönergeler uyarınca, Mısırlı milliyetçi önder Muhammed Ferid'i İstanbul Grand Orient'inin Mısır delegesi olarak atadı. Atama işlemi Tanta'daki bir locada yapılmıştı. Halil Hamada Paşa, «Mukattam» dan Şahin Makaryus ve öteki ileri gelen Mısırlı Masonların Milliyetçilerle arası iyi olmayanları, bu atamaya şiddetle karşı çıktılar. Bu arada Hidiv hazretleri de, siyasal Farmasonluk bağı ile Mısır milliyetçilerinin İttihat ve Terakki Komitesine bağlanması için atılmış bu adımı kınıyordu, ama bir kez yapılan bu atama artık geri alınamazdı. Halil Hamade Paşa çare olarak ayrı bir Mısır «Osmanlı Grand Orient»i kurulmasını, açık koşul olarak da Muhammed Ferid'in buraya Üstad-ı Âzam ya da Loca Başkanı (Grand Venerable) olmamasını önerdi. Mısır'da Osmanlı Grand Orient'inin kurulması ve buna bir Üstad-ı Âzam atanması ile Muhammed Ferid'in İstanbul Grand Orient' inin Mısır delegesi olarak atanması kendiliğinden düşmüş olacaktı. Halil Hamade Paşa şimdi İstanbul'dadır ve Selânik İtalyan locası başkanı, Yahudi milletvekili Karasso'yu kandırıp Talât Bey ile iyi ilişkilerini kullanarak işi sonuca bağlaması için çabalamaktadır. Prens Aziz Hasan ile Muhammed Ferid de İstanbul'a gelmek üzere yoldalar. Talât Bey, Muhammed Ferid'in delege olarak atanmasının gerçek olmadığını, o ve komite arkadaşlarının böyle bir gaf yapmayacaklarını açıklarken muhtemelen Komite'nin bağlantıda olduğu kişilerin baskısı altında, gizleri ortaya çıkmasın diye amaçlı olarak yalan söylediği anlaşılacaktır.

Bu arada Sakanini de Mısır'dan Suriye'ye geçtikten ve buradaki locaları Osmanlı Grand Orient'ine bağladıktan sonra İstanbul'a geldi

Türkiye Grand Orient'i İttihat ve Terakki Komitesi hele bir Mısır'daki locaları ele geçirip buralara milliyetçileri doldursun; bundan sonraki eğilimi, hiç şüphesiz bir gün Temmuz 1908'de Selânik'de olan ve tüm dünyayı şaşırtan patlama gibi beklenmedik bir patlamayı hazırlamak üzere çalışmalarını gizli ve yeraltından yürütmek olacaktır. Bununla ilgili olarak size ilginç bir olaydan söz etmek istiyorum. Bir süre önce, zeki, enerjik, becerikli, ileri gelen Jön Türklerden bazılarının

okul arkadaşı ve eski rejim sırasında Abdülhamit'in sarayına kütüphaneci olmak üzere birkaç kez girişimde bulunmuş olan Türkiye'deki Hahambaşı, elçilikten, bir Yahudi Mason için yardım istedi. Adı Ventura olan bu adam, İtalyan vatandaşıydı. Yıllar önce kendini Osmanlı vatandaşı göstererek Sudan'da bir iş kurmuş, bundan sonra da Serdar tarafından Suakim'deki Yahudiler aracılığıyla White adlı bir onbaşı için tütün kaçakçılığına karıştığı ileri sürülerek sınır dışı edilmiş ve rütbesi indirilmişti. Ventura, davasını Karma Mahkemeye götürdü ve buradan Savaş Bakanlığına karşı oldukça kendi lehine bir karar çıkarttı. Fakat, Temyiz kararı bozdu. Hahambaşı, Ventura'nın kurbanı olduğu ileri sürülen bu adaletsizliği ayrıntılarıyla ortaya koyan 200 sayfaya yakın bir rapor hazırlamıştı. Benden, yeniden Mısır Mahkemelerinde görülecek olan Ventura davası lehine etkisini kullanması için Sir E. Gorst'a bir tanıtma mektubu yazıp Ventura'ya vermemi rica ediyordu. Adaleti etkileme girişimi olacağından böyle bir davranışta bulunmamın imkânsızlığını belirttim. Ayrıca, adam İtalyan uyruklıydu. Bir süre sonra, buradaki Yahudi Masonlardan biri, Dr. Farih, yerel İngiliz Mason locasından aldığı tanıtma mektubu ile elçilikteki adamlarımdan birine başvurdu ve yarı tehdit edici bir tonda, Ventura'ya Gorst için tanıtma mektubu verilmesini istedi. Kendisine, sözkonusu kişi İngiliz uyruklu bile olsa, böyle bir şeyin imkânsız olduğu anlatılınca, bu kez hırçınlaştı. Böyle bir adaletsizliğin düzeltilmesi için dünyanın en yetkili güçlerinin, hatta Lordlar Kamarasındaki Yahudilerin işe karıştırılacağını, gerekirse Mısır Hükümetini devirmek için tedbir alınacağını, böylece de İngiltere'nin Mısır'daki durumunun tehlikeye gireceğini söyledi. Adam akıl hastası değildi, gayet ölçülü bir dille konuşuyordu.

Çingene asıllı, Edirne yöresinden Kırcali kökenli Dahiliye Nâzırı Talât Bey ve bir Yahudi Dönmesi olan Maliye Nazırı Cavit, Komitenin gizli gücünün resmî yansımalarıdır. Bunlar, kabinenin sözü geçen yegane üyeleridir ve Farmasonluğun da Türkiye'deki doruk noktalarını oluştururlar. Sakakini niteliğinde birini ajan olarak kullanmaları fazlasıyla şüphe uyandırıcıdır. Bir yıl kadar önce Dahiliye Nâzırı oluşundan bu yana, Talât Bey, bölgelerdeki valilik, Mutasarrıflık, kaymakamlık gibi önemli görevlere ya Mason olan, ya Komite'ye bağlı, genellikle de her iki niteliği birden taşıyan kişileri atayarak, İmparatorluk çapında Farmason Komitesi ağını örmektedir. Niyet şudur: Kaza ile ya da sıkıyönetimin şiddetli baskısına karşın, şimdiki meclisin büyük çoğunluğu Talât ve Cavit'in Nâzırlık makamlarını tehlikeye sokacak derecede muhalefeti sürdürürlerse, bu kişiler derhal bir hükümet darbesi ile durumu karşılayacaklar, Meclis'i loğvedecekler; bölgelerde Farmason locaları ve Komite'nin klüplerince yürütülecek olan yeni seçimlere gidilerek daha yatkın milletvekilleri seçilecek. Böylece Türkiye'nin görünmez hükümeti Grand Orient, Üstad-ı Âzam-ı da Talat Bey olmaktadır. Eugéne Tavernier'nin **Nineteenth Century** dergisinin Nisan sayısındaki yazısında, Fransız Cumhuriyeti, «Grand Orient'in kızı» olarak tanımlanmaktadır. Aynı yakıştırma, İttihat ve Terakki Komitesi'ne de uygun düşmektedir, çünkü Masonlar Komite'ye taraftar kişilerken, Mason olmayan birçok kişi, yani nüfusun büyük çoğunluğu Komite yönetimine gizlice muhalefet etmektedir. Fransız Cumhuriyetçileri ve Farmasonları gibi, bunların da dudaklarından eksik olmayan iki terim vardır: «irtica» ve «Dinadamı». İlk eğilimleri, İslâm Şeriatını çağdaşlaştırmak ve biçimlendirmek değil, engellemek ve ezmek olmuştur. Önderlerinden çoğu açıktan açığa akılcı oldukları halde bu durumla çelişkili olarak da İslâma bağlılığı siyasal bir silâh olarak kullanmaya, bunu Asya'lı ya da Panislâmist bir ulusal şovenlik yoluna saptırmaya çabalamaktadırlar. Muhalefete karşı hoşgörüsüzdürler ve karşıtlarını yok etmekte kullandıkları ilk yöntem, onları açık vermeye zorlayıp, «mürteci» damgası vurarak başlarını ezmektir. Ulema'dan bazıları Mason olmaya zorlanmışlardır; bu örnekler endişe ve önyargıları ortadan kaldırmak için kullanılmaktadır. Bir Türk, bu süreci «Halkı Yahudi Afyonu ile uyuşturmak» olarak tanımladı.

Yukardaki açıklamalardan ya da herhangi bir biçimde şimdiki haliyle Jön Türk hareketinin yakınen gözlenmesinden, bu hareketin başlıca öteki Osmanlı unsurlarına yâni Araplara, Rumlara, Bulgarlara karşı, Yahudiye «Türk» olduğu anlaşılacaktır. Türk, özünde askerdir ve anayasal biçimlerle ırk üstünlüğünü korumaya çalışmakta, bunu da ancak

ordu kanalı ile yapabilmektedir. Gelirinin yarısını yatırdığı orduyu, öteki grupları bir terör havasında tutmak ve karşı çıkmalarını bastırmak için kullanmaktadır. Bir anayasa, bir bakıma ekonomik gelişmeyi içerir, ama Türk'ün ekonomik yapısı en zayıf türdendir ve desteklenmeden bir hafta bile dayanamaz. Başlangıçta Ermenilerin, Bulgarların, Rumların ve Osmanlı Yahudilerinin ekonomik destek görevi yapacakları umulmuştu, ama Jön Türk'ün kendini yalnızca Osmanlı ya da yabancı Yahudilere bağladığı, öteki ırklara yabancılaştığı görülmektedir. Türk kökenli ve aynı biçimde gerçek iş yeteneklerinden yoksun olan Macar'ın, Yahudilerin malî ve ekonomik egemenliği altına girdiği Macaristan'da da aynı sonuca tanıklık ettik. Yahudi, iktisat-öncesi zihniyetli olan Türk'ü tuzağına düşürmüş gibi görünmektedir. Türkiye sınırları içinde İsrail'in kutsal toprakları bulunduğuna göre, Yahudi'nin kendine önemli bir yer edinmeye çalışması ve yerini ideallerini gerçekleştirmek, yani, Israel Zangwill'in **Forthnigth Review** adlı derginin Nisan sayısındaki yazısında açıkladığı gibi, Filistin ya da Babil'de bağımsız bir İsrail devletinin yaratılması için kullanılması çok doğaldır. Yahudi, yıllardır peşinde olduğu amacı gerçekleştirir ve Türklerden Yahudi'lerin Türkiye'ye özgür göçü için izin alabilirse, ayrıca, Rusya ile Romanya'da tutsak kalmış dindaşlarının birkaç milyonunu Mezopotamya'ya transfer edebilirse, bir taşla iki kuş vurmuş olacaktır. Yabancı ellerdeki Yahudilerin «güç kısıtlaması»nın kaldırılmasına karşılık olarak da Jön Türklere ana dilinden özveri yapmayı ve Türkçeyi kabul etmeyi, hattâ Türk Ulusal borçlarının tümünü ödemeyi önermiştir. (Düyun-u Umumiye)

Selânik Komitesinin en yetkili üyelerinden biri ve Yahudi aslından olduğu söylenen Dr. Nâzım, yanında Selânikli bir Yahudi dönmesi olan Faik Toledo Bey adlı biri ile İ.C.A. (İngilizcesi / Yahudi Koloni Kurma Derneği) nin Paris Şubesini ziyaret etmişti ve o zamandan beri 200 bin Romen Yahudisini Makedonya'ya, birkaç milyon Rus Yahudisini de Mezopotamya'ya getirmeyi açıkca savunur oldu. **Forthnigth Review** daki yazısında buna değinen Israel Zangwill, şimdiki Sadrazam Hakkı Paşanın «Konuyu (yani Mezopotamya'da bağımsız bir Yahudi devletinin kurulmasını) Babıâli'ye etkin biçimde önerme açısından güvenilecek biri olması» umudunu belirtmektedir. Hakkı Paşa'ya özel sekreter olarak bir Yahudi verilmiştir ve Paşa bazı Yahudilerin evlerine sık sık gitmektedir, ama Yahudilerin planları henüz gerçekleşmiş değildir. (şüphesiz, Jön Türkler yüklü askerî harcamalar yüzünden borç alma gereği duyduklarında, borç veren Yahudilerce daha ağır baskılar yapılacaktır. Çok kötü malî koşullar altındayken Abdülhamid, Sionist önder Herzl'den gelen aynı tür önerileri geri çevirmişti. Zangwill de şunları söylerken kafasında aynı fikirler olsa gerek: «Çünkü, Jön Türklerin idrakleri paralarından da az değilse, sanayici olan ve asker-olmayan bir beyaz nüfusun barışçı yollardan denetimine izin vermekle, İmparatorluklarına kazandıracakları yararlara yine de akılları yatacaktır.» Zangwill, Osmanlı Parlementosundaki dört Yahudi Milletvekilinin «Korkunç anti-sionist» olduklarını söylemektedir. Herhalde, kelimenin Filistince anlamıyla böyle görünmektedirler; yoksa Mezopotamyacı anlamıyla böyle değillerdir.

Jön Türklerin Türkiye'sindeki siyasetin bu özelliği, Mezopotamya, Suriye ve hattâ Mısır'da planlanan girişimlerle ilgili kişilerce görmezlikten gelinemez. İstanbul'da bir yıl önce yayımlanmaya başlanan Sionist **Aurore** (Şafak) gazetesi okurlarına, Yahudilere zorla piramitler yaptıran Firavunların ülkesi Mısır'a egemen olmanın, İsrail'in gelecekteki mirasının bir parçası olduğunu tekrar tekrar hatırlatmaktan yorulmamıştır. Yine de Mezopotamya ve Filistin, Yahudilerin son amaçlarıdır. Bu teori gerçekten çok imkansız görünmektedir, ama anlaşılıyorki, bazı idealistler tarafından tutulmuş ve yaygınlaştırılmıştır. Bunların ulaşmaya çalıştıkları ilk amaç, Türkiye'nin ve bu ülkedeki ekonomik yatırımların tümüyle ele geçirilmesidir. Yukarıda belirttiğimiz gibi, ayrıcalıkların verilmesini etkileyebilecek Nafıa Nâzırlığının hâlâ bir Ermeninin (Hallaçya'nın) elinde bulunmasına karşın, Jön Türk hükûmet mekanizmasındaki bütün hayatî noktalar Yahudiler tarafından ya ele geçirilmiş ya da denetimleri altına girmiştir. Hallaçyan Efendi'nin önceli (selefi) olan bir başka Ermeni görevden uzaklaştırıldığında, bir Yahudiyi ya da Yahudilerin desteklediği bir adayı atamak için kararlı bir girişim yapılmıştı. Ama özellikle Adana'daki Ermeni

kıyımından sonra, Ermenilerin bakanlıkta hiç olmazsa bir kilit noktayı ellerinde tutmaya devam etmeleri gereği duyulmuştu. İki ay önce Halaçyan düştü-düşecek gibi görünüyordu. Ama Talât ve Cahit Beylerin de bulunduğu Locaya girerek Mason olunca, yeni bir hayat şansı elde etti. Şimdiki durumu yine de sallantıda. Kendinden sonraki kişinin ya bir Yahudi ya da ardında Yahudi olan bir Türk olacağına ilişkin söylentiler sürüp giderken, Yahudilerin malî olarak destekledikleri **La Jeune Turc** adlı gazetesinin de sürekli ve ağır saldırılarına hedef olmaktadır.

Jön Türklerin Türkiye'sindeki Meclislerde tek başına egemenliğini sürdürmek konusu ile yakından ilgilenen Yahudilerin muhtemel rakipleri Ermeniler, Rumlar vb. ile Türkler arasındaki anlaşmazlığın alevlerini canlı tutmakla da aynı derecede ilgilendikleri ortadadır. Bu arada Yahudinin yeni rejime karşı olmayacağı çıkarsaması da yapılmalıdır. Tarihî ilginçliği bir yana, Yakın Doğu'nun yan sorunlarıyla doğrudan ya da dolaylı bağlantıları olan Türk Devriminin bu özellikleri, bir hayli tartışılmıştır. Yahudiler, Rusya'dan ve Rus Hükûmetinden nefret etmektedirler ve İngiltere'nin şu günlerde Rusya ile dost olması, Yahudilerin Türkiye ve İran'da İngiliz karşıtı olmalarını bir ölçüde etkileyici bir olgudur. Almanların bunun pekâla farkında olduğu kanısındayım. Yahudi, ekonomik çıkarlar sağlanması ve İsrail ideallerinin bir gün gerçekleşmesi karşılığı Jön Türk'e beyni ile, iş yatırımları ile, Avrupa basınındaki büyük etkisi ile, para ile yardım edebilir. Öte yandan da Jön Türk, sıradan bir Batılıya şovence görünecek bir tutum içinde ve hızla, genel Asya uyanışının bir parçası olarak ulusal bağımsızlığını yeniden kazanıp, herkese ilân etmek ve Avrupa'nın vesayetinden kurtulmak istemektedir. Yahudiler Jön Türklere paraca yardımda bulunmuşlar, böylelikle onların üzerlerinde bir hâk elde etmişlerdir. Fakat bu hakkı korumak için en azından 'ulusal' düşlerinin gerçekleşmesi yolunda Jön Türk'e destek ve yardım sağlar gibi görünmek zorundadırlar. Gizli ve kaçak yöntemler her ikisi için de gereklidir. Doğulu Yahudi, gizli güçleri yönetmede uzmandır ve Kara Avrupası türünden siyasal Farmasonluk, hareketin iç yüzünü saklamak için en etkin güvence ve paravana olarak seçilmiştir. Yukarıda belirtildiği gibi, Masonluğun Türkiye'deki yeni biçimi, dış görünüşle, İstanbul'da elli yıl önce kurulmuş olan Britanya, yani İskoç Localarının üyeleri ile «kardeş olmuştu». Fakat Britanya locaları kısa süre içinde çoğu Yahudilerce yönetilen yerel locaların, gerçek Farmasonluğun sokağa dökülmüş bir taklidinden başka bir şey olmadıklarını sezmeye başladılar. Sonunda İskoçya Büyük Locası, bunların «sahte» olduklarını açıkladı. Bunun sonucu olarak da İngiliz Locası her şeye kâdir nâzırlar Talât Bey ve Cavit Bey'in de içinde oldukları tüm yeni Masonlara kapılarını kapattı. Türkiye'nin ordularını, maliyesini, sıkıyönetimini, Parlamentosunu, kısacası bütün İmparatorluğunun yazgısını denetimi altında tutan Cavit Bey doğal olarak bu «İngiliz terslemesini» haksızlık diye kabul etmişti, çünkü belki sonuçta daha az İngiliz yanlısı olabilecek bu davranış çabucak yayılmış, koridorlarda fısıldanmaya başlanmıştı. «Bu aşağılama karşısında hiddetten çılgına döndükleri» söylenmiştir, ama bunun kabinenin bize karşı dostluk siyasetini kökten değiştirmesini gerektirecek bir etmen olduğunu düşünmek için bir neden yoktur. Belki onlara bir şans daha tanıyabilir ve yerel locaların Kahire, İskenderiye vb.'de aynı yeraltı çalışmasını sürdüren Mısırlı Farmasonlarla ilişkide olan ya da bunlara sempati duyan bazı üyelerinin aşırı fikirleri ya da siyasetleri hakkında pek az fikir sahibi olduklarını veya somut olarak hiçbir bilgileri bulunmadığını varsayabiliriz. Bir Mason Arap Milletvekili geçenlerde, Mısır'daki İngilizlere ve Hidiv'e karşı olan gruplarla çalışan buradaki bazı aşırı şoven Masonlar hakkında, bunların art fikirlerinden birinin, propaganda yoluyla, Osmanlı filosunun İskenderiye'de sık sık gövde gösterisi yapmasıyla, düzensizlikleri kışkırtarak huzursuzluğu beslemekle, sonunda Hidiv Hazretlerinin «Kara El» tarafından yok edilmesi ve İran'daki son hanedan değişikliği çizgisinde, Halim kolundan birinin Hidiv'in oğlunun halbi olarak atanması olduğunu düşünmek için haklı nedenleri bulunduğunu söylüyordu. İttihat ve Terakki Komitesinin sözü geçen olayda İran'lılarla işbirliği yaptığı ve onları kışkırttığı bellidir ve şimdi, geçenlerde Mason olan yeni İran İşgüderi (Maslahatgüzarı) Feracullah Han ile bir İran Grand Orient'inin kurulması sorunu vardı. Böyle düşünceleri olan şoven

Jön Türk tipi, «Asya Milliyetçisi»dir ve ona yardımcı olan bir Avrupa Hükümetine karşı ne kadar şükran duyguları olursa olsun, «özgür olmak için haklı bir savaş veren» Mısır ya da Hindistan'daki öteki Doğululara yardım etmeyi, Avrupa'nın «egemenliği»nden kurtulmalarına destek olmayı «vatan severce» bir görev olarak kabul eder. Komite'nin siyaseti duygusal hesaplarla yönetilmemektedir. Jön Türklere yaptığı hizmetler için teşekkür bekleyen herhangi bir devlet, çok yanlış bir hesap yapıyor olacaktır.

Bağdat Milletvekili ve Komite'nin dış işlerinde uzmanlaşmış kişilerden biri Babanzâde İsmail Hakkı Bey'in Kahire'de Osmanlı Yüksek Komiserliğinde Rauf Paşa'nın emrinde çalışan Hikmet Bey adında bir kardeşi olduğu söyleniyor. Şefinin dürüst davranmasına karşın, Hikmet Bey'in çoğunlukla Suriyeliler aracılığı ile, Muhammed Ferit ve öteki milliyetçilerle şüphe verici ilişkileri olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı başkentindeki bazı başka yayınlar gibi, Yahudilerin mali destek sağladığı **Jeune Turc,** zaman zaman Mısır konusunda aşırı İngiliz karşıtı yazılar yayımlıyor. Yazarlarından biri, adı Celâl Nuri olan genç bir Giritlidir. Kendisi Komite üyesidir ve Komite senatörlerinden Nuri Bey adlı birinin oğludur. Bir başka yazar da, Seyfettin T. Gastowtt adlı bir dönme Polonyalıdır. Gastowtt un Akabe olayı ve sonrasında Kahire'de iyi tanınan bir Alman Yahudisi, Oppenheim ile bir zamanlar para ilişkileri olmuştur. Seyfettin To Gastowtt, kısa bir süre önce İstanbul'da Hüseyin Hasip adlı bir Mısırlı ile «Kürsî-i Milel» **(La Tribuna des Peuples)** adlı Türkçe ve Fransızca yayımlanan bir pan-islâmist yayın organı çıkarmaya başladı. Bu yayının amacı, Hindistan, Mısır, Rusya, Tunus, Cezayir, vb. deki ezilen milyonlarca din kardeşinin Genç Türkiye müslümanları ile dayanışma duygularını uyandırmak ve geliştirmek olarak açıklandı. Gazete, Avrupa siyasetinin müslümanlığa ve Asyalılara karşı olduğunu, Türklerin aldatmaca dolu Avrupalı dostluğuna umut bağlamamaları gerektiğini öne sürüyor. İngiltere için de, Ahmet Rıza Bey'in sözlerini yenilemekte: «L'écrasement De l Empire Ottoman augmentera et consolidera sa force en Egypt et en Arabie» (Osmanlı İmparatorluğunun ezilmesi onun —İngiltere'nin— Mısır ve Arabistan'daki gücünü artıracak ve sağlamlaştıracaktır.) Hüseyin Hasip Bey, burada Mısır Milliyetçilerinin bir tür sözcüsü durumunda ve bazı genç milliyetçilerinin Türk okullarına alınmasıyla ilgileniyor. Erkek ardeşi de Muhammed Ferit ile çalışıyor.

Bu durumda Genç Türkiye'nin muhtemel eğilimleri nedir? Sivil temsilcileri, bir zamanlar ayda üç Osmanlı Lirası maaş ile telgraf memuru olarak çalışan Talât Bey, on lira maaşla okul müdürü olan, şimdinin Maliye Nâzırı Cavit Bey, Abdülhamid için sayfası dört kuruşa Türkçeye roman çevirisi yapan **Tanin'in** yayımcısı, milletvekili Hüseyin Cahit Bey... Doğal olarak bunların ilk tepkileri başkalarını kendi düzeylerine indirmek olmuştu, hâlâ da öyledir. Otuz milyon nüfuslu bir İmparatorlukta, Türk olanların sayısı 6 milyon kadar. Öteki milletten kişilere de özgürlük ve eşitlik tanınan gerçek anayasal bir yönetimde, azınlıkta kalan Türkler, ötekilere (Araplar, Rumlar, Bulgarlar vb.) göre hem zekâ ve eğitim, hem de iş nitelikleri açısından zayıf olduklarından, yutulup gideceklerdir. Üstün ırk olarak durumlarını ancak savaşma nitelikleri, yani ordu ile koruyabilirler. Başkent ile parlamentoya ancak sıkıyönetimle egemen olabilmekteler. Ermeniler, Adana kıyımları ile sindirilmiş, Rumlar dehşet içinde kırgın bir sessizliğe gömülmüşler, Bulgarların siyasal hayatları, klüplerinin ve derneklerinin zorla kapatılması yüzünden parçalanmıştır. «Haşarı» Hıristiyan unsurlar için bu kadar söz yeter. Türk ordusu, şimdi başkaldıran Müslüman Arnavutları «yerle-bir» ediyor. Sıraları gelince, Kürtlerle Arapları da aynı yazgı beklemekte, Türk, zekâsı ya da ticarî başarısı ile parlayamayacağından, iç güdüsü onu üstünlüğünün askerî «etkinlik» ile ortaya koymaya itiyor. İmparatorluğu, içte sessiz bir boyun eğmeye dönüştürmeyi başarırsa, İran, Mısır, Yunanistan, hattâ belki de Bulgaristan'a karşı şovence bir siyaset benimsemeye eğilim gösterecektir. Şimdi bu isteğini, iyi bir çözüm için hâlâ Avrupalının iyi niyetini gerektiren Girit sorununa ilişkin hesaplarla ilgilenerek içinde saklamaktadır. Bu konuda iyi bir çözüme ulaşılması, ancak Mısır vb. konusunda aynı başarıyı elde etmek için Türk'ün şahını kabartmaya yaraycaktır. Fakat bütün bunlar, şu andaki ekonomik gelişmesi ile orantısız bir orduyu beslemek için gereken parayı ona sağlayan Avrupalı, özellikle Ya-

hudi sermaye sahiplerine bağlıdır. Şimdilik Türk meşrutiyeti (anayasal rejimi) bir sahtekârlıktır, ama geleceğe baktığımızda, Türklerin gerçek anayasal bir yönetim altında, üstünlüklerini kaba kuvvet yoluyla nasıl sağlayabilecekleri, çözümü olmayan bir sorun görünüyor. Buna karşın, Jön Türkler kendilerini uyanan Asya'nın önderi olarak kabul ediyorlar, «Şimdi Rusya ile İngiltere'nin bencil, egemenlik siyasetleri ile tehlikede olan» İran'ın, doğmaya başlamış özgürlüklerini korumakla kendilerini görevli sayıyorlar. Batı Azerbaycan'daki faaliyetlere, Genç İran encümenleri ile yeraltı bağlantıları, 1906'da Fas'da olduğu gibi, İran'da Alman müdahalesine karşı ve Kafkas devrimcileri ile sürdürdüğü serüvenci siyaset de bundan dolayıdır. Rusya'daki Yahudiler ve Ermeni (Taşnak) aşırı devrimcileri ile de ilişkileri vardı. Huzursuzluğu, içte değişim isteyen akımları besleyip, Rusya'yı zayıflatmak, zararsız duruma getirmek istemektedir. Bu arada Yahudilerin yardımı ile, Turan kökenli Macar biraderi ile kırıştırmakta, bir yandan da Afganistan ve Hintli müslümanlar arasında bir duygudaşlık akımı uyandırmaya çalışmaktadır.

Kısmen Yahudi Masonluğun etkisiyle, kısmen de Fransızcanın Levant'da yaygın tek Avrupa dili olması yüzünden, Jön Türkler Fransız devrimini ve onun tanrısız, yerle-bir edici yöntemlerini taklit etmişlerdir. Fransız devrimindeki gelişmelerin Fransa ile İngiltere arasında şiddetli bir çekişmeyi doğurmuş olması gibi, Türk devrimi de aynı çizgide gelişecek olursa, kendini aynı biçimde, İngiliz idealleri ve çıkarları ile çelişir durumda bulabilir.

Şimdiye kadar ki Jön Türk siyaseti, Osmanlıları ve özellikle Suriyeli olan Arapları hemen hemen tümüyle yabancılaştırmıştır. Bunlar, Rumlar, Bulgarlar vb. Türkiye'de gerçek anayasal bir yönetimin kurulması umudunu yitirmişler, Türk'ün ağır pençesini üzerlerinde hissederek, Arap çıkarlarını savunmak üzere çevrelerinde bir toplanma merkezi aramaktalar. Türkten hoşlanmıyor ondan nefret ediyorlar. Akılca ve kültürce ondan üstün olduklarına inanıyorlar. Türkleştirmeye boyun eğmeyecekler, Sionizm'den ve Suriye ile Mezopotamya'da olacak bir Yahudi istilasından korkuyorlar. Ama çöller, diyalekt ayrılıkları ve ırksal birleşebilme yeteneksizliği onları ayırıyor. Bunlardan bir kısmı gözlerini gizlice bir «Arap Hükûmeti» olarak Hidivliğe çevirmişler, bir gün İngiliz koruması altında tüm Osmanlı Araplarını merkezcil olarak etkileyecekleri umudunu besliyorlar. Birçoğu için bu fikir kesin biçimini almıştır. Bazılarında ise ya biçimlenmek üzeredir ya da biçimlenmeye başlamıştır. Ama bunların tümü, aşırı Mısır milliyetçilerinin ne kendilerine ne de yöntemlerine sempati duymaktadır. Bazıları da İngiliz tarafından tanınan Büyük Mısır Locasının, siyasal Masonların «sahte» Mısır localarını kendi kanadı altında toplamak için çabalaması gerektiğini öneriyorlar. Böyle bir düşünce elbette saçmadır ve elbetteki siyasal olmayan Britanya Masonluğunun gerçek ilkeleri hakkında bunların yalan yanlış anlayışlarını ortaya koymaktadır. Ve muhtemelen Mısır'daki İngiliz Masonları, İngiltere ve İskoçya'daki Büyük Locaların yönergelerine uyarak, Masonluğu siyasal eylemleri için bir paravana olarak kullanan «sahte biraderler»i ile her türlü ilişkiden kaçınmak zorunda kalacaklardır. Yukarıda sözü edilen, yerel Masonlarımıza ilişkin tüm olaylar ve yorumlar, gizlilik güvencesi verilerek yine Masonlardan alınmıştır. Ama kendi türündeki bütün gizli siyasal örgütler gibi, bu da tedirgindir ve gizlerinin ortaya çıktığını sezinlediğinde, kendisini daha da derinlere gömmek eğilimindedir. Bu yüzden, sizden bu belgenin çok gizli olarak işlem görmesini rica ediyorum. Birçoğu Kahire'yi ilgilendirmektedir ve sanırım, bunları gizliliklerini koruyarak, Gost'a iletirsiniz. Tahran'ı ve belkide Hint Hükûmetini ilgilendirebilirler. Çünkü Hintli müslümanlara Jön Türk hareketinin Yahudiler ve tanrısız siyasal Farmasonluk tarafından ciddî olarak etkilendiği el altından anlatılabilirse, bunun sonucu aşırı şoven Jön Türklerce yürütülen etkin bir İngiliz karşıtı Pan-İslamizm propagandası için karşı tedbirlerin alınması olacaktır.

Alman meslektaşımın Yahudilik ve Latin Masonluğunun Komite'yi ne derece etkilediğinin farkında olduğuna ve Jön Türk siyasetinin bu özelliği hakkında Hükûmetine gizli olarak bilgi verdiğine inanıyorum.

En içten dileklerimle
Gerard Lowther

Not: Yukarıda, İskoçya Büyük Locasının, Masonluğunun «sahte» olduğunu açıkladığı

yeni «Osmanlı Grand Orient»ini tanımayı reddettiği belirtilmişti. Fakat öğrendiğime göre, İngiltere Büyük Locasının yeni Türk kuruluşunu kabul etmesi yolunda çalışmalar yapılarak, bu engelin ortadan kaldırılması istenmektedir. Mısır Masonluğundaki ilginç gelişmelerin ışığında, İngiltere Büyük Locasının da İskoç kardeşinin izinden giderek, siyasetin böylesine boyadığı bir kuruluşun doğuşuna karşı çıkması istenir. ■

[1] Ali Fuat Türkgeldi'nin anılarından B. Lewis'in bir yazısından aktarılmıştır: (Doğu ve Afrika Etüdleri Okulu Bülteni XXIII. cilt (1960) S. 147): «Kâmil Paşa ötedenberi İngiliz taraftarlığıyla müştehir ve bu meselede onların müzaheretine muntazır olduğu halde İngilizlerden hiçbir muavenet görememesini İngiltere Sefiri Lavter (Lowther)'in gevşekliğine hamlederek 'Nerede Vayt (White) nerede Küri (Currie)? Bu adam tembel, tenperver' diye şikayette bulunuyordu.»

Ali Fuad Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1951), 2. bas., sh. 75.

[2] Gwendolen Cecil, «Salisbury Markizi Robert'in Hayatı» II. cilt, 1921, s. 320.

[3] Bkz: Örneğin, Cromer'in 1896'da İstanbul'daki Avusturya Temsilcisi Baron Calice ile görüşmesi üzerine raporu. Osmanlı İmparatorluğuna karşı İngiliz siyaseti tartışılırken, Cromer son yıllarda kamu oyunun görüşünde bir değişiklik olduğunu belirtiyordu. «Özellikle», diye ekliyordu, «Mısır'ı işgal ettiğimizden bu yana, birçok etkili gazete, Rusların İstanbul'dan uzak tutulmalarının, İngiltere için Avusturya'ya göre daha az önem taşıdığında diretiyor.»

Cromer'den Salisbury'ye, Kahire, 2 Aralık 1896, Forergu Office (Dış İşleri Bakanlığı) F.O. 633/6 (Cromer belgeleri no. 267. Alıntılar ve el yazmaları belgelerinden, izni ile alınmıştır.

[4] Salisbury'den Rutland Düküne, E. Kedourie'nin «İngiltere ve Orta Doğu» adlı eserinde (1956) s. 21.

[5] Kedourie, aynı eser, s. 33.

[6] F.O. (Dışişleri Bakanlığı Arşivi) 800/193B (Lowther belgeleri) Lowther'den Nicholson'a, 5 Mayıs 1911, ekte Fitzmaurice tarafından bir muhtıra, ayrıca bkz: F.O. 800/193B 26 Nisan tarihli aynı kişiden aynı kişiye, yine Fitzmaurice savunması yollu.

[7] F.O. 800/193 (Lowther belgeleri) Lowther'den Harding'e 6 Temmuz 1909.

[8] F.O. 800/80 (Grey belgeleri) Fitzmaurice'den Tyrell'e 5 Kasım 1912.

[9] Hardinge Belgeleri, cilt 20, s. 230 ve 235, Cambridge Üniversitesi kitaplığı, Lowther'den Harding'e, 19 Nisan ve 27 Nisan, 1910. *Nineteen Century* Fransız Farmasonluğu üzerine yeni bir yazı yayımladı. Bkz. Ek.

[10] F.O. 800/193B (Lowther Belgeleri) Lowther'den Nicolson'a, 13 Mart 1913.

[11] Lowther'in mektubundaki ayrıntıların Fitzmaurice tarafından verildiği konusunda pek şüphe yoktur. Mektupla Fitzmaurice'in yukarıda sözü geçen 1911 tarihli muhtırası arasında büyük benzerlik göze çarpmaktadır.

[12] F.O. 800/193A Hardinge'den Lowther'e 26 Haziran 1910 tarihli mektubunun bir kopyası iliştirilmiştir. Ek'te verilen bu kopyadır. Lowther'in mektubunun orijinali Hardinge Belgeleri içinde çıkmamıştır. Lowther, Hardinge ve Nicholson'a yazdığı mektupların kopyalarını küçük deftere geçirmiş fakat sözü geçen mektubun kopyası bu defterlerde de bulunmamıştır. Bu da, Mektubun Lowther'den Hardinge'e o derece gizli yazılmış olmadığı, Fitzmaurice tarafından rapor olarak yazılıp, elçiden Daimi Sekreter Yardımcısına yazılmış bir mektup biçimine sokulduğu şüphesini kanıtlayabilir. Hardinge, anılarında, «Parlementer Hükûmetin yönetimi altında Türkiye, kararlı bir elin siyasetini denetlemesine ihtiyaç duyuyordu; fakat duruma egemen olan gizli Yahudi Komitesi ve yardımcılarının yönetimi altındaki Ordu'ydu.» diye yazmıştır. Old Diplomacy (Eski Diplomasi), 1947, s. 175.

[13] Allan Cunningham, «Yanlış At? —Birinci Dünya Savaşından önce Türk-İngiliz ilişkileri üzerine bir çalışma» St. *Antonys Papers* No: 17, 1965, s. 75

[14] Dördüncü şüpheli ad, aynı zamanda Lowther'in mektubunda da geçen, Yusuf Sakanini idi. Kahire'de yazılmış bir haberalma bülteninin, Sakanini'nin aslında yıllar önce Mısır'a yerleşmiş bir Hıristiyan aileden geldiğini bilmezmiş gibi görünmesi de dikkate değer. *Bulletin* onu, Fransız himayesinde, belirsiz kökenli ama büyük ihtimalle Suriyeli bir Yahudi, İskenderiye'de oturuyor, Farmasonluğu Levant'ın değişik kesimlerinde yayarak ve sonradan Hidiv olan, hesabına casusluk yaptığı Aziz Hasan Paşa (Prusya-Türk eğilimli Mısır Prensi) ve öteki önemli kişilere esrarlı hizmetler sunarak yaşadı »diye tanımlamaktadır.

[15] F.O. 882/25, Arab Bulletin, No: 23, burada alınan pasajlar 294-96 ve 298 inci sayfalardadır.

[16] Wingate Belgeleri, Sudan Arşivleri, Doğu İncelemeleri Okulu, Durham Üniversitesi, 139/1. Jön Türklerin Yahudi-Mason niteliklerine, Dış İşlerinin Tarih İşleri Dairesi tarafından, Barış Konferansına katılacak İngiliz Delegasyonunun kullanımı için hazırlanan ve sonradan basılan el kitaplarından birinde de değinildiğini söylemeye değer sanırız. *Mohemmedan History* adlı kitabın (1920) 57. sayfasında, şunlar öne sürülmektedir: «İttihat ve Terakki Komitesinin Pan-İslamizm siyasetinde ciddî olabileceği, çeşitli bakımlardan reddedilmiştir. Her şeyden önce, Komite önderlerinin istisnasız Ma-

son oldukları belirtilmiştir. Böylesi bir dinî fanatiklik, Masonluğun ilkeleri ile çatışmaktadır...» Yine aynı kitabın 80. sayfasında da, «Selânik Yahudileri, İttihat ve Terakki Komitesi'nden ayrı düşünülmez» denilmektedir. İlk yorumu yapan, Sir Thomas Arno'd ikinci ise Arnold J. Toynbee idi. Bu el kitaplarının derleyeni, G.W. Prothero tarafından yapılan listeye bkz. F.O. 370/245 L455 ve L959/14/405. Yeni bir yazar, Prof. Z.N. Zeine, bu tip yorumlar ve benzerlerini kabul etmiş görünmektedir. Kendi hesabına, Yahudi ve Mason bağlantıları yüzünden, «Arap Müslüman liderlerinin İttihat ve Terakki Komitesinin içtenliğinden şüphelendiklerini»de ekleyerek yanlışını pekiştirmektedir. Oysa, bu kabul ile ilgili hiçbir kanıt yoktur. bkz: *The Emergence of Arab Nationalism.*

Sosyalizmin Temel Sorunları Gündeme Gelirken - II -

Proletarya diktatörlüğü teorisi, sınıflı toplumların en son ve mükemmel biçimi olan kapitalist toplumun **siyasal düzeninin** dönüşümü teorisidir. Yazımızın bir önceki bölümünde kısmen anlatılan devletin dönüşümü konusu, bu teorinin önemli bir ögesi, ama yalnızca bu ögesidir. Ancak, orada kapitalist devletin dönüşümü üzerine söylenenler, genel siyasal düzenin dönüşümü konusu için de belirli bir fikir vermekte, olayın niteliğini ana hatlarıyla gösterebilmektedir. Yani nasıl devlet, üstlendiği görevleri «topluma devredeceği» bir süre içinde gitgide «sönecek», sürekli işlev kaybına uğrayarak gitgide «parçalanacak» ve böylece «ortadan kalkacak» sa, tıpkı buna benzer biçimde, devleti de içeren bir kurumlar ağı olarak siyasal düzen de, üstlendiği işlevleri süreç içinde topluma devrederek «sönmeye başlayacak» ve bu nitelikte bir değişim, dönüşüm içinde özerk bir alan olma özelliğini yitirerek toplumsallaşacak, yani tıpkı devlet gibi ortadan kalkacaktır.

Proletarya diktatörlüğü teorisinin konusu, çözümlemek istediği sorun ve bu sorunun teorik çözümünün ana hatları böyle özetlenebilir.

«Siyasal düzen» kavramının bilinen devlet aygıtını da içeren daha geniş ve daha çok boyuta sahip bir anlamı olduğu, bu içerikte kullanıldığı görülmektedir. Bu, aynı zamanda «siyaset» kavramının burjuva siyasal anlayıştaki aynı adlı kavramdan çok farklı bir içerikte kullanıldığını da göstermektedir.

Devlet'ten çok daha geniş kapsamlı bu «siyasal düzen» kavramının açıklanması ve bununla ilgili olarak Marksizmin «siyaset» kavramına verdiği içerik, yazının ilerki bölümleri içinde ele alınacaktır. Burada ilkin, bu noktaların belirtilmesine gerek duyurtan nedenler üzerinde durmak istiyoruz.

Yazımızın bir önceki bölümünde Marksist proletarya diktatörlüğü teorisinin devletle ilişkin kısmı ile, SSCB ve diğer sosyalist ülkelerde adına «proletarya diktatörlüğü» denilen uygulamaya yön veren Stalinist tez arasındaki açık karşıtlığı göstermiştik.

Ancak şu var ki, SSCB'deki uygulamada, yalnızca klasik devlet işlevleri —«görevleri»— topluma devredilmemekle kalınmamış, aynı zamanda tüm toplumsal faaliyet alanları «devletleştirilmiştir». Dolayısıyla bugün, SSCB ve diğer sosyalist ülkelerde devlet olgusu değişmiştir. Bu bakımdan, artık klasik devlet işlevlerinin topluma devri ile çözülemeyecek bir «devlet sorunu» vardır.

İkinci bir nokta şudur. SSCB, ÇHC ve diğer sosyalist ülkelerde Marksist sosyalist toplum hedefine varılmadığı bir gerçektir. Ancak, hernekadar sözkonusu toplumlar, şu anda «reel sosyalist» diye nitelenen özel bir siyasal-toplumsal-ekonomik örgütleniş içinde bulunuyorlarsa da, yadsınmaz bir olgudur ki bu örgütleniş içindeki toplumlarda, giderek, kapitalist toplumlardaki ilişki biçimleri, değer yargıları ve alışkanlıklar daha da belirgin biçimde kendilerini göstermekte; yani gelişme, sosyalist olmaktan geçtik «reel sosyalist» denilebilecek görece özel bir hayat tarzının oluşması, «korunması» doğrultusunda değil, kapitalist hayat tarzına daha fazla benzeme yönünde olmaktadır. Bilinen kapitalist toplum ile «reel sosyalist» toplum arasındaki ilişkide çekici, etkileyici olan kapitalist toplumdur. Oysa hatırlanmalıdır ki sosyalist toplumda oluşacak yeni, üstün nitelikli hayat tarzının kapitalist toplumlarda yaşayanları etkileyeceği, sosyalistlerin uzun süre korudukları güçlü bir kanı idi. SSCB ve diğer ülkelerde varolan sosyalist değil, reel sosyalist toplum olduğu için bugün bu kanının değiştirilmesi gerekmiyor elbette. Bu ülkelerde uygulanan ve kapitalist toplumun tüketim ideolojisi normlarından hiç de farklılığı olmayan «ekonomik ilerleme» politikaları, ve bunların toplumsal hayatın her düzeyinde kendini gösteren yansımaları, birçok örneği ile bilinmektedir. Bu ülkelerde çıkan «muha-

lefet hareketleri»nin çoğunun açık sağcı veya burjuva demokrasisini hedefleyen nitelikte oluşu da bir kanıttır buna. Ama çok daha önemli ve açık bir kanıtı, bizzat iktidar sahiplerinin vereceğine dair belirtiler sıklaşmaktadır. Örneğin, son zamanlarda, reel sosyalist ülkelerde yeni partilerin kurulmasına izin verileceğine ilişkin haberler gelmektedir. Yakın dönemde, bugüne kadar titizlikle, sosyalizmin «bir ilkesi» değerinde savunulan «tek parti» uygulamasının sona erdiğini ve «çağın koşulları»na uyan reel sosyalist ülkelerde, «demokrasi» döneminin başladığını görebileceğiz demektir bu.

Bunun bir sonraki adımının da büyük üretim araçları üzerinde özel mülkiyetin yeniden kurulması olacağını söylemek istemiyoruz. Hatta şimdiden kesinlikle söyleyebiliriz ki, bu yolda bir gelişme olmayacaktır. Eğer «burjuva toplum» kavramına, kapitalist toplum kavramından daha geniş bir anlam verilmesine; ve bu ikincisinin ilkinin bir çeşidi olduğu, onun üretim araçları üzerinde özel mülkiyetle karakterize olunan bir biçimi olduğu yolundaki kullanıma izin verilirse, şunu söyleyebiliriz ki; günümüz reel sosyalist toplumları kapitalist toplum olmayacaklardır, ama onlar, daha şimdiden birer burjuva toplumdurlar.

Sorun, o bilinen «geriye dönüş» sorunu değil, öncelikle bir toplumsal ilişkiler sisteminin, kapitalist toplum biçiminin —deyim yerindeyse— «dayanıklılığı»nın kaynakları, «kendini üretebilmesi»ne elveren mekanizma(lar)ın ne olduğu, bunların kavranması sorunudur.

Bu soruna eğilirken hatırlanmalıdır ki; bu toplum biçimi, belirli bir «düzeni» koruyarak değil, gayet açık görüleceği üzere önemli değişiklikler geçirerek; yani kendi içinde evrimleşerek, «yenilik»lere kendini uyarlayarak korumaktadır kendini. Az sonra üzerinde durulduğunda görüleceği üzere, özellikle yüzyılımız içindeki gelişim sürecinde kapitalist toplum gerek egemen sınıfın biçiminde, gerek siyasal düzeninde ve gerekse ekonomik-kültürel ilişkilerinde —bütün bunlara ilişkin kurumsal yapısında— ilk bakışta köklü bile denebilecek değişimler geçirmiş; ama bunların her «evre»si onun kapitalist niteliğinin daha da belirginleşmesi sonucunu vermiştir. Belli bir döneminde sistemin kendine karşı bir tehdit olarak gördüğü gelişmelerin tümü, bir sonraki dönemde sistemin içine dahil olmuştur. Sisteme yeni dahil olanlar —bu eski «tehdit» edici ögeler —kendilerince bir zafer kazandıklarını, böylece sistemi değiştirme imkânını edindiklerini sanırlarken, tersi olabilmiş; sistem, kendi kurumsal yapısı içinde yer verdiği bu gelişmelerin her birini, kendini sağlamlaştıracak bir öge haline getirebilmiştir. Sendikalar, partiler, birçok «anti-kapitalist» düşünce akımları bu arada sayılabilir. Günümüz metropol toplumlarında binbir mücadele içinde kurulmuş büyük sendikal kuruluşların pek çoğu, daha sert ve yoğun bir mücadele içinde kendilerini «sisteme dayatan» sosyal-demokrat, sosyalist ve komünist partileri aradan bir süre geçtikten sonra görülebilmiştir ki; artık bırakın sistem için bir tehdit ögesi olmayı, sisteme yönelen yeni tehditler için bir ilk engel, bir sübap görevini kendiliklerinden üstlenmişlerdir.

Ve yine ilgiye değer bir noktadır ki, sistemin belirli bir evresinde ortaya çıkan ve o noktada çözümlenemez gibi görünen çeşitli düzeylerdeki sorunlar, sistemin bir sonraki evresinde bu niteliklerini yitirir hale gelebilmektedirler. Sorunun önemli ölçüde çözümlenmiş veya çözümlenebilir izlenimini verecek hale gelişi ve bu yüzden eskisi kadar geniş bir toplumsal sorun olarak algılanmaz oluşu nedeniyle, etrafında, güçlü bir, sisteme karşı hareket yaratma imkânı da, zamanla yitirilmektedir. Kapitalizmin başlangıç evrelerinde görülen ve işçi sınıfının giderek daha da yoksullaşması biçiminde kendini gösteren «sömürü sorunu» gibi. Yüzyılımızın başlarında tek işçinin gelir düzeyi ile kapitalistin geliri* karşılaştırıldığında bulunacak oran, ka-

* Burada kullandığımız «Kapitalistin geliri» teriminin günümüzde eskisinden hayli farklı bir içerik kazanmış olduğunu da dikkate almalıyız. İşçi ve kapitalistin «geliri» arasında eskiden görece çok daha kolay yapılabilen oranlamanın bir benzerini, bugün aynı kolaylıkta yapamaz oluşumuzun pek çok nedenleri vardır. Eskiden tipik olan, üretim araçlarının sahibi durumundaki tek —veya sayılı— kapitalist ile işçiler arasındaki ilişkiler idi. Şimdi ise durum önemli ölçüde değişmiştir. Eskiden son derece marjinal olan teknisyen, mühendis gibi işçi olmayan-ama ücretli kesimler, hayli çok sayıda ve fiilen yer almaktadırlar üretim sürecinde. Bunun yanısıra yaygın hisse senetleri uygulaması, üretim araçlarının «sahibi» kavramını hayli karmaşıklaştırmıştır. Büyük hisse sahipleri-

pitalizmin ilk evresindeki benzer bir oranlama ile karşılaştırıldığında, «sömürü oranı»nın daha da arttığı sonucuna varmamızı sağlayabilir. Ama şu var ki sorun artık eskisi kadar önemli görülmemektedir. Çünkü işçi sınıfının durumu, artık, «yoksul» nitelemesinden epey uzaktır. Tüketim imkânları artmış, sosyal güvenlik bakımından eskisiyle kıyaslanmayacak bir rahatlamaya sahip olmuştur. Bunun sonucu olarak dün iktisadî sorunları için en sert mücadeleleri çoğu kez kitlevî hareketler oluşturarak vermiş olan işçileri artık bu sorunlar için o boyutta bir harekete geçirmek pratik olarak geçersiz sayılır olmuştur.

Aynı şey, kapitalizmin ilk evrelerinde işçi sınıfının iktisadî talepleri kadar önemli görünen politik talepleri için de sözkonusudur. Bu ilk dönemde işçilerin ve geniş halk yığınlarının demokratik bir düzenin kurulması için, genel oy hakkı için verdikleri mücadele, bir sonraki dönemde amacına varmış; pek çok kapitalist ülkede sosyalist partilere de meşru bir yer tanıyan parlamenter demokrasiler kurulmuş, genel oy hakkı bazı kısıtlamalarıyla da olsa sağlanmıştır. Ancak görülmüştür ki; vaktiyle kapitalist sistemle mücadele için uygun araç ve imkânları sağlayacağı düşünülen bu «demokratik düzen»ler, aksine, kapitalizme yeni bir hayatiyet kazandırabilmişlerdir. Burjuva demokrasisinin siyasal bilinçlendirme faaliyetlerine elveren yapısı içinde, umulan sonuçlar gerçekleşememiştir. Bunun nedeni, yalnızca burjuva partilerin geniş bir oy gücünü sağlıyor oluşları değildir. Asıl neden, genel oy hakkına, sosyalist partilerin yaygın bir politik bilgilendirme, bilinçlendirme çabası sürdürebiliyor olmalarına karşın, işçi sınıfının ve diğer ezilen sınıf ve zümrelerin siyasal etkinliklere katılma ve ilgi düzeylerinde saptanabilen hissedilir düşüş, azalmadır. Yüzyılımızın ortalarına gelinceye kadar gerçi sosyalist, komünist partilerin oy güçlerinde önemli düşüşler olmadı, hatta bazen önemli oranlara varan bir artış eğiliminden bile sözetmek mümkündür. Ama yukarda belirtilen nokta bu değildir. Sorun, işçilerin ve sosyalist, komünist partilere oy veren kesimlerin politik etkinliklerinin, giderek, salt bu oy verme işine indirgenecek kadar sınırlı hale gelişidir. Durumu özetlemek gerekirse; sosyalist, komünist partilere oy veren geniş kesimlerin kendi partilerine bakışı, bir burjuvanın kendi partisine bakışından hiç de farklı değildir. Partiyi bir vekil, bir temsilci gibi, gereğinde değiştirilebilir olan, —bu anlamda kendi dışında— bir kuruluş olarak görmektir bu.

Oysa sözkonusu sosyalist, komünist partilerin savundukları siyasal-toplumsal anlayışın (Marksizmin) temelinde, işçinin kendi ürününe yabancılaşması gibi kapitalist ilişkilerin karakteristik yanına çok benzer bu durumun yadsınması, **aşılması** gereği tespiti vardır. Partiler, işçi sınıfını siyasal-toplumsal etkinliklerin gerçek ve doğrudan sahibi kılmanın tarihsel araçları olarak düşünülmüştü; parti, işçi sınıfının ve geniş yığınların toplumsal hayatın tüm alanlarında yeni ilişkiler yaratmasının, çok yönlü bir olgunluğa erişmesinin içinde gerçekleşebileceği kurum sayılmıştı. Bu yüzden partinin iktidara gelişine, işçi sınıfının iktidara gelişinin ötesinde bir siyasal-toplumsal dönüşüm, bir sosyalist devrim anlamı verilebiliyordu. Dolayısıyla parti ile işçi sınıfının ilişkisinin, herhangi bir burjuva partisinin kendine oy verenlerle ilişkisine benzer hale gelmesi; bu partiler için önemli bir sorun, bir çelişki idi. Partilerin işçi sınıfı ile ilişkileri kopmuyor olsa da, bu ilişkiler kalıcı biçimde sürüyor olsa da; görünen odur ki, sınıflı toplumların ilk ortaya çıkışından bu yana, insanlararası ilişkilerin önemli bir görünümü, biçimi olarak kendini gösteren yöneten-yönetilen ilişkisi, sınıfsız topluma geçiş hareketinin örgütü olan sosyalist, komünist partilerin kendi içinde de herhangi bir farklılığı olmayacak biçimde doğmuş ve yerleşmiş bulunmaktadır.

Avrupa Komünist partileri, bir sosyalist, komünist hareket olarak kendi çelişkilerini ve sorunlarını, öncelikle ve asıl olarak bu düzey-

nin pek çoğunun «iş»i fiilen yönetmekten uzaklaşarak, hisselerinin geliri ile yaşayan rantiyeler haline gelmeleri, eskiden sermaye sahibinin yerine getirdiği işi yönetmeye ilişkin görevlerin şimdilerde «bürokrat burjuvazi» denilen maaşlı kesimlerce yapılır oluşu da bu arada hatırlanmalıdır.

Başlıcalarını saydığımız bu nedenlerden dolayı sözü edilen oranlamanın belki «firma geliri» ile işçi ücreti arasında yapılabileceği görülür. Ancak kapitalizmin niteliğini açıklamak için bu tür oranlamaların göstereceği gerekçelerden çok daha temel ve aydınlatıcı gerçeklerden hareket edilmesi gerekmektedir. Kapitalizmin günümüzdeki durumu bu temel gerçeklerin olanca açıklığıyla görülmesini sağlamaktadır.

de tespit etmiş olsalardı, şimdi faziletlerinin savunuculuğunu yaptıkları burjuva demokratik düzen'in gerçek eleştirisinin yapılacağı platforma gelmiş, buradan, bu düzenin nasıl sınırsız baskıya açık ve tam bir oligarşik düzene dönüşmüş halde olduğunu görebilmiş olurlardı.

Bunu söylemek, ne onların SSCB'de temsil edilen sözde «proletarya diktatörlüğü» düzenini yadsımalarını eleştirmek, ne de bu sözde «proletarya diktatörlüğü» düzenlerinin burjuva demokratik düzenlerden daha «sosyalistçe» olduğunu savunmak değildir. Şimdi, eğer bu sözde «proletarya diktatörlükleri», bu sözde «halk demokrasileri» kendilerini burjuva demokratik düzenlere benzetmek çabasına giriyorlarsa, bu, hiç de niteliksel bir değişim anlamına gelmez. Diğer gerekçeleri bir yana, bu «dönüşüm», reel sosyalizmin egemenlerinin, burjuva demokratik düzenlerin egemenlik konumlarını hiç de tehdit etmediğini görmelerinden ötürüdür. Aksine bu «demokratik» düzen «diktatörlük»lerden çok daha etkili biçimde korumaktadır egemenlik konumlarını. Burjuva demokrasisinin günümüzdeki işleyişi, insanlık tarihinin en mükemmel egemenlik sisteminin en etkili biçimde korunması ve sürekli sağlamlaştırabilmesi imkânını, en iyi veren bir işleyiştir.

«Demokratik hak»ların alabildiğine yaygın ve kısıtsız biçimde varolduğu bu düzen için yukardaki yargıyı ileri sürmek, çarpıcı bir yanlışlık gibi görülebilir. Az sonra bu yargıya varış nedenlerimizi açıklamaya çalışırken anlaşılacaktır ki **burjuva demokratik düzenin** bu niteliği, **kurumların** kendi özel gücünden ileri gelmemektedir. Yani sözkonusu yargı, parlamentonun, oy hakkının vb. diğer «demokratik hakların» parlak bir aldatmaca, bir sahtekârlık olduğu gibisinden tepkici anti-parlamentarist temalara sığınılarak öne sürülmediği gibi, bu «hak»ların kendilerinde, «özünde» esrarlı bir çarpıtma veya «kapitalizmi koruma» gücü bulunduğu yollu bir düşünüşün de ürünü değildir.

Kapitalizmin belli bir döneminde bu haklar gerçek etkililiğe sahip haklardı. Kişilere toplumun yönetimi, yönlendirilmesi ve denetimi demek olan «siyaset»e, siyasal etkinliğe katılma imkânları sağlayabilmekteydiler. Ancak, kapitalizmin gelişmesinin belirli bir evresinde sözkonusu haklar, artık ona hukuken sahip kişilere bu imkânı veremez hale, yetersiz hale geldiler.

Bunun başlıca iki nedeni vardır. İlki, kapitalizmin, tüm toplumsal faaliyetleri «meta üretimi»nin yasalarına göre yapılır hale getiren genel işleyişi ile ilgilidir.

META ÜRETİMİNİN BİR KOLU OLARAK «SİYASAL FAALİYET»

Tıpkı somut ihtiyaç maddeleri üretimi faaliyetinde olduğu gibi, diğer faaliyetlerde de kapitalizmin kuralları aynen geçerlidir. İlkinde nasıl insanların herbir bölümü sözkonusu ihtiyaç nesnelerinin belli bir çeşidinin, belli, sınırlı bir parçasını üretir, bu oranda o üretim işine katılır ve üreticisi olduğu şeyin o kısıtlı parçası karşılığında, diğer ürünlerin de **alıcısı** olursa; tıpkı bunun gibi, «bir» toplumsal faaliyet olan siyasal faaliyete katılan insanlar da bu faaliyetin ancak bir dalına, onun da kısıtlı bir bölümüne katılabilir hale gelir ve bu sınırlı faaliyetinin karşılığında diğer «siyasal nitelikli ürün»lerin de **alıcısı** olabilir.

Siyasal faaliyetin geleneksel anlamı içinde düşünürsek, bu faaliyetin; başlıca siyasal fikirlerin oluşturulması, kararlar haline getirilmesi, söz ve diğer iletim, ifade araçlarıyla yaygınlaştırılması, bir hareket (çeşitli eylem biçimlerinin bir «toplamı») haline getirilmesi, uygulanması gibi alt faaliyetlere ayrıldığını söyleyebiliriz. Burjuva demokratik düzende bütün bu faaliyetlere belli «demokratik hak»lar veya bilinen deyimiyle «özgürlükler» tekabül eder. Düşünce ve ifade özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü, gösteri ve «direnme» özgürlüğü, vb.

Bilinir ki, bu «özgürlük»lerin kullanılması ile yapılan siyasal faaliyetin bu alt bölümlerinin her biri, görece birbirinden ayrı alanlar, kurumlar içinde gerçekleştirilir. Özel görevi «siyasal düşünceler» üretmek olan siyaset teorisyenleri belli bir «ürün» üretiyorlardır ve bu üründe uzmanlaşmışlardır. Ortaya çıkan sorunları ve talepleri bu «siyasal düşünceler» le birlikte ele alıp, kararlar oluşturanlar; düşünce ve kararların yayımı ve yaygınlaştırılması ile uğraşanlar vb., hepsi de bir uzmandırlar; özel bir «ürün» üretirler. Bu faaliyetler bir siyasal parti organizasyonu içindeki kurumlarda ve organlarda işbölümü esası içinde yapılabilir. Bu haliyle burjuva demokrasi-

sinin gelişkin bir partisi; teori, karar, propaganda malzemesi, eylem önerisi vb. siyasal faaliyetin başlıca ürünlerinin verildiği bir örgüt, iç düzenlemesi ile herhangi bir fabrika ile farkı olmayan bir kuruluş halindedir.

Toplumun geniş yığınları, dilerse siyasal ürünleri siyasal faaliyetin bu organik kuruluşundan edinebilir. Dilerse teoriyi, sistemin siyaset yazarlarının köşe yazılarından proparünlerinden sağlayabilir. «Siyasal karar»ları basın organlarının «bağımsız» veya bağımlı siyaset teorileri üreten öğretim aygıtlarının üganda ürünlerinin her çeşidini de yine başta bu basın-yayın organları olmak üzere, pek çok yerden edinebilir. Yani çok geniş bir seçme özgürlüğü vardır geniş yığınların. Tıpkı bir işçinin sayısız çeşitte işte **işçi olarak** çalışma hakkının varolması gibi, bu geniş yığınlar da özgür **seçiciler, alıcılar** olarak sayısız ürünlerin her çeşidini **seçme hakkına** sahiptirler. Teorik olarak işçiler, **çalışma hak**larını, diyelim, işletme müdürü olarak çalışmak biçiminde de kullanabilirlerse de; **ancak buna pratik olarak imkân yoksa***. Tıpkı bunun gibi, teorik olarak, **demokratik hak**larını sözkonusu «siyasal ürün»leri bizzat oluşturmak, bu işe katılmak biçiminde kullanmak isteyen geniş yığınlar için de, benzer ve hatta çok daha güçlü **«pratik imkânsızlıklar»** vardır. Şüphesiz tek tek kişiler için bu sözkonusu olmayabilir ve zaten sistemin işleyişi için bu katılmalar gereklidir. Ancak sorun, geniş yığınların «demokratik hak»larını ancak «seçme» biçiminde kullanabiliyor olmalarıdır. Bu, **pratikte** siyasal faaliyete katılmaktan kesin olarak uzak olmak demektir.

Kapitalist toplumda «siyasal faaliyet»in meta üretimi faaliyetinin bir kolu, bir biçimi haline gelmesinin yalnızca bir yanını görmüş olduk.

Olayın diğer yanına az önce değinilmişti. Bir işçinin üretim faaliyetinde **yerine getirdiği işlev ile çalışma hakkı** arasındaki ilişkiden söz edilmiş, ilkinin diğerini sınırladığı, belirlediğine işaret edilmişti.

* Hem bir işletmede *ancak* bir müdür olabileceği için, hem de işçi, o işletme müdürlüğü işlevini yerine getirecek bilgi ve deneyi edinmekten yoksun olduğu ve kendine ait işlev alanı içinde bu bilgi ve deneyi edinmesi kesin olarak imkânsız olduğu için; işçiler *çalışma haklarını* ancak işçi olarak kullanabilme zorundadırlar.

Bu belirleme —yerinde de belirtildiği üzere— sırf bazı meslek dallarında ancak belli sayıda insanın bulunabilmesi gereğinden dolayı değildir. Daha önemlisi, insanların ancak belirli meslek —işlev—leri yapacak, yalnızca ona ilişkin bilgi ve beceriye sahip olacak biçimde eğitilmiş olmalarından ileri gelen bir sınırlamadır. Bu yüzdendir ki kapitalist toplumda «eğitilmiş birey»; «çalışma hakkı»nı nerede kullanabileceğini, hangi alanların kendine kapalı olduğunu bilir.*

Uzmanlaşmaya yönelik eğitim-öğretim sisteminin, başka işlerin yapımına ait olup, uzmanlaşılacak alan için gerekli olmayan «lüzumsuz» bilgileri önceden ayıklaması yanında, kişiler, sahip oldukları uzmanlık alanının verilmiş bilgisinin de ancak belli bir bölümünün somut uygulayıcısı olarak iş yaparlar. Uygulamadıkları bilgiler ve beceriler de giderek sönükleşir.

Bireylerin, ona ilişkin konu-nesne üzerinde doğrudan etki, katkı yapabilecek biçimde kullanabildikleri bilgi, beceri yüküne o bireyin «eylemliliği» diyoruz. Yukarıdan beri yapılan açıklamalar ışığında, bu «eylemliliğin» belirleyici ögesinin bireylerin toplumsal işbölümü içinde yerine getirdikleri işlev olduğu görülmektedir.

Kapitalist işbölümünün genel yapısı dikkatle incelendiğinde görülür ki; insanlar arasında belli bir işlevsel farklılık, sınırlamalar vardır. İnsanlar bu sınırlandırılmış işlevleri ölçüsünde sözkonusu faaliyete belli bir katkıda bulunmaktadırlar ve aralarında bu işlev farklılığınca belirlenmiş bir ilişki —genel anlamıyla üretim ilişkileri— vardır. Tüm toplumsal faaliyetlerde bu işlevsel hiyerarşi yürürlüktedir

* Bu kuşkusuz, kesin bir sınırlama değildir. Özel gayretleri ile bireyler «daha yukarı», daha kazançlı işleri yapacak hale gelebilirler. Ancak önemli olan bilgi ve özel maharet, yetenek gerektirme ölçütüne göre tespit edilmiş işbölümü sisteminin hiyerarşik yapısı içindeki bu «aşağı» ve veya «yukarı» işlemin yalnızca biri ile karakterize edilen bir eylemlilikte bulunuluyor oluşudur. Ve yine belirtilmelidir ki bu «iş»ler ait olduğu toplumsal faaliyetin belirli bir bölümü ile ilişkindir ve bireyler genellikle bu faaliyetin ancak o bölümünün özel bilgi ve becerisine sahiptirler. İşlerini bu bilgi ve beceriyi kullanarak yaparlar. Aynı genel faaliyet içinde yer alan diğerlerinin yaptıkları ile ancak *sonuç olarak* karşılaşırlar; yapılış biçimi ve bilgisinden haberli olmaları gerekli değildir.

ve burada yer alan bir kısım insan **denetleyici, yönetici, yönlendirici, işlevlere** sahip iken; geniş çoğunluk, **belli hareket biçimlerinin veya belirli bir işlemin yinelenmesi ile sınırlı bir işlevi** yerine getirir. İçinde yer aldıkları faaliyet türünün yapılış düzenlemelerine, ürünlerinin ve üretim araçlarının niteliğinin belirlenmesine, sayı ve nitelikçe geliştirilmesine ilişkin hiçbir işleve sahip olmayan ve kapitalist üretim biçimi geliştikçe bu dar işlevleri daha da daralan bu insanların yanında, **üzerinde**; onları ve üretim araçlarını denetlemek, yönetmek, yönlendirmek işlevini üstlenmiş, kendi içinde hiyerarşik biçimde sıralanmış bir kategori —insan— vardır.

Yalnızca somut ihtiyaç nesnelerinin üretiminde yeralan işçi sınıfı değil, adına hizmet sektörü denilen alanlarda yer alan geniş «emekçi» kesimleri de; yani kapitalist toplumun büyük çoğunluğu da, işte bu durumdadır. Ya basit bir mekanik hareketin, ya da belli bir işlemin durmaksızın yinelenmesi biçiminde bir işlevi yerine getiren, ve zihni fonksiyonlarını dumura uğratan bu işi yıllar ve yıllar boyunca yapmak zorunda olan, «eylemlilik»leri böylece belirlenen geniş yığınlardır onlar. İşte bu durumda olanlardan toplumsal hayatın yönetimi, yönlendirilmesi ve denetimi olan siyasal faaliyete; yasal olarak sahip oldukları geniş «demokratik hak»ları kullanarak etki, katkı yapmaları bekleniyor.

Bu katkıyı, ancak «eylemlilik»lerini belirleyen işlevin niteliğine uygun olarak yapabileceklerdir. Yani denetleyici, yönetici, yönlendirici hiçbir niteliği olmayan işlevlerine uygun olarak, sırf basit bir hareketi veya işlemi temsil ederek, onu yapabilerek bulunacaklardır siyasal faaliyet içinde. «Siyasal faaliyet»in kendi içinde de varolan işlevsel ayrımda, «kendi paylarına düşeni»; oy atmak, gösterilerde sayı olarak bulunmak, yürümek, vb. işleri yapacaklar ve ancak bunları yapabileceklerdir. Siyasal faaliyetin işbölümü sistemine göre düzenlenmiş yapısını, «bu faaliyete özgü» kurumların işlevsel piramidini zorlamak rasyonel olmadığı için; denetleyici, yönetici ve yönlendirici işlevlere ait bilgi ve deney, ancak profesyonel bir çalışma, eylemlilik içinde elde edilebilir olduğu için.

O halde; burjuva demokratik düzenin geniş yığınları apolitize hale getirebilmesinin, başlıca iki nedeni olduğu sonucuna varabiliriz. Bunların ilki «siyasal faaliyet»in kendisinin meta üretimi yasalarına uyarlı hale gelmiş olması ile ilgilidir. Diğer toplumsal faaliyetlerden ayrı, özerk bir faaliyet türü haline gelen «siyasal faaliyet»in* kendine özgü kurumsal yapısının getirdiği kısıtlamaların geniş kitlelerin «demokratik hak»larını ancak seçme hakkına indirgemesi, «siyasal faaliyet»e gerçek katkı imkânlarını fiili olarak engellemesi olgusu ilk nedendir.

İkinci ve kuşkusuz çok daha önemli neden, kapitalist işbölümünün, insanların, geniş yığınların üretici, yaratıcı niteliklerini kısıtlayan, dumura uğratan sonuçları ile ilgilidir. İnsanın eylemi ile bilinci arasındaki köklü bağıntı, kapitalist işbölümünün insanları giderek çok daha daralan bir eylemlilik durumuna sokan gelişim doğrultusu karşısında, olağanüstü bir önemle hatırlanmalıdır. Geçimlerini sağlamak için günlerinin büyük kısmını bu bıktırıcı, zihinsel yaratıcılık gerektirmeyen, basit hareket ve işlemler içinde geçirmek zorunda bırakılmış insanların zihni yapılarındaki olumsuz sonuçlar bir yana bırakılamayacak kadar önemlidir. Ama sözkonusu işleve neden sokulmuş olduğunu düşünmeye çalışan insanın, işçilerin makine karşısında duydukları o çaresizlik duygusunun bir benzerine kapılmamasının imkânsız oluşu**; onu öfkeli bir başeğ-

* Buraya kadar yapılan açıklamalarda bu noktadan sözedilmemiştir. Ancak bir sonraki bölümde bunun ne kadar önemli olduğu ve Marksist siyaset kavramının oluşumunda temel ögelerden biri olduğu görülebilecektir.

** İşçilerin iş-sürecindeki durumunu ve bu durumlarını veri, değişmez saydıklarında kapıldıkları düşünme biçimini anlatan *Kapital*'den alınma aşağıdaki pasaj; günümüzde iş-sürecindeki durumları işçi sınıfının durumuyla özdeş hale gelmiş olan geniş «emekçi» yığınlar içinde geçerlidir:

> «Makine işi, sinir sistemini en ölçüsüz bir şekilde yorup bitirirken, aynı zamanda, adalelerin değişik şekillerde hareket etmelerini imkânsızlaştırır ve beden ve aklın serbestçe faaliyet gösterebilmesi için bir anlık bile imkân bırakmaz. (F. Engels, I, c. s. 216) Makine işçiyi işten kurtarmadığı fakat yaptığı işin kendisi için ilginçliğini yokettiği için, işin hafiflemesi bile bir tür işkence haline gelir. İşçinin iş-aracını değil de, tersine, iş-aracının işçiyi kullanması, her türlü kapitalist üretim için, bu üretim biçimi yalnız bir iş-süreci olmayıp, aynı zamanda sermayenin değerlenmesi, değerine değer katması süreci olduğu ölçüde, ortak bir niteliktir; ne var

meye, sözkonusu zihnî yıpranmaya kendini terketmeye götürebilmektedir.*

Bu «nesnel kısıtlama»lar, bu, kapitalist toplumda insanların içine itildikleri «eylemlilik» durumlarının zincirleme sonuçları; geniş yığınların apolitizasyonunun temel nedenini oluş-

> ki, bu tersine dönüş ilk defa olarak makine ile teknik bakımdan somut bir gerçeklik kazanır. İş-aracı bir otomat haline gelerek, iş-sürecinde işçinin karşısında sermaye olarak, canlı emeğe hükmeden, onu yutan ölü emek olarak yeralır. Üretim sürecinin akla bağlı güçlerinin el emeğinden ayrılması ve bu güçlerin sermayenin emek üzerindeki kudreti haline gelmesi, daha evvel görülmüş olduğu gibi, makinelerin meydana getirdiği temel üzerine kurulmuş olan büyük endüstride tamamlanır. Yaptığı iş kendisi için ilginçliğini yitirmiş bireysel fabrika işçisinin özel hüneri, makine sisteminde bir araya gelip birleşen ve bu sistemle birlikte 'patron'un kudretini meydana getiren bilim, muazzam doğal güçler ve kitle halinde yapılan iş önünde sonsuz derecede küçük bir zerrecik gibi yok olur gider. Beyninde makineler ile bunlar üzerindeki tekel gücü birbirlerine kopmaz bir şekilde bağlanmış bulunan bu patron bundan ötürü ihtilâf hallerinde 'işçiler'in yüzlerine alçaltıcı bir ifadeyle şöyle haykırır: Fabrika işçileri şunu hiç unutmamalıdırlar ki, yaptıkları işler, gerçekte, en az hüner gerektiren işlerdir; bundan daha kolay öğrenilebilecek ve kalitesi bakımından bundan fazla ücret ödenen, ya da, gerekli hünerin asgari ihtisas veren kısa bir eğitimle bu kadar az bir zamanda ve bu kadar bol miktarlarda sağlanabileceği başka hiç bir iş yoktur. Patronun makinesi, gerçekte, üretim işinde işçinin, 6 aylık bir eğitimle öğretilebilecek ve her tarım işçisinin öğrenebileceği, iş ve hünerinden çok daha önemli bir rol oynar.» (K. Marx, *Kapital*, I. cilt, 2. Kitap, Odak Yayınları, Birinci Baskı, s. 86-87).

* Yerine getirdiği işin kendisinin vermediği yeni bilgiler ihtiyacını, kısırlaştırmaya itilen yeteneklerini geliştirme arzusunu duyan «yığınlar» için de kapitalizmin «karşılıkları» vardır. «Yığınları» bilgisiz, kültürsüz bırakmak istemez. «Tüketmek»le doyurulamayan bu insani ihtiyaçların «doyurulması» faaliyeti de bir meta üretimi konusu olur. «Yığınların» ayrıca uğraşmalarına gerek yoktur. Onları sürekli «bilgilendiren», «kültürel ihtiyaçlarını gideren» kurumlar «alıcı»larına «ürün»ler verirler. Onu bir bilgi *alıcısı*, kültürel faaliyetlerin seyircisi, dinleyicisi (alıcısı) *konumunda*, bu edilgin durumda «doyurur». Bu «alınanlar»ın onlarda bir «yapıcı»lık, «etkin olma» eğilimi yaratması da düşünülerek «hobby»ler teklif edilir, onun da başkalarını kendi «alıcı»sı gibi algılayacağı «klüp»lerde hobbylerini gerçekleştirmesi sağlanır.

turur. Bu bakımdan sorun sözkonusu «eylemliliğin» kendisindedir. O değişmedikçe, geniş yığınların denetleyici, yönetici, yönlendirici işlevlerden gitgide daha uzaklaşmalarıyla karakterize edilen işbölümü sistemi **aşılmadıkça**; bu işbölümüne vardırtan üretici güçlerin gelişmesi, insanların —yeniden— sözkonusu işlevleri edinebilecekleri yüksek bir eylemlilik haline erişmelerini mümkün kılacak nitelikte, buna imkân veren doğrultuda dönüştürülmedikçe; ne özel olarak bu apolitikleşme sorunu, ne de kapitalizmin insanlarda binbir bunalıma yolaçan diğer sorunları çözümlenemeyecektir.

Bu, burjuva demokratik düzeni işbölümü sistemine ve doğal olarak üretici güçler-üretim ilişkileri (üretim tarzı)na bağlayan sözler, sorunun çözümünden uzaklaşmanın bir biçimi olarak yorumlanabilir. Çünkü denilebilecektir ki çağımızda üretici güçlerin gelişimini belirleyen bilimsel-teknolojik gelişmelerdir. Bu faaliyeti yönlendirmek, yönetmek ve isterleri doğrultusunda biçimlendirmek tekelinin en açık biçimde egemen sınıfın elinde oluşu da ortadadır. Bu durumu saymasak bile yukarıdaki sözler, üretici güçlerin gelişimince belirlenen ekonomik, kültürel, siyasal, düzeylerde verilecek mücadelelerin kalıcı sonuçlar getirmeyeceği anlamını içermektedir.

Yukarıdaki sözlerin kesinlikle bu anlama gelmediği, Marksist siyaset ve siyasal düzen kavramının ve buna bağlı siyasal mücadele anlayışının içeriği kavrandığında açık biçimde görülebilecektir.

SİYASAL FAALİYET-SİYASAL DÜZEN

Geleneksel —ve burjuva— anlamıyla siyasal faaliyet veya mücadele denildiğinde kastedilen şey, devlet iktidarını ele geçirmeyi veya onu etkilemeyi amaçlayan, buna göre yürütülen faaliyet veya mücadeledir. Bu bakımdan, eğer herhangi bir faaliyet alanında istenen sonucu almaya yönelik eylem devlet iktidarını doğrudan etkilemiyorsa, burada kazanılan başarı iktidarı ele geçirme amacına katkıda bulunmuyorsa, o faaliyet alanı bir siyasal mücadele alanı sayılmaz. «Siyasal hareket»ler, devlet iktidarını doğrudan ilgilendiren alanlarda karşı karşıya gelirler.

Marksizm ise siyasal mücadelenin «hayatın her alanında», tüm toplumsal faaliyetleri kapsayan bir çerçevede verilmesi gereğini vur-

gular. Yapılış biçimi ve ürünleri üzerinde devletin özel bir etkisinin olup olmadığına bakılmaksızın, her faaliyet alanının «siyasal mücadele»nin konusu olduğunu belirtir. Toplumda «siyaset-dışı» hiçbir faaliyet, hiçbir ilişki yoktur.

Ancak burada Marksizm ile burjuva siyasal anlayış arasında; Marksizm ile onun vulger tahrifi demek olup, özünde burjuva siyasal anlayışın bir varyasyonundan başka bir şey olmayan ekonomist «Marksizm»in siyasal anlayışı arasında; son derece önemli ve kesin bir ayrım vardır.

Bu ekonomist «Marksizm» anlayışı da tüm toplumsal faaliyetlerin siyaset içerdiğini kabul eder. Ona göre siyaset, somut üretim faaliyetlerinin ürünlerinin kalitesi, sayısı ve asıl önemlisi paylaşımında vardır. Ve yine siyaset, genel kültürel faaliyetlerin ürünlerinde, bunların ideolojik anlamlarında ve sınıfların bunlardan yararlanma oranlarında tespit edilir. Devlet gücü ile uygulanacak karar ve yasalarda ise, zaten doğal olarak siyaset vardır. Bu karar ve yasaların kimlere dönük olduğu incelenerek anlaşılır bu da.

Marksizm ise, siyaseti, toplumda yürütülen her çeşit faaliyetin ürünlerinde, bu ürünlerin paylaşımında ve bu paylaşımdan doğan **sonuçlarda** tespit etmekten çok; **asıl olarak** o faaliyetlerin **yapılış sürecinde, insanların bu faaliyetlere katılış biçimlerinde** tespit eder. Toplumsal faaliyetlerde elde edilen, ortaya çıkan «ürünler»in kendisi, «ideolojik anlamı» veya etkisi, veya bu ürünlerin nasıl paylaşıldığı konusundan önce; faaliyet alanlarının birbirleriyle ilişkisini, karşılıklı durumlarını, birbirlerini etkileme biçimlerini inceler. Bu, bize sözkonusu incelemenin yapıldığı toplumun ulaştığı üretici güçler düzeyince belirlenen işbölümü (veya işbirliği) biçimini verir. Toplum, kendisini bu işbirliği bölümü (biçimi) içinde «yeniden-üretir»; yani yukarıda belirtilen ilişkilerin —ki bu kuşkusuz insanlar arası ilişkiler demektir— nitelikçe değişmemesi sayesinde, bir toplum biçimi olarak varlığını sürdürür.

«Siyasal düzen» kavramının temeli buradadır. Toplumun bir bütün olarak denetimi, yönetimi ve yönlendirilmesi demek olan siyasal faaliyet ancak bunlar, bu ilişkiler(düzen) bilindiğinde yapılabilir. Burada şüphesiz, «düzen içi» siyasal faaliyet ile devrimci siyasal faaliyet arasındaki ayrım da görülür. Toplumun kendisini «yeniden-ürettiği» temeli veri alıp **sonuçları** ile ilgilenen siyasal faaliyet «düzen içi»dir, muhafazakâr veya reformisttir; buna karşılık faaliyet alanlarının karşılıklı durumlarını, etkileme biçimlerini değiştirmeye yönelen* siyasal faaliyet ise devrimci niteliktedir.

Bu açıklamalardan çıkan ilk sonuç, «siyasal düzen»den söz edebilmek için faaliyet alanlarının ayrıştığı bir durumun varolmasının gerektiğidir. Nitekim, ilkel komünal toplumun özerk bir siyasal düzeninin olmayışı, orada toplumun farklı faaliyet alanlarına bölünmemiş, farklı faaliyet alanlarının işbirliğiyle oluşmamış oluşu ile temelden bağıntılıdır. İlkel komünal toplumda ergin bireyler, toplumda varolan tüm faaliyetlere —ki çok az «çeşit»tir— katılırlar ve katılış biçimleri (eylemlilikleri) arasında **ancak nisbî** bir fark vardır: Birlikte —ve veya— aynı biçimde avlanılır, toplayıcılık yapılır, âyinlere katılınır, savaşılır...

İnsanların doğa üzerindeki etkinliklerini artıran yeni faaliyet biçimlerine varılması ile bu durum değişir. Siyasal düzenin ve siyasal faaliyetin ortaya çıkış nedeni ve gereği buradadır.

Örnek olarak feodal toplumu ele alırsak burada toplumun, faaliyet biçimleri **görece** birbirinden farklı başlıca üç tür topluluğun bir «işbirliği» esası üzerine kurulu olduğu görülür: Odağında tarımsal faaliyetin bulunduğu köy, zanaat ve ticaretin bulunduğu kasaba, avcılık ve hayvan yetiştiriciliğine dayalı göçer topluluklar. Bunların herbiri, belli ölçüde öteki toplulukların belirleyici faaliyetini de yapar durumdadırlar.** Feodal toplumda işbirliğinden söz edişimizin nedeni de budur. Toplulukların aynı faaliyet türlerinin değişik oran-

* Bu, o faaliyet alanlarında yeralan insanların eski eylemlilik durumlarının değişmesini, dolayısıyla belli bir eylemlilik durumuna göre belirlenen insanlararası ilişkilerin değişmesini öngörmek demektir.

** Örneğin köyde küçük çaplı zanaatçı, çerçi ve çobanların bulunması yanında bizzat çiftçi bireyler, asli faaliyetleri olan tarımsal ürünleri yetiştirmenin yanısıra hayvan yetiştiriciliği, alet yapımı ve onarımı gibi faaliyetleri de kısmen yapar, yapabilir durumdadırlar. Bunun kasabalardaki kategoriler ve geniş ölçüde göçer topluluklar için de geçerli olduğunu görebiliriz.

lamasına sahip oluşları, bu «geçişimlilik», aralarında mal mübadelesinin ötesinde ilişki kanallarının doğmasının, ortak bir kültür oluşturabilmelerinin ve kendi içine kapalı aşiret hayatının verdiği aşiret bilincinin yerine, cemaat bilincine varan daha kapsamlı ve üst bilinçlilik biçimlerinin oluşmasının **maddi temelidir.**

Bu, kendine yeterli ve görece farklı birimlerin toplamı olan toplumu «dışa» karşı korumak, birimler arası düzenli ilişkileri sağlamak ve verili üretici güçlerin en büyük bileşeni olan doğanın, doğal kaynakların bu birimlere dağılımını düzenlemek —köy bölgesinin sınırları, meraların taksimi vb.— bunun için gerekli idarî, hukukî kuralları koymak ve uygulamak görevi; yeni bir faaliyet türü (siyasal faaliyet) olarak belirir.

Herşeyden önce bu yeni faaliyetin*, daha önce komünal toplumun tüm bireylerine ait olan, ortakça gereği yapılan görevlerin ayrışması sonucunda; topluma ait olmaktan çıkıp, özel bir zümreye ait hale gelişi sonucunda ortaya çıktığına dikkati çekmeliyiz.

Toplumdan «devralınan» görevleri içeren bu yeni faaliyet türü, aynı zamanda en üst faaliyet türü olarak diğerlerinden ayrılır.

Bu **en üst faaliyet** olmanın başlıca iki nedeni vardır. İlki, bu faaliyetin toplam toplumsal zenginlik (etkinlik)te en büyük artış veya eksilme sağlayabilen bir faaliyet oluşudur. Feodal toplumu oluşturan başlıca birimlerin, üzerinde yer aldıkları doğal çevre ve güç ile belirlenen bir üretim kapasiteleri vardır. Bir köy topluluğu ancak belli büyüklükte bir toprağı işleyebilir ve ayrıca asıl önemlisi, ürünlerin niteliği ve miktarı doğal koşullarca belirlenmiştir. Doğal koşullardan daha az etkilenmekle birlikte, örneğin zanaatkârlar da belli bir üretme kapasitesinin üzerine çıkamazlar. Dolayısıyla toplumun ürün olarak sahip olduğu toplam zenginliğe ve toplumun ihtiyaçlarını gidermeye katkı derecelerı bir noktada sınırlıdır. Oysa, egemen sınıfın sırf kendine ait kıldığı faaliyetin gerektirdiği askerî güç ile: Diğer topluluk veya toplumların ürettikleri ele geçirilebilir. Yağma ve haraçla edinilen bu «artık-ürün» topluma yansımasa bile, egemen sınıf bundan dolayı, toplumun ürettiklerinden daha az pay alabilir. Aksi halde; yani egemen sınıfın askerî gücü yenilir, haraç ödemek zorunda kalır veya toplumun yağmaya uğramasını önleyemezse; toplam zenginlik azaldığı gibi, üretimden alınan pay da artırılır.

Tarihî gelişim düzeyinde tesbit edebildiğimiz ikinci neden ise şudur: Egemen sınıfın yerine getirdiği bu faaliyet, doğal koşullarla sınırlı olmayıp, eylemi yürüten kişilerin kendi özel çabaları ile etkinliği büyük ölçüde artan veya eksilebilen, bu anlamda insanî hemen tüm faaliyetleri içerir.

Günümüzde ideolojik faaliyete verilen kapsamdan çok daha geniş bir kapsama sahip olup, hukuk ve toplum bilimlerinin tümünün yerini tutan, onların şimdi üstlenmiş oldukları rolü de üstlenmiş olan din'in gücünü ve askerî gücü kendinde toplayan; bu iki faaliyeti yalnızca kendi tekeline alan feodal egemen sınıflar; bu eylemlilikleri ile toplumu denetler, yönetir ve yönlendirirler. Devlet onların varlıkları dışında değildir. Egemen sınıf devlet biçiminde örgütlenmiştir. Devletin kendisidir. Hukukî —dinsel— mülkiyetine sahip olduğu —üretici güçlerin en büyük bileşeni— doğa (toprak) üzerinde birimlerin ve bireylerin eylemliliklerini hangi sınırlar içinde sürdüreceğini (askerî gücü, hukukî ve idarî kararları ile) tayin ettiği için; ve böylece toplumun «yeniden - üretimi»ni sağlayıcı mekanizmaları (devlet örgütü) bizzat elinde tuttuğu için; feodal egemen sınıf tek siyasal güçtür. Eylemi siyasettir. Ve dolayısıyla feodal devlet, bize feodal siyasal düzeni verir.

Bu bakımdan, siyasal faaliyeti devlete yönelik faaliyet olarak nitelemek feodal toplum için doğrudur. Faaliyet alanlarının birbirleriyle ilişkisini, karşılıklı durumlarını... belirleyebilen, değiştirebilen tek güç devlettir. Bu yüzden feodal toplumda bu karşılıklı durum ve ilişkilerden doğan sorunları çözümlemek ya devletten beklenir, ya da devletin üstlendiği başlıca iki faaliyeti (askerî ve dinî) kendi üzerine almış bir hareket oluşur. Bu ikinci tür «radikal» siyasal hareketlere bir örnek köylü isyanlarıdır. Bunların hemen tümü doğal olarak askerî güçler oluşturmaları yanında, aynı zamanda egemenlerin resmî dinî yorumlarına aykırı —«heretik»— bir dinî yorum, dolayısıyla görece farklı bir hukuk ve top-

* İlk olarak köleci toplumda belirmesine karşın, feodal toplumu burada, onu da anlatacak bir örnek olarak kullandığımızı bilerek.

lumsal ilişkiler sistemine sahip olarak ortaya çıkarlar.

Daha «nesnel» diyebileceğimiz, yani işbirliği sistemini doğrudan etkileyen, onu önemli ölçüde değiştiren nedenlerden dolayı ortaya çıkan siyasal hareketlerde de aynı nitelik göze çarpar. Örneğin zanaat ve ticaretin büyük gelişmeler gösterdiği, dolayısıyla bu faaliyetin yapıldığı kasaba ve kent «birim»lerinin ilişkide oldukları diğer çevre toplulukları ile bağlarının, karşılıklı durumlarının önemli ölçüde değiştiği kent için; bu eski çevresel ilişkilerin eski önemini yitirdiği (dış ticaretin artışı nedeniyle) zamanlarda, bu kasaba ve kent «birim»leri feodal egemenlerin siyasal düzeninden sıyrılır, kopar ve kendi denetim, yönetim mekanizmasını (siyasal düzen) kurar. (Ortaçağın şehir cumhuriyetleri —Venedik, Cenova, Cenevre gibi). Bu kopma olmasa bile —ki bu kent ve kasaba için çevresel ilişkinin yine de belli bir gereklilik taşıması durumunda olur— faaliyet alanlarının, «birim»lerin karşılıklı durumları değiştiği için, siyasal düzende de buna uyarlı değişimler olur. Örneğin Anadolu Selçuklularının son dönemlerinde ticaretin ve zanatkârlığın parlak bir gelişme gösterdiği İç Anadolu kentlerinde, feodal devletin önemli güç kaybına uğramasının da etkisiyle, esnaf ve zanaatkâr loncaları yarı-askerî güçler oluşturdular (ahi yiğitleri); ve aynı zamanda yarı resmî, yarı heretik dinî yorumları (tarikatlar) benimsemişlerdi. Osmanlı merkezî devleti kurulurken, 1400'lerde, merkezî devlet, bu, yerel iktidarı epeyce üstlenmiş kuruluşları, büyük şiddetle ezdi.

Feodal toplumun işbirliği sisteminin «geçişimli» olduğunu daha önce belirtmiş ve burada devlet örgütünde ifadesini bulan bir siyasal düzenin, toplumu oluşturan birimlerin üzerinde, ayrı ve üst bir faaliyet düzeyi olarak oluşmasının nedeni olarak «dış korunma» ihtiyacını ve birimlerin aynı toprak üzerinde düzenli, belirlenmiş alanlar içinde ilişki kurmalarını düzenlemek* ihtiyacını göstermiştik.

Dolayısıyla, herhangi bir topluluk, tamamen kendi ihtiyaçlarını kendi içinde üretebilen bir topluluk olarak ve başkalarından tümüyle uzak, onların erişemeyeceği bir doğa parçası üzerinde «köy komünü» oluşturarak bir hayat kurabilir. Devleti doğuran toplumsal ihtiyaçların önemli ölçüde «dışsal» oluşu, topluluğun, devletin üstlendiği görevleri kendi üzerine almasına elverir. Feodal dönemde böyle «devletsiz» (ve ortaklaşmacı) tarım toplulukları varolmuş, uzun bir süre varlıklarını koruyabilmişlerdir.

Bunun ikinci bir nedeni, feodal toplumda devletin üstlendiği görevlerin (askerî eylem —savaşmak—, din) bu toplumu oluşturan birimleri karakterize eden eylemlilik durumunda içrek oluşlarıdır. Asker olmak zorunlu, düzenli bir yükümlülük olmamasına karşılık*; savaşmak ve hatta savaş yönetmek, feodal birimlerin kendi olağan hayat süreçlerinde pekala karşılığı olan, dolayısıyla kolayca edinilebilen becerilerdir. Bir orak, bir sırık, kılıç ve mızraktan ancak daha az etkilidir ama, kılıç ve mızrağa karşı savunmaya hatta onu altetmeye bile yetebilir. Kaldı ki toplulukça da üretilebilir.

Askerî eylemin feodal birimlerce de yapılır oluşu yanında, dinin üstlendiği; bir dünya görüşü vermek, idarî, hukukî, ahlâkî kuralları oluşturmak, koymak görevleri de, aynı dini benimsemiş birimlerin onu kendi hayatlarına uyarlamalarına engel değildir. Din toplumsal hayatın her alanında «yaşanan», hayata biçimini veren şey olduğu için, kendisine bizzat katılınan bir «faaliyettir». Topluluk içinde yaşamak; dini yaşamak, dinsel bir faaliyette bulunmak da demektir aynı zamanda. Bu bakımdan feodal birimler, bir devlet kurumu olarak örgütlenmiş dinsel kurumlara, gereğinde yine aynı zeminde karşı koyabilecek imkâna sahiptirler.

Bu bakımdan feodal egemen sınıfın siyasal gücü, feodal toplumun siyasal düzeni, toplum tarafından «dışsal» olarak algılanmaya açıktır. Feodal birimlerin ve bireylerin «eylemlilik durumunu» oluşturan ögelerin sınırlı da olsa devlete özgü eylemleri içerir oluşu ve

* Aynı toprak parçasını iki tarım topluluğu veya onun içindeki iki (daha çok da olabilir) aile isteyebilir; bir göçer topluluk, bir tarım arazisinde sürü yetiştirmeye çalışabilir vb.

* Feodal egemenler askerlerini topluluklara uzak bölgelerden, hatta «yabancı»lardan devşirerek toplumun *üzerindeki* devlet gücünün toplumdan kopuk kişilerde temsil edilmesine çoğu kez özel bir dikkat gösterirler. (Avrupa'da feodal hassa orduları ve Osmanlı devletinin daha geliştirilmiş kapıkulu sistemi gibi.)

geliştirilebilmelerinin önünde nesnel, nitel bir engel olmayışı: bu toplumda siyasal düzenin radikal biçimde değiştirilmesinin hiç de bireylerin eylemlilik durumunda nitel bir değişim gerektirmediğini gösterir.

Oysa kapitalizmde durum niteliksel olarak değişir.

Bu değişimin asıl kaynağının, kapitalist işbölümünün insanların eylemlilik durumunu nitelikçe değiştirilen özelliği olduğunu, daha önce belirtmiştik. Daha önce bu konuda yazdıklarımızı burada yeniden tekrarlamayacağız. Sorunumuz, ilkin, bu toplumda «siyasal düzen»in yeri ve kuruluş biçimidir.

Kapitalist toplumda devlet, askerî gücüyle; yasama, yargı görevini üstlenmiş kurumlarıyla ;idarî aygıtıyla ve bazı yerlerde kapsamına aldığı eğitim, öğretim kurumlarıyla; yani feodal devletin üstlendiği tüm görevleri üstlenmiş, hatta daha genişletmiş ve mekanizma olarak daha da güçlenmiş olarak vardır.

Ancak şu var ki, kapitalist devletin üstlendiği faaliyetler, artık, toplumu denetleyen faaliyetler olsalar bile, gerçek anlamıyla toplumu yöneten, yönlendiren faaliyetler değildirler.

Kaldı ki bu ifade yanıltıcıdır. Belirli faaliyetlerin toplumdaki diğer faaliyetler üzerinde böylesi bir konuma sahip olduğu, faaliyet türleri arasında belli bir hiyerarşinin, belirleyicilik ilişkisinin olduğu durum artık aşılmıştır. Gördüğümüz gibi feodal toplumda devlet, aynı zamanda birer üretim birimi olan feodal toplulukların eylem, hareket alanlarını sınırlayabiliyor; onları birbirleriyle ve kendisi ile belli bir ilişki içinde tutabiliyordu. Askerî, hukukî ve idarî faaliyetleriyle yapıyordu bunu.

Kapitalist devletin, aynı tür faaliyetleri üstlenmiş olmasına karşılık bu anlamda bir gücü yoktur.

«Üretim biçiminin **değişikliğe uğramadan»** devamı. **Bu temel koşul** üzerine kurulu feodal toplumun bunu sağlamakla yükümlü devleti, kendini toplumun denetleyicisi, yöneticisi sayabilirdi; devlet faaliyetleri ancak **bu temel koşulun** varlığında etkin, belirleyici olabilirlerdi. Fakat «üretim araçlarının ve dolayısıyla üretim ilişkilerinin, yani sosyal ilişkilerin tümünde durmaksızın devrim»ler olan kapitalist toplumun devleti yukarıda sözü edilan **temel koşulun** yokluğunda, niteliksel olarak değiştiği bir durumda; o temel koşula bağlı olarak edinilmiş denetleyici, yönetici konuma kurum olarak sahip değildir. Bu nedenle artık kapitalist devlet faaliyetleri de **etkin, belirleyici,** «üst» faaliyetler değildirler.

Nitekim, kapitalist toplumun egemen sınıfı bu faaliyetler alanında belirmez; ne burada doğar, ne de bu faaliyetleri bizzat üstlenmeye çalışır. Tersine, o faaliyetlerin içerebildikleri diğer alanları **belirleme** gücüne karşı savaşmış, bunda başarı kazanarak kapitalist devleti **siyasal güçlerin** kullanacağı bir araç, bir fizik zor aracı haline getirmiştir. Bu bakımdan kapitalist devlet, kendisi bir **siyasal güç** değildir. Kapitalizmin egemen sınıfı «tarafsız devlet»i savunurken, onun bir «taraf» olarak siyasal güçler arasındaki savaşa katılmamasını savunur. Devlet siyasal güçler tarafından «siyasal mücadelede kullanılacak» bir araçtır. Devletin sınıf mücadelesi içinde biçimlendiği yolundaki Marksist tezin anlattığı da budur.

Kapitalist toplumdaki **siyasal güç**(ler) nedir? Bu, kaynağını devletten almayan, ancak devletin gücünün —«bu aracın»— kullanım biçimi üzerinde uyuşan, çatışan güçler nerededir; nerede oluşurlar sorusunu, sonraya bırakıyoruz.

Kapitalist toplumda hiçbir faaliyet türü diğerine göre üst, saygın değildir. Bu, kuşkusuz, belirli zamanlarda bazı faaliyetlerin diğerlerinden daha önemli hale gelmeyeceği demek değildir. Fakat, artık kapitalist toplum içinde bu «faaliyet türü» deyimi, anlamını yitirmektedir. Bu terim kapitalizm öncesi için bir anlam taşır; ama şimdi, hele kapitalizmin ilerki evreleri için soyut bir sözcüktür.

Kapitalizm öncesinde (ana başlıklar halinde toparlarsak) devlete özgü faaliyetler, somut üretim faaliyetleri, kültürel, bilimsel faaliyetler ve ticarî faaliyetlerden sözettiğimiz zaman; bunun açık seçik bir anlamı vardır. Ne ki, meta üretimine girilmesiyle birlikte bütün bu faaliyetler, belirli metaların üretildiği faaliyetler haline gelir. Ticaretin, daha genel anlamıyla meta mübadelesinin konusudurlar artık.

Ama yalnızca bu değil. İhtiyaç ile faaliyet arasındaki bağın kesinlikle kopuşudur ilk önemli toplumsal sorun. İhtiyaç belli bir **ürün**le karşılanır; faaliyetin kendisinin de bir ihti-

yaç olduğu, bu, **insanın belirleyici yönüne** ilişkin nokta, kapitalizmde silinir gider.

Marx, **Gotha Programının Eleştirisi**'nde komünist toplumun belirleyici özelliklerini sıralarken, bu toplumda «emek sadece bir geçim aracı değil, ama kendisi birinci hayatî ihtiyaç haline» gelecektir der. «Bireylerin çeşitli biçimde gelişmeleri», artık kafa ve kol emeği arasındaki **çelişki** gibi kapitalizmin doruğuna çıkardığı bir çelişkiyi, bu «kölece boyun eğilen çelişki»yi aşmış bir **emeğin** ihtiyaç duyulan «şey»(ler)e yoğunlaştırılmasıyla, o «şey»lere ilişkin çalışmaya doğrudan katılınmasıyla gerçekleşecektir; ve ancak böyle gerçekleşecektir.

Kapitalizmde emek insanî bir ihtiyaç olarak algılanamaz. O salt bir geçim aracıdır. Gerek organik hayatın devamına yönelik ihtiyaçlar, gerekse kültürel, salt insana özgü ihtiyaçlar aynı biçimde; belirli ürünlerin edinilmesi ve «tüketilmesi» ile giderilir.

Emek biçimi ile ihtiyaç arasında daha önceki üretim —ve toplum— biçimlerinde varolan ilişki kopmuştur.* Bir kültürel ürün, kültürel bir **ihtiyacın tatminine yönelik bir faaliyetten** çok —ki böyle bir faaliyet ile başka bir ihtiyaç için yapılan faaliyet arasında fark vardır—, herhangi bir ürün elde etme faaliyeti ile hemen hemen aynı biçimde «üretilir». Daha önceleri ihtiyacın niteliği ile uyum halinde olan faaliyetin kendine özgü örgütleniş biçimi ortadan kalkar ve ürün elde etmeye yönelik tüm faaliyetler için aynı olan bir «örgütlenme» içinde yapılır hale gelir. Birer endüstriyel işlerler artık.

Geniş yığınların eylemliliklerinde niteliklerine uyarlı bir hareketlilik biçimi olarak «yansıyan», bu anlamda onların toplumsal varlıklarında ayrı «düzey»ler olarak kendilerini gösteren bir siyasal, kültürel, ideolojik, bilimsel düzey yoktur. Oysa toplum bir eylemlilik toplamı olarak ele alındığında, böylesi düzey ayrımlarının yapılabileceği bilinir.

* Kültürel bir ihtiyaç duyan birey, yalnızca kültürel ürünü *almak*la yetinmez, onu anlatır, söyler, uygular, «yeniden-üretir» ve hatta katkı yapar. Onu ilk «üreten»ler kadar olmasa bile bu bizzat «üretme»nin kendisinden tatmin olur.

İhtiyacın onunla bağıntılı bir hareketlilik içinde, etkinlik içinde giderilmesiyle, edilgin biçimde —ürünün kendisine ulaşması yoluyla— giderilmesi arasındaki farklılık, bunun önemi vurgulanmak istenmektedir.

Bireyler, kendilerini farklı eylemliliklerin, farklı faal olmaların bir toplamı olarak kavramaya çalıştıklarında; kendilerinde toplumun bir unsuru olma özelliğini bulamazlar. Onlar toplumu, onun tüm «düzey»lerini, hepsi de kendisi için birer alım nesnesi, tüketim nesnesi olan ürünlerin kendisinde, onların düz bir toplamı olarak kavrarlar. Toplum şu kadar dökme demir, film, elektrik enerjisi, kitap, un, silah... vb. dir. Sayıları saymasını bilmeyen bir ilkel toplum bireyinin doğa karşısında duyduğu yabancılığa benzer duyguyu, bu yığın bireyi de «modern toplum»a karşı duyar; ilkel insanın kendini doğayla özdeşleştirme biçimi ile **aynı** bir özdeşleştirmeyle özdeşleştirir kendini modern toplumla. Tüketim veya «ekonomik ilerleme» ideolojisi sık değişen temaları ile hareketli bir fetişler âlemi yaratır ona. İlkel doğa modern toplumda insan eliyle yeniden oluşturulmuştur.

Bu bakımdan geniş yığınlar için alınan her mal, çeşitli biçimlerde tüketilen her «ürün», yalnızca dolaysız tekabül ettirileceği bir ihtiyacın giderilmesine yaramaz, onunla aynı zamanda diğer ihtiyaçlar da şu veya bu biçimde «giderilmiştir». Her ürünle belli bir siyaset, kültür, ideoloji ve bilim de **alınır**. Edilgen, ürettirmeyen bir **alıştır** bu.

Buraya kadar ana hatlarıyla anlatılmaya çalışılanların ışığında, «toplumun yeniden-üretilmesi»ni sağlayan mekanizma olarak «siyasal düzen»in kapitalizmdeki oluşumu konusuna girebiliriz.

Farklı ihtiyaçlara ilişkin ürünlerin üretildiği faaliyet alanlarının, hemen hemen aynı biçimde örgütlenmiş, aynı iş organizasyonuna göre düzenlemiş olduğu az önce belirtilmişti. Aynı tür bir işlev ayrımı tüm faaliyet alanlarında geçerlidir. Burada dikkate değer nokta, faaliyetin kendine özgü özelliklerinin ancak yönetici, yönlendirici işler kademesinde belirmeye başlamasıdır. Bu kademenin altında yeralan ve işlevleri basit bir hareket veya işlemin sürekli yinelenmesi halinde olan geniş çoğunluk için, bu işlevleri ile nihai ürünün **niteliği** arasında doğrudan bir bağ kurmak mümkün değildir. O, gerçi bu işlevinin ürünün elde edilmesi için gerekli, zorunlu olduğunu bilir; ama yine bilir ki, aynı hareket ve işlem, pekalâ bir başka nitelikte ürünün elde edilmesi için de yapılabilirdi. İşlevi ile **ürünün niteliği**, işlevi ile ürünün içinde üretildiği

kurumun toplumsal yapıdaki özgül işlevi, tekabül ettiği «düzey» arasında doğrudan bir bağıntı yoktur.

Bu kesimin üzerindeki «yönetici yönlendirici» işlevler kademesinde yer alanlar ise, bu işlevlerini, bulundukları kurumun ve onun ürettiği şeyin niteliğine uyarlı biçimde yerine getirirler. Somut ihtiyaç maddeleri üretimi faaliyetinde yönetici, yönlendirici konumunda bulunanlar ile, diyelim, «kültürel ürün»lerin üretimi faaliyetinde aynı konuma sahip olanlar, farklı birer faaliyet biçimini, bilgi birikimini temsil ederler.

Bütün «ürün»lerin meta mübadelesi zemininde aynı niteliğe (meta olmak) sahip şeyler olarak bulunması, bu «eşitlik», kapitalist işbölümü içinde artık faaliyet türlerinin hiyerarşik bir sıralanmasının olmasına elvermez. Oysa bilindiği üzere feodal toplumdaki işbirliği —işbölümü— sistemi, en üstte devlete özgü faaliyetlerin bulunduğu bir hiyerarşiye sahiptir. Faaliyet türlerine dayalı hiyerarşi, toplumdaki sınıfsal hiyerarşinin ta kendisidir. Devlet faaliyetleri kategorisine giren askerî, yönetsel ve dinsel faaliyetleri yerine getiren zümre, egemen sınıfı ve onun alt bölümlerini oluşturur. Bunların ardından zanaatkârlar ve tüccarlar; daha sonra ise tarım faaliyetini yürüten serfler; çobanlık, sürü besleme faaliyetini sürdüren göçebe, yarı-yerleşik aşiretler gelir.

Kapitalist işbölümünde ise faaliyet türlerinin hiyerarşik düzeni, yerini işlevsel bir hiyerarşiye bırakır. Çeşitli faaliyet türlerinin yönetici, yönlendirici işlevler kademesi, toplumsal hiyerarşinin tepesini oluşturur. Kapitalist sistemin soy siyasal güçleri bu kademededirler ve bunlar arasındaki ayrılıklar çeşitli siyasal güçlerin biçimlenmesine yol açar.

«Üretim araçlarının ve dolayısıyla üretim ilişkilerinin, yani sosyal ilişkilerin tümünde durmaksızın devrim»ler olan kapitalist toplumda, bütün bu «devrim»ler, sözkonusu işlevsel hiyerarşinin daha da netleşmesi doğrultusunda olur. Olaya «devrim» nitelemesinin yapılmasının nedeni, işlevsel hiyerarşinin genel yönetici yönlendirici kademesindeki sürekli değişikliklerdir. Belirli tarihî dönemlerde bu kademede yer alanlar, meta mübadelesi nin genel çerçevesi içine girmiş faaliyet alanlarındaki üretim araçlarının hukukî mülkiyetini elinde tutanlardı. Ama bunlar sırf üretim aracı sahibi değil, aynı zamanda o faaliyet biriminin yöneticiliği, yönlendiriciliği işlevini (müteşebbislik bu iki işlevin bileşimidir) de yerine getirmekteydiler. Nitekim sonraları bu iki işlevi yerine getiremeyen mülk sahipleri «rantiye»leştiler. Onların yerine getiremedikleri bu iki işlevi, sözkonusu faaliyet alanının özel bilgi ve deneyimini edinerek uzmanlaşmış olanlar; şimdilerde bürokrat burjuvazi veya teknokratlar —menejerler, işletme müdürleri, işletme mühendisleri vb. kesimleri de içerir— diye adlandırılan kesimler üstlendiler. «Devrim» nitelemesinin ikinci gerekçesi, faaliyet alanlarının birbirlerine göre önemlilik derecelerinin sabit olmayışıdır. «Kapitalizmin eşitsiz gelişme yasası»nın bir görünümü de budur.

Kuşkusuz bu değişimler sonucu, toplumdaki çeşitli zümrelerin siyasal güçleri artar veya azalır; veya siyasal ittifaklarda değişiklikler olur.

Bunun yanısıra diğer önemli bir sonuç da, kapitalizmin tüm ihtiyaçları kendine göre biçimlendirebilmesine bağlı olarak oluşur. Ekonomik mücadele ihtiyacı sendikaları, siyasal mücadele ihtiyacı partileri doğurur ve bir süre sonra bunların kendileri de birer faaliyet alanı olarak diğer alanlara benzer biçimde örgütlenirler; dolayısıyla burada da bir yönetici, yönlendirici kademe oluşur.

Kapitalizm eğer belli tarihî evrelerde sistemin kendisine karşı çıkan her tür faaliyeti —siyasal-ekonomik-kültürel— zamanla kendi içine alıp, onu da kendi koruyucu ögesi haline getirebiliyorsa; bunun ilk nedeni, sözkonusu tüm faaliyetlere güçlü bir «rasyonel» lik görünümü altında kendi işlevsel bölünme ve hiyerarşi ile karakterize olunan örgütlenme yapısını benimsetebiliyor olmasındadır.

Böyle bir yapıda, o faaliyete özgü bilgi ve deney kaçınılmaz olarak yönetici, yönlendirici kademede birikir ve zamanla bu kademe ait olduğu faaliyet veya hareketle (faaliyetler toplamı) amaçlanan şeyi, kendi, artık özerkleşmiş varlığı ile mümkün, kendisiyle özdeş bir amaç olarak algılamaya yönelir. Yönetici, yönlendirici kademenin özel mantığı; kendi varlığını değişmez, zorunlu, en gerekli öge sayma anlayışı üzerine oluşan özel ideolojisi; faaliyetin, hareketin amaçlarında temsil edilen ideolojiye zamanla baskın çıkmaya başlar. «Devrimci faaliyet ve hareketler»de

sürekli kendini gösteren ve sonuçta bu niteliklerini yitirmelerine yol açan temel etken, bunların kapitalist işbölümünün mantığını, onun «örgütlenme»de «rasyonellik» adına, bilim adına kendini doğal, zorunlu bir uygulama olarak gösteren işlevsel ayrıma dayalı yapısını eleştirisiz kabul etmeleridir.

Ancak şu var ki, sonuçları ne denli olumsuz olursa olsun, yukarıda da belirtildiği gibi kapitalist işbölümü ve onun işlevsel ayrımını kesin bir zorunluluk gibi gösteren ve o yönde ilerleyen gelişmesi, bilimsel-teknolojik süreçlerin büyük, «tartışılmaz» gücüne dayalıdır. Kapitalistlerin öznel bir çarpıtmasından da çok az sözedilebilir burada.

O halde tepki duymak ve işlevsel ayrımı olmayan bir faaliyet veya hareket yürütmek yetmez. Sorun kapitalizmin yapısal temellerini, dayandığı platformda teorik ve pratik olarak aşmaktır. Bunun yalnız zorunlu değil, aynı zamanda mümkün olduğunu göstermek gerekir.

Yazımızın gelecek ve son bölümünde enternasyonalist yaklaşım ve Marksist siyasal mücadele konuları içinde bunu yapmaya çalışacağız. ■

ÇAĞLAR KEYDER

Nükleer Enerji Sorunu ve Toplum

Bir süreden beri gürültüsüz planlanan bir gelişme son zamanlarda açığa çıktı, birbiri ardından makaleler, söyleşiler Türkiye'de nükleer enerji sorununu kamuya duyurdular. Bilindiği gibi hükümetin aldığı bir karara göre Mersin'de, Akdeniz kıyısında bir nükleer enerji santralı kurulacak, ve uzun bir inşaat süresinden sonra Türkiye'nin enerji kıtlığına çözüm getirecek. Henüz açığa kavuşmamış bazı söylentilere göre de Mersin'dekinden başka 7 tane santral için SSCB ile anlaşmaya varılmış. Gerek toplumsal, gerek ekonomik boyutları sayısız sorunlar içeren bu kararların üzerinde mümkün olduğu kadar geniş bir tartışma açılması, hem henüz vaktin erken olması, hem de demokratik karar verme sürecinin sınanması açısından zorunlu.

İlk önce şunu belirtelim: Böyle bir karar mühendislere ve ekonomi politiği teknolojiye indirgeyen ekonomi mühendislerine bırakılmayacak kadar önemli. Sanayileşmiş toplumun temel tezi bütün sorunların teknik sorunlar olduğu üzerinde yoğunlaşır. Böyle bir tez ise karar verme sürecini geniş kitlelerin elinden koparıp, teknik yöntemleri en iyi uygulayan bir uzmanlar kadrosuna teslim eder. Aslında politik boyutlar içeren seçimler teknik seçeneklerin arasında tercih yapma sürecine dönüşür. Bu arada geniş kitlelere sunulan alternatifler ise gerçek seçim yapma özgürlüğünü saptıran seçeneklerdir. Örneğin, uzmanların görüşüne göre nükleer enerji üzerinde yapılacak seçim ya nükleer enerjinin getireceği ekonomik büyüme, ya da nükleer enerjisiz bir ekonomik durgunluktur. Kamuya önerilen alternatifler seçim kelimesinin kullanılmasını saçma boyutlara indiren bir imkânlar dizisi saptarlar. Böylece politik tercihler geri plana itilir, nükleer santralların toplum düzenine ve örgütlenmesine etkileri tartışılmaz, bu kısır seçimin dışına çıkmak isteyenler de gerici olarak tanımlanırlar.

Üzerinde durulması gereken başlıca nokta politik tercihlerle teknik olguların arasındaki ilişki olmasına karşın, nükleer enerjinin ekonomik yönüne de bakmak faydalı, çünkü bu konuda da ileri sürülen tezlerin çoğu saptırıcı.[1] İlk olarak şunu söyleyelim: Nükleer enerji üreten reaktörlerin maliyeti sanıldığından çok yüksek. Çeşitli ülkelerin hükümetleri yayınladıkları rakamları gerçek maliyetlerin çok altında tutuyorlar, ayrıca inşaatına başlanan bir santral bittiği zaman tahmin edilen maliyetinin 3-4 katına çıkmış bulunuyor. Bunun temel nedeni reaktörlerin çeşitli şekillerde emniyetsiz olduklarının giderek anlaşılması. Doğayı ve insanları tehdit eden sızma ihtimalleri bulununca bunlara karşı alınan tedbirlerle maliyet devamlı yükseliyor. Örneğin son görüşlere göre bir reaktörün hayatı bittiğinde (kuruluşundan 25 yıl kadar sonra) tehlikesizleştirilmesi için tamamen parçalanması gerekiyor. Bu parçalamanın ve radioaktif parçaların emniyete alınmasının maliyeti de yatırım maliyetine eklenince baştaki rakamların çok üstünde harcamalara ulaşılıyor. Ayrıca gerek enerji üreten santral, gerek taşınan radioaktif malzeme devamlı korunma gerektiriyor. Öyle ki çeşitli terörist girişimleri önlemek için ufak ordular tahsis etmek gerek. Kullanılıp işi biten yakıtın ise radioaktifliği 1000 yıl devam ediyor. Bu yakıtın sızmayacak şekilde gömülmesi veya muhafaza edilmesi yine hem maliyet, hem de kullanılacak insan gücü açısından önemli bir toplam tutuyor. Bütün bu yan harcamalar —politik boyutu da içerdiklerinden olacak— maliyet hesaplarında gözükmüyor. Tabii şunu da eklemek gerek ki bütün emniyet harcamalarına karşın şimdiye kadar önemli bir «kaza» olmamasını, yani bir patlamaya veya sızma ile 20-30 bin kişinin ölmemesini, uzmanlar «mucize» olarak nitelendiriyorlar.

Bütün bu ek maliyetleri katınca, aynı mik-

tar enerji için nükleer santrala yapılan yatırım şu anda dünyada elde edilen en güç enerjiye oranla (Kuzey Denizi'nde çıkarılan petrol) 10 kat fazla oluyor. Bunun yanında üretim maliyet'eri de devamlı yükseliyor. Örneğin Fransa'da 4 yıl önce nükleer enerjinin maliyeti kilowat saat başına 25 kuruşken şimdi 60 kuruş ve yükselen bir çizgiyi izliyor. Unutmamak gerek ki bu maliyetin bir kısmını oluşturan, yakıt için harcamalar. Yakıt olarak kullanılan zenginleştirilmiş uranyum ise petrolden daha güçlü bir tekel tarafından üretiliyor ve satılıyor. Yakıt üzerine konulacak ambargolar veya yüksek fiyatlar üretim maliyetini de sonsuza kadar yükseltebilir. Burada nükleer santralların kuruluşundaki teknoloji tekelinden söz etmiyoruz. Bilindiği gibi burada da sadece iki veya üç alternatif var. Yüksek harcamalarla geliştirilen teknolojinin kâr sağlayabilmesi için satışlarda teknoloji rantını da içeren çok yüksek fiyatlar geçerli oluyor.

Ekonomik fayda hesaplarından daha önemlisi normal işleyişte ortaya çıkan tehlikeler; reaktörün çevresindeki doğanın ölmesi, soğutmada kullanılan suyun hiçbir canlıya yaşama imkânı tanımaması ve daha bilmediğimiz, uzun dönemde ortaya çıkacak zararlar. Ayrıca şimdiye kadar «mucize» kabilinden sakınılmış bir kazanın getireceği insan maliyeti. Şimdiye kadar nükleer enerjiye karşı çıkanlar özellikle doğanın ve insan hayatının yüzyüze kaldığı tehlikeler üzerinde durdular ve yeni santralların yapılmasına güçlü bir şekilde karşı koydular. ABD'de yeni santral yapılması mahkemelerde görüşülüyor. Almanya'da 200 000 kişilik bir yürüyüşle noktalanan mücadele sonunda yeni santralların yapımı durduruldu. İsveç'de nükleer enerji politikasına son vermek için söz veren bir başbakan iktidara geldi. Fransa'da anti-nükleer örgütler Sosyalist Partinin desteğini sağladı. Türkiye'de ise yöresel olarak başlayan bir hareket ulusal düzeye atlamak aşamasında.

Kanımızca bu hareketlerin ortak yanı kitlelerin kendi hayatlarını açıkça etkileyecek kararların hükümetler ve teknisyenler tarafından kapalı kapılar ardında alınmasına karşı çıkmaları. Ayrıca nükleer enerji santralları öyle bir seçim ki ilerde karar verme sürecini kitlelere daha da yabancılaştıracak. Ülkenin enerjisinin büyük bir kısmının tek bir nükleer santraldan geldiğini düşünün, bu santral bir kazaya yol açabilecek duruma geldiğinde üretimi durdurma veya devam etme kararını üç beş kişilik bir komite verecek. Veya nükleer santralın emniyeti açısından kaç kişi tarafından korunacağı yasak bölgenin uzantısı hakkındaki kararları yine bir komite verecek. Yakıt taşınırken veya gömülürken askerî konvoy'ların çevresindeki alanın boşaltılmasına yine ufak bir grup karar verecek. Bu tür tek e'den alınan kararların ötesinde, yaratılan ortam da demokratik özlemlerle fazla bağdaşmıyor. Teknik ayrıntıları dahi büyük uzmanlaşma gerektiren böyle bir üretim sürecinde, işçilerin yönetime katılmasından vb. söz etmek ise imkânsız.

Nükleer santraller sanayileşmiş toplumun doğal gelişme çizgisinin uç noktası: Giderek toplumsallaşmış, daha fazla insanı daha derinden etkileyen bir üretim sürecinin giderek daha ufak bir grup tarafından yönetilmesi. Bu yüzden de bu toplum yapısına dinamiğini veren uluslararası şirketlerin üzerinde en çok durdukları enerji kaynağı. Nükleer enerji santrallarını geliştiren şirketler veya ülkeler araştırma harcamalarını değerlendirme amacıyla büyük bir kampanya sürdürmekte, ve tekel kârları ile maliyetlerini kapatma çabasındalar. Buna karşılık bilinen teknolojiler (su ve ısı santralları) modası geçmiş olarak niteleniyor. Oysa, örneğin Türkiye'de, gerek şu anda üçte biri kullanılan su gücünden, gerek fiyatı görece düşük olan linyitten faydalanılarak enerji üretim kapasitesini artırmak mümkün. Bu alternatiflerin hem «bağımlılık», hem de maliyet açısından nükleer enerjiye göre daha elverişli oldukları su götürmez. Hattâ nükleer enerjiye ayrılacak kaynakların komşu ülkelerde üretilmiş enerji ithalinde harcanması dahi düşünülebilir. Bu alternatifin hem sabit yatırımı, hem de hammaddesi için az sayıda sermaye grubuna bağımlılık getiren nükleer enerjiye göre daha bağımlı bir durum yaratacağını sanmıyoruz. Muhtemelen uzun dönem maliyeti de nükleer santrallara oranla daha elverişlidir.

Dünyadaki hiyerarşik düzenin devamı teknolojisi az ellerde toplanan üretim süreçlerini tüm dünya pazarına benimsetmekten geçiyor. Ancak o zaman birikim-yeni teknoloji-tekel kârları-yeniden birikim silsilesi sürdürülebiliyor. Buna karşılık bilinen teknolojilerle

gerçekleştirilen yatırımlar tekelci kârlara yer vermiyor. Bu arada küçük yatırım ve yerel yönetim gerektiren güneş enerjisi de araştırma harcamalarından yoksun kalıyor. Hâlen tekelleştirilebilecek bir teknoloji gelişmediğinden, özellikle de, kısıtlanılamayacak (kapitalist değer mekanizmasının dışında) bir kaynak kullanılarak enerji üretilebileceği için güneş enerjisi santralları kurulmuyor. Oysa, şimdiki teknoloji ile dahi —bir tahmine göre— Sahra'nın üçte biri güneş bataryalarıyla kaplansa, dünya tüketiminin 6 katı enerji üretmek mümkün olabilir.

Dünya işbölümünde aynı noktada kalmayıp, hiyerarşiyi bozmaya niyetlenen bir ülke gelişmiş toplumların deneyip karşı çıkmaya başladıkları bir tekniği uygularsa, sadece bağımlılığını artırmış ve hiyerarşideki yerini pekiştirmiş olur. Buna karşılık yeni bir aşamanın teknolojisini kullanabilirse; örneğin hem ekonomik, hem toplumsal boyutlarıyla tercih edilirliği açık olan güneş enerjisine yönelebilse istekleri doğrultusunda önemli bir adım atmış olur. Nükleer santrallara harcanacak para Türkiye çerçevesinde bir güneş enerjisi politikasına yöneltilse dolaysız avantajlarından öteye belki yeni bir teknoloji geliştirilmesinde de işlev görebilir.

Unutmamak gerek ki bütün toplumlarda uzmanlaşma (teknik veya toplumsal) kemikleşmeyi de yanısıra getirir. Örneğin İngiltere ilk sanayi devrimi teknolojilerinde uzmanlaşmış, bunun sonucunda 1890'larda Almanya ve Amerika'nın gerisine düşmüştür. Japonya'nın 1945 sonrası büyük avantajı savaşta yıkılan endüstrisini koruma gereği olmadan yeni teknolojilere ve sektörlere yönelebilmesiydi. 1960'ların başında ve hâlâ, Çin'in en büyük kozunun öbür aşamaları atlayarak doğrudan elektronik çağa girebilmesi olacağı söyleniyordu. Bu evrimsel potansiyel kuralına göre belirli bir teknolojik veya kurumsal örgütlenmede uzmanlaşma, bir sonraki aşamaya geçişi güçleştiren bir etmendir. Bir aşamayı atlamak ise bunu başarabilen ülkeye (kuruma) ilerde avantaj sağlayacak, rekabette elverişli duruma getirecek bir etmendir. Türkiye'nin coğrafi konumu açısından güneş enerjisine yönelebilirliği ortada, dünya ekonomisi içindeki konumu açısından ise tekeller tarafından nükleer enerji üretimine teşvik edileceği, hattâ zorlanacağı beklenebilir. Eğer bir politik iktidar bu hiyerarşiyi kırmak isteğiyle ortaya çıkıyorsa, ekonominin önemli belirleyicisi olan enerji üretiminde nükleer santrallara karşı tutum alması zorunlu olur.

Yineleyelim ki tarihi teknolojiye indirgemeyenler için üzerinde durulması gereken nokta, nükleer santral gibi kapsamlı bir yeniliğin toplumsal ilişkilerin gelişmesi üzerindeki etkisi olmalıdır. Her toplum yapısı kendi düzenine en uygun teknolojileri geliştirir ve kullanır. Her teknoloji de içinden çıktığı düzenin üretim sürecindeki yansımasıdır. Bu yüzden teknolojiler üretim sürecinde ve emek örgütlenmesinde sistemin geniş mantığı yönündeki seçimleri somutlaştırırlar. Politik iktidarsızlaşmayı işçinin yönetimde iktidarsızlaşması izler. İdeolojik aygıtların tek-yönlü (katılmasız) işlemesi iş yerindeki denetim hiyerarşisini tekrarlar. Bu yüzden de, politik ve ideolojik denetim mekanizmalarının eskisi gibi sürmesini sağlayan örgütlenmeler devam ediyorsa, düzen değil iktidar değişmiş olur. Sistemi eleştirebilmek, insanların daha iyi yaşayacağı düzenler kurmak için, şimdiden, istenilen düzene uygun politik-ideolojik-ekonomik mekanizmaları, örgütlenme biçimlerini saptamak, bunları oluşturmak için gerekli çalışmaları yapmak gerekir.

Bu çalışmalar istenen düzene uygun teknoloji ve iş örgütlenmesi seçimlerini yapmayı, en azından eski düzeni pekiştirici olanlara karşı çıkmayı öngörmelidirler. Dışardan verilen seçenekler arasında seçim yapmak politik bilinçle bağdaşmayan bir teslimiyetçiliktir. Nükleer santrallar konusunda solun alacağı tutum bu açıdan önemli. Gerçekçi bir «geçiş dönemi» kavramı istenilen gelişmelerin bugünkü sistem içinde nasıl aranacağını göstermeli. Eğer bir yandan her gelişmenin ileride olacağını, bir yandan da teknolojinin ve toplumsal ilişkilere etkisinin değiştirilemeyeceğini düşünüyorsak kolaycılığın uç noktasını seçmiş oluruz. Gerçekçilik politik boyutu unutturulmuş seçenekler arasında hapsolmak değil istenen hayat biçimine uygun seçenekleri geliştirmek anlamına gelirse istenilir bir nitelik olur. ■

[1] Aşağıdaki bilgilerin tümü, A. Gorz'un *Nouvelle Observateur* dergisinde yayınladığı makalelerden derlenmiştir.

MAKATO İTOH[2] — ERTUĞRUL TONAK[3]

Değer ve Buhranlar Üzerine Bir Not

(M. Desai'nin Marksist İktisat Teorisi'ni[1] Gözden Geçirirken)

Değer ve buhran teorileri Marksist İktisadın temelini oluşturduğu gibi, Marksist Teoriyi benzerlerinden ayrıcalıklı kılar. Meghnad Desai'nin Londra İktisat Okulu'nda verdiği derslerde kullanılmak üzere ders kitabı olarak yazdığı **Marksist İktisat Teorisi**'nin her iki teorik alana da ilginç katkıları vardır. Bildiğimiz kadarıyla yazar kitabının ikinci ve yeni bir baskısını hazırlamaktadır. Bu yeni baskı, İtoh tarafından kitabın dönüşüm sorunu ile ilgili bölümleri Japoncaya çevrilirken önerilmiş ve yazarca kabul edilmiş kimi düzeltmeleri de içermektedir.[4] Yeni basımın Türkiye'deki okura ulaşması bir hayli süre gerektireceğinden, sözünü ettiğimiz düzeltmelerle birlikte, kısaca kitabın katkılarını ve katılmadığımız yanlarını sunmayı yararlı gördük.[5]

DEĞERLER VE ÜRETİM FİYATLARI

Marx'ın değer teorisi yalnızca bir fiyat teorisi değildir. Desai'nin de vurguladığı gibi bu teorinin amacı kapitalist toplumsal ilişkileri örten esrar perdesini kaldırmaktır. Marksist değer teorisi, kapitalistlerin artık emeğe artık-değer biçiminde el koyuşlarının kavranmasından vazgeçilmezdir. Ancak bu bağlamda, işçilerin yasal «özgür» konumları ile birlikte içinde bulundukları tarihî özgül sömürü ilişkileri açıklığa kavuşabilir.

Dönüşüm tartışmaları içinde, Desai'nin değerlerle üretim fiyatları arasındaki teorik ilişkiyi ele alış tarzı, yukarıda kısaca özetlediğimiz türde bir değer teorisi anlayışından kaynaklanmaktadır. Desai, bir yandan Bortkiewicz ya da daha genelde Winternitz ve May tarafından çözüldüğü biçimiyle üretim fiyatlarıyla, metaların üretimi için gerekli emek - zaman arasındaki ilişkiyi kabullenir. Öte yandan da, Dönüşüm Sorunu'nu başka bir açıdan yaklaşımla, teorik boyutları «Görünmez Değer Alanı» ve «Görünen Fiyat Alanı» biçiminde bölerek eleştirir. «Görünmez Değer Alanı»nda, merkezî sorun emek miktarları bağlamında belirlen tüm toplumsal ilişkilerdir; örneğin, «emek gücünün değeri karşısında artık-değer»in oluşturduğu ilişkiler. Fakat, çok sayıda sermayelerarası rekabetin gözlemlendiği ikinci alana —Görünen Fiyat Alanı— baktığımızda, tek tek sermayelerin görünen fiyat ilişkileri içindeki somut hareketlerinin açıklanması gerekir. Üretim fiyatlarının, ki artık emeğin dağıtım alanındaki biçimidir, toplumsal anlamının gösterilişi bu iki teorik alan çerçevesinde mümkündür.[6]

Dönüşüm Sorunu üzerine geçen tartışmaların çoğu sözü edilen farklı alanlar arasındaki teorik boyutların yanlış kavrandığı örneklerdir.[7] Özetle, **Kapital**'in ilk iki ile üçüncü ciltleri arasındaki teorik ilişki, bizlere meta-ürünlerin mübadele ilişkilerinin nasıl durmaksızın değer ilişkilerinde eşit emek oranlarından, üretim fiyatlarında eşit olmayan emek oranlarına değiştiğini göstermelidir.

Desai'nin belirttiği üzere, Marx da bu iki teorik alan arasındaki boyutsal fark konusunda yeteri kadar net değildir. Marx'ın değerin biçimleri alanında yaptığı eşsiz teorik keşfe karşın böyle bir eksiklik muhtemelen **Kapital**'deki klasik değer teorisi kalıntılarına bağlanabilir. Marx eleştiricilerinin —Samuelson dahil— Marksist değer teorisini Ricardo'nunkine benzer bir önermeler kümesine indirgeyişlerine (ve saldırılarına) Desai'nin karşı eleştirileri bu yaklaşımların geçersizliklerini belirlemekte oldukça yeterlidir.

Bütün bunlara karşın, iki teorik alan arasındaki boyutsal farklılıkların netleştirilmesi de yeterli gözükmemektedir. Şöyle ki, değer kavramının bu alanlar bağlamında nasıl geliştirilip, yetkinleştirileceği hâlâ bir sorun niteliği arzetmektedir. Sanırız, Desai Marksist değer teorisinin hem bir fiyat teorisi, hem de bir kapitalist toplumsal ilişkiler teorisi olmak

gibi çok yönlü bir görevi yerine getiremeyeceğini söylerken biraz aceleci davranıyor. Oysa, bizim görüşümüze göre, yalnızca emek değerler sözkonusu olduğunda görünmez toplumsal ilişkiler ancak metaların değer biçimlerinin yarattığı gizleyicilik içinde değer ilişkilerinin toplumsal özü haline gelirler, ki bunlar gözlemlenebilir dolaşım düzeyinde fiyat ilişkileri görünümündedirler. Demek ki, üretim fiyatlarını da içermek üzere fiyat ilişkilerini değer kavramının gelişmiş bir biçimi olarak —ki o zaman değer kavramı dışına düşülmüş olunmaz— kavramak mümkündür.[8] Ve gerçekten, kapitalist toplumlarda kaynak dağılımı yalnızca görünür fiyat ilişkileri içinde oluşur. Emek değerlerin belirleyiciliğindeki kapitalist ile emekçi arasındaki toplumsal ilişkilerin görünmez değişimleri ise kaçınılmaz olarak meta-ürünlerinin fiyatlarını etkiler. Dolayısıyla, çeşitli teorik amaç ve boyutlar sözkonusu olduğunda değer kavramını terk etmemiz için bir gerek yoktur.

DÖNÜŞÜM DENKLEMLERİ

Dönüşüm denklemlerinin sunuluşunda, Desai, kimi yanlışlar yapmıştır; bunları kendisi de yukarıda sözünü ettiğimiz Japonca derleme sırasında kabul etmiştir. Şöyle ki:

1. Desai, (10a), (10b), (10c) ve (11) denklem sistemi için önerdiği çözüm sırasında dört denklem ve dört bilinmeyen olduğunu belirterek herhangi bir yeterli açıklamaya gitmeksizin $p_3=1$ varsayımını yapmaktadır.[9] Aslında, bu varsayıma dayanan çözüm, varsayım üzerine geçen tartışmalardan da söz edilmediğini düşünecek olursak, özellikle Bortkiewicz çözümüne aşina olmayan okuyucu için oldukça bulanık kalmaktadır. Desai'nin sözkonusu varsayımı öne sürmesi ile üç bilinmeyenli (p_1, p_2, ϱ) dört denklemden oluşan fazla belirlenmiş bir sistem ortaya çıkmaktadır. Sweezy, (11) numaralı denkleme ve $p_3=1$ varsayımını yaparak çözüme varışa ilişkin olarak şunları söylemektedir:

> Toplam çıktının değer ve fiyat kategorilerinde eşit olduğunu varsayarak fiyat sisteminde de aynı birimde kalmış oluruz. Bu yolu seçişe herhangi bir mantıkî karşı çıkış olamaz, fakat matematiksel bakış açısından daha ilgi çekici ve basit bir yol önerilebilir.[10]

Kanımıza göre, Desai yukarıda sözü edilen $p_3=1$ kabulüne dayanan varsayımı en azından Sweezy tarzında bir açıklama ile daha anlaşılır kılabilirdi.[11]

2. Sermayenin organik bileşimi üzerine, Desai «$g_1>g_2$ olması gereklidir, ya da I. Kesim'de sermayenin organik bileşimi II. Kesim'dekinden büyük olmalıdır»[12] demektedir. Fakat, $g_1>g_2$ kayıtlaması Bortkiewicz'in de belirttiği gibi gereksiz olup, $g_2>g_1$ durumunda da kâr haddi için çözüm elde etmek mümkündür. Yalnızca, son durumda köklerden biri negatif olurken, ötekinde yine köklerden biri anlamsızca büyük olur.[13]

3. p_2'nin cevabı olarak sunulan (13) numaralı denklemin paydasında bir terim eksiktir. Paydadaki $(1+r)(1-g_2)$ teriminin g_3 ile çarpılması gerekmektedir.[14] Doğru cevap aşağıdaki gibidir:

$$p_2 = \frac{g_2g_3 + g_2(1+r)(1-g_3)}{g_2g_3+g_3(1+r)(1-g_2)+(g_2-g_3)(1+\varrho)}$$

4. Denklem (14)'e ilişkin bir başka nokta da şudur: Desai'nin de Japonca baskı için yazdığı mektupta belirttiği gibi bu denklemin yeniden türetilmesi gerekmektedir. Doğru biçim şöyledir:

Denklem (10a)'dan,

$$p_1\{g_1 + (1-g_1)(1+r) - (1+\varrho)g_1\} = (1+\varrho)p_2(1-g_1)$$

$$p_1 = \left\{\frac{(1+\varrho)(1-g_1)}{[g_1 + (1-g_1)(1+r) - (1+\varrho)g_1]}\right\} p_2$$

$$p_2\{g_2 + (1-g_2)(1+r) - (1+\varrho)(1-g_2)\} = (1+\varrho)g_2\left\{\frac{(1+\varrho)(1-g_1)}{g_1+(1-g_1)(1+r) - (1+\varrho)g_1}\right\} p_2$$

Eşitliğin her iki yanını p_2'ye bölerek, bilinmiyeni $(1+\varrho)$ olan ikinci dereceden aşağıdaki denklemi elde ederiz.

$$[g_1 + (1-g_1)(1+r)][g_2 + (1-g_2)(1+r)] - g_1[g_2 + (1-g_2)(1+r)](1+\varrho) - (1-g_2)[g_1 + (1-g_1)(1+r)](1+\varrho) + (1+\varrho)^2 g_1(1-g_2) - (1+\varrho)^3 g_2(1-g_1) = 0.$$

$(1+\varrho)^2 = x$ olduğunu düşünecek olursak, denklemin (a) (b) ve (c) katsayılarını yazabiliriz.

$$ax^2 + bx + c = 0,$$

$$a = g_1 (1-g_2) - g_2 (1-g_1) = (g_1-g_2),$$

$$b = -g_1 [g_2 + (1-g_2)(1+r)] - (-g_2)[g_1 + (1-g_1)(1+r)]$$

$$= -\{ g_1 + (1-g_2)(1+r) \}$$

$$c = [\{ g_1 + (1-g_1)(1+r) \} \{ g_2 + (1-g_2)(1+r) \}] = g_1 g_2 r^2 + (1+r)^2 - r(g_1+g_2)[(1+r)].$$

Denklemi çözdüğümüzde (14) için aşağıdaki sonucu elde ederiz.

$$1(1+\varrho) = g_1 + (1-g_2)(1+r) \pm \frac{[\{g_1 + (1-g_2)(1+r)\}^2 - 4(g_1-g_2)[g_1 g_2 r^2 + (1+r)^2 - r(1+r)(g_1+g_2)]]^{1/2}}{2(g_1-g_2)}$$

Ardından fiyatlar, $(1+\varrho)$ nun denklem (13) e yerleştirilmesi ve denklem (12) ile birlikte çözümü ile bulunur.

5. $(1+\varrho)$'nun çözümüne ilişkin —denklem (14) — Desai, «p_3'ü numeraire olarak almamızdan ötürü, kâr haddi denkleminde belirtik olarak yer alan fiyat terimi yoktur» (s. 95) demektedir. Bu değerlendirme yanlıştır çünkü, çözüm p_1 p_2 veya p_3'ün numeraire olarak seçilişinden bağımsızdır ve fiyatlar her durumda $(1+\varrho)$'nun çözümünde bulunmamaktadır. (Bu durum da, ilgili bölümün Japonca çevirisi sırasında Desai tarafından yazışmalarda kabullenilmiştir.)

YENİDEN ÜRETİM VE BUHRANLAR

Kitabın 13. bölüm'den sonraki kısmı genişletilmiş yeniden-üretim teorisi ve birikim ile ilgilidir. Bu bölüm önceki bölümlerle kıyaslandığında sanırız tartışmaya ve yeniden üzerinde durulmaya en açık tezleri kapsamaktadır.

Yazarın Rosa Luxemburg'a teorik alandaki sempatisini paylaşmıyoruz. Çünkü Luxemburg yeniden-üretim şemalarını para-sermaye döngüsü bağlamında tartışmamakta, meta-sermaye döngüsü ile yetinmektedir; yaklaşımı bu açıdan yanlıştır. Kurulan mantıkî çerçevenin içinde ortaya çıkan gerçekleştirme sorunu, genişletilmiş yeniden-üretim bağlamında Luxemburg'un yanlış yaklaşımından kaynaklanmaktadır. Max'ın yeniden-üretim şemasının ana amacı, sermayenin emek-gücünü meta olarak satın alabildiği ve kullanabildiği kapitalist ekonomide yeniden üretimin gerçekleşebilmesi için gerekli temel maddî koşulları göstermektir. Şurası gözden kaçırılmamalıdır ki, yeniden-üretim şemaları teorisinde, emek-gücünün yeniden-üretimi, kapitalist ile emekçi arasındaki üretim ilişkilerinin dinamik değişimi incelenmemiştir. Luxemburg'unki de dahil olmak üzere yeniden-üretim şemalarının bu soyut teorisinden iktisadî buhranların kaçınılmazlığı ve emperyalizmin açıklamalarına vurma çabaları başarısız kalmıştır. Yeniden-üretim şemalarının yıllar boyu bu yanlış kullanımının farkında olmamız gerekmektedir.

Bu aşamada teorik bir çıkış noktası olarak önermek istediğimiz, I. ciltteki kapitalist birikim teorisine gereken önemi vermek ve giderek dinamik sermaye birikiminin, dönemsel iktisadî krizlerin açıklanışını III. ciltteki dinamik kâr ve faiz teorileri bağlamında ele almaktır.[15]

Aslında yalnızca tutarlı olmak açısından bile Desai, dinamik bir yeniden-üretim teorisi, Marx'ın kapitalist birikim teorisi tabanında buhranlar ve emek pazarındaki dinamik değişimlerle ilişkili olarak artık-değerin üretim süreci konularına eğilmeliydi. Kitabın değer teorisine ilişkin ilk bölümünde çok yerinde bir yaklaşımla Desai'nin Marksist teorinin temel sorunu olarak sermayedar ile ücretli işçi arasındaki toplumsal ilişkiyi açıklama biçimi, kitabın kapitalist buhranlarla ilgili ikinci bölümündeki yaklaşımına oranla daha olumludur. Yani ilk bölümdeki yaklaşıma krizler incelenirken de sadık kalınarak daha tutarlı ve açıklayıcı sonuçlara erişilebilirdi sanıyoruz.

Marx'ın tanımlaması içinde sermayenin mutlak aşırı üretimi, çalışan nüfus ile ilişkisi bağlamında (III. cildin 3. kısmı, 15. bölümü) şu

aşamada önerebileceğimiz bir kapitalist krizler teorisinin çıkış noktası olmalıdır. İtoh'nun «Dünya Kapitalizminin Enflasyonal Buhranı» makalesinde özetlediği çerçeve içinde, bu tür bir buhran teorisinin dünya ekonomisinin şu günlerde yaşadığımız deneyimini açıklayıcı görmekteyiz.[16][17]

■

[1] M. Desai, *Marxian Economic Theory*, (London, 1974) / *Marksist İktisat Teorisi*, Birikim Yayınları, Çev. N. Satlıgan, İstanbul, 1977. Yazı boyunca belirttiğimiz sayfa numaraları Türkçesindendir.

[2] Doç. Dr. M. Itoh Tokyo Üniversitesi İktisat Fakültesinde öğretim üyesidir.

[3] E. Tonak New School for Social Research, İktisat Bölümünde doktora öğrencisidir.

[4] M. Itoh, T. Sakurai, S. Yamaguchi ed., *The Debates on the Transformation Problem*, (Tokyo, 1978).

[5] Bu kısa yazımızda, a) M. Itoh'nun *Marksist İktisat Teorisi* üzerine yazdığı ve *Bulletin of the Conference of Socialist Economists*, Şubat 1975'de yayımlanan tanıtmadan, b) yukarda sözünü ettiğimiz Japonca kitabın oluşturulması sırasında Desai'nin önerdiği kimi düzeltilerden de yararlandık.

[6] Bu iki farklı alanın şematik bir gösterilişi için Bkz. Desai, s. 133.

[7] 1974'den sonra Dönüşüm Sorunu'na yeni çözümler olarak sunulan kimi çalışmalar şunlardır:

D. Laibman, «Values and Prices of Production: The Political Economy of the Transformation Problem», *Science and Society*, Kış, 1973-74.

D. Yaffe, «Value and Price in Marx's *Capital*», *Revolutionary Communist*, Ocak 1975.

M. Itoh, «A Study of Marx's Theory of Value», *Science and Society*, Güz, 1976. A. Shaikh, «Marx'ı Theory of Value and Transformation Problem», J. Schwartz (der.), *The Subtle Anatomy of Capitalism*, (California, 1977)

[8] Bu konuda daha geniş bilgi için Bkz. M. Itoh, (1976).

[9] M. Desai, s. 95.

[10] P.M. Sweezy, *The Theory of Capitalist Development*, (New York, 1968) s. 117.

[11] $p_3=1$ varsayımının eleştirisi için Bkz. M. Itoh, (1976), s. 331-2 ve A. Shaikh, 1977), s. 130.

[12] Desai, s. 95.

[13] Ayrıntı için Sweezy'nin derlemesindeki Bortkiewicz'in yazısına bakılabilir. P.M. Sweezy, ed., *Karl Marx and the Close of his System by Eugen von Böhm-Bawerk and Böhm-Bawerk's Criticism of Marx by Rudolf Hilferding*, (New York, 1949).

[14] Desai, s. 95. Aslında bu kayıtlamanın gereksizliği Desai tarafından da kabul edilmiş ve «The Debates on Transformation Problem»da düzeltilmiştir.

[15] Gillmann'ın «Azalan Kâr Oranı»na yaklaşımını ve bunun Desai tarafından sunuluşunu değerlendirmeyi ayrı bir çalışma içinde ele alacağız. Yalnızca, geçerken değinmek gerekirse, Desai'nin «Azalan Kâr Oranı»nı değerlendirişi sırasında, S. Mage'in bu konudaki çığır açıcı ve Gillmann'ın geniş bir eleştirisini kapsayan çalışmasını atlaması önemli bir eksikliktir.

[16] M. Itoh, «The Formation of Marx's Theory of Crisis», *Science and Society*, Yaz, 1978.

[17] Yukarda belirttiğimiz ve katılmadığımız görüşlerin yanısıra, Desai'nin terminolojisini de, en azından kimi kavramları benimsemiyoruz. Örneğin: Marx'ın «Üretim Araçları», «Tüketim Araçları» ve «Lüks Mallar» gibi yerleşmiş kavramları yerine Desai, «Makine Malları», «Ücret Malları» ve «Öteki Mallar» biçiminde ifadeler kullanmıştır. Bu kullanım açıkça yeniden-üretim şemalarındaki «Hammadde»yi dışarda bırakmaktadır. Şüphesiz yazarın sorumluluğunda olmayan kimi baskı yanlışları da oldukça komik durumlar yaratmıştır. Örneğin s. 190'daki baskı yanlışı bizi şu yargıya vardırmaktadır: «Lenin, Luxemburg, Bukharin, Trotsky, Keynes vb. Marksist İktisat Teorisini Marx'ı kullanmadan geliştirmişlerdir.»

ZEKERİYA SERTEL OLAYI

İlkin televizyon reklamlarında, Nazım'ı gördük ekranlarda. Televizyonumuz demokratik olduğu için, ara sıra halka Komünist gösterir. Tabii, sirkte numaraya çıkan arslanlar gibi, tırnaklarını törpüleyip hafifçe ilaçladıktan sonra. Yani gerçekten konuşmak isteyeceği gibi konuşmasını engelledikten sonra. Ama Nazım Hikmet'i ekranda görmek gene de yeni bir şeydi, şaşırtıcıydı. Kimilerine göre bir «kazanım» bile olabilirdi. Ne var ki, işin sonu böyle gelmedi. Sertel'in anıları, herkesi şaşırtmayı başarabildi.

Sertel anılarını kendine göre yazmış, yazarken de herhalde bunun nerede, nasıl yayımlanacağını pek fazla düşünmemiş. Nitekim, anıların yayımlandığı gazetede yayımlanmış olması da biraz raslansal. Önce başka bir gazeteye verilmiş, orada pek hoş karşılanmamış, falan. Sertel'in bu anıları yazarken ne amaçladığı sorusuna sonradan geleceğiz, ama bundan önce gazetede tefrika edilmesinde ne yarar umulduğunu tahmin etmeye çalışalım.

Nazım Hikmet'in bir Komünist olduğu için Türkiye dışı sayılması, Türk edebiyatının «resmî» kapsamı dışında tutulması, artık ayıp oluyor. Dünyaca tanınmış bir insan, bir şair; dışarıda kime sorsanız, Türk edebiyatını Nazım Hikmet'le tanıyor; burada ise Nazım Hikmet tanınmıyor. Liberal aydınların yanısıra, liberal burjuvaları bile tedirgin etmeye başladı bu garip durum. Dolayısıyla, Nazım'ın «iade-i itibar»ı sorunu, yalnız devrimci aydınların çabası olmaktan çıktı. Gelgelelim, Nazım'ın burjuvaca «iade-i itibar»ı ile Marksistçe «iade-i itibar»ı elbette aynı şey olmayacak. Nasıl bir Nazım'ı bağrına basmak ister burjuvazi?

Öteden beri bu çevrelerin ağzında bir tekerleme vardır: «Nazım'ın fikirleri tabii çok yanlış (kötü), ama büyük şairdir,» derler. Şu halde, sözkonusu rahatsız edici **fikirler** biraz törpülense, hele hele Nazım'ın yanlışlıkla Komünist olduğu söylenebilse, pürüzler önemli ölçüde giderilebilecek. Bu da, olmayacak iş değil. «Şair adam, ne olsa; insanların mutlu olmasını istiyor,» denebilir. «Vaktiyle —gençlik bu, insan etkilenir— bir yanlışlık yapmış, kurtuluşun komünizmde olduğuna inanmış. Üstelik, onurlu adam; baş koyduğu, uğruna hapis yattığı davadan dönmeyi de kendine yediremezdi.» Bunları söyledikten sonra, özellikle Türkiye'den ayrıldıktan sonraki yurt özlemiyle dolu şiirlerini de kanıt göstererek, çok geç olsa bile aklının başına geldiğini söyleyebilirsiniz. Söyledikten başka, üzülebilir, hayıflanabilirsiniz bile adama. «Vah zavallı, kimbilir neler çekti» dersiniz.

Zekeriya Sertel'in yazdığı anılarla tam da bunu yapmayı amaçladığı söylenemez herhalde. Onun tasarısı biraz daha değişik olmalı. Ama niyeti ne olursa olsun, yazdığı şeyin böyle bir genel projeye tastamam uyduğunu söyleyebiliriz. Bir belli ideoloji içinde Nazım'a bakan, komünizmini pek sindiremeyip şiirlerini de beğenen kesim, sözkonusu anıları okurken iyice rahatlamış olmalı. Buna bir «iade-i itibar» örneği diyebilir miyiz? «İtibar»ın bu türlüsüne Nazım kendisi de en az bizim kadar içerlerdi sanırım. Liberal burjuvaziden, Nazım'ı **«affetmelerini»** beklemiyoruz biz. Yarısını koparıp kalan yarısını salonlarına biblo yapmalarını da istemiyoruz.

Şimdi gelelim Sertel'in yazdıklarına. Konuya girmeden önce söylenmesi gereken bir şey var burada. Daha önceleri, çok daha girift ve karmaşık konularda, «teorik çerçeve» ile «ampirik olgu» arasındaki ilişki sorununa değinmiştim; ampirik olgu dediğimiz nesne kendi başına çok fazla anlam taşımaz, önemli olan bu olguyu hangi teorik bütünlük içinde kavradığımızdır, demiştim. Sertel'in yazdıkları da böyle. «Bu oldu» dediği şeylerin olup olmadığını tartışmak yersiz, çünkü bütün teorik çerçeve bozuk. İnsan hayatında binbir çeşit söz söyler, gözüyle burnuyla mimikler, eliyle koluyla jestler yapar; bunlardan bazılarını seçip bazılarını dışarıda bırakarak yazacağınız bir biyografik skeç, herhalde gerçekliğin oldukça çarpıtılmış bir biçimini verir. Söylediğiniz şeyler kısmen doğru da olabilir. Ama ya söylemedikleriniz? Bu tür tek-yanlı bir biyografi, kasıtlı bir kötü niyetin ürünü de olmayabilir; siz hayata tek-yanlı bakan bir kişiyseniz, biyografisini yazacağınız kimseyi de kendi özel perspektifinize sığdığı kadarıyla görür, değerlendirirsiniz. Sizin kendi hayat görüşünüzü doğrulayan sözlerini, mimiklerini, jestlerini, belleğinizin kamerası kaydeder, geri kalanıysa hiç olmamış, söylenmemiş gibi, kayar gider. Bu yüzden, kolay değildir biyografi yazmak. Ele aldığınız adamın davasına nüfuz edebilmeniz gerekir —o adamın bu dava içinde yaşadığı **çelişkileri** sergilemek olsa da amacınız. Biyografinizin kahramanının temsil ettiği davaya karşı da olabilirsiniz. Ama davaya karşı kendi tutumunuzu açık seçik ortaya koyabiliyorsanız, gene de bir çeşit nesnellik sağlayabilirsiniz. Trocki'ye derin duygudaşlık duyan Deutscher, Stalin'in biyografisini bu şekilde yazabilmiştir. Ayrıca, kendi durduğu yeri bulandırmadığı için, her

zaman ve herkes için geçerli olan **taraflılık** konusunu, biyografiyi okuyan kimse de yerli yerine oturtabilir.

Sertel'de böyle şeyler yok. Denebilir ki, zaten biyografi de yazmıyor, kendi anılarını yazıyor. Bu, doğru. Bir kişinin anıları, kendisinin duygusal, düşünsel yaşantılarının derinliği ne kadar olabiliyorsa, o kadar derindir, yüzeysel olduğu için de o kimseyi suçlamaya hakkımız yoktur. Ama anıların merkezinde Nazım yer alınca, bu yazılanlara sadece Sertel'in anıları gibi bakmak güçleşiyor.

Nasıl bir Nazım Hikmet sunuyor bize Zekeriya Sertel? «Büyük adamdı» diyor sık sık, ama anlattıkları genellikle küçük bir adama daha çok yakışır şeyler; dahası, büyüklüğünü kanıtlamak için söyledikleri büsbütün yavan. Ancak, önemli bir noktaya değinmek istiyorum burada: Sertel'in yazdıklarına tepki gösterenler birtakım önemsiz ayrıntılar üstünde durdukları, Nazım'ın genel sunuluş biçimini eleştirmedikleri için, tartışmaları da anlamsızlaşabiliyor —Nazım yıkanır mıydı, yıkanmaz mıydı, ayağı mı korkardı, filan konuda yalan mı söylemişti? Bu gibi ayrıntılarla hiçbir yere varmak mümkün **değil.**

Sertel'in kaleminden okuduğumuz Nazım bir hayli bön bir adam. Sovyetler Birliği'ni yüceltmiş, bir cennet sanmış. Dünyanın başka yerleri hakkında da hiç bilgisi yok. Avusturya'da, Finlandiya'da, her gittiği kapitalist ülkede vitrinlerin karşısına geçip hayran hayran bakıyor. İşçi sınıfının sömürülmesini, yoksun bırakılmasını da sadece tüketim ekonomisinden pay alamaması gibi görmüş olmalı, çünkü bir işçi evinde buzdolabı görse şaşkınlıktan ağzı açık kalıyor Tıpkı Zekeriya Sertel gibi, işçilere konut, elektrik süpürgesi ve daha bilmemne sağlamakla, sosyal-demokrasinin, işçi sınıfını kurtardığına inanıyor.

Sertel'in Nazım Hikmet'i, Sovyetler Birliği'nde hayal kırıklığına uğramış bir insan. Ayrıca, çok güvendiği TKP'nin de felaket adamların elinde olduğunu görüyor, tepki duyuyor bu adamlara. Tepki duymasını gerektiren bir sürü neden olduğunu ve Nazım'ın tepki duyduğunu başka birçok kaynaktan biliyoruz. Ne var ki, Sertel'in Nazım'ı partinin kendisini el üstüne tutmamasından, kendisine iyi bir görev vermemesinden yakınıyor; başka herhangi bir eleştirisine rastlamıyoruz Sertel'ın anılarında. Demek merkez komiteye alsalar, SBKP ile yakın ilişkiler kurmasına yardım etseler, bir şikayeti kalmayacak Nazım'ın

Bunlar da «teorik çerçeve» ile «ampirik olgu» sorununa bağlı. İnsan bir Batı ülkesinde vitrinlere bakıp, «vay canına, amma da güzel şeyler,» diyebilir ya da bir arkadaşıyla TKP üstüne konuşurken, daha kişisel denebilecek düşüncelerini söyleyebilir — **ama o insan bunlardan ibaret değildir ki.** Birçok ciddi nedenle karşı olduğum bir adamın bıyığını da beğenmeyebilirim; benim o adama bıyığından ötürü karşı olduğum sonucu çıkarsa bundan, bu ancak gülünç bir sonuç olabilir.

Ne var ki, bir sözden, bir jesten meydana gelen tekil bir **olgu** olduğu bile tartışılacak şeyler vardı Sertel'in anılarında. Bunların başında, Sertel'in sınıf ve şiir konusunda Nazım'a verdiği ders ve aldığı cevap geliyor. Nazım'ın eskiden kafasını burjuvazi ile proletaryaya taktığını, burjuva olan her şeyi kestirip attığını, oysa şimdi (konuşulan dönemde) olgunlaşıp bütün insanlığı kucakladığını, böylece insan sevgisiyle dolan şiirinin daha derin ve güzel olduğunu söylüyor. Sertel'in böyle şeyler söyleyeceğinden şüphemiz yok; Nazım da ona anlayışlı bir cevap vermiş olabilir. Ama Sertel'e göre Nazım bunları olduğu gibi kabullenip doğrulamış, üstüne üstlük, insanları birbirlerine düşman etmek için **sınıf** diye kavramlar icat ettiklerini söylemiş. İşte bu kadarı biraz fazla oluyor. Ya Sertel dünyayı istediği gibi görüyor, ya Nazım bütün yazdıklarında yalan söylüyor

Sertel'in Sovyetler Birliği'ne hınçla baktığı açık. Koyu anti-Sovyetizmi, anıların genel bulanıklığı içinde, anti-komünizmden farklı bir yere varmıyor. Ne var ki Sovyetlere getirdiği eleştiriler de tek-yanlı; başarılamayanların yanısıra başarılanlar üstüne tek bir söz yok. Ayrıca, eleştirdiği bu toplumun yapısına bakışı da son derece yüzeysel. Kitlelerin tüketim zorluğunu en büyük felaket olarak gördüğü halde, aynı kitlelerin politikadan uzak tutulması gibi bir olaya değinmiyor bile. Bir başka önemli nokta da, söylediklerinin hiçbirini bir belgeye, bir nesnel kanıta, bunların yokluğunda da inandırıcı bir analize dayandırmaması; anı yazan bir kimsenin çok belgesel olması beklenmeyebilir, ama bu kimse, söylediklerine birilerini inandırmak istiyorsa, nesnel belgeler de bulmaya çalışmalıdır. Dayanaksız söylenmiş sözlerin aynı yöntemle çürütülmesine de şaşmamalı. Anıların bir önemli olumsuz yanı da burası. Bütünü, bütünün perspektifi o kadar çürük ki, içinde yer alan doğrular dahi —doğruluğunu başka kaynaklardan bildiğimiz olgular— inandırıcı olmaktan çıkıyor.

Zekeriya Sertel'e başkaları gibi «yalancı», «iftiracı» filan diyecek değilim; bu anıları geri dönmek için yaptığı pazarlık sonucunda yazdığına da inanmıyorum. Ünlü hikâyedeki, elleriyle fili yoklayıp nasıl bir hayvan olduğunu anlamaya çalışan körlere benzetiyorum onu. Nazım'ı da, davasını da, ülkesini de, kendi görebildiği kadarıyla görmüş, bu kadar kavrayabilmiş. Bu kavrama düzeyi, burjuvazinin belirli bir kesiminin oluşturmak ve yaygınlaştırmak istediği Nazım Hikmet imgesine «terzi elinden çıkmış gibi görünen hazır elbise» misali, tıpatıp uymuş. Hayatı daha derinlemesine kavrayamadığı için bir kimseyi suçlamak hakkımız değil; ama bu kavrayış sığlığını belirtmek de borcumuz.

Fakat Zekeriya Sertel'in anıları, anılarla kapanmadı. Yazarlar Sendikası ve Nazım Hikmet Kurulu olayları bunu izledi. Bu

konuda da birkaç söz söylemek gerekiyor.

Yazarlar Sendikası'nın Yönetim Kurulu, Zekeriya Sertel'i, Nazım Hikmet Kurulu'ndan ihraç etti; Başkan Aziz Nesin bu kararı protesto ederek istifa etti, sonra da istifasını geri aldı. Yönetim Kurulu'nun ihraç kararında gerekçe kamuoyuna yeterli açıklıkla duyurulmamıştı; Aziz Nesin'in istifası da uyanan şüpheleri pekiştirecek bir olay oldu. Yani, Sertel'in Nazım Hikmet üstüne söylediklerinden önce, Sovyetler Birliği ve TKP üstüne söylediklerinden ötürü ihraç edildiği şüphesini. Yönetim Kurulu ile Nazım Hikmet Kurulu'nun daha sonra yaptıkları toplantılarda, ihraç gerekçesinin bunlarla hiçbir ilgisi olmadığı aydınlığa çıktı. Bunları yazan, başka şeyleri de yazan bir kimse, pekâlâ **sendikanın** üyesi olur. Demokrasiye karşı çıkmadıkça, sendika üyeliğinden çıkarılmaz; ama Nazım Hikmet Kurulu başka bir şeydir. Gerçekten de, Nazım Hikmet'i bu gözle gören bir insanın —bu gözle görmek, kendi öznel açısından bir saygısızlık olmasa bile— bu Kurulun üstlendiği işlerde verimli bir çalışma göstermesi beklenemez. En azından, ispatlamak isteyeceği, kendi mücadelesinin parçası olarak gördüğü birtakım konularda Nazım'ı kullanmaktan kendini alamayacağı anılarıyla ortaya çıkmıştır. Oysa Nazım Hikmet Kurulu, daha «devrimci» politikalar adına da olsa, Nazım'ın kişiliğinin ve eserinin pratik politik amaçlarla kullanılmasını önlemesi gereken bir kuruluştur.

Gene de, böyle bir ihraç kararı, buruk bir tat bıraktı ve ister istemez şu soruyu akla getirdi: En başında niçin üyeliğe alınmıştır Zekeriya Sertel? Nazım üstüne yazdıkları herkesi şaşırtsa bile, Sovyetler Birliği ve Marksizm konusundaki düşünceleri biliniyordu. Nazım'ı Marksizmden ayrı düşünemiyorsak, Marksizmi böyle düşünen Sertel'in Nazım üstüne araştırmalar ve başka Kurul faaliyetlerinde yeterli olamayacağını niçin düşünemiyoruz. Kaldı ki, gerek bu Kurulda, gerekse sendika yönetim kurulunda, Sertel'in Nazım hakkındaki düşüncelerini de daha yakından bilmesi gereken kimseler vardı. Onlardan da bir uyarı gelmedi. (Burada bu parantezi açmam gerekiyor: Ben de Nazım Hikmet Kurulu'nun üyesiyim; yazın özel sorunlarım nedeniyle kurul toplantılarına katılmadım ve Sertel'in üye alındığından, ihraç kararının ilanına kadar haberim bile olmadı. Olsaydı ne yapardım spekülasyonu yersiz — ancak, bu yanlış niçin yapıldı diye sorarken, kendimi sorumluluktan bağışık tutmak niyetinde de değilim.)

Kuruluşundan beri Nazım Hikmet Kurulu'nun yakasını bırakmayan şanssızlıkların sonuncusu oldu Sertel olayı. Umarız, gerçekten sonuncusu olmuştur. Bütün bu şanssızlıklarda olan Nazım'a oluyor. Belki bütün bu talihsizliklerden sonra, politik mücadelelerimizi ve kişisel çekişmelerimizi Nazım'ın anısı üstünde yapmaktan vazgeçeriz.

MURAT BELGE

BAZI TÜRK MUSİKİSİ PLAKLARI

Son zamanlarda eski Türk müziğine ilgi artıyor. Bunun sonucu olarak, sayıca az da olsa, bu müziğin iyi örneklerini özenle vermeye çalışan plaklarla karşılaşıyoruz. Alıcısı kimdir, ne sayıdadır, merak ediyor insan. Alıcısı kimdir, bilemiyorum, ama herhalde devrimciler değildir.

Batılılaşma, her aşamında bir başka etki biçimi yarattı bu tür müzik üzerinde. Başlangıçta, içinden değiştirdi. Dede Efendi'nin ünlü Kör-ı Nev'i yazdıktan sonra, Sultan Mahmut'a uyup Batı müziğine taviz verdiğine pişman olması örneğindeki gibi. Daha sonra, devlet Batıcılığı biraz daha ileri götürdüğünde, doğrudan doğruya Batı müziğine yönelindi. Ama Batı müziği alan kazandıkça, kendini standardını kabul ettirdikçe, Türk müziğinin bu etki altında dönüşmesi kaçınılmazlaşmıştı. Süreç gene de şaşılacak kadar uzun bir zaman devam etti. Sonunda, «ladini» Türk musikisi bugünkü felaket durumuna geldi.

Dinî Türk musikisi de bu kaderin dışında kalamazdı. Ama özellikle Cumhuriyetten sonra tekkelerin kapanması, tarikatların yasaklanmasıyla, o, daha kesin bir sona erdi. İşte şimdi, yeni yeni çıkan birkaç plakla, bu müziğin neye benzediğini öğrenme fırsatını bulabiliyoruz. Az çok aydın sayılırız, bu tür şeylere karşı ilgimiz de vardır, ama şu Atatürk devrimlerinin gücüne bakın ki ancak otuzumuzu geçtikten sonra bir Bektaşi tekkesinde nasıl nefes söylendiğini kendi kulağımızla işitebiliyoruz.

Dinî musikinin iki türü var geleneğimizde. Biri, Mevlevî tekkelerinde üretileni. Bu daha elitist bir tür. Mevlevi tarikatının Osmanlı İmparatorluğu tarihi ve yapısı içinde oynadığı role uygun, Aristokratik, düzeni temelde kabul ederek, yardımcı olmayı da üstlenerek, karşılığında kendi aristokratik estetizmini sürdürme ayrıcalığını almış bir tarikat.

İkinci kol birçok bakımdan bundan farklı olan Bektaşi türü. Nefesler, bildiğimiz didaktikdinî halk şiiri, ama söylenişi halk türküsünden çok farklı. Neyle, kudümle, koro halinde söyleniyor. Bu bakımdan, dinî klasik Türk müziğiyle halk türküsü arasında yer alıyor.

Mevlevi ayininin oldukça iyi bir örneği eskiden yapılmıştı, şimdi belki de piyasada kalmamıştır. İki plak halinde, Dede Efendi'nin saba makamındaki ayiniydi. Geleneksel, itri'nin naatıyla başlıyor, gene geleneksel biçimde, niyaz ilahileri ve son taksimle son buluyordu. Söyleyen, bu müziğin büyük ustası Kani Karaca. Daha yakın zamanlarda birkaç ayin müziğinin daha plağı çıktı. Seçilen eserler, bilinen en eski ayinlerden: Nayi Osman Dede'nin uşşak ayiniyle (bunu da Kani Karaca söylüyor) Ulvi Erguner'in yönettiği, naatı Aziz Bahriyeli'

nin, ayini ise bir koronun okuduğu, Derviş Mustafa Dede'nin beyatî ayini.

Bektaşi tekkelerinde üretilen müziğin örneğini veren plaklar, bugünün yaygın müzik beğenisine daha rahat sunabilir kendilerini. Nefesler —hiç değilse sözleri— daha çok biliniyor. Ama söyleniş, ezgi, değişik. Bunların biri Aras'dan çıkmıştı bir süre önce. Niyazi Sayın'ın, Necdet Yaşar'ın taksimleriyle, koro tarafından söyleniyor, «Eşrefoğlu, al haberi», «Güzel âşık cevrimizi», «Derdim çoktur hangisine yanayım» gibi bilinen nefesler «ayin-i cem» coşkusu içinde söyleniyor İkinci, daha yeni olan plak ise galiba Fransız plak endüstrisiyle ortak yapım: Nezih Uzel ve Kudsi Erguner çalıyor ve söylüyor. Kendileri herhalde Bektaşi değil, Sunni kökenli tarikatlara daha yakın olmalılar. Ama seçtikleri nefesler daha çok «heretik» geleneklerden.

Devrimciler, geleneksel müziğimizi oldukça şematik bir biçimde ayırmış ve aynı şematizm ölçüsüne uyan yargılarla sorunu kapatmışlardır. Dinî ya da «tadinî», klasik sayılabilecek gelenek saray müziğidir, egemen sınıfların malıdır, yani kötüdür. Halk müziği de elbette iyidir. Özellikle tekke türü musıki, bu şematizmi yokuşa sürebilir, çünkü burada klasiğe yakın bir icra ile, örneğin Pir Sultan Abdal söyleniyor. Ama belki de sandığım kadar zorlamaz bildik şematizmi: «ilerici içerik, gerici biçim» dersiniz, gayet **diyalektik** bir şekilde çözersiniz sorunu.

Şaka bir yana, Marksistlerin geleneksel musikiye kendi açılarından bakmalarının ve kendi ölçütleriyle onu değerlendirmelerinin zamanı artık gelmiş olmalıdır. Şimdiye kadar bu musikiye bakışımızın da, yaptığımız değerlendirmenin de, Kemalist tarih anlayışının bir uzantısından başka bir şey olmadığını söylemek herhalde yanlış olmaz.

MURAT BELGE

okurlardan...

DEVRİMCİ EĞİTİM VE ÖZGÜRLÜK ÜSTÜNE

Son çeyrek asır içinde sol hareketlerin ortak bir bunalımı yaşadığı herkesce bilinir. Kimi zaman bu bunalım, belli birtakım sınırlı sorunsala verilen cevaplarla kutup oluşumlarına yol açar, kimi zaman teoride yeni bazı açımlamaları zorunlu kılar. Özellikle Çin - Sovyet kutupsallığını izleyen Avrupa komünizmi ve üçüncü dünya tartışmaları, sol siyasetler arasında elle tutulur çatlaklara, zıtlıklara zemin oldu. Avrupa komünist partileri, sosyal demokrat partilerle daha çok uyuma yönelik kitle partisi olma girişimlerini yoğunlaştırdılar. Buna karşılık sosyal demokrat partiler, gelişen koşulların dayattığı yeni sorunlara oldukça ilginç yaklaşımlarda bulunuyorlar. Sosyalist siyasetlerin diğer bir çalkantısı ise, özellikle işçi sınıfı adına iktidar eden partilerin uzun yıllar süren deneyimlerinden sonra türlü toplumsal sorunlarla teori arasındaki ilişkiyi yeniden ele almaktan doğdu. İnsan - toplum ikilisi arasındaki ilişkinin yorumlanması ve insana yönelik çabaların süreç içinde yeniden ele alınması, teoriye yeni boyutlar kazandırdı.

Sosyalist toplumun inşası sorunu iktidar, devrim, kültür ve siyaset sorunlarını da değişik açılardan tartışmaya çekti. Bu tartışmalarda her soruna sınırlı sorularla cevap aranır. Öyle ki, bir sorunla ilgili ortaya atılan soru, bir anda kişiyi sınırlı seçeneklerle başbaşa bırakır. Bu seçeneklerden birisini olumlayan kişi, siyasetle ilgili tüm tartışmalardaki yerini de kendiliğinden saptar. Aslında olumlu seçenek, sorunun soruluş biçimiyle dışlanmıştır. Tartışmalardaki bu yöntemsel yanlışlık, siyasetler arasında alışılmadık gürtüşmelere kaynaklık eder.

Sorunun temeli, toplumun yeniden inşasıdır dedik. Sovyet deneyi altmışıncı yılını geride bıraktı. Çin olayı ise, artık üzerinde sağlıklı tartışılabilecek olgunlukta. Öte yandan devrimci teori, olanca zenginliği ve canlılığıyla ayakta.

Olaya objektif bilimin ölçüleriyle yaklaşan her kişi bilir ki, sosyalist toplumların bugün vardıkları nokta, teorinin öngördüğü nokta değil. Bu uyumsuzluk nicel değil, nitel. Örneğin, devrimini yapalı altmış yıl olan bir toplum, siyasi olarak olması gereken çizginin çok altında. Kitle apolitik bir durgunluk içinde. Siyasal dönüşümler, kitlenin demokratik denetim ve katılımından kopuk. Yeni toplumun insanı gelişmiş ve kalkınmış. Ama teoride öngörülene dönüştürülmüş değil. Çin toplumu, karşıt bir dramı yaşamakta. Kitle bir anlamda tamamen politik. Milyonlarca Çin insanı UYGULAMA anında alanları dolduruyor. Ama katılma dediğimiz siyasal olgunluk, karar anlarında bir avuç yöneticiye bırakılmış. Teoride öngörülen işbölümünün aşılması bir yana, en yetkin toplumsal faaliyet olan siyasette bu işbölümü daha da derinleştirilmiş. Teorinin öngördüğü işleyiş ise bu değil.

Sosyalist toplumların bu noktada teoriyle uyuşmadığını görüyorsak, ortaya üç yol çıkar:

a — Toplumun bugün bulunduğu noktanın koşullarca dayatıldığı söylenebilir. Bu, koşullara teslimiyet ya da reel-politik bir tavır olur ki, devrimci siyasetin özüne aykırıdır.

b — Toplumun bugün bulunduğu noktada teorinin aşıldığı, yeni durum içinde bazı teorik revizyonların zorunlu olduğu söylenebilir.

c — Geçilen süreç tekrar gözden geçirilir ve sorun, teorinin yaşayan zenginliği içinde aşılmaya çalışılır.

Mevcut bunalımın ilk iki tercihe yöneldiği biliniyor. Bir sorunun aşılabilmesi için en olumsuz koşul olan kutupsallık da böylece başlıyor. Devrimci siyasetin ne olduğu sorusuyla konuyu sınırlı olarak açalım.

Toplumdaki sınıfların konumunu belirleyen ölçütün mülkiyet olduğu bilinir. Özellikle orta sınıf ideolojilerini belirleyen bu ölçüt, sol siyasetlerin kitle içi çalışmalarında başlıca propaganda motifidir. Mülk sahibi olup olmamanın kişi düşüncesini belirleme gücü üstüne söz söylemek gereksiz. Mülk sahibi olmayan sınıf (ve kişi), toplumdaki işlevini mülksüzlük açısından görür. Bu bilimsel gerçeği, emeğin yabancılaşması ile birlikte hatırlayalım. Gelişen teknoloji, makina başındaki işçiyi makinanın bir parçası yapmıştır. Bir zamanlar makinayı ellerinin bir uzantısı olarak gören işçi, insanın geliştirdiği bilim sonucu makinanın bir parçasına DÖNÜŞÜR. İşbölümüyle gittikçe de artan oranda işlev alanı daralır ve görev mekanik, basit, yaratıcılığı olmayan sinir bozucu hareketlere indirgenir. Bu oluşumun işçide derin dönüşümlere yol açtığı, yaşanır ve bilinir. Kapitalist ilişkiler içinde kaçınılmaz olan bu işbölümünün işçi sınıfı üzerindeki en dramatik sonucu, onun yönetici - yönlendirici niteliğinin köreltilmesidir. Toplumsal üretim içindeki önemsiz işlevinin bilincine varan işçi, bu konumunu veri olarak kabullenir ve toplumsal faaliyetlerin her alanında bu önemsizliğine uyumlu konumları doğallıkla benimser. Gelişkin kapitalist ülkelerde işçi sınıfının ücret düzeyinin yüksekliği ve türlü sosyal olanaklara ulaşması, onun bu konumunda olumlu bir değişim yaratmaz. İşbölümündeki konu-

mu ve makinayla ilişkisinin en az yetenek ister düzeyde olması, ondaki vida insan psikolojisini kaçınılmaz biçimde bilinç altına yerleştirir. Toplumsal üretim içindeki bu önemsiz payından ötürü, hemen tüm üretici niteliklerinden yoksunlaşan işçinin İNSAN DIŞI diye nitelenmesi bundandır.

Buradan ilginç bir noktaya geliyoruz. Kapitalizmin ilk aşamalarında sermaye birikimi süreci acımasızdır. Bu süreç içinde emeğiyle geçinen insanların artı-değer yoluyla sömürülmeleri, sınır tanımaz bir hırçınlıkla yürütülür. İş saatlerinde küçük azalmalar, çocuk işçi çalıştırma yasağı gibi rasyonel önlemler bile, dramatik mücadelelerle gündeme gelmiştir. Bugün metropol ülke dışında da, kapitalizmin geniş yığınları ekonomik yoksulluğa itmesi olgusu ortada. Böylece devrimci mücadelenin ana propaganda motifi belirmiş oluyor: Sömüren ve iyi yaşayan bir azınlıkla, sömürülen yoksul çoğunluk... Bu açının kitle ajitasyonu ve sınırlı bilinç üretimi açısından verimli olduğu kesin. Ancak, gelişen kapitalizm, işçi sınıfının ücret düzeyinde akıl almaz yükselişler yarattı. Bir geri ülke işçisinin gözünde masal denilecek yaşamı, standart bir metropol işçisi sürdürüyor. Sosyal güvenceler, araba, ev, yıllık tatiller vb. yoluyla işçi sınıfı belirli bir ekonomik doyuma ulaşıyor. Böylece devrimci siyasetin önemli silahlarından birisi, kapitalist metropollerde devrini tamamlıyor. Ekonomik yoksulluk bir olgu olmaktan çıkmıştır artık. O zaman devrimci teori tek ayak üstüne mi kalıyor? Ya da devrim, metropol ülkeler için bir lüks, bir fantazi mi oluyor?

Olaya biraz daha yakından bakalım. Aşırı işbölümüyle tüm üretici nitelikleri en basite indirgenmiş işçi, ekonomik doyuma ulaşsa bile, bilgi üretimi denilen, yönetime katılma denilen insanca en yüce eylemin kesinlikle dışındadır. Çünkü işbölümü aşılmış değildir. Ekonomik doyum, işçiye bazı olanaklardan yararlanma fırsatını vermiştir. Kitap okur, tiyatroya gider, türlü kültürel faaliyetlerden yararlanır. Ama kendisi bizzat bu faaliyetleri yaratamaz. O, zihinsel faaliyetleri en aza indirilmiş kişi olarak, bilgi üretiminin dışındadır. Toplumdaki kültürel ve siyasal faaliyetlere katılma gücü ve yeteneği yoktur. Mevcut ilişkilerin mantığı içinde bir gelişme vardır. Ama sorun, işçiyi DÖNÜŞTÜRMEKtir.

İlk devrimi yapmış Sovyetlerde, işçi sınıfını ekonomik olarak doyurmaya yönelik geçiş süreci içinde, gerçekten başarılı adımlar atılmıştır. İnsanların üretimden aldıkları pay giderek dengelenmiş, sosyalist ekonominin rasyonal müdaheleleriyle, yoksulluk ve sömürü kaldırılmıştır. Ama devrimci teorinin bu ekonomist yorumu, yeni insanın yaratılmasını sağlayamamıştır. Kapitalist metropollerde, toplumsal faaliyetlerden yararlanan insanın bir karşılığı olarak, değişik nitelikteki toplumsal faaliyetlerden yine sadece yararlanan yeni Sovyet insanı doğmuştur. Ancak bu insan tipinin, teorinin aradığı ve amaçladığı insan tipi olmadığı, uzun deneylerden sonra anlaşıldı. Ülke siyasetindeki köklü dönüşümlerin kitle süzgecinden geçmeden olabilmesi, sosyalist bir işleyişin kurulamadığının kesin göstergesi. Değişik nitelikli bir kültürün yaratılması değil sorun. Sorun, toplumsal faaliyetlere ve özelde de en yetkin toplumsal faaliyet olan siyasete en geniş katılımın sağlanması ve kapitalist anlamda işbölümünün aşılmasıdır. Bu aşılma, insanın dönüştürülmesiyle olur. Sovyet insanı, yine makinanın bir uzantısı olarak tutulduğu için, giderek apolitik bir konumda kalıvermiştir. Bazı şeyleri üreten, bazı faaliyetlere katılan insan yerine, bazı şeyler hakkında bilgisi ve yararlanma hakkı olan insandır o.

Yeni Çin'in doğuşu ve Çin-Sovyet kutupsallığının insan gerçeği ve sosyalist toplumun inşası üstüne en geniş boyutta tartışılması buradan başlar. Sovyet insanının teoriyle uyuşmadığını gören Çin devrimcileri, bu kez milyonluk yığınları siyaset alanına boşalttılar. Kültür devrimi denilen dramatik olaylarda, en alt üniteden en üst üniteye kadar bir sosyalist işleyiş kurulmaya çalışıldı. Teknik olarak başarıldı da. Toplumsal kararlarda milyonlarca Çinli alanlara doluyor, eskiyi altüst ederken yeni bir arayışın olumlu sancılarını taşıyordu. Bu arada çözüm isteyen yeni bir durumla karşılaştığında ne yapıyordu? Sorun buradadır.

Yeni Çin insanı, deyim yerindeyse, elinde Kızıl Kitapla doğdu. Bu kitap, karmaşık teoriyi özümlemiş akıllı kişilerce yazılmıştı. Teoriyi ve bilimi derinlemesine bilmesine gerek olmayan aktif yığınlara, bazı süzülmüş gerçekler aktarılıyordu. Son derece içiçe olayların çözümü, bazen tek bir sloganla, tek bir cümleyle mümkün kılınıyordu. Duvarları dolduran bir metre boyunda harfler, aktif yığınlara o sabahki eylemde rehberlik ediyordu. Bu hırçın dalga, yavaş yavaş geri çekildi. Devrimci pratik, bir sorunu tesbit açısından son derece olumlu, ama getirilen çözüm açısından o kadar olumsuz bir deney yaşamıştı. Sorun neredeydi? Cevabı yukarda vermeye çalıştık. Tüm devrimci siyasal mücadelelerin arayışı, karnı tok insan değildir. Karnı tok olmakla birlikte, toplumsal faaliyete yaratıcı nitelikleriyle katılan yeni insandır amaç. Ve özgürlük bu bağlam içinde ele alınırsa ayak üstüne oturur. Kapitalist ilişkinin dayattığı kaçınılmaz olguyu, yani tüm zihinsel faaliyetleri en az beceri gerektiren düzeye indirgenmiş insanı, işbölümüyle bir vida düzeyine düşürülmüş, İNSAN DIŞI konuma itilmiş insanı DÖNÜŞTÜRMEKtir sorun. Bu dönüştürme, olaya ekonomist açıdan bakıldığında içinden çıkılmaz bir hal alıyor. Devrimci teoriyi bir kalkınma modeli olarak alınca, üretimi artırıcı faaliyetler toplumu hakim oluyor. Bu arada gelir dağılımını düzenleyici, ekonomik sömürüyü önleyici bazı yasa değişiklikleri (örneğin mülkiyet ilişkilerini yeniden düzenle-

mek gibi) adeta bir toplumsal sistemin sınırlarını belirliyor. Ama evrensel bir teoriyi bu derekeye düşürenler, yaşamın onlarca yıl süren deneyleriyle sarsılıyorlar. Avrupa solunun yeni arayışı böyle bir olumlu potansiyel taşıdığı için geniş ilgi topluyor. Türkiye'de ise solun hangi tezgahlarda ne dokuduğu ortada.

SONUÇ

Milli Eğitim Bakanlığı bütçesiyle ilgili görüşmelerde ilgili bakanın konuşmaları, aydın kesiminde geniş ilgi uyandırdı. Bizce bu ilgi, hakedilenin çok altında. Eğitim politikası üstüne oldukça yetkin olduğu bilinen bakan, konuşmasında yukarda kısaca açmaya çalıştığımız sorunsala parmak bastı. Eğitimin amacı, teknolojiye daha yetkin insan üretmek değil; zihinsel faaliyetler açısından özgür insanın nitelığinin biraz daha açılması zorunlu. Yukarıda bu amaca yönelik sınırlı bir deneme yaptık.

Ülkemizin somut gerçekliği, toplumsal tartışmaların ekonomik odaktan yansımasını zorunlu kılıyor. Üretimde rasyonalizasyon, gelir dağılımının dengelenmesi, haksız kazançların önlenmesi gibi konular siyasal ve sosyal hedefler olarak konuluyor. Ancak ekonomik altyapıdaki dönüşüm ve düzeltmelerin, üst yapıda kendiliğinden ve zorunlu dönüşümler getirmediği de bilimsel ve deneysel gerçek. Bu gerçeğin dikkatten kaçması, siyasal alanda mücadeleyi, ekonomizmin içine kilitliyor. Sonuçta toplum ekonomik olarak iyi bir yerlere varıyor ama, bu yer toplumsal olarak öngörülen yerin çok altında kalıyor.

Devrimci mücadelenin ve özelde de eğitimin amacı, kendini eylemiyle sınırlamayan insanın yaratılmasıdır. Mevcut işbölümün aşılması da böyle bir işleyiş içinde olanaklı. Özgürlüğü, kişinin zihinsel faaliyet alanındaki sınırsızlığı olarak koyarsak, devrimci eğitimin amacı belirmiş olur. Toplumsal tüm faaliyetlere ve bu arada en yetkin toplumsal faaliyet olan siyasete katılabilen insan, diğer tüm toplumsal sorunların da aşılabilmesinde güvence olur. Bu insan tipi ise, devrimci mücadelenin henüz başlangıcında doğmaya başlar, doğmalıdır. Sol siyaset yapan kişi, her eylem alanında bilgi üretimine yatkın bir kanal açmak zorunda. Bilinç, toplumdaki tüm sosyal, siyasal, ekonomik kategoriler arasındaki diyalektik bütünlüğü bir eylem kılavuzu olarak çözümleyebilmelidir. Bu ise en başta mevcut üretim ilişkilerinin zorunlu olarak dayattığı işbölümünün aşılmasını zorunlu kılıyor.

Yönetici - yönetilen ayrımını, mutlak veri olarak kabullenen üreticinin de tüm toplumsal faaliyetlere ÜRETİCİ olarak KATILMASINI sağlayacak DÖNÜŞÜM bu bağlamda olanaklıdır. Eğitimi alt yapının zorunlu bir yansıması, bir gölgesi olarak alan mekanik anlayış, bu çabaya gerek görmez. Ama teknolojinin evreni kucakladığı çağda, ekonomik insan bir amaç olmaktan çıkmıştır. Amaç, toplumsal karar mekanizmalarının her diliminde en geniş katılımı gerçekleştirmek ve buna uyumlu insanı oluşturmaktır. Eğitim ancak bu konumda dönüştürücü, ilerletici, özgürlükçü olur.

CELAL SOYCAN

DÜZELTME

- 42-43-44. sayıda Miklos Haraszti'nin çevirmeni ÖZER SARI olarak yazılmıştır. Doğrusu REHA ARTAN olacaktır.
- 42-43-44. sayının, 40. sayfasının, 2. kolonunun 2. satırı, 41. sayfanın 1. kolonunun 1. satırının altına girecektir.
- 40-41. sayıda Louis Althusser'in yazısının 81. sayfasının, 2. kolonunun sonunda: («Halk yöneticilere olan güvenini mi kaybetti? Bir başkasını seçmekten başka yapılacak şey yok!» Döngüsel biçimde bizim üye alma kampanyasından...) şeklindeki ifadenin doğrusu: («Halk, yöneticilerin güvenini mi kaybetti? Bir başkasını seçmekten başka yapılacak şey yok!» Döngüsel biçimde, bir üye alma kampanyasından...) şeklinde olacaktır. Düzeltir, özür dileriz.

Birikim

AYLIK
SOSYALİST KÜLTÜR
DERGİSİ

LOUIS ALTHUSSER
lenin ve felsefe
15.- Lira (Tükendi)

MEGHNAD DESAI
marksist iktisat teorisi
25.- Lira

W.T. STACE
hegel üstüne
25.- Lira

1927 komünist tevkifatı
İst. Ağır Ceza Mahkemesindeki Duruşma
25.- Lira

ÇAĞLAR KEYDER
emperyalizm-azgelişmişlik ve türkiye
15.- Lira (Tükendi)

LOUIS ALTHUSSER
ideoloji ve devletin ideolojik aygıtları
25.- Lira

R. MILIBAND - N. POULANTZAS
E. LACLAU
kapitalist devlet sorunu
20.- Lira

LOUIS ALTHUSSER
john lewis'e cevap
25.- Lira

NORA ŞENİ
emperyalist sistemde «kontrol sanayii» ve ereğli demir-çelik
50.- Lira

U. ALBRECHT - D. ERNST
P. LOCK - H. WULF
silahlanma ve azgelişmişlik
iran, hindistan, yunanistan / türkiye : keskinleşen militarizm
65.- Lira

BİRİKİM YAYIMCILIK KOLL. ŞTİ.
P.K. 538 Sirkeci - İSTANBUL